EDEBİ PORTRELER

PORTRELER

MAKSİM GORKİY

Rusçadan çeviren: Ayşe Hacıhasanoğlu

ordam Kitap

Bu kitabı oluşturan makaleler,
Maksim Gorkiy'nin *Toplu Yapıtlar*'ından
(*Sobraniye Soçineniy* v 30-ti tomah, Gosudarstvennoye İzdatelstvo
Hudojestvennoy Literaturı, Moskva, 1949-1956)
Ayşe Hacıhasanoğlu tarafından derlenmiştir.

EDEBİ PORTRELER

Maksim Gorkiy

Rusçadan Çeviren
Ayşe Hacıhasanoğlu

Yordam Kitap: 15 • **Edebi Portreler** • Maksim Gorkiy • ISBN 978-9944-122-03-0
Rusçadan Çeviren: Ayşe Hacıhasanoğlu • *Kitap Editörü:* Nihat Ateş
Düzeltme: Mehmet Tayak • *Kapak ve İç Tasarım:* Savaş Çekiç • *Sayfa Düzeni:* Gönül Gö
Birinci Basım: Şubat 2007 • *Yayın Yönetmeni:* Hayri Erdoğan

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti.
Nuruosmaniye Caddesi Eser İşhanı No: 23 Kat:1/105 34110 Cağaloğlu - İstanbul
T: 0212 528 19 10 **F:** 0212 528 19 09 **W:** www.yordamkitap.com
E: info@yordamkitap.com

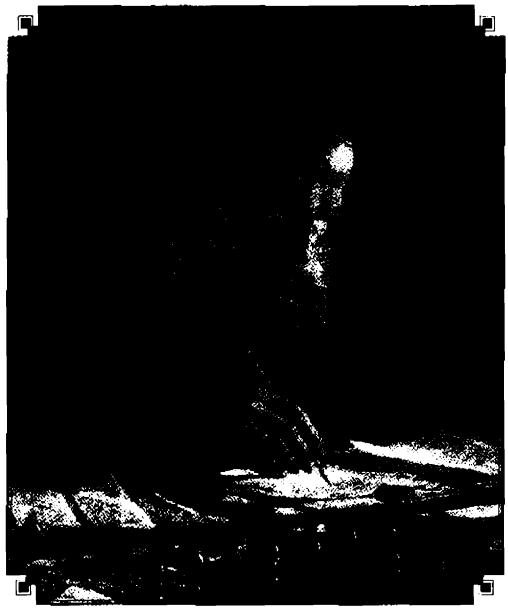
Baskı: **Ayhan Matbaası**
Yüzyıl Mahallesi Matbaacılar Sitesi
5. Cadde No: 47 Bağcılar-İstanbul
Tel: 0212 629 01 65

portreler

EDEBİ PORTRELER

İÇİNDEKİLER

Lev Tolstoy	9
Sofya Andreyevna Tolstaya	67
[Dostoyevskiy] "Karamazovluk" Üzerine	85
Bir Kez Daha "Karamazovluk" Üzerine	91
A. P. Çehov	101
A. S. Puşkin	123
N. S. Leskov	151
Balzac Üzerine	163
Anatole France	167
M[ark] T[wain]	175
Paul Verlaine ve Dekadanlar	179
Knut Hamsun	197
Marx ve Kültür	203
V. İ. Lenin	207
Romain Rolland Üzerine	257
V. G. Korolenko	263
A. A. Blok	287
Leonid Andreyev	297
Sergey Yesenin	347
M. M. Prişvin	357

Lev Nikolayeviç Tolstoy (1828-1910)

Üniversite eğitimini yarım bırakıp 1851'de orduya yazıldı ve Kırım Savaşı'na katıldı. Bu dönemde *Çocukluk, İlk Gençlik* ve *Gençlik*'i yazdı. Sofya Andreyevna Bers'le evlendi. *Savaş ve Barış*'ı bu dönemde yazdı. 1880'den sonra kendine özgü bir Hıristiyan anarşizmi geliştirdi, kilisece aforoz edildi. Son büyük romanı *Diriliş* kiliseyi yadsıyışına işaret eder. Mülkiyet konusundaki radikal düşünceleri nedeniyle ailesiyle arası açıldı. Bunalımı ve manevi yalnızlığı arttı. 7 Kasım 1910'da ailesini terk etti ve birkaç gün sonra bir tren istasyonunda öldüğü anlaşıldı.

Lev Tolstoy

Bu kitapçık, Lev Nikolayeviç'in Gaspra'da önceleri ağır hasta olduğu, daha sonra ise hastalığı atlattığı sıralarda bulunduğum Oleiza'da yazdığım bölük pörçük notlardan oluştu. Kâğıt parçalarına özensizce yazdığım bu notların kaybolduğunu sanıyordum ama geçenlerde bir kısmını buldum. Lev Nikolayeviç'in Yasnaya Polyana'dan "kaçışının" ve ölümünün etkisi altında yazdığım tamamlanmamış bir mektubu da buraya ekliyorum. Mektubu o zaman yazıldığı haliyle, bir tek sözcüğünü bile düzeltmeden yayınlıyor ve bitirmiyorum, nedense elimden gelmiyor bitirmek.

M. Gorkiy

Notlar

I

Onun yüreğini en fazla kemiren düşünce, gözle görülür bir şekilde Tanrı düşüncesidir. Bazen bu, bir düşünce değil de, üzerinde ağırlığını hissettiği bir şeye karşı güçlü bir karşı koyuş gibi görünüyor. Bu konuda konuşmak isteyebileceğinden daha az konuşuyor, fakat sürekli olarak düşünüyor. Bu bir yaşlılık belirtisi, ölüm sezgisi olmasın? Hayır, sanıyorum insana özgü hoş gurur duygusundan kaynaklanan bir şey bu ve biraz da koskoca Lev Tolstoy'un kaderinin onur kırıcı bir şekilde ne idüğü belirsiz bir streptokoka bağlı olmasının verdiği utançtan ileri geliyor. O bir doğal bilimler uzmanı olsaydı dâhice hipotezler yaratır, büyük buluşlar yapardı kuşkusuz.

II

Elleri insanı hayrete düşürüyordu: Çirkin, geniş damarlar yüzünden derisi düğüm düğüm görünen, buna rağmen özel bir anlam ve yaratıcılık gücü taşıyan ellerdi bunlar. Herhalde Leonardo da Vinci'nin elleri de böyleydi. Bu tip ellerle her şey yapılabilir. Konuşurken arada bir parmaklarını oynatıyor, onları yavaş yavaş yumruk halinde sıkıyor, sonra birden bu yumruğu açıyor ve aynı anda da güzel, tumturaklı bir söz söylüyor. Bir Tanrıya benziyor; ancak bir Yahudi ya da Olimpos tanrısına değil, "altın ıhlamur ağacının altında akçaağaçtan yapılmış tahtında oturan" ve çok yüce olmasa da diğer bütün Tanrılardan daha kurnaz olan bir Rus tanrısına.

III

Sulerjitskiy'e bir kadının şefkatini gösteriyor. Çehov'u bir babanın çocuğunu sevdiği gibi seviyor. Bu sevgide bir yaratıcının gururu duyumsanıyor, Suler ise onda şefkat, hiç bitmeyen bir ilgi ve bu büyücüyü herhalde hiçbir zaman yorgun düşürmeyecek bir hayranlık uyandırıyor. Belki de bu duyguda yaşlı bir kızın bir pa-

pağana, köpeğe ya da kediye olan sevgisine benzeyen biraz gülünç bir taraf var. Suler, bilinmeyen, yabancı bir ülkenin insanı hayrete düşürecek denli özgür bir kuşudur. Onun gibi insanların yüzü bir taşra kentinin çehresini de ruhunu da değiştirebilirdi. Onlar, bu taşra kentinin çehresini bozarlar, ruhunu ise akıllı haylazlıklar yapma isteğiyle doldururlar. Suler'i sevmek kolay ve keyifli bir şeydir. Kadınların onu umursamadıklarını gördüğümde şaşırıyor ve öfkeleniyorum. Bununla birlikte bu umursamazlığın ardında belki de ihtiyatlı olma durumu ustaca gizleniyor. Suler güvenilir biri değildir. Yarın ne yapar, bilinmez. Belki bir bomba atar, belki de meyhane şarkıcıları korosuna katılır. Üç asır yetecek enerjisi vardır. Yaşama ateşi o kadar fazladır ki, ateşte kızdırılmış bir demir parçasının üstündeki kıvılcımlarla kaplı sanırsınız.

Fakat Tolstoy bir gün Suler'e çok fena sinirlendi. Anarşizme eğilimli olan Leopold Sulerjitskiy, bireyin özgürlüğü konusunda sık sık ateşli tartışmalara girerdi. Lev Nikolayeviç ise bu durumlarda onunla hep alay ederdi.

Anımsıyorum, Sulerjitskiy, bir yerlerden Prens Kropotkin'in* incecik bir broşürünü bulmuş, heyecana kapılmış, yıkıcı düşünceler ileri sürerek sabahtan beri herkese anarşizmin hikmetlerini anlatıyordu.

"Ah, Levuşka, kes artık, şurama geldi," dedi Lev Nikolayeviç sıkıntıyla. "Papağan gibi özgürlük, özgürlük deyip duruyorsun. Peki bu sözcüğün anlamı ne? Düşündüğün anlamda bir özgürlüğe erişirsen ne olacak? Felsefi anlamda dipsiz bir boşluk, hayatta, pratikte ise bir tembel, bir dilenci olacaksın. Anladığın anlamda özgür olduğunda seni hayata, insanlara bağlayacak olan nedir? Bak işte kuşlar özgür ama yine de yuva kuruyorlar. Sen cinsel duygularını bir erkek köpek gibi denk geldiği yerde tatmin ederek yuva da kurmazsın. Ciddi düşünecek olursan sonuç olarak özgürlüğün bir boşluk, bir sınırsızlık olduğunu görecek, hissedeceksin."

Öfkeyle kaşlarını çattı, bir an sustu ve daha alçak sesle ekledi:

* P. A. Kropotkin (1842-1921): Prens, Rus devrimcisi, anarşizmin kuramcısı, coğrafyacı, jeolog.

"İsa özgürdü, Buda da öyle ve ikisi de dünyanın günahlarını üstlenip, dünyadaki yaşamın gönüllü tutsağı oldular. Ondan sonra da hiç kimse çıkmadı, hiç kimse. Peki sen, ben, biz ne yapıyoruz? Hepimiz, yakınlarımıza karşı sorumluluklarımızdan kurtulma yolları arıyoruz. Bu sorumlulukların duyumsanması bizi birer insan yapar, bu duygu olmazsa hayvanlar gibi yaşardık...

Güldü:

"Ama şu anda yine de daha iyi nasıl yaşanabileceği konusunu tartışıyoruz. Bunun yararı çok fazla değil ama az da değil. Bak benimle tartışıyor ve burnun moraracak kadar kızıyorsun bana ama bana vurmuyorsun, hatta küfür bile etmiyorsun. Kendini gerçekten özgür hissetseydin beni gebertirdin, olur biterdi."

Kısa bir süre daha durduktan sonra ekledi:

"Özgürlük, her şeyin ve herkesin benimle uzlaşma içinde olması demektir, ancak o zaman da ben var olmam, çünkü hepimiz çatışmalar ve çelişkiler içinde varlığımızı hissedebiliriz sadece."

IV

Goldenveyzer'in çaldığı Chopin müziği Lev Nikolayeviç'te şu düşünceleri uyandırdı:

"Küçük bir Alman kralı 'Köle sahibi olmak istenen bir yerde mümkün olduğu kadar fazla müzik yapıtı yaratmak gerekir,' demiş. Doğru bir düşünce, doğru bir gözlem. Müzik zihni uyuşturur. Bunu en iyi Katolikler anlar. Bizim papazlar kilisede Mendelssohn çalınmasını kabul etmezler elbet. Tulalı bir papaz, İsa'nın, Yahudi Tanrısının oğlu olduğu, Yahudi bir anadan doğduğu halde Yahudi olmadığını söylemişti bana; böyle söylüyor, ama yine de 'Bunun olması mümkün değil,' diyordu. Ben 'E, o zaman?' diye sorduğumda omuz silkip 'Bu benim için de bir sırdır!' yanıtını vermişti."

V

"Aydın diye adlandırılabilecek birisi varsa bu Galiçya Prensi Vladimirko'dur. Prens, daha XII. yüzyılda 'aşırı derecede cesur' bir dille 'Zamanımızda mucize olmaz,' diyor. O zamandan bu yana

altı yüzyıl geçti ve bütün aydınlar 'Mucize yok, mucize yok,' diye birbirlerinin kafasını ütülüyorlar. Oysa halkın tamamı aynen XII. yüzyıldaki gibi mucizelere inanıyor."

VI

"Azınlık, her şeye sahip olduğu için Tanrıya gerek duyar; çoğunluk ise hiçbir şeye sahip olmadığı için.

Ben olsam, çoğunluk yüreksizliği yüzünden, ancak pek az kişi yüreğinin bütün gücüyle Tanrıya inanıyor derdim. (Yanlış anlamalardan kaçınmak için dinsel yapıtlar yaratmayı, sanat yapıtları yaratmak olarak ele alıyorum; Buda'nın, İsa'nın ve Muhammed'in hayatları birer fantastik roman gibidir. *Yazarın Notu.*)

"Andersen'in masallarını sever misiniz?" diye sordu dalgınca. "Marko Vovçek'in çevirisiyle yayınlandığı zaman, bu masalları anlamamıştım. On yıl kadar sonra ise bu küçük kitabı alıp okudum ve Andersen'in çok yalnız bir adam olduğunu bir anda bütün açıklığıyla hissettim. Çok yalnız. Hayatını bilmiyorum; herhalde serserice bir yaşam sürüyor, çok geziyordu. Bu da onun yalnız olduğu konusundaki hislerimi kanıtlar. Bu yüzden çocuklara yönelmiş. Gerçi çocukların yetişkinlere göre daha merhametli olduğunu zannederek yanılmış. Çocuklar hiçbir şeye acımazlar, acımayı bilemezler."

VII

Budizmin ibadet kuralları kitabını okumamı tavsiye etti bana. Budizmden ve İsa'dan her zaman hassasiyetle söz ediyor; özellikle İsa konusu daha kötü: Sözlerinde ne bir coşku, ne bir heyecan ne de yürek ateşinin tek bir kıvılcımı var. İsa'yı, merhamet gösterilmeye layık saf bir insan saydığını düşünüyorum. Gerçi zaman zaman İsa'ya hayranlık duyuyor ama sevdiğini sanmıyorum ve sanki İsa bir Rus köyüne gelecek olursa kızların onunla alay edeceklerinden kaygılanıyor.

VIII

Bugün Grandük Nikolay Mihayloviç oradaydı. Görünüşe bakılırsa zeki bir adam. Çok alçakgönüllü, az konuşan biri. Sevimli gözleri ve güzel bir vücudu var. Hareketleri sakin. Lev Nikolayeviç düke tatlı tatlı gülümsüyor ve kâh Fransızca kâh İngilizce konuşuyordu. Rusça olarak şöyle dedi:

"Karamzin çar için yazdı, Solovyev uzun ve sıkıcı şeyler yazdı, Klyuçevskiy ise kendini eğlendirmek için yazardı. Ne anasının gözüydü... İlk okuduğunda övdüğünü sanırdın, ama anlamını kavradığında sövüp saydığını görürdün."

Birisi Zabelin'in adını etti.

"Çok sevimlidir. Amatör hurdacı, gerekli gereksiz her şeyi toplar. Yiyecekleri öyle bir anlatır ki, sanki kendisi hiçbir zaman doyuncaya kadar yemek yememiştir ama çok eğlencelidir."

IX

Ellerinde asalarıyla tüm hayatları boyunca bir manastırdan öbürüne, bir kutsal örenden diğerine binlerce verst (1,06 kilometrelik Rus uzunluk ölçüsü. *-çev.*) yürüyerek yeryüzünü adımlayan, yersiz yurtsuz, her şeye ve herkese yabancı gezginlerden söz ediyor. Dünya onlara göre değil, Tanrı da. Alışkanlıkları yüzünden Tanrı'ya dua ederler, oysa dünyanın bir ucundan öbür ucuna kendilerini neden kovalayıp duruyor diye için için nefret ederler Tanrı'dan. İnsanlar, yolun üzerinde birer ağaç kütüğü, ağaç kökü ya da taştır, ayağın takılır, bazen onların yüzünden canın acır. Bu insanlar olmadan da olabilir, fakat ona benzemediğini göstererek bir insanı etkilemek, onunla farklılığını ortaya koymak hoş bir duygudur.

X

"Prusyalı Friedrich çok güzel söylemiş: 'Her insan kendini a sa façon (kendi yöntemiyle) kurtarmalıdır.' Şunu da söylemiş: 'İstediğiniz gibi düşünün, yeter ki boyun eğin.' Ancak ölüm döşeğinde 'Köleleri yönetmekten yoruldum,' diye de bir itirafta bulunmuş. Bu

büyük adamlar her zaman korkunç çelişkilere düşerler. Yaptıkları her türlü aptallık gibi bu konuda da hoşgörülürler. Gerçi çelişki aptallık değildir. Aptal, inatçıdır, ancak kendisiyle çelişkiye düşmez. Evet, Friedrich garip bir adamdı: Almanların en iyi hükümdarı şanını hak etmişti ama onlara katlanamıyor, hatta Goethe'yi ve Wieland'ı* dahi sevmiyordu..."

XI

Dün akşam Balmont'un** şiirleriyle ilgili olarak:

"Romantizm, gerçeğin gözünün içine bakma korkusundan doğar," dedi. Suler kabul etmedi ve heyecandan peltek peltek konuşup, duygulu bir sesle, Balmont'dan başka şiirler okudu.

"Bunlar şiir değil, Levuşka, şarlatanlık, 'saçmalık', Ortaçağ'dakilerin dediği gibi sözcüklerin anlamsız bir şekilde örülmesi. Şiir gösterişten uzak olur; Fet***:

...bilmiyorum kendim de ne
söyleyeceğimi, ama türkü çıkmak üzere ortaya...

dizelerini yazdığında, şiirin halka özgü, gerçek duygusunu ifade etmişti bu sözlerle. Köylü de oh mu, oy mu, ey mi demeli bilmez ama gerçek bir türkü tıpkı kuşlarda olduğu gibi doğruca yürekten çıkıp gelir. Sizin şu yeniler hep uyduruyorlar. Fransızların 'article de Paris' gibi aptallıkları var. Aynı aptallıklar senin şair bozuntularında da var. Nekrasov**** da şiirlerini hep uyduruyordu."

"Ya Béranger?" diye sordu Suler.

"Béranger***** başka! Bizimle Fransızlar arasında ne ortaklık var ki? Onlar şehvete düşkün insanlardır; ruhun yaşamına vücut kadar önem vermezler. Bir Fransız için kadın her şeyden önce gelir.

---

* Wieland (1733-1813): Alman yazar.

K. D. Balmont (1867-1942): simgeci Rus şair.

*** A. A. Fet (1820-1892): şiirleriyle XX. yüzyıl Rus şiirinin gelişmesini etkilemiş bir Rus şairi.

**** N. A. Nekrasov (1821-1878): Rus şair.

***** P. J. Béranger (1780-1857): Fransız şair.

Fransızlar, yıpranmış, eskimiş bir halktır. Doktorlar, bütün veremlilerin şehvet düşkünü kişiler olduğunu söylüyorlar."

Suler, kendine özgü dürüstlüğüyle, çevresine yığınla anlaşılmaz sözcük fırlatarak tartışmaya başlamıştı. Lev Nikolayeviç ona baktı ve geniş geniş gülümseyerek:

"Evlenme zamanı gelmiş ama koca bulamamış küçük hanımlar gibi huysuzsun bugün..." dedi.

XII

Hastalık onu daha da kurutmuş, içinde bir şeyleri yakıp kavurmuştu. Sanki içi hafiflemiş, berraklaşmış, hayatı daha kabullenir hale gelmişti. Gözleri daha sert, bakışları daha deliciydi. Dikkatle dinliyor ve sanki unuttuğu bir şeyi anımsıyor ya da henüz bilmediği yeni bir şeyi güvenle bekliyor. Yasnaya Polyana'da bana her şeyi bilen ve artık öğrenecek hiçbir şeyi kalmamış, bütün soruları yanıtlamış bir adam olarak görünmüştü.

XIII

Balık olsaydı, kesinlikle yalnızca okyanusta yüzer, hiçbir zaman iç denizlere, özellikle de nehirlerin tatlı sularına uğramazdı. Burada onun etrafında bir tatlısu balığı dolanıp duruyor; ağzından çıkan sözler balığın ilgisini çekmiyor, gerekli de görünmüyor, suskunluğu balığı ürkütmüyor, heyecanlandırmıyor. Ama o, bu dünyanın gerçek münzevisi olarak saygı uyandırarak, ustaca susuyor. Göreviymiş gibi kabul ettiği konularda çok fazla konuşsa da sanki daha ziyade susuyormuş gibi geliyor. Başka hiç kimseye söyleyemeyeceği şeyler, korktuğu düşünceler var galiba.

XIV

Birisi ona İsa'nın vaftiz oğlunu anlatan masalın çok güzel bir varyantını göndermiş. Masalı Suler'e ve Çehov'a zevkle okuyordu, harika okuyordu! En çok da şeytanların toprak sahiplerine eziyet etmeleri eğlendiriyordu onu. Burada hoşuma gitmeyen bir şey vardı. Samimi olamazdı ama eğer samimiyse o zaman daha kötüydü.

Sonra şöyle dedi:

"Görüyorsunuz, köylüler ne kadar güzel şeyler yaratıyorlar. Basit, sözcük az, ama duygu fazla. Gerçek bilgelik, bağışla Tanrım, gibi birkaç sözcükle ifade edilir."

Ancak masal, acı bir masaldı.

XV

Bana karşı ilgisi etnografik bir ilgi. Onun gözünde çok az tanıdığı bir kabilenin üyesiyim, hepsi bu.

XVI

Ona "Öküz" adlı öykümü okudum; çok güldü ve "dil hokkabazlıklarını" iyi bildiğim için övdü beni.

"Ama sözcükleri acemice kullanıyorsunuz, bütün köylüleriniz çok akıllıca konuşuyorlar. Gerçek hayatta köylüler aptalca konuşurlar, ipe sapa gelmez laflar ederler, ne demek istediklerini hemen anlayamazsın. Kasten yapılır bu. Söyledikleri sözlerin saçmalığının altında başka bir şey söyleme isteği gizlidir her zaman. İyi bir köylü, zekâsını hiçbir zaman hemen belli etmez, bunu yapmak işine gelmez. Aptal bir insana basit, hilesiz yaklaşıldığını bilir, onun da istediği budur zaten! Karşısında açık davranın, sizin zayıf yanlarınızı görecektir hemen. Kuşkucudur, gizli düşüncelerini karısına bile söylemekten korkar. Sizde ise her şey apaçık ortada. Her öykünüzde sanki akıllıların ekümenik konseyi toplanıyor. Herkes özdeyişlerle konuşuyor. Bu da doğru bir şey değil, çünkü özdeyişler Rus diline uymaz."

"Peki ya atasözleri ve deyimler?"

"Onlar başka. Onlar bugün söylenmemiş."

"Ama siz de sık sık özdeyişler kullanıyorsunuz..."

"Asla! Hem her şeyi abartıyorsunuz: İnsanları, doğayı, özellikle de insanları! Aşırı, süslü bir dili olan ve saçma sapan şeyler yazan Leskov da aynı şeyi yapıyordu, çoktandır okunmuyor. Hiç kimseye bağımlı olmayınız, hiç kimseden de korkmayınız, o zaman işler yolunda gidecektir..."

XVII

Okumam için verdiği günlüğünde şu tuhaf özdeyişten etkilenmiştim: "Tanrı benim dileğimdir."

Bugün günlüğü geri götürdüğümde, bu sözlerinin ne anlama geldiğini sordum.

"Tamamlanmamış bir düşünce," dedi kısık gözleriyle bu sözün yazılı olduğu sayfaya bakarak. "Şöyle söylemek istemiş olmalıyım: Tanrı, benim onu anlama dileğimdir... Hayır, öyle değil..." Güldü ve piposuyla defteri kapayıp gömleğinin geniş cebine soktu. Tanrı'yla ilişkileri çok belirsiz ilişkilerdi fakat bu ilişkiler bana zaman zaman "bir indeki iki ayının" ilişkilerini anımsatıyordu.

XVIII

Bilim konusunda:

"Bilim, şarlatan bir simyacı tarafından dökülmüş altın külçesidir. Siz onu basitleştirmek, herkesin anlayacağı hale getirmek, yani çok sayıda sahte madenî para basmak istersiniz. Halk bu paranın gerçek değerini anladığı zaman, size teşekkür etmeyecektir."

XIX

Yusupov Parkı'nda dolaşıyorduk. Olağanüstü bir dille Moskova aristokrasisinin âdetlerini anlatıyordu. İriyarı bir Rus kadını, iki büklüm eğilmiş, fil bacaklarına benzeyen bacaklarını iki yana açmış, onar funtluk (409,5 gramlık ağırlık ölçüsü. -*çev.*) memelerini sallayarak bir çiçek tarhında çalışıyordu. Kadına dikkatle baktı ve:

"İşte bütün bu ihtişam ve zıpırlıklar bu karyatidlerce de taşınıyordu. Yalnızca erkeklerin ve kadınların çalışmasıyla değil, yalnızca onlardan alınan vergilerle değil, aynı zamanda ve açıkçası halkın kanıyla canıyla. Asilzadeler zaman zaman bu katanalarla evlenmeselerdi çoktan yok olup gitmişlerdi. Benim zamanımdaki gençlerin yaptığı gibi, öyle gücünün hepsini harcarsan bir gün cezasını çekersin. Fakat pek çoğu hizmetçi kızlarla evleniyor ve bu evliliklerden iyi yavrular dünyaya geliyordu. Köylünün gücü burada da imdada yetişiyordu. Soyun bir yarısının, gücünü kendisi için

harcaması, diğer yarısının ise köylü kanı içinde dağılması ve onu biraz eritmesi gerekiyordu. İşe yaramıştır bu, dedi."

XX

Kadınlardan bir Fransız romancısı kadar çok ve hevesle söz ederdi, ama hep bir Rus köylüsünün kabalığıyla. Önceleri bundan pek hoşlanmazdım. Bugün Bademlik'te Çehov'a:

"Gençliğinizde çok çapkınlık yaptınız mı?" diye sordu.

Anton Pavloviç kıs kıs güldü ve sakalını çekiştirip anlaşılmaz bir şeyler söyledi. Lev Nikolayeviç ise denize bakarak şu itirafta bulundu:

"Ben yorulmak nedir bilmezdim..."

Bunu, tümcenin sonunda köylülere özgü kaba bir sözcük kullanarak, pişmanlık dolu bir sesle söylemişti. Bu sözcüğü bu denli basit, sanki yerine koyacak daha uygun başka bir sözcük bilmiyormuş gibi söylediğini ilk kez fark ediyordum. Buna benzer bütün sözcükler sakal-bıyık arasında kaybolmuş dudaklarından basit, sıradan şeyler gibi çıkıyor, askerlere özgü kabalığını ve edepsizliğini bir yerlerde yitiriyordu. Onunla ilk karşılaşmamız, "Varenka Olesova" ve "Yirmi Altı Adam ve Bir Kız"la ilgili konuşması aklıma geliyor. Alışılmış görüş açısından bakıldığında konuşması, "yakışıksız" sözcükler zincirinden ibaretti. Buna şaşırmış, hatta gücenmiştim; başka bir dilden anlamadığımı sanıyor herhalde diye düşünmüştüm. Gücenmekle aptallık ettiğimi şimdi anlıyorum.

XXI

Servilerin altındaki taş sıranın üzerinde zayıf, ufak tefek, gri ama yine de biraz yorulmuş ve ıslıkla bir ispinozun ötüşüne eşlik etmeye çalışarak eğlenen bir Yahudi Tanrısı gibi oturuyordu. Kuş sık, koyu yeşilliğin içinde ötüyordu. Küçük, keskin gözlerini kısmış, oraya bakıyor ve dudaklarını boru şekline getirmiş çocuklar gibi beceriksizce ıslık çalıyordu.

"Ne öfkeli şey! Kasıp kavuruyor ortalığı. Ne kuşu bu?"

İspinoz dedim ve bu kuşun kıskançlık özelliğini anlattım.

"Hayatı boyunca söyleyeceği bir tek şarkısı var ama yine de kıskanç. İnsanın ruhunda ise yüzlerce şarkı vardır ama kıskançlıkla suçlanır, haklı bir durum mu sizce?" diye dalgınca, kendi kendine konuşuyormuş gibi sordu. "Öyle durumlar vardır ki, erkek kadına, kendisiyle ilgili olarak kadının bilmesi gerekenden fazlasını söyler. Erkek söylemiş ve unutmuştur ama kadın unutmaz. Belki de kıskançlığın nedeni, ruhun hakarete uğrayacağı korkusu, aşağılanma ve gülünç bir duruma düşme korkusudur, kim bilir? Erkeği ...'inden yakalayan kadın değil, ruhundan yakalayan kadın tehlikelidir."

Burada *Kroyçer Sonat*'la bir çelişki hissedildiğini söylediğim zaman pırıl pırıl gülümsemesini tüm sakalına yayarak:

"Ben ispinoz değilim," dedi.

Akşamüstü dolaşırken birden:

"İnsan depremler, salgınlar, hastalık korkuları ve her çeşit ruh işkenceleri yaşıyor ama her zaman en korkunç trajedi, yatak odası trajedisidir, hep de öyle olacaktır," dedi.

Bunu söylerken zafer kazanmış gibi gülümsüyordu. Yüzünde bazen çok zor bir şeyi aşmış ya da çoktandır içini kemirip duran şiddetli acıdan bir anda kurtuluvermiş bir insanın geniş, rahat gülümsemesi beliriyor. Her bir düşünce ruhuna kene gibi yapışıyor; bu düşünceyi ya hemen koparıp atıyor ya da doya doya kanını emmesine göz yumuyor ve düşünce, fark edilmeden kendisi olgunlaşıp düşüyor.

Hararetle stoacılıktan söz ederken bir anda kaşlarını çattı, dudaklarını şapırdattı ve sert bir ifadeyle:

"Doğrusu 'styoganoye'dir, 'styojanoye' değil; stegat *(vurmak, kamçılamak. –çev.)* ve styajat *(kazanmak –çev.)* fiilleri vardır, styojat diye bir fiil yoktur..." dedi.

Bu tümcenin stoacıların felsefesiyle hiçbir ilişkisi yoktu. Benim anlamadığımı görünce, başıyla yan odanın kapısını işaret edip, telaşlı bir sesle:

"Orada styoganoye odeyalo (yorgan –çev.) yerine styojanoye odeyalo diyorlar da..." dedi.

Ve devam etti:

"Renan yavan çenebazın biridir...

Bana sık sık:

"Güzel anlatıyorsunuz, kendi sözcüklerinizle, sağlam, kitap gibi değil," diyordu.

Ancak konuşmamdaki özensizlikleri hemen her zaman fark ediyor ve alçak sesle, kendi kendine konuşur gibi düzeltiyor, bazen de azarlıyordu:

"Zayıf bir özne, yapısı birbirine hiç benzemeyen sözcüklerin yanına konur mu? Güzel olmamış..."

Söz söyleme biçimlerine gösterdiği titizlik bana bazen hastalık derecesinde sert geliyordu; bir keresinde şöyle demişti:

"Yazarın biri aynı tümcede hem 'koşku' hem de 'kişku' sözcüklerini kullanmıştı. İğrenç! Midem bulandı."

Bir gün parktan gelirken:

"Bahçıvan biraz önce 'Güç bela çarpıştık,' diyordu. Tuhaf bir ifade değil mi?" dedi. "Masaları değil, çıpaları çakıyorlar. Kovat (çakmak) ve tolkovat (açıklamak, yorumlamak) fiilleri birbiriyle nasıl bağdaşır? Filologları sevmem, eski kafalıdırlar ama önlerinde dille ilgili önemli bir görev var. Anlamadığımız sözcüklerle konuşuyoruz. Örneğin prosit (istemek) ve brosit (atmak) fiilleri nasıl oluşmuş?"

En çok da Dostoyevskiy'nin dili hakkında konuşurdu:

"Kötü, hatta kasten kötü yazmıştır. Dikkat çekmek için bile bile kötü yazdığından eminim. Caka satıyordu; *Budala*'da şöyle yazmıştır: 'Yüzsüzce bir yapışkanlık ve tanışıklığın afişleştirilmesinde...' Sanırım afişe etmek sözcüğünü kasıtlı olarak değiştirmiştir, çünkü bu sözcük Batı'dan alınma, yabancı bir sözcüktür. Yazdıklarında bağışlanmaz yanlışlar bulmak mümkündür; Budala, 'Eşek, iyi ve yararlı bir kişidir,' der ama bu sözlerin dinleyeni kesinlikle güldürmesi ya da en azından bir uyarması gerekirken, hiç kimse gülmez. Budala, üç kız kardeşin yanında konuşuyor. Kız kardeşler onunla alay etmeyi seviyorlar. Özellikle de Aglaya. Bu kitabın kötü olduğunu söylüyorlar fakat kitabın asıl kötü yanı Prens Mışkin'in saralı olmasıdır. Sağlıklı biri olsaydı yüreğinin saflığı, masumiyeti

bizi çok etkileyebilirdi ama bunun için de onu sağlıklı biri olarak yazmak gerekirdi. Dostoyevskiy'nin bunu yapmaya cesareti yetmemiştir. Zaten sağlıklı insanları da sevmezdi. Kendisi hasta olduğu için bütün dünyanın da hasta olduğundan emindi...

Suler'e ve bana "Sergiy Baba"nın düşüş sahnesinin bir varyantını okuyordu. Acıklı bir sahneydi. Suler dudaklarını şişirmiş, heyecandan yerinde duramıyordu.

"Neyin var? Beğenmedin mi?" diye sordu Lev Nikolayeviç.

"Tıpkı Dostoyevskiy'deki gibi çok sert olmuş. Bu ahlaksız kız, kızın pideye benzeyen sarkık memeleri falan... Adam, güzel, sağlıklı bir kadınla günah işleyemez miydi?"

"Haklı görülmeyecek bir günah olurdu. Aksi takdirde böyle bir kıza karşı gösterilen merhamet haklı olabilir miydi?"

"Anlamıyorum..."

"Sen pek çok şeyi anlamıyorsun, Levuşka, açıkgöz biri değilsin..."

Andrey Lvoviç'in* karısı geldi, konuşma kesildi. Andrey Lvoviç'in karısıyla Suler müştemilata gittiler, Lev Nikolayeviç bana şöyle dedi:

"Tanıdığım en saf insandır Leopold. Kötü bir şey yapıyorsa bil ki bunu birisine duyduğu merhametten yapıyordur."

XXII

Daha çok Tanrı hakkında, köylüler ve kadınlar hakkında konuşuyor. Edebiyattan ender olarak ve sanki edebiyat ona yabancı bir konuymuş gibi çok az söz ediyor. Bence, kadınlara karşı can düşmanı gibi davranıyor ve eğer Kiti ve Nataşa Rostova değilse, yani yeterince darkafalı bir varlık değilse, kadınları cezalandırmayı seviyor. Bu, mutluluğunu tüketememiş bir erkeğin düşmanlığı ya da "vücudun insanı küçük düşürücü hamlelerine" karşı ruhun düşmanlığıdır. Ancak bu, aynı zamanda *Anna Karenina*'daki gibi soğuk bir düşmanlıktır. Pazar günü Çehov ve Yelpatyevskiy'le Rousseau'nun** *İtiraflar*'ı üzerine söyleşirken "vücudun insanı

* Andrey Lvoviç: Tolstoy'un oğlu.

** J. J. Rousseau (1712-1778), Fransız yazar ve filozof.

küçük düşürücü hamleleri" konusunda güzel şeyler söylemişti. Suler, söylediklerini not almıştı ama daha sonra kahve pişirirken, not yazdığı kâğıdı ispirto ocağında yaktı. Geçen defa da Lev Nikolayeviç'in İbsen'le* ilgili düşüncelerini yakmış ve düğün törenlerindeki sembolizme ilişkin notu kaybetmişti. Lev Nikolayeviç, bu törenler hakkında V. V. Rozanov'la** aynı görüşü paylaşıp çok dinsizce söz etmişti.

XXIII

Sabah Feodosiya'dan ştundist tarikatı*** üyeleri gelmişti, gün boyunca heyecanla bu köylülerden söz etti. Kahvaltı sofrasında şöyle diyordu:

"Geldiler, ikisi de öyle kuvvetli, öyle sağlam adamlar ki; 'Davet edilmeden geldik,' dedi biri, öbürüyse 'İnşallah dayak yemeden gideriz,' diyerek çocukça bir kahkaha koyverdi. Öyle gülüyor ki her yeri sarsılıyor."

Kahvaltıdan sonra terasta:

"Yakında halkın dilini hiç anlamayacağız," diyordu. "Biz 'ilerleme kuramı', 'tarihte bireyin rolü', 'bilimin evrimi', 'dizanteri' diyoruz, köylü ise 'Mızrak çuvala sığmaz' diyor ve bütün kuramlar, bütün tarihler, evrimler zavallı ve gülünç duruma düşüyor, çünkü halk bunları anlamıyor, bunlara gerek de duymuyor. Fakat köylü bizden daha güçlü, daha canlıdır. Atsur kabilesinin başına gelen bizim de başımıza gelebilir. Bir bilim adamına 'Bütün Atsurlular öldü ama onların dillerinin birkaç sözcüğünü bilen bir papağan var,' demişler."

XXIV

"Kadın tensel açıdan düşünüldüğünde erkeğe göre daha samimidir, düşünceleri ise sahtedir. Ancak kadın yalan söylediği za-

---

* H. İbsen (1828-1906): Norveçli oyun yazarı.

V. V. Rozanov (1856-1919): Rus yazar, gazeteci, filozof.

*** Ştundist tarikatı: XIX.yüzyılın ikinci yarısında Protestanlığın etkisiyle ortaya çıkmış bir tarikat.

man kendisi de inanmaz ama Rousseau söylediği yalanlara kendisi de inanıyordu."

XXV

"Dostoyevskiy, yarattığı deli tiplerinden biriyle ilgili olarak bu tipin, inanmadığı bir şeye hizmet ettiği için kendisinden ve başkalarından öç alarak yaşadığını yazmıştı. Sözünü ettiği kendisiydi, yani kendisinden de aynı şekilde söz edebilirdi."

XXVI

"Bazı dini sözler insanı hayrete düşürecek kadar karanlık, anlaşılmaz şeyler. Örneğin şu sözlerin anlamı nedir: 'Yeryüzü ve yeryüzündeki her şey Tanrı'nındır' Kutsal kitaptan alınma bir söz değil, bir tür popüler bilimsel materyalizm bu."

"Siz bir yerde yorumlamıştınız bu sözleri," dedi Suler.

"Az şey mi yorumladım... 'Anlamı vardır da ben tam olarak anlamadım.' "

Ardından kurnaz kurnaz gülümsedi.

XXVII

Zor ve sinsice sorular sormaya bayılıyor.

"Kendinizle ilgili ne düşünüyorsunuz?"

"Karınızı seviyor musunuz?"

"Sizce oğlum Lev yetenekli mi?"

"Sofya Andreyevna'dan hoşlanıyor musunuz?"

Ona yalan söylemek olanaksız. Bir keresinde:

"Beni seviyor musunuz, Aleksey Maksimoviç?" diye sormuştu.

Bir devin yaramazlığıydı bu: Novgorodlu babayiğit Vaska Buslayev* gençliğinde böyle oyunlar oynarmış. "Deniyor", hep bir şeyleri sınıyor, sanki kavgaya hazırlanıyor. İlginç şey ama benim çok hoşuma gitmiyor. O, bir şeytan, bense dünkü çocuk. Aman bana sataşmasın...

* Vasiliy (Vaska) Buslayev: Bütün Novgorod'la kavgalı, çapkın ve serseri destan kahramanı. (XIV-XV. yüzyıl)

XXVIII

Köylü, onun için belki de sadece kötü bir koku demektir, sürekli hissettiği ve elinde olmadan hep sözünü ettiği bir koku.

Dün akşam ona General Cornet'nin dul karısıyla ettiğim kavgayı anlattım. Gözlerinden yaş gelinceye, göğsü ağrıyıncaya kadar güldü, ince bir sesle durmadan:

"Kürekle demek! Kürekle, ha? Kürek büyük müydü bari?" diye bağırdı.

Sonra soluklanıp ciddi bir edayla şöyle dedi:

"Siz yine insaflı vurmuşsunuz. Çok insaflı hem de başkası olsaydı kafasına kafasına indirirdi. Kadının sizi istediğini anlamadınız mı yani?"

"Hatırlamıyorum; anladığımı da sanmıyorum...

"Hadi canım! Apaçık ortada. Kesin öyle."

"O zamanlar bu işlerle ilgilenmiyordum..."

"Neyle ilgilenirsen ilgilen fark etmez! Anlaşılan siz pek zampara değilsiniz. Başkası olsaydı işi ilerletir, mal mülk sahibi olur, keyfine bakardı."

Bir an sustuktan sonra:

"Tuhafsınız. Kızmayın ama çok tuhafsınız! Üstelik kötü davranmaya hakkınız varken iyi bir insan gibi davranmanız da çok garip. Evet, kötü olabilirdiniz. Güçlü birisiniz, bu çok güzel..."

Ve bir kez daha sustuktan sonra dalgınca ekledi:

"Sizin aklınızı anlayamıyorum. Aklınız çok karışık, ama yüreğiniz akıllı. evet, yüreğiniz akıllı!"

Not: Kazan'da otururken General Cornet'nin karısının yanına kapıcı ve bahçıvan olarak girmiştim. Generalden dul kalmış, tombul, genç bir Fransız'dı bu kadın. Küçücük ayaklarıyla yeniyetme bir kıza benziyordu. Çok güzel, hep hareket halinde, her zaman doymazlıkla açılmış gözleri vardı. Evlenmeden önce satıcı ya da aşçı olduğunu, hatta belki de hani şu "insanı sevindiren kızlardan" olduğunu sanıyorum. Sabahın köründe sarhoş olur ve sırtında tek bir gömlek, onun üstünde portakal rengi bir sabahlık, ayaklarında

kırmızı sahtiyan terlikler, başında ise yele gibi gür saçlarla avluya ya da bahçeye çıkardı. Özensizce taranmış bu saçlar al yanaklarına ve omuzlarına dökülürdü. Tam anlamıyla genç bir cadı. Fransızca şarkılar söyleyerek bahçede dolaşır, çalışmamı izler, arada bir mutfak penceresine yaklaşarak:

"Polin, bana bir şey ver..." diye seslenirdi.

"Bir şey" her zaman aynıydı: Bir bardak soğuk şarap.

Evinin alt katında üç öksüz kız oturuyordu. Bu kızların babası olan levazım generali başka bir yere gitmiş, anaları da ölmüştü. General karısı Cornet, kızlardan hoşlanmaz, çeşitli kötülükler yaparak onları evden atmaya çalışırdı. Rusçayı çok kötü konuşur ama iyi bir arabacı kadar esaslı küfrederdi. Hiç kimseye zararı olmayan bu kızlara yaptıklarından pek hoşlanmıyordum. Mahzun, ürkek, savunmasız kızcağızlardı. Bir gün öğleye doğru kızların ikisi bahçede geziniyorlardı. General karısı her zamanki gibi sarhoş bir halde geliverdi ve bahçeden kovmak için kızlara bağırmaya başladı. Kızlar, hiç ses çıkarmadan gidiyorlardı, fakat general karısı bahçe kapısının önüne dikilerek, yolu tıpa gibi kapattı ve atları bile irkiltecek kadar ağır "Rusça sözler" söylemeye başladı. Küfretmeyi kesmesini, kızların geçmesine izin vermesini rica ettim.

"Senin de ne mal olduğunu biliyorum! Geceleri kızların penceresinden içeri giriyorsun..."

Kızmıştım, omuzlarından tutup, bahçe kapısının önünden çektim fakat elimden kurtuldu, bana doğru döndü ve hızla sabahlığının önünü açıp gömleğini yukarı kaldırarak avaz avaz bağırmaya başladı:

"Ben bu sıçanlardan daha güzelim!"

O zaman iyice tepem attı, ensesinden tutup çevirdim ve sırtının biraz altına küreği yapıştırdım. Bahçe kapısına doğru sıçradı ve büyük bir şaşkınlık içinde "O! O! O!" diye bağırarak avluda koşmaya başladı.

Kendisi gibi ayyaş ama son derece kurnaz olan sırdaşı Polina'dan kimlik belgemi alıp, varımı yoğumu içine koyduğum çıkınımı koltuğumun altına sıkıştırıp avludan çıktım. General karısı ise elinde kırmızı bir mendille pencerenin önünde durmuş bana:

"Polis çağırmayacağım, zararı yok! Geri dön... Korkmana gerek yok..." diye bağırıyordu.

XXIX

"Doktorların binlerce, yüz binlerce insanı öldürdüklerini, halen de öldürmekte olduklarını söyleyen Poznışev'le aynı fikirde misiniz?" diye sordum ona.

"Çok mu merak ediyorsunuz?"

"Çok."

"Öyleyse söylemeyeceğim!"

Sonra başparmaklarını oynatarak güldü.

Öykülerinden birinde bir köy baytarıyla bir tıp doktorunun karşılaştırıldığını anımsıyorum:

" 'Bıçılgan', 'kelebek hastalığı', 'kan almak' sözlerinin sinir, romatizma, organizma gibi sözlerden ne farkı var?"

Jenner, Behring ve Pasteur'den sonra söylenmiştir bunlar. Tersliğin daniskası!

XXX

Garip ama kâğıt oynamayı seviyor. Ciddi ciddi, hırslanarak oynuyor. Kâğıtları eline aldığında elleri o kadar gerginleşiyor ki hareket ediyor, parmaklarının arasında ölü karton parçaları değil, canlı kuşlar tutuyor sanki.

XXXI

"Dickens çok akıllıca bir laf etmiş: 'Hayat bize son dakikaya dek cesaretle korunmak koşuluyla verilmiştir.' Dickens, içli, çenesi düşük bir yazardır, pek de akıllı sayılmaz. Bununla birlikte romanlarını herkesten ve kuşkusuz Balzac'tan da daha iyi kurmayı başarmıştır. Birisi şöyle demiş: 'Pek çok kişi kitap yazma ihtirasına kapılmıştır, ancak pek az kişi daha sonra yazdıklarından utanır.' Balzac utanmamıştır, Dickens da. Fakat her ikisinin de yazdığı kötü şeyler az değildir. Ne olursa olsun Balzac bir dâhidir, yani dâhiden başka türlü adlandırılamayacak biridir..."

Birisi Lev Tihomirov'un *Neden Devrimci Olmaktan Vazgeçtim* adlı kitapçığını getirmişti. Lev Nikolayeviç kitabı masanın üzerinden aldı ve havada sallayarak şöyle dedi:

"Bu kitapta politik cinayetler ve bu mücadele sisteminin açık bir düşünceye sahip olmadığı konusu çok iyi ifade edilmiş. Aklı başına gelmiş bir katil, bu düşüncenin ancak ve ancak bireyin sınırsız anarşik gücü ve topluma, insanlığa karşı duyduğu nefret olabileceğini söylüyor. Doğru bir düşünce, fakat anarşik güç derken bir kalem sürçmesi olmuş, monarşik güç demesi gerekirdi. Güzel, doğru bir düşünce, tüm teröristler bu düşünce konusunda duraksarlar, dürüst olanlardan söz ediyorum tabii. Yapısı gereği adam öldürmeyi seven biri duraksamaz. Böyle birinin ayağının takılacağı hiçbir düşünce yoktur. Ancak böyleleri sadece bir katildir, teröristlerin arasına ise rastlantı sonucu düşmüşlerdir..."

XXXII

Bazen Volga boyunda yaşayan bir tarikat müridi gibi kendini beğenmiş ve hoşgörüsüz biri oluyor. Bu dünyada sesi çan gibi yankılanan biri için korkunç bir şey bu. Dün bana şöyle dedi:

"Ben sizden daha fazla köylüyüm ve kendimi daha fazla köylü hissediyorum."

Tanrım! Bununla övünmesi gerekmez ki, hem de hiç gerekmez!

XXXIII

Ona *Ayaktakımı Arasında* oyunundan sahneler okuyordum; dikkatle dinledi, sonra:

"Bu oyunu neden yazıyorsunuz?" diye sordu.

Becerebildiğimce açıkladım.

"Her yerde, her şeyin üzerine horoz gibi atıldığınız görülüyor. Dahası her zaman bütün oyukları ve çatlakları kendi boyanızla örtmek istiyorsunuz. Andersen'in 'Altın yaldız silinir, domuz derisi kalır,' sözünü anımsayın. Bizde de köylüler, 'Her şey gider, bir tek gerçek kalır,' derler. En iyisi bir şeylerin üstünü boyayla kapat-

mamak, yoksa sonra sizin için kötü olacaktır. Ayrıca diliniz çok hareketli, laf cambazlıklarıyla dolu. Bu da iyi değil. Daha basit yazmak gerekir, halk basit, hatta abuk sabuk, ama güzel konuşur. Köylü, bilimle uğraşan bir hanımefendinin sorduğu gibi, 'Eğer dört üçten büyükse neden üçte-bir dörtte-birden daha büyüktür?' diye sormaz. Laf cambazlıklarına gerek yok."

Hoşnut değilmiş gibi konuşuyordu. Görünüşe bakılırsa okuduklarımı fazla beğenmemişti. Kısa bir süre sustuktan sonra, yan yan bakıp kaşlarını çatarak şöyle dedi:

"İhtiyar adamınız da sevimli değil, iyi yürekli olduğuna inanamıyor insan. Aktör zararsız, fena sayılmaz. *Eğitimin Meyveleri*'ni bilir misiniz? Sizin aktöre benzeyen bir aşçım var benim. Oyun yazmak zor iştir. Fahişe tipi de başarılı. Böyleleri vardır hayatta. Hiç gördünüz mü bu tipleri?"

"Gördüm."

"Evet, belli. Gerçek her yerde kendini belli eder. Kendinizden pek çok şey söylüyorsunuz, bu yüzden yazdıklarınızda karakter yok, bütün insanların tek bir yüzü var. Kadınları anlamıyor gibisiniz. Kadın tipleriniz başarılı değil, bir teki bile. Sonradan anımsamıyor insan..."

Andrey Lvoviç'in karısı geldi, çaya davet etti; Lev Nikolayeviç ayağa kalkıp aceleyle gitti. Bu sohbetin bitmesine sevinmişti sanki.

XXXIV

"Gördüğünüz en korkunç düş nasıldı?"

Ben ender olarak düş görürüm ve düşlerimi pek aklımda tutamam fakat iki düşüm galiba hayatım boyunca belleğimde kalacaktır.

Bir keresinde yeşilimsi sarı renkte, irinli, çürük bir gökyüzü görmüştüm. Gökteki yıldızlar yuvarlak, yassı, ışıksız, pırıltısız, aşırı zayıf birinin derisindeki çıbanlara benzer şeylerdi. Çürük gökyüzünde, bu yıldızların arasında yılanı andıran, kırmızımsı bir şimşek ağır ağır kayıyordu. Şimşek yıldızlara değdiğinde yıldız o anda şişerek bir küre halini alıyor, sessizce patlayarak dağılıyor,

bulunduğu yerde duman gibi koyu bir leke bırakıyor, irinli, vıcık vıcık gökyüzünde hızla kayboluyordu. Bütün yıldızlar birbiri ardınca dağılarak yok oldu, gökyüzü kapkaranlık, korkunç bir hal aldı. Sonra duman duman yükseldi, kaynamaya, parça parça ayrılarak jöle gibi kafama düşmeye başladı, gök parçaları arasındaki yarıklarda ise parlak, madeni bir karanlık beliriyordu.

Lev Nikolayeviç şöyle dedi:

"Bilim kitapları yüzünden. Astronomi kitabı okumuşsunuz ve sonunda kâbus görmüşsünüz. Ya öbür düşünüz?"

Öbür düşüm de şöyleydi: Kâğıt gibi dümdüz, karlı bir ova, ne bir tepe, ne bir ağaç, ne de bir çalı; yalnızca karın altından birazcık uçları çıkmış incecik dallar görünüyor. Bu ölü boşluktaki karların üzerinde zar zor ayırt edilen yol sarı bir şerit halinde bir uçtan öbür uca uzanıyor, gri keçe çizmeler yolda ağır ağır yürüyor, çizmelerin içi boş.

Bir orman devinin kaşlarını andıran gür kaşlarını kaldırdı, dikkatle yüzüme baktı, bir süre düşündü.

"Müthiş! Bunu gerçekten gördünüz mü, yoksa uyduruyor musunuz? Bu düşte de kitaplardan alınma bir şeyler var."

Sonra sanki birden öfkelendi, sert, gönülsüz, parmağını dizine vurarak konuşmaya başladı:

"İçki içmiyorsunuz değil mi? Bir zamanlar çok içmiş birine de benzemiyorsunuz ama bu düşlerde yine de sarhoş bir şey var. Hoffman diye bir Alman yazar vardı. Onun kitaplarında oyun masaları caddelerde koşar, buna benzer başka şeyler olurdu. Sarhoşun biriydi. Bizim biraz okur yazar arabacıların dediği gibi 'kalagolik'ti. Boş çizmeler yürüyor, ha! Gerçekten müthiş bir şey! Uydurmuş olsanız bile çok güzel! Müthiş!"

Bir anda tüm sakalına öyle bir gülümseme yayılmıştı ki elmacıkkemikleri bile ışıldamaya başlamıştı.

"Düşünsenize, bir kumar masası bacaklarını bükerek ansızın Tver Caddesi'nde koşmaya başlıyor, tahtaları gürültüyle birbirine vuruyor, tebeşir tozları uçuşuyor, hatta yeşil çuhanın üstündeki rakamlar hâlâ okunabiliyor. Vergi memurları üç gün üç gece ara

vermeden üzerinde vint oynamışlar, o da buna daha fazla dayanamayıp kaçmış."

Güldü ve inanmadığı için biraz alındığımı fark etti:

"Düşlerinizin kitap kokan düşler gibi geldiğini söyledim diye kızıyor musunuz yoksa? Kızmayın, bir dahaki sefere fark edilmeyecek şekilde uyduracağınızı ve bana da uydurulmuş gibi değil, düşte görülmüş gibi geleceğini biliyorum. Yaşlı bir toprak sahibi, düşünde, ormandan geçerek bozkıra çıktığını anlatıyor. Bozkırda iki tane tepe görüyor. Bu tepeler birden kadın memelerine dönüşmüş, memelerin arasında ise göz yerine gözbebeği gibi iki tane ay bulunan kara bir surat yükseliyormuş. İhtiyar adam, bir kadının bacakları arasında duruyormuş, önünde ise derin, kara bir uçurum varmış ve onu içine çekiyormuş. Bundan sonra saçları ağarmaya, elleri titremeye başlamış ve yurtdışına, Doktor Kneipp'e su tedavisi olmaya gitmiş. Bu düşü gören, zamparanın biriydi herhalde."

Omzumu okşadı.

"Oysa siz ne sarhoşsunuz ne de zampara. Nasıl oluyor da böyle düşler görüyorsunuz?"

"Bilmiyorum."

"Kendimizle ilgili hiçbir şey bilmeyiz zaten!"

İç çekti, gözlerini kırpıştırdı, bir an düşündü ve daha alçak bir sesle ekledi:

"Hiçbir şey bilmeyiz!"

Bugün akşamüstü gezintisinde koluma girerek şöyle dedi:

"Çizmeler yürüyor, müthiş bir şey ha? Bomboş, rap rap yürüyorlar ve kar gıcır gıcır ses çıkarıyor! Evet, güzel! Ama yine de çok kitabisiniz, çok! Kızmayın ama bu iyi bir şey değil ve sizi engelleyecektir."

Ondan daha fazla kitabi olduğumu sanmıyorum, ama söylediği güzel uyarı sözlerine rağmen bu kez bana amansız bir akılcı olarak göründü.

XXXV

Bazen sanki uzak bir yerden biraz önce gelmiş gibi görünüyor;

insanların farklı düşündükleri, farklı hissettikleri, birbirlerine karşı farklı davrandıkları, hatta farklı hareket ettikleri ve başka bir dille konuştukları bir yerden gelmiş gibi. Yorgun, soluk, başka bir dünyanın tozuna bulanmış gibi bir köşede oturuyor ve yabancı, dilsiz birinin gözleriyle herkesi dikkatlice süzüyor.

Dün öğle yemeğinden önce misafir odasına geldi, uzaklara gitmiş biri gibiydi, divana oturdu ve bir an sustuktan sonra yüzünü buruşturup, iki yana sallanıp, avuçlarıyla dizlerini ovuşturarak birden:

"Henüz her şey bitmiş değil, hayır, değil," dedi.

Odadakilerden her zaman bir ütü kadar rahat ve vurdumduymaz bir budala:

"Neden söz ediyorsunuz?" diye sordu.

Adamın yüzüne dikkatle göz attı; biraz daha eğildi, Doktor Nikitin, Yelpatyevskiy ve benim oturduğumuz terasa bakarak:

"Siz neden söz ediyorsunuz?" diye sordu.

"Pleve'den.*"

"Pleve'den... Pleve..." diye duraklayıp dalgınca yineledi, bu ismi sanki ilk kez duyuyormuşcasına, sonra kuşlar gibi silkindi ve hafifçe gülerek:

"Bu sabahtan beri kafamda saçma sapan bir şey var; birisi bana, bir mezar taşının yazıtında şu sözleri okuduğunu söyledi, dedi.

Bu taşın altında İvan Yegoryev yatıyor,
Sepiciydi kendisi hep deri işledi,
Dindarca çalıştı, yüreği iyilik doluydu, ama işte
Öldü, dükkânını karısına bırakarak.
Yaşlı değildi henüz, daha çok şey yapabilirdi
Fakat Tanrı aldı onu cennet yaşamı için,
Kutsal haftanın cumayı cumartesiye bağlayan gecesinde...
ve daha buna benzer şeyler..."
Sustu, sonra başını sallayıp hafifçe gülerek ekledi:

* Vyaçeslav Konstantinoviç Pleve (1846-1904): İçişleri bakanı. Aşırı gerici. Sosyalist Devrimciler örgütünden Y. S. Sozonov tarafından öldürülmüştür.

"İnsanların saçmalıklarında –ki bu saçmalıklar kötü niyetli olmadığı sürece— çok dokunaklı, hatta sevimli bir şey vardır... Her zaman vardır..."

Öğle yemeğine çağrıldık.

XXXVI

"Sarhoşları sevmem, fakat içince ilginçleşen, ayıkken sahip olmadıkları keskin zekâya, düşünce güzelliğine, hazırcevaplığa ve sözcük zenginliğine kavuşan insanlar tanıyorum. Bu durumlarda şarabı kutsamaya hazırım."

Suler anlatıyordu: Lev Nikolayeviç'le Tver Caddesi'nde yürüyorlarmış. Tolstoy, uzaktan iki zırhlı süvari askerinin geldiğini fark etmiş. Askerler, silahları güneşte ışıl ışıl parlayarak, mahmuzlarını şangırdatarak, sanki birbirine yapışık gibi uygun adım yürüyorlarmış, yüzleri de güçlerinden ve gençliklerinden duydukları gururla parlıyormuş.

Tolstoy başlamış onlarla alay etmeye:

"Ne büyük bir ahmaklık! Aynen sopayla eğitilmiş hayvanlar gibi..."

Fakat askerlerle aynı hizaya geldiklerinde Tolstoy durmuş ve sevecen bakışlarla arkalarından bakarak coşku içinde şöyle demiş:

"Ne güzellik ama! Eski Romalılar gibi, değil mi Levuşka? Güç, güzellik, ah Tanrım. İnsanın güzel olması ne hoş bir şey!"

XXXVII

Sıcak bir gün alttaki yolda bana yetişti; at sırtında Livadiya yönüne gidiyordu; altında küçük, sakin bir Tatar atı vardı. Beyaz keçeden, mantarı andıran şapkasıyla, gri, eski giysileriyle, sakallı, cüce bir cine benziyordu.

Atı durdurup konuşmaya başladı; yanından, uçurumun kenarından yürüyordum. Bu arada da V. G. Korolenko'dan bir mektup aldığımı söyledim. Tolstoy sakalını öfkeyle salladı:

"Tanrıya inanır mı o?"

"Bilmiyorum."

"En önemli şeyi bilmiyorsunuz. İnanır, ama dinsizlerin önünde bunu itiraf etmeye utanır."

Homurdanarak, öfkeden gözlerini kısarak konuşuyordu. Ona engel olduğum ortadaydı, fakat gitmek istediğimde beni durdurdu:

"Aceleniz ne? Atı yavaş sürüyorum ya."

Ve tekrar homurdanmaya başladı:

"Sizin Andreyev de dinsizlerden utanıyor, ama Tanrıya inanıyor ve Tanrıdan korkuyor."

Grandük A. M. Romanov'un malikânesinin bahçe duvarlarının yanında, Romanovlardan üçü yolda birbirlerine iyice yaklaşmış, sohbet ediyorlardı: Ay-Todor'un sahibi, Georgiy ve biri daha, galiba Dyulber'den Pyotr Nikolayeviç; üçü de iriyarı adamlardı. Tek atlı yaylı arabalar yolu kapatmıştı, yolun ortasında bir de binek atı duruyordu; Lev Nikolayeviç'in geçmesine olanak yoktu. Sert, ısrarlı bakışlarını Romanov'lara dikmişti. Fakat onlar daha önce arkalarını dönmüşlerdi. Binek atı olduğu yerde kımıldanıyordu, biraz kenara çekilerek Tolstoy'un atına yol açtı.

İki dakika kadar konuşmadan ilerledikten sonra:

"Tanıdılar aptallar," dedi.

Bir dakika sonra da:

"At, Tolstoy'a yol vermek gerektiğini anladı ama," diye ekledi.

XXXVIII

"Kendinizi öncelikle kendiniz için koruyun, o zaman insanlara da çok şey kalacaktır."

XXXIX

"Bilmek ne demektir? Örneğin ben biliyorum, ben Tolstoy'um, yazarım, karım, çocuklarım, kır saçlarım, çirkin bir yüzüm, sakalım var. Bütün bunlar kimlik belgelerinde yazıyor ama kimlik belgelerinde ruhla ilgili bir şey yazmaz. Ruh konusunda bildiğim tek şey: ruhun Tanrıya yakın olmak istemesidir. Peki Tanrı nedir? Bir zerresi benim ruhum olan şeydir. İşte hepsi bu. Düşünmeyi

öğrenmiş olan birinin inançlı olması zordur, Tanrının içinde yaşamak ise ancak inançla mümkündür. Tertullianus 'Düşünce kötülüktür,' demiş.

XL

Bu harika adam, vaazlarının tekdüzeliğine karşın son derece çok yönlü bir insan.

Bugün parkta, Gaspra mollasıyla sohbet ederken, bu dünyada geçireceği son günleri düşünme saati gelmiş saf bir köylü gibi davranıyordu. Zaten ufak tefek olan ve sanki kasten daha da büzülüp küçülen Lev Nikolayeviç, sağlam yapılı bu Tatar'ın yanında, varoluş düşüncesi hakkında ilk kez düşünmeye başlamış ve varlık sürecinde ortaya çıkan sorunlardan korkan bir ihtiyar izlenimi bırakıyordu. Gür kaşlarını şaşırmış gibi yukarı kaldırıyor ve küçük, keskin gözlerini ürkek ürkek kırpıp, bu gözlerin dayanılmaz, delici ateşini söndürüyordu. Karşısındakinin düşüncesini okuyan bakışları, mollanın geniş yüzüne sabitçe saplanmış ve gözbebekleri insanı şaşırtan keskinliğinden yoksun kalmıştı. İncil'den sözlerin ve peygamberlerin söylediklerinin yerine büyük bir ustalıkla Kuran'dan âyetler koyarak mollaya hayatın anlamı, ruh ve Tanrı konularında "çocukça" sorular soruyordu. Aslında rol yapıyordu ve bu rolü, yalnızca büyük bir oyuncunun ve bir bilgenin erişebileceği şaşırtıcılıkla oynuyordu.

Bundan birkaç gün önceyse Taneyev ve Suler'le müzikten söz ederken tıpkı bir çocuk gibi müziğin güzelliğine hayran kalmış ve duyduğu bu hayranlıktan, daha doğrusu hayran olabilme yeteneğinden hoşnut olduğu anlaşılmıştı. Müzikten en güzel ve en derinlemesine söz eden kişinin Schopenhauer olduğunu söylüyor, bunun yanı sıra, Fet'le ilgili komik bir fıkra anlatıyor ve müziği "ruhun dilsiz duası" olarak adlandırıyordu.

"Nasıl, dilsiz mi?" diye sordu Suler.

"Dilsiz, çünkü sözsüz. Seste düşünceye göre daha fazla ruh vardır. Düşünce, içine beş kapikliklerin doldurulduğu bir cüzdandır, sesin içini ise hiçbir şey kirletmemiştir, tertemizdir."

Sevimli, çocukça sözlerle, ansızın bu sözlerin en güzellerini ve en tatlılarını anımsayarak büyük bir keyifle konuşuyordu ve beklenmedik bir anda sakalının içine doğru gülümseyerek yumuşak, okşar gibi bir sesle:

"Bütün müzisyenler aptal adamlardır," dedi, "ve bir müzisyen ne kadar yetenekliyse o kadar darkafalıdır. Garip ama hemen hemen hepsi de dindardır."

XLI

Çehov'a telefonda şöyle dedi:

"Bugün benim için çok güzel bir gün, ruhum o kadar büyük bir sevinç içinde ki, sizin de sevinçli olmanızı istiyorum. Özellikle sizin! Siz çok iyi bir insansınız, çok!"

XLII

Söylenmesi gereken şey söylenmediğinde dinlemiyor ve inanmıyor. Aslında yaptığı soru sormak değil, sorguya çekmek. Nadir eserler koleksiyoncusu gibi, kendi koleksiyonunun uyumunu bozmayacak şeyleri topluyor yalnızca.

XLIII

Postayı ayıklarken:

"Konuşuyor, yazıp duruyorlar. Ben öldükten bir sene sonra ise, 'Tolstoy mu? A, hani şu çizme dikmeye kalkışan ve başı belaya giren kont değil mi?' diyecekler.

XLIV

Yüzünde ve bakışlarında, sakladığı şeyi hiç beklemediği bir anda bulan birinin kurnaz ve hoşnut gülümsemesini gördüm birkaç kez. Saklamış, nereye sakladığını da unutmuştu. Bana lazım olan bu şeyi nereye soktum diye düşüne düşüne gizli bir kaygıyla yaşıyordu. Kaygısını ve kaybettiği şeyi insanların anlamalarından, kendisine kötü bir şey yapmalarından korkuyordu. Ansızın anımsamış, bulmuştu. Tepeden tırnağa sevince boğulmuş ve artık se-

vincini saklamaya gerek duymadan herkesin yüzüne "Bana hiçbir şey yapamayacaksınız," der gibi bakıyordu.

Fakat neyi bulduğunu ve nerede bulduğunu söylemiyordu.

Ona bakıp bakıp şaşırmaktan hiç bıkmaz insan. Bununla birlikte, onu çok sık görmek de zor gelir insana. Hele de ben bırakın aynı odada, onunla aynı evde bile yaşayamazdım. Bu olsa olsa her şeyin güneşten yanıp kavrulduğu, güneşin kendisinin de ebediyen karanlık bir gece olana dek yanıp tükendiği bir çölde yaşamak gibi bir şey olurdu.

Mektup

Size biraz önce bir mektup yollamıştım ki "Tolstoy kaçtı" diye telgraflar geldi ve düşüncem henüz sizden kopmadan işte tekrar yazıyorum.

Bu haberle ilgili söylemek istediklerim, karmakarışık, hatta belki de, bağışlayın beni ama, sert ve öfkeli olacak. Birisi boğazıma sarılmış ve boğuyormuş gibi hissediyorum kendimi.

Benimle kim bilir kaç kez uzun sohbetler etti; Kırım ve Gaspra'da sık sık evine giderdim. O da bana gelmeye can atardı. Kitaplarını dikkatle, severek okurdum. Kendisine karşı takınılan genel tavırdan çok farklı ve çok cesurca da olsa onunla ilgili düşüncelerimi söyleme hakkına sahip olduğuma inanıyorum. Dünyada dâhi adını taşımaya ondan daha fazla layık olan, daha zor, daha çelişkili ve her yönüyle, evet, evet her yönüyle mükemmel bir insan daha bulunmadığını en az başkaları kadar ben de biliyorum. Sözcüklerle anlaşılamayacak, özel ve en geniş anlamda mükemmel; içimde her zaman herkese "Bakın, yeryüzünde ne kadar eşsiz bir insan yaşıyor!" diye haykırma isteği uyandıran bir şey var onda. Çünkü o, her şeyden önce insandır, insanlığın insanıdır.

Fakat Kont Lev Nikolayeviç Tolstoy'un hayatını, "diğer ermişlerinkine benzer, toprak sahibi, beyzade, ermiş Lev Babamızın hayat hikâyesine" dönüştürme konusundaki ısrarlı ve baskıcı istek beni daima ondan uzaklaştırmıştır. Biliyorsunuz, uzun zamandır "kendini kurban etmeye" hazırlanıyordu; Solovyev ve Suler'e bunu başaramadığı için üzüldüğünü söylüyordu. Ancak onun kendini kurban etme, acı çekme isteği, iradesinin sağlam-

lığını sınamak gibi doğal bir istekten değil, öğretisinin çetinliğini daha da artırmak, vaazlarını karşı konulamaz sözler haline getirmek, çektiği acılarla bu vaazları insanların gözünde kutsallaştırmak, onları bu vaazları kabul etmek zorunda bırakmak, anlıyor musunuz, kabul etmek zorunda bırakmak konusundaki açık, yineliyorum, baskıcı niyetinden kaynaklanıyordu. Çünkü bu vaazlar yeterince inandırıcı değildi; günlüğünde onun, kendi vaazlarına ve kişiliğine karşı gösterdiği kuşkuculuğun güzel örneklerini okuyacaksınız zaman içinde. "Çilekeşlerin çok ender olarak birer despot ve zorba haline gelmediklerini" bilir, o her şeyi bilir! Ama yine de "Düşüncelerim uğruna acı çekseydim etkisi daha başka olurdu," der. Bu sözlerde, üzerimde bir baskı denemesini, vicdanımı ele geçirme, vicdanımı imanlı kanın parlaklığıyla kamaştırma, boynuma dogma boyunduruğunu geçirme isteğini hissetmemem olanaksız olduğu için, bu durum beni ondan her zaman uzaklaştırırdı.

Öbür dünyadaki yaşamı öve öve göklere çıkarırdı hep, ama asıl hoşuna giden bu dünyadaki yaşamdı. O, kavramın en gerçek anlamında ulusal bir yazar olarak ulusunun bütün kusurlarını, tarihimizin işkenceleriyle açılmış bütün yaralarını geniş ruhunda barındırırdı; "bir şey yapmama," "kötülüğe karşı koymama" şeklinde ifade edilebilecek bulanık öğretisi, başka bir deyimle edilgenlik öğretisi, Moğol fanatizminden zehirlenmiş, durup dinlenmeden yaratıcı çalışmalarda bulunan Batı'ya karşı kimyasal düşmanlık besleyen eski Rus kanının bozuk mayasını taşır. "Tolstoy anarşizmi" diye adlandırılan şey, özünde ve kökeninde bizim Slavlara özgü, aynı şekilde ulusal özellik taşıyan devlet karşıtlığımızı, eskiden beri iliklerimize işlemiş olan "göçebe dağınıklığına" özlemimizi ifade eder. Sizin ve herkesin de bildiği gibi, bu özleme kendimizi bugün de tutkuyla teslim etmiş durumdayız. Ruslar bunu bilirler, ama yine de dağılırlar ve yok olacaklarını bilseler de direnmeyi en az gerektiren yolu seçerler, birbirlerinden daha da uzaklara giderler; rastlantıyla ya da bilinçsiz ve plansız olarak değil, çoğu sağduyulu vatandaşlarını bile şaşırtacak biçimde Vareg, Tatar, Ostyak ve muhafız güçlerince kurulmuş bir devlet olan "Rusya tarihi," hamamböceklerinin içler acısı kaçışması diye de adlandırılır. Şaşırtacak biçimde diyorum, çünkü bizler hep oraya buraya "dağılarak yaşamışız,"

ancak daha kötüsünü bulamayacağımız, daha ileriye gidemeyeceğimiz bir yere geldiğimizde yerleşik düzene geçmek için durmuşuz: demek ki kaderimiz böyleymiş, kısmetimize düşen, yabanıl Erza, Çudya, Mera, Vesya ve Muroma'ya komşu bataklıklar ve karlar içinde yaşamakmış. Fakat ışığın bize doğudan değil batıdan geldiğini sezen insanlar da çıkmıştır ve işte o, eski tarihimizi kapatan insan, bilerek ya da bilmeyerek, ulusumuzun Avrupa'ya uzanan, insandan bütün manevi güçlerini en geniş boyutlarda harekete geçirmesini şiddetle talep eden etken bir hayata uzanan yola yüce bir dağ gibi kurulmak istiyor. Onun deneysel bilim konusundaki tutumu da büyük ölçüde ulusçudur. Eski Rusya'nın cehaletten kaynaklanan köy kuşkuculuğunu mükemmel bir şekilde yansıtır. Onun her şeyi ulusaldır ve öğretisinin tamamı geçmişin bir tepkisi, artık ortadan kaldırmaya, aşmaya başladığımız atavizmdir.

1905 yılında yazdığı "Aydınlar, Devlet, Halk" başlıklı mektubunu anımsayınız. Ne kadar kırıcı ve kötü niyetli bir şeydir! Bu mektupta da bir mezhepçinin "Ya, gördünüz mü işte, ben size demiştim!" diyen sesi duyulur. O zaman "Rus halkı hakkında ve Rus halkı adına konuşma hakkını çoktan yitirmiş olduğu" yolunda bana söylediği sözlere dayanan bir cevap yazmıştım ona. Çünkü kendisiyle görüşmeyi yürekten dileyerek gelmiş olan halktan insanları dinlemek ve anlamak istemediğine tanık olmuştum. Mektubum çok sertti, göndermedim.

İşte şimdi de düşüncelerine en yüce anlamı kazandırmak için son çıkışını yapıyor galiba. Vasiliy Buslayev gibi o da genellikle bu tür çıkışları severdi ama hep kutsallığının doğrulanması ve başına geçireceği ışıktan bir taç arayışları yönünde. Öğretisi, Rusya'nın eski tarihiyle ve onun kişisel acılarıyla doğrulanmış olsa da gaddarca bir öğretidir. Kutsallık, günahlara hayranlık duyularak, yaşama isteği köleleştirilerek elde edilir. İnsanlar yaşamak istiyorlar, ancak o, "Bu dünyadaki yaşamımız boştur!" diyerek insanları kandırmaya çalışıyor. Bir Rus'u buna inandırmak çok kolaydır: Rus insanı tembeldir, işsiz güçsüz yan gelip yatmak kadar sevdiği bir şey daha yoktur. Rus insanı genellikle bir Platon Karatayev ya da bir Akim, Bezuhiy ya da Nehlyudov değildir elbette. Bütün bu insanlar, tarih ve doğa tarafından yaratılmışlardır ve pek de Tolstoy'un dediği gibi değillerdir. O,

öğretisini biraz daha pekiştirmek için bu insanlarda bazı düzeltmeler yapmıştır. Ancak kuşku götürmeyecek ve çürütülemeyecek bir şey vardır: Rusya'yı bir bütün olarak ele alırsak, alt tarafı Tyulin, üst tarafı ise Oblomov'dur. Tyulin'in ne olduğunu 1905 yılı kanıtlıyor, Oblomov içinse Kont A. N. Tolstoy'a, İ. Bunin'e ve kendi çevrenize bakın. Canileri ve dolandırıcıları bir yana bırakalım. Gerçi bizde caniler de aşırı derecede ulusaldır. Cani, tüm acımasızlığına karşın tiksinilecek kadar korkaktır. Dolandırıcı ise uluslararasıdır kuşkusuz.

Ara sıra içimde ona karşı nefrete yakın bir duygu uyandıran, ruhuma ezici bir ağırlıkla çöken o kadar çok şey vardı ki Lev Nikolayeviç'te. Aşırı derecede serpilmiş kişiliği, korkunç, nerdeyse çirkin bir durumdu. Dünyanın taşıyamadığı yiğit Svyatogor'dan* bir şeyler var. Evet o çok büyüktür! Söylediklerinin yanı sıra, hiç ağzını açmayıp sustuğu -hatta günlüğünde bile değinmediği- ve büyük olasılıkla hiçbir zaman da hiç kimseye söylemeyeceği pek çok şey olduğundan eminim. Bu "şeyler" ancak konuşmalarında ara sıra birer ima olarak geçmiştir. Okumamız için bana ve L. A. Sulerjistkiy'e verdiği iki günlük defterinde de üstü kapalı olarak yer almaktadır bunlar. Bu "şey", bence, "bütün düşüncelerin yadsınması," sonsuz, hiçbir şekilde yok edilemeyen, büyük olasılıkla bu adamdan önce hiç kimse tarafından bu derece korkunç bir açıklıkla yaşanmamış bir umutsuzluk ve yalnızlık zemini üzerinde boy atmış çok derin ve çok korkunç bir nihilizmdir. Sık sık ruhunun derinlerinde insanlara karşı ısrarla kayıtsız kalan bir adam olarak görünmüştür bana. İnsanlardan o kadar yüce, o kadar güçlüdür ki, insanların hepsi ona birer böcek, sağa sola koşuşturmaları ise gülünç ve acınası bir şey olarak görünmüştür. İnsanlardan çok çok uzaktaki bir çöle gitmiş ve orada tek başına, ruhunun bütün gücüyle "en önemli şeye", ölüme gözlerini dikmiş bakmaktadır.

Hayatı boyunca ölümden korktu ve nefret etti, hayatı boyunca ruhunun çevresinde bir "yıldırıcı korku" esip durdu. O, Tolstoy ölecek insan mıydı? Bütün dünya, bütün yeryüzü gözünü dikmiş ona bakıyor; Çin'den, Hindistan'dan, Amerika'dan, her yerden ona canlı, titreşen bağlar uzanıyor, ruhu herkes içindir ve her

* Svyatogor: Doğaüstü güçlere sahip Rus masal ve destan kahramanı.

zaman yaşayacaktır! Doğa, yasasında neden bir ayrıcalık yapmıyor, insanlardan birine bedensel ölümsüzlük bahşetmiyor, neden? Mucizelere inanmayacak kadar sağduyulu, akıllı bir insan, ancak öte yandan da düzene karşı gelen biridir, bir deneycidir ve genç bir acemi er gibi, meçhul bir kışlanın önünde korkudan ve umutsuzluktan deliye dönmektedir. Anımsıyorum, Gaspra'da, iyileştikten sonra, Lev Şestov'un *Nietzsche ve Kont Tolstoy'un Öğretisinde İyilik ve Kötülük* adlı kitabını okuyup bitirdiğinde, A. P. Çehov'un "kitabı beğenmediğini" söylemesi üzerine şöyle demişti:

"Oysa bana eğlenceli geldi. Çalım satmak için yazılmış, ama fena değil, ilginç bir şey. Samimiyseler arsızları severim aslında. Bakın işte 'Gerçek gerekli değildir,' diyor. Doğru, gerçek onun ne işine yarayacak, nasıl olsa ölecek değil mi?"

Sözlerinin anlaşılmadığını fark etmiş olacak ki, keskin bir gülüşle ekledi:

"Eğer bir insan düşünmeyi öğrenmişse, ne düşünürse düşünsün, daima kendi ölümünü düşünür. Bütün filozoflar böyledir. İnsan eninde sonunda ölecek olduktan sonra hangi gerçeklerden söz edilebilir?"

Daha sonra herkes için tek bir gerçek bulunduğunu, bu gerçeğin de Tanrı sevgisi olduğunu söyledi, fakat bu konuda soğuk bir dille ve yorgun konuşuyordu. Kahvaltıdan sonra ise terasta kitabı tekrar eline alıp, yazarın "Tolstoy, Dostoyevskiy, Nietzsche sorularına bir yanıt bulmadan yaşayamazlardı, onlar için her yanıt, hiçbir yanıt bulamamaktan daha iyiydi," dediği yeri bularak gülmeye başladı ve şöyle dedi:

"Bakın şu gözüpek berbere. Düpedüz benim kendimi, dolayısıyla başkalarını da aldattığımı yazmış. Bundan apaçık bu sonuç çıkıyor..."

Suler:

"Peki neden berber?" diye sordu.

"Neden mi," diye yanıtladı dalgınca. "Modaya uygun giyinen, şık bir adam olduğu aklıma geldi ve dayısının köydeki düğününe gitmiş Moskovalı bir berberi anımsadım. Berberin tavırları çok kibardı, ayrıca güzel dans ediyordu ve bu yüzden de herkese tepeden bakıyordu."

Bu konuşmayı neredeyse sözcüğü sözcüğüne aktarıyorum.

Tümüyle hatırımda kalmış ve hatta beni etkileyen diğer pek çok konuşma gibi bunu da not etmişim. Sulerjitskiy de ben de çok not alırdık, ama Suler notlarını Arzamas'a beni ziyarete gelirken yolda kaybetmiş. Savruk bir adamdı ve Lev Nikolayeviç'i bir kadın gibi sevmesine karşın ona karşı sanki biraz yüksekten bakıyormuş gibi garip davranırdı. Ben de notlarımı bir yere koymuşum, bulamıyorum, Rusya'da birinin elinde olmalı. Canlı, gerçek bir inanç adamı aradığım ve ölene dek de arayacağım için Tolstoy'un yüzüne çok dikkatli bakardım. Bunun nedenlerinden biri de, bir gün A. P. Çehov'un kültürsüzlüğümüzden söz ederken şöyle yakınmasıydı:

"Goethe'nin söylediği her söz kaydedilmiştir, Tolstoy'un düşünceleriyse uçup gidiyor. Kabul edilemeyecek kadar Ruslara özgü bir tavır bu, azizim. Sonra akılları başlarına gelecek, anılarını yazmaya başlayacaklar ve yalan yanlış bir yığın şey uyduracaklar."

Biz yine Şestov'a dönelim:

"Korkunç hayaletlere bakarak yaşamak olanaksızdır, diyor, hem nereden biliyor olanaklı mı, olanaksız mı olduğunu? Zaten bilseydi ve hayaletleri görseydi, boş laflar yazmaz, hayatı boyunca Buda'nın yaptığı gibi daha ciddi bir işle uğraşırdı."

Şestov'un Yahudi olduğunu söylediler.

"Sanmam," dedi Lev Nikolayeviç kuşkuyla, "Yahudi'ye benzemiyor; inançsız Yahudi olmaz, inançsız bir Yahudi'nin adını söyleyin... hayır yoktur."

Bazen bu yaşlı büyücü ölümle oyun oynayıp, cilveleşiyor ve "Senden korkmuyorum, seni seviyorum, seni bekliyorum," diyerek onu kandırmaya çalışıyormuş gibi geliyordu. Bu arada keskin, küçük gözleriyle bakıyor, "Nasıl bir şeysin? Arkanda neler gizliyorsun? Beni tamamen mi yok edeceksin, yoksa canlı bir şeyler kalacak mı benden?" diye soruyordu.

Onun "İyiyim, korkunç derecede iyiyim, son derece iyiyim, şeklindeki sözleri ve bu sözlerin hemen ardından "Acı çekmeliydim," demesi garip bir etki yapıyordu. Acı çekmek: Bu da onun gerçeğidir; henüz daha tam iyileşmemişken hapishaneye düşmekten, sürgüne gitmekten, genel anlamda başına çilekeşlik tacını geçirmekten gerçekten sevinç duyacağı konusunda bir an bile kuşku duymamışımdır. İşkencelere, acılara katlanmak, ölü-

mü biraz da olsa haklı gösterebilir, onu görünüşte daha anlaşılır, kabul edilebilir hale getirebilir. Fakat hiçbir zaman ve hiçbir yerde iyi olmadığından, ne "bilgelik kitaplarının sayfalarında", ne "at sırtında", ne de "bir kadının koynunda" "yeryüzündeki cennetin" zevklerini tam olarak tatmadığından eminim. Bunu yapmak için aşırı derecede mantıklı biriydi ve hayatı, insanları son derece iyi bilirdi. İşte onun birkaç sözü daha:

"Halife Abdurrahman hayatında on dört mutlu gün yaşamış, bense galiba o kadar bile yaşamadım. Bunun nedeni, kendim için, kendi ruhum için yaşamayı beceremeyişim; ben göstermelik bir hayat sürüyorum, insanlar için yaşıyorum."

Tolstoy'un evinden çıkarken A. P. Çehov bana: "Mutlu olmadığına inanmıyorum," dedi. Bense inanıyorum. Mutlu değildi ama "göstermelik" yaşadığı da doğru değildi. Evet, insanlara, elindeki fazlalıkları dilencilere verir gibi veriyordu; onları okumak, gezmek, yalnızca sebze yemek, müziği sevmek ve Lev Tolstoy'un mantıksal-dinsel önermelerinin yanılmazlığına inanmak "zorunda bırakmak" hoşuna gidiyordu. İnsanlara, onları memnun edecek ya da oyalayacak bir şeyler vermek gerekiyordu, sonra defolup gidebilirler, insanı, "en önemli sorunun" dipsiz burgacı önünde alıştığı, acı veren, ama bazen de rahatına gelen yalnızlığıyla baş başa bırakabilirlerdi.

Avvakum ve belki Tihon Zadonskiy dışındaki bütün Rus vaizleri soğuk insanlardı, çünkü diri ve etkili bir inanca sahip değillerdi. *Ayaktakımı Arasında* adlı eserimde Luka'yı yazarken tam da böyle bir ihtiyarı anlatmak istiyordum: Bu ihtiyarı insanlar değil, "her çeşit yanıt" ilgilendirecekti; insanlarla kaçınılmaz olarak karşılaştığında onları teselli edecek, ancak bunu sadece onu rahat bırakmaları için yapacaktı. Bu tip insanların bütün felsefesi, bütün vaazları, gizli bir tiksintiyle verdikleri bir sadakadır ve bu vaazın altından şu acıklı sözler duyulur:

"Gidin! Tanrıyı veya bir yakınınızı sevin, benim yakamı bırakın! Tanrıya lanet okuyun, uzak akrabanızı sevin! Beni bırakın, çünkü ben bir insanım ve ölmeye mahkûmum!"

Ne yazık ki bu böyle, uzun zamandır böyle! Başka türlü olamazdı ve olamaz da. Çünkü insanların canı çıktı, acı çektiler, birbirlerinden iyice koptular ve hepsi ruhlarını emen bir yalnızlıkla kuşatıldılar. Eğer Lev Nikolayeviç kiliseyle uzlaşmış ol-

saydı, bu beni zerre kadar şaşırtmazdı. Bunun da kendine özgü bir mantığı olurdu: Bütün insanlar aynı şekilde önemsizdirler, hatta piskopos bile olsalar. Aslında burada bir uzlaşma olmasaydı da onun için şahsen bu hareket, sadece mantıksal bir adım olurdu: "Benden nefret edenleri bağışlıyorum." Hıristiyanca bir davranış, ama altında hafif, keskin, alaylı bir gülümseme gizli. Bu gülümsemeyi akıllı bir insanın aptallara verdiği ceza olarak anlamak mümkündür.

Yazdıklarım, söylemek istediklerimin hepsi değil, istediklerimi anlatamıyorum. İçimde uluyan bir köpek var ve yaklaşan bir felaketi görür gibi oluyorum. İşte gazeteler gelince apaçık ortaya çıktı: Sizin oralarda "bir efsane yazılmaya" başlanıyor: Bir varmış bir yokmuş, tembel ve aylak insanlar varmış, bunlar bir ermiş yaratmışlar... Bunun tam da şimdi, hayal kırıklığına uğramış insanların başlarının öne eğildiği, çoğunluğun ruhlarının boş, en seçkin insanların ruhlarınınsa acıyla dolu olduğu bir sırada ülke için ne kadar zararlı olduğunu bir düşünün. Aç ve perişan insanlar efsane peşinde koşuyorlar. Böylelikle acılar giderilmek, ıstıraplar dindirilmek isteniyor! Tam da onun istediği, ama gerekli olmayan bir şeyi, bir meczubun, bir ermişin hayat hikâyesini yazacaklar. O zaten ulu ve aziz bir insan, çıldırtacak kadar, acı verecek kadar güzel bir insan, tüm insanlığın insanı. Bu konuda kendimle çelişiyorum, ama olsun. O, Tanrıyı kendisi için değil, insanlar için, insanı kendi seçtiği çölün ıssızlığında bırakmak için arayan bir adamdı. O bize İncil'i verdi, İsa'nın çelişkilerini unutmamız için onun kişiliğini basitleştirdi, kavgacı özelliğini yumuşattı ve "gönderenin iradesine boyun eğme" ilkesini ileri sürdü. Kuşkusuz Tolstoy'un İncil'i, Rus halkının "hastalığına" daha uygun olduğu için daha kolay anlaşılabilen bir İncil'dir. Rus halkına bir şeyler vermek gerekir, çünkü o, sızlanmakta, inlemeleriyle dünyayı sarsmakta ve dikkati "asıl olandan" uzaklaştırmaktadır. Ancak *Savaş ve Barış* ve aynı çizgideki diğer eserler boz Rus toprağının acısını ve umutsuzluğunu dindirmeyecektir.

Savaş ve Barış için "Yapmacık bir alçakgönüllülük göstermeden diyebilirim ki, İlyada gibidir," diyordu. M. İ. Çaykovskiy, *Çocukluk* ve *İlkgençlik* için de onun ağzından benzer sözler duymuştu.

Biraz önce Napolili gazeteciler geldiler, içlerinden biri de

Roma'dan gelmiş. Tolstoy'un "kaçışı" hakkında, evet aynen öyle, "kaçış" diyorlar, ne düşündüğümü soruyorlar. Onlarla konuşmayı kabul etmedim. Ruhumun öfkeli bir rahatsızlık içinde olduğunu elbette anlıyorsunuzdur. Tolstoy'u bir ermiş olarak görmek istemiyorum; o, günahkâr bir dünyayı bir uçtan bir uca geçip yüreklere yakın, her birimizin yüreğine sonsuza dek yakın bir günahkâr olarak kalacaktır. Puşkin ve o, bu ikisinden daha yüce ve daha değerli kimse yoktur bizim için

Lev Tolstoy öldü.

Bir telgraf aldım. Telgrafta sıradan sözcüklerle, öldü deniyordu.

Yüreğimden vuruldum, üzüntüden ve kalbimin kırıklığından hüngür hüngür ağlamaya başladım ve işte şimdi yarı deli bir halde onu tanıdığım, gördüğüm haliyle gözümde canlandırmaya çalışıyor, acılar içinde onunla ilgili bir şeyler söylemek istiyorum. Onu tabutun içinde tasavvur ediyorum: Bir derenin dibindeki düzgün bir taş gibi ve büyük bir olasılıkla herkese yabancı, aldatıcı gülümsemesini ak sakallarının arasına sessizce gizleyerek yatıyor ve çok ağır olan dersini yapıp bitirmiş elleri nihayet huzur içinde iki yanına uzanmış, duruyor.

Keskin gözlerini anımsıyorum. Bu gözler her şeyi delip geçecekmiş gibi bakardı. Parmaklarının her zaman havadan bir şeyler yoğuruyormuş izlenimi veren hareketlerini, konuşmalarını, şakalarını, sevdiği, köylülere özgü sözcükleri ve pek belirgin olmayan sesini anımsıyorum. Onun ne kadar insanüstü, ne kadar zeki ve müthiş bir adam olduğunu, hayatı nasıl kucakladığını görüyorum.

Bir gün onu belki de hiç kimsenin görmediği bir durumda görmüştüm: Deniz kıyısında, Yusupov'un malikânesinin altından, kayaların arasından yürüyerek Gaspra'ya, onu ziyarete gidiyordum. Soluk, buruşuk, eski giysileri ve kırış kırış şapkasıyla ufak tefek, eğri büğrü vücudunu fark ettim. Ellerini elmacıkkemiklerine dayamış oturuyor, parmaklarının arasından gümüş rengi sakalları uçuşuyor. Uzaklara, denize bakıyor. Yeşile çalan

dalgacıklar, kendileriyle ilgili bir şeyler anlatır gibi sakin sakin bu yaşlı Veda rahibinin ayaklarına doğru yuvarlanıyor, bu ayakları okşuyor. Bulutlu bir gündü. Bulutların gölgeleri kayaların üzerinde kayarak ilerliyordu. Kayalarla birlikte ihtiyar da bir aydınlanıyor bir kararıyordu. Kayalar büyüktü, çatlaklarla doluydu ve oraya buraya su yosunları atılmıştı. Besbelli ki biraz önce büyük bir dalga çatlamıştı. O da bana bütün başlangıçları ve hedefleri bilen, yeryüzündeki kayaların ve otların, deniz suyunun, insanın ve taştan güneşe bütün dünyanın sonunun ne zaman ve nasıl geleceğini düşünen bu kayalarla yaşıt gibi geldi. Denizse ruhunun bir parçasıydı ve çevresindeki her şey ondan, onun içinden çıkmış gibiydi. İhtiyarın dalgın hareketsizliğinde, altındaki karanlığın içinde derinleşen, yeryüzünün üstündeki mavi boşluğa doğru merakla yükselen kâhince, sihirbazca bir şey belirdi. Dalgaları yanına çağıran ve geri gönderen, bulutların hareketini ve kayaları adeta yerinden oynatan, onları uyandıran gölgeleri yöneten sanki oydu, daha doğrusu onun yoğunlaştırdığı iradesiydi. Birden sanki bir dakikalığına delirmiştim ve onun ayağa kalktığını, elini salladığını, denizin buz kestiğini, camlaştığını, kayaların kımıldadığını, bağırdığını, çevredeki her şeyin canlandığını, gürültü etmeye, çeşitli sesler çıkarıp onun karşısında kendileri hakkında, onun hakkında, konuşmaya başladıklarını hissediyordum. O anda hissettiğim şeyleri sözcüklerle ifade etmem olanaksız; ruhumda hem heyecan hem dehşet vardı. Sonra her şey mutluluk veren bir düşünce halinde kaynaştı:

"Dünyada bu insan var olduğu sürece öksüz değilim!"

O zaman, düşüncelerine engel olmamak isteğiyle ayağımın altındaki çakıl taşlarının ses çıkarmamasına dikkat ederek geri döndüm ama işte şimdi kendimi öksüz hissediyorum, bir yandan yazıyorum, bir yandan da ağlıyorum. Hayatım boyunca hiçbir zaman böylesine tesellisiz, böylesine umutsuz ve böylesine acı acı ağlamamıştım. Onu sevip sevmediğimi bilmiyorum. Onu seviyor muyum yoksa ondan nefret mi ediyorum? Bunun ne önemi var zaten? O her zaman ruhumda büyük, fantastik duygular ve heyecan-

lar yaratmıştır; onun yarattığı hoş olmayan, düşmanca şeyler bile ruhumu boğmamış, onu adeta patlatarak genişletmiş, daha duyarlı, daha oylumlu hale getirmiştir. Yoldaki pürüzleri düzeltircesine tabanlarını sürterek birden bir kapıdan, bir köşeden beliriverdiğinde, yeryüzünde dolaşmaya çok alışkın bir adamın küçük, hafif ve hızlı adımlarıyla size doğru yürüdüğünde ve iri parmaklarını kemerinin arasına sokup bir an durarak her yeni şeyi hemen fark eden ve her şeyin anlamını bir anda emip içine çeken keskin bakışıyla çabucak etrafa baktığında ne kadar da güzeldi.

"Merhaba!"

Bu sözü hep şöyle yorumlardım: "Merhaba, benim için bir memnuniyet, sizin içinse bir anlamı yok, ama yine de merhaba!"

Ortaya çıktığında ufak tefek görünürdü ama bir anda herkes ondan daha küçük kalıverirdi. Köylü sakalı, kaba fakat olağandışı elleri, basit giyimi ve bütün bu dış görünüşteki rahat demokratlığı pek çok kişiyi yanıltır ve insanları "giysisine göre" karşılamaya alışmış olan –ne kadar eski, dalkavukça bir alışkanlık!– Rusların buram buram kokan bir samimiyet yaymaya başladıkları görülürdü.

"Ah, canımızsın sen bizim! Yurdumun en yüce evladını gözlerimle görebilmek nasip oldu sonunda. Sonsuza dek yaşa ve saygılarımı kabul et!"

Bu Moskovalı bir Rus'a özgü, basit ve samimi bir ifadedir. Daha da Rus özellikler taşıyan, "bağımsız düşünceli" bir örnek:

"Lev Nikolayeviç! Dini-felsefi görüşlerinizi kabul etmeyen, fakat şahsınızda büyük bir sanatçıya derin saygılarını sunan...

Ve köylü sakalının, buruşuk, demokrat gömleğinin altından yaşlı bir Rus beyi, görkemli bir aristokrat çıkıverirdi ansızın. İşte o zaman saf yüreklisinin de okumuş yazmışının da burunları dayanılmaz bir soğukla morarırdı. Damarlarında safkan dolaşan bu insanı görmek, hareketlerindeki asaleti ve zarafeti, konuşmalarındaki gururlu ölçülülüğü görmek, iğneli sözlerindeki ince isabetliliği işitmek güzeldi. Onun içindeki beylerin sayısı, uşaklar için ne kadar gerekiyorsa tam o kadardı. Bu uşaklar Tolstoy'un içindeki beyi uyandırdıklarında, bu bey, öyle kolay, öyle rahat ortaya çıkı-

yor ve onları öyle korkutuyordu ki, uşakların yaptıkları tek şey bir köşeye büzülmek ve incecik sesleriyle sızlanmak oluyordu.

Bir keresinde Yasnaya Polyana'dan Moskova'ya bu "samimi" Ruslardan bir Moskovalıyla birlikte dönmem gerekmişti. Adam uzun süre kendine gelemedi, durmadan acı acı gülümsüyor ve şaşkınlık içinde:

"Amma soğuk duştu ha? Ne insafsız adam... Of of!" deyip duruyordu.

Bu arada da açıkça belli ettiği bir pişmanlıkla şöyle haykırmıştı:

"Aslında ben onu anarşist sanıyordum. Herkes anarşist olduğunu iddia ediyor. Ben de inanmıştım...

Bu adam, büyük bir fabrikanın sahibi, zengin biriydi. Kocaman göbeği, et renginde yağlı bir suratı vardı. Tolstoy'un anarşist olmasından ona neydi? Rus ruhunun "derin sırlarından" biri işte.

Lev Nikolayeviç birilerinin hoşuna gitmek istese bunu akıllı ve güzel bir kadından daha kolay başarırdı. Yanında çok farklı kesimlerden insanlar olduğunu düşünün: Grandük Nikolay Mihayloviç, boyacı İlya, Yaltalı bir sosyal demokrat, ştundist Patsuk, bir müzisyen, Kontes Kleinmichel'in kâhyası, bir Alman, şair Bulgakov ve hepsi aynı sevgi dolu gözlerle ona bakıyor. Lev Nikolayeviç onlara Lao-Tse'nin* öğretisini açıklıyor. Birkaç tane çalgıyı, bakır borulardan birini, davulu, armonikayı ve flütü aynı anda çalabilen tek kişilik olağanüstü bir orkestra gibi geliyor bana. Herkes gibi ben de gözünün içine bakardım ama şimdi bir kez daha bakmak isterdim, çünkü onu bir daha hiç göremeyeceğim.

Gazeteciler geldiler, Roma'da "Lev Nikolayeviç'in öldüğü söylentisini yalanlayan" bir telgraf alındığını ileri sürüyorlar. Dır dır konuşup durdular, Rusya'nın acısını paylaştıklarını belirttiler. Rus gazeteleri bu konuda kuşkuya yer vermiyor.

Onun karşısında insan acıdığı zamanlarda bile yalan söyleyemezdi. Çok ağır hasta olduğunda dahi acıma duygusu uyandır-

* Lao-Tse (Laozi): İ. Ö. yaklaşık VI. yüzyıl'da yaşamış Çinli filozof, taoculuğun babası ve bu okulun ünlü kutsal metni *Daodıcing*'in yazarı.

mazdı. Onun gibi insanlara acımak kabalık olur. Onları yıpratıcı, ruhsuz sözcüklerin tozuna boğmak değil, korumak, üzerlerine titremek gerekir.

"Benden hoşlanmıyorsunuz, değil mi?" diye sorardı.

"Evet, hoşlanmıyorum," diye yanıtlamak gerekirdi.

"Beni sevmiyor musunuz?"

"Evet, bugün sizi sevmiyorum."

Soru sorarken acımasız, yanıt verirken bir bilgeye yakışır şekilde ölçülüydü.

Geçmişi olağanüstü güzel, Turgenev'i ise herkesten iyi anlatırdı. Fet'ten iyilik dolu bir gülümsemeyle söz ederdi ve her zaman sözlerinin arasında gülünç bir şey olurdu; Nekrasov'dan soğuk, kuşkucu bir şekilde bahseder, ancak bütün yazarlar hakkında konuşurken, sanki hepsi kendi çocuklarıymış, o da onların babası olarak bütün kusurlarını biliyormuş gibi, iyi yanlarından önce kötü yanlarını belirtirdi. Birinden kötü diye bahsettiği her defa kendisini dinleyenlere yoksul oldukları için sadaka veriyormuş gibi gelirdi insana; o zaman onun düşüncelerini dinlemek rahatsız ederdi, incecik bir gülümsemenin altında gözler ister istemez yere dikilir ve insanın aklında hiçbir şey kalmazdı.

Bir gün öfke içinde, G. İ. Uspenskiy'in Tula lehçesiyle yazdığını ve hiç yeteneği olmadığını kanıtlamaya çalışıyordu. Bir kere de benim yanımda yine Uspenskiy hakkında A. P. Çehov'a şöyle demişti:

"İşte yazar dediğin budur! İçtenliği açısından Dostoyevskiy'i anımsatıyor. Yalnız Dostoyevskiy politik davranıyor ve numara yapıyordu, bu ise daha basit ve daha içten bir yazar. Tanrıya inanmış olsaydı mezhepçi olurdu."

"Nasıl olur, onun yetenekten yoksun bir Tula yazarı olduğunu söylemiştiniz."

Gözlerini gür kaşlarının altına saklamış ve şu yanıtı vermişti:

"Kötü yazıyordu. O ne biçim dildi öyle? Sözcüklerden çok noktalama işareti vardı. Yetenek sevgidir. Seven insan yetenekli olur. Âşıklara baksanıza hepsi ayrı bir yetenek!"

Dostoyevskiy'den gönülsüz, ıkına sıkına söz eder, bazı şeyleri söylemekten kaçınırdı.

"Konfüçyüs ya da Buda öğretisiyle tanışmış olsaydı yatışırdı. Herkesin bilmesi gereken en önemli şeylerdir bunlar. Huysuz, taşkın bir yapısı vardı. Kızınca kabak kafasında yumrular çıkıyor, kulakları oynamaya başlıyordu. Çok şey hissediyor, ama iyi düşünemiyordu. Düşünmeyi şu Fourier'cilerden*, Butaşeviç** ve ötekilerden öğrenmişti. Sonra onlardan hayatı boyunca nefret etti. Kanında Yahudi olan bir şey vardı. Kuruntulu, gururlu, geçimsiz ve mutsuzdu. Bu kadar çok okunması garip, nedendir hiç anlamıyorum! Bütün bu Budala'lar, Delikanlı'lar, Raskolnikovlar ve diğer hepsi basit ve anlaşılır oldukları için can sıkıcı, yararsız şeylerdir aslında. Leskov'un okunmamasının ise hiçbir nedeni yoktur. Gerçek bir yazar, siz okudunuz mu onu?"

"Evet. Çok severim, özellikle de dilini."

"Dili, sözcük oyunları yapacak kadar mükemmel bilirdi. Onu sevmeniz tuhaf, siz Rus değilsiniz sanki, düşünceleriniz Rus düşünceleri değil. Böyle konuştuğum için kızmıyorsunuz ya? Ben yaşlı bir adamım, günümüz edebiyatını anlamıyor olabilirim, ama bu edebiyat bana Rus değilmiş gibi geliyor. Birtakım garip şiirler yazmaya başladılar. Bu şiirleri ne için, kimin için yazıyorlar, bilmiyorum. Şiiri Puşkin'den, Tyutçev'den, Şenşin'den öğrenmek gerekir. İşte siz, -Çehov'a hitap ediyordu- siz Russunuz! Evet, tam bir Rus."

Ve tatlı bir gülümsemeyle Anton Pavloviç'e sarıldı. Anton Pavloviç utanmış ve yazlık evinden, Tatarlardan söz etmeye başlamıştı.

Çehov'u severdi ve ona baktığında bir anda tatlılaşan bakışıyla sanki Anton Pavloviç'in yüzünü okşardı. Bir gün Anton Pavloviç, Aleksandra Lvovna'yla bahçede dolaşıyordu. O sırada henüz tamamen iyileşmemiş olan Tolstoy, terastaki koltuğunda otururken eğilip arkalarından bakmış ve şu sözleri fısıldayarak uzanıvermişti sanki:

"Ah ne sevimli, ne hoş bir adam: Alçakgönüllü, sakin, tıpkı bir genç kız gibi! Yürüyüşü de kız gibi. Tek kelimeyle harika!"

---

* Fourier'cilik: Charles Fourier ve izleyicilerinin felsefe ve iktisat sistemi.

M. V. Butaşeviç-Petraşevskiy (1821-1866): Rus devrimci, ütopik sosyalist. Rusya'daki politik düzenin demokratikleşmesi için mücadele etmiştir.

Bir akşamüstü, alacakaranlıkta gözlerini süzüp, kaşlarını oynatarak "Sergiy Baba"dan, bir kadının, inzivaya çekilmiş adamı baştan çıkarmaya gittiği sahneyi okuyordu. Sonuna kadar okudu, başını kaldırdı ve gözlerini kapatıp, duyulur bir sesle:

"Güzel yazmışsın ihtiyar, güzel!" dedi.

Bu sözleri şaşırtıcı bir basitlikle söylemişti. Güzelliğe duyduğu hayranlık o kadar içtendi ki, o sırada duyduğum coşkuyu asla unutmam. Sözlerle ifade edemediğim, ancak bastırmak için çok büyük bir çaba harcadığım bir coşkuydu bu. Neredeyse kalbim durmuştu, sonra çevremdeki her şey canlandı, yenilendi.

Aynı sözcüklerin yanlış ve art arda tekrarı gibi görünen, köylü diline özgü basitliklerle dolu konuşmasının olağanüstü ve ifade edilemez güzelliğini anlamak için, onu konuşurken izlemek gerekirdi. Kullandığı sözcüklerin gücü yalnızca tonlamasında, yüzündeki titremelerde değil, gördüğüm en etkileyici gözlerin oyununda ve ışıltısında ortaya çıkıyordu. Lev Nikolayeviç'in bir çift gözünde bin göz vardı.

Suler, Çehov, Sergey Lvoviç ve biri daha parkta otururken, söz kadınlara gelmişti. Lev Nikolayeviç hiçbir şey söylemeden uzun süre dinledi ve birden şöyle dedi:

"Ben kadınlarla ilgili gerçeği, bir ayağım çukurdayken söyleyeceğim. Söyler söylemez de tabutun içine atlayıp kapağı kapatacağım. Bulabilene aşk olsun!" Ve bakışları öyle korkunç, öyle muzırca parladı ki bir an herkes susup kaldı.

Onun içinde bence Vaska Buslayev'in arsız ve meraklı haylazlığıyla piskopos Avvakum'un inatçı ruhunun bir parçası yaşıyor, tepesinde ya da yanında bir yerlerde de Çaadayev'in* kuşkuculuğu gizleniyordu. Avvakum** unsuru, Tolstoy'un ruhuna vaazlar veriyor ve onu didikleyip duruyor, içindeki Novgorod'lu hayta, Sha-

* P. Y. Çaadayev (1794-1856): Rus düşünür ve gazeteci, *Felsefe Mektupları*'nda Rus tarihine, Ortodoksluğa, mutlakıyete, toprak köleliğine karşı eleştirel bir yaklaşım getirmiştir.

** Avvakum (1620-1682): Başpiskopos, yazar. Resmi Ortodoks Kilisesi'nden ayrılma hareketinin ideoloğu.

kespeare ve Dante'yi yerden yere vuruyor, Çaadeyev yanı ise ruhun bu eğlenceleriyle, aynı zamanda da acılarıyla alay ediyordu.

Daha insanca bir yaşam kurmak için harcanan pek çok çabanın sonuçsuz kalmasıyla eylemsiz anarşizme kadar varmış olan kadim Rus insanı, bilimi ve devlet yapısını bozguna uğratıyordu.

Şaşılacak şey! Fakat "Simplicissimus" dergisinin çizeri Olaf Gulbranson, Tolstoy'daki Buslayev özelliğini bir tür gizemli bir sezgi gücüyle kavramıştı; onun çizgilerine bakınız, gerçek Lev Tolstoy'la bu çizgiler arasında ne kadar isabetli bir benzerlik bulunduğunu ve çukura kaçmış gözleriyle bu yüzde, hiçbir şeyi kutsal saymayan, "ne aksırığa, ne de rüyaya " inanan cüretkâr bir zekânın izleri olduğunu görürsünüz.

Her şeyi kapsayan gerçeği aramak için bütün düşünce çöllerini tek başına dolaşmış ve kendisi için bu gerçeği bulamamış, herkese yabancı kalmış bu yaşlı büyücü karşımda duruyor. Ona bakıyorum, yitiğin acısı büyük olsa da bu adamı görmüş olmaktan duyduğum gurur acımı ve üzüntümü hafifletiyor.

Lev Nikolayeviç'in "Tolstoycular" arasında tuhaf bir görünüşü vardı; sanki göğe dev bir çan kulesi yükseliyordu ve bu kuledeki çan hiç durmadan çalarak sesini bütün dünyaya duyuruyordu. Çevresinde koşuşup duran küçük ürkek köpekler, çanın altında keskin çığlıklar atıyorlar ve kim daha iyi uluyor diye yan gözle birbirlerini gözlüyorlardı. Bu insanların gerek Yasnaya Polyana'daki evi, gerekse Kontes Panina'nın sarayını bir uçtan bir uca ikiyüzlülük, ödleklik, sığ çıkarlar peşinde koşma ve miras beklentileri kokusuyla doldurduklarını düşünmüşümdür hep. Kutsal kalıntı parçaları diye yanlarında köpek kemikleriyle Rusya'nın ücra köşelerini dolaşan, "Mısır karanlığı" ve Meryem Ana'nın "gözyaşlarını" satan gezginlerle "Tolstoycular" arasında ortak bir şey vardır. Anımsıyorum, bu havarilerden biri Yasnaya Polyana'da tavukları üzmemek için yumurta yemeyi reddetmiş, ama Tula istasyonunda iştahla et yemiş ve:

"İhtiyar biraz abartıyor!" demişti.

Bunların hemen hemen hepsi iç çekmeyi, birbirlerini öpmeyi

severler. Hepsinin terli, kemiksiz elleri ve yalan söyleyen gözleri vardır. Aynı zamanda işini bilen insanlardır, dünya işlerini son derece ustaca yürütürler.

Lev Nikolayeviç "Tolstoycular"ın gerçek değerini elbette ki çok iyi biliyordu, bunu, onun şefkatle sevdiği, her zaman gençlik heyecanıyla, hayranlıkla sözünü ettiği Sulerjitskiy de biliyordu. Yasnaya Polyana'da birisi, Tolstoy'un öğretisini benimsedikten sonra nasıl mutlu yaşadığını, ruhunun nasıl tertemiz olduğunu güzel sözlerle anlatıyordu. Lev Nikolayeviç bana doğru eğildi ve alçak sesle:

"Yalan söylüyor kerata, ama bunu bana hoş görünmek için yapıyor..." dedi.

Çoğu kimse onun hoşuna gitmeye çalışıyordu fakat ben bunu ustalıkla ve güzel bir şekilde yaptıklarını görmedim. Her zaman konuştuğu konuları, yani evrensel bağışlama, yakınların sevilmesi, İncil ve Budizm konularını benimle hemen hemen hiç konuşmazdı. Galiba bunların bir işe yaramayacağını hemen anlamıştı. Bu davranışını çok takdir etmiştim.

İstediği zaman çok nazik, duyarlı ve yumuşak olabiliyordu. Konuşması büyüleyici derecede sade ve zarifti, fakat bazen onu dinlemek can sıkıcı ve sevimsiz hale geliyordu. Kadınlarla ilgili yargılarından hiçbir zaman hoşlanmamışımdır. Bu konuda aşırı derecede "avamdı." Sözlerinde sahte bir şey, samimi olmayan, aynı zamanda da çok kişisel bir şey vardı. Sanki bir kez incinmişti ve bunu ne unutabiliyor ne de bağışlayabiliyordu. Onunla ilk tanıştığım akşam beni çalışma odasına götürdü -Hamovniki'deydi- karşısına oturttu ve "Varenka Olesova"yla "Yirmi Altı Adam ve Bir Kız"dan söz etmeye başladı. Konuşma tarzı karşısında sıkılmış, hatta sersemlemiştim. Sağlıklı bir genç kızda utanma duygusunun olmayacağını kanıtlamaya çalışırken öyle açık saçık, öyle sert konuşuyordu ki:

"Bir kız on beşini doldurmuşsa ve sağlıklıysa birinin kendisine sarılmasını, sıkıştırmasını ister. Aklı, bilmediği, anlayamadığı şeylerden hâlâ korkuyordur. Bu bilmediği ve anlamadığı şeylere, bakirelik ve utanma deniyor. Fakat vücudu bu anlaşılmayan şeyin kaçınılmaz, doğal bir şey olduğunu ve bu doğa yasasının akla

uygun olmasa da yerine getirilmesi gerektiğini artık bilmektedir. Sizin Varenka Olesova sağlıklı biri olarak yazılmış, ama duyguları zayıf. Gerçekte böyle olmaz!"

Sonra edepsizlik saydığım, hatta beni biraz da gücendiren bir basitlikle "yakışıksız" sözleri birbiri ardınca sıralayarak "Yirmi Altı Adam ve Bir Kız"daki kızdan söz etmeye başladı. Bu "itici" sözleri sırf daha doğru ve daha isabetli bulduğu için kullandığını sonradan anladım, ama o zaman konuşması hiç hoşuma gitmemişti. Sözlerine karşı çıkmıyordum; birdenbire dikkatli, sevecen biri oluverdi ve bana nasıl yaşadığımı, hangi okula gittiğimi, neler okuduğumu sormaya başladı.

"Sizin çok okuduğunuzu söylüyorlar, doğru mu? Söyleyin bakalım, Korolenko müzisyen midir?"

"Galiba değil. Bilmiyorum."

"Bilmiyor musunuz? Onun öykülerini beğeniyor musunuz?"

"Evet, çok beğeniyorum."

"Bu ters işte. Onun yazdıklarında lirizm vardır. Sizde ise yok. Veltman'ı okudunuz mu?"

"Evet."

"İyi bir yazar, cesur, kusursuz, abartısız, değil mi? Bazen Gogol'den bile iyidir. Veltman, Balzac'ı iyi biliyordu. Gogol ise Marlinskiy'e öykünerek yazıyordu."

Gogol'ün Hoffmann'dan, Stern'den ve belki de Dickens'dan etkilenmiş olabileceğini söylediğimde bana şöyle bir bakıp sordu:

"Bunu bir yerde mi okudunuz? Okumadınız mı? Bu doğru değil. Gogol'ün Dickens'ı bildiğini sanmam. Siz gerçekten de çok okumuşsunuz. Dikkat edin, çok okumak zararlıdır! Koltsov bu yüzden kendini öldürmüştü."

Uğurlarken kucaklayıp öptü ve şöyle dedi:

"Siz gerçek bir mujiksiniz! Yazarların arasında işiniz zor olacak, ama hiçbir şeyden korkmayın, her zaman hissettiklerinizi söyleyin, kaba şeyler ortaya çıksa da önemli değil! Akıllı insanlar anlayacaklardır."

Bu ilk görüşme bende iki ayrı izlenim bırakmıştı: Hem se-

vinçliydim, hem de Tolstoy'u görmüş olmaktan gurur duyuyordum, fakat benimle konuşması bir sınavı anımsatıyordu ve sanki *Kazaklar*'ın, *Kenevir Eğirici*'nin, *Savaş ve Barış*'ın yazarının değil de gönül indirerek benimle konuşan, ama "halk tarzında", meydan ve sokak diliyle konuşmayı gerekli gören soylu bir beyin karşısındaydım. Bu durum ise kafamdaki hayalini, alıştığım ve benim için çok değerli olan hayalini altüst etmişti.

İkinci kez onu Yasnaya Polyana'da gördüm. Kapalı bir sonbahar günüydü, yağmur çiseliyordu. Ağır, pilili bir palto ve uzun deri botlar giymişti. Beni akağaç ormanına dolaşmaya götürdü. Arkların üstünden gençler gibi atlıyor, dalları silkeleyerek başına yağmur damlaları düşürüyor, Şenşin'in bu ormanda kendisine Schopenhauer'i nasıl açıkladığını olağanüstü bir güzellikte anlatıyor ve şefkatli eliyle akağaçların ıslak, ipeksi gövdelerini sevgiyle okşuyordu.

"Geçenlerde bir yerde şöyle bir şiir okudum:

Mantarlar artık bitti, ama nasıl da yayılıyor
Dere boylarında nemli mantar kokusu...

çok güzel, çok doğru!"

Ayaklarımızın dibinde ansızın bir tavşan belirdi. Lev Nikolayeviç sıçradı, irkildi, nara atan yaşlı bir avcı gibi yanakları kızardı. Sonra anlatılması güç bir gülümsemeyle bana baktı ve zeki, insanca bir gülüş yayıldı yüzüne. Olağanüstü tatlıydı o anda!

Başka bir sefer yine parkta bir çaylağa bakıyordu. Çaylak, hayvanların dolaştığı avlunun üstünde süzülerek uçuyordu, bir daire çiziyor ve son darbeyi indirmekle biraz daha beklemek arasında kararsız, kanatlarını hafif hafif sallayarak havada asılı gibi duruyordu. Lev Nikolayeviç bütün vücuduyla ileri doğru uzandı, elini gözüne siper etti ve titrek bir sesle fısıldadı:

"Hınzır bizim tavukları gözüne kestirmiş. İşte, işte...işte şimdi... yo, korkuyor! Arabacı orada mı acaba? Arabacıyı çağırma lı...

Ve çağırdı. Arabacıya bağırdığında çaylak ürktü, hızla yukarı

di, yana doğru uçtu ve gözden kayboldu. Lev Nikolayeviç derin bir iç çekti ve kendi kendine söylenerek:

"Bağırmayacaktım, o da istediği darbeyi vuracaktı..." dedi.

Bir gün ona Tiflis'i anlatırken V. V. Flerovskiy-Bervi'nin* adı geçti.

"Onu tanıyor musunuz?" diye heyecanla sordu Lev Nikolayeviç. "Anlatın, nasıl biridir?"

Flerovskiy'in uzun boylu, uzun sakallı, zayıf, iri gözlü biri olduğunu, yelken bezinden, uzun bir tünik giydiğini, kemerine kırmızı şarapta pişirilmiş pirinç kesesi bağladığını, elinde çok büyük bir keten şemsiye taşıdığını, Kafkasya'nın dağ yollarında birlikte dolaştığımızı, bir keresinde dar bir yolda karşımıza bir mandanın çıktığını, akıllıca davranıp şemsiyesini açarak bu kötü niyetli hayvanı korkuttuğunu ve uçuruma yuvarlanma tehlikesini göze alarak geri geri kaçtığımızı anlatmaya koyuldum. Birden Lev Nikolayeviç'in gözündeki yaşları fark ettim. Bu durum beni şaşırtmıştı, sustum.

"Aldırmayın, anlatın, anlatın! İyi bir insanla ilgili sözler işitince sevinç duyarım. Ne kadar ilginç! Onu ben de aynen böyle, özel biri olarak düşünüyordum. Köktenci yazarlar arasında en olgun, en zeki olanıdır. 'Alfabe'sinde bütün uygarlığımızın barbarca olduğu, kültürünse güçlülerin değil, barışçı kabilelerin, zayıfların işi, var olma mücadelesinin, kötülüğü haklı çıkarmak isteyenlerin uydurdukları bir yalan olduğu çok güzel kanıtlanmaktadır. Siz, bunu kesinlikle kabul etmiyorsunuzdur, herhalde? Ama bakın Daudet** kabul ediyor. Onun Paul Astier'sinin nasıl biri olduğunu hatırlıyor musunuz?

"Normanların Avrupa tarihindeki rolü ortadayken Flerovskiy'in teorisi nasıl kabul edilebilir ki?"

"Normanlar başka!"

Yanıt vermek istemiyorsa "O başka" derdi.

Lev Nikolayeviç, bana edebiyat konusunda konuşmayı çok sevmeyen, ama konu bir edebiyatçının kişiliği olunca yakından ilgilenen biri olarak görünmüştür hep. Bunda yanılmadığımı düşünü-

* V. V. Flerovskiy-Bervi (1829-1918): Rus sosyolog, gazeteci ve ekonomist.

Alphonse Daudet (1840-1897): Fransız yazar.

yorum. "Onu tanıyor musunuz? Nasıl biri? Nerede doğmuş?" sorularını sık işitirdim. Yargıları da, sözünü ettiği insanı her zaman çok özel bir yanından aydınlatmıştır.

V. G. Korolenko hakkında düşünceli bir tavırla şöyle demişti:

"Rus değil, o yüzden bizim hayatımızı bizim gördüğümüzden daha doğru ve daha iyi görüyor olmalı."

Çok sevdiği Çehov hakkında:

"Tıp mesleği onu engelliyor, hekim olmasaydı daha da iyi yazardı."

Gençlerden biri hakkında:

"Bir Moskovalının beceremeyeceği bir şeyi yapıp, İngilizlere öykünüyor," demişti.

Bana sık sık şöyle demiştir:

"Bir uydurukçusunuz siz. Sizin bütün bu Kuvalda'lar falan hep uydurma."

Kuvalda'nın gerçek olduğunu söyledim.

"Anlatın o zaman, nerede gördünüz onu?"

Kuvalda adıyla anlattığım adamı ilk kez gördüğüm Kazan sulh yargıcı Kolontayev'in odasındaki sahneye çok güldü.

"Safkan soylu!" dedi yaşaran gözlerini silerek. "Evet, evet, safkan soylu! Fakat çok şeker, çok komik! Yazdığınızdan daha iyi anlatıyorsunuz. Hayır, siz romantiksiniz, uydurukçusunuz, hadi itiraf edin artık!"

Bütün yazarların kişileri, hayatta görmek istedikleri gibi betimleyip biraz uydurduklarını söyledim; hayatın kötülüklerine her yola, hatta zorbalığa başvurup karşı koymak isteyen etkin bireyleri sevdiğimi de söyledim.

"Ama zorbalık en büyük kötülüktür!" diye haykırdı koluma girip. "Bu çelişkiden nasıl kurtulacaksınız bakalım, uydurukçu? Sizin 'Yol Arkadaşım' öykünüz bu yüzden güzel. Uydurduğunuzda şövalyeler, Amadis'ler, Siegfried'ler çıkıyor ortaya

İnsanımsı yaratıklar ve kaçınılmaz "yol arkadaşlarımızla" sıkıca kuşatılmış halde yaşadığımız sürece her şeyi sallantılı bir zeminde, düşmanca bir ortamda kuracağımızı belirttim.

Güldü ve dirseğiyle hafifçe dürttü.

"Buradan çok, çok tehlikeli sonuçlar çıkarılabilir! Sizin sosyalist olduğunuz da kuşkulu. Siz bir romantiksiniz, romantikler ise her zaman oldukları gibi mutlakıyetçi olmak zorundadırlar."

"Ya Hugo?"

"Hugo başka. Sevmem onu, yaygaracının biridir."

Bana sık sık neler okuduğumu sorar ve kitap seçimimin kötü olduğunu söyleyerek azarlardı.

"Gibbon, Kostomarov'dan daha kötüdür. Mommsen'i okumak gerekir, çok bıktırıcıdır ama yazdıkları ciddi şeylerdir."

İlk okuduğum kitabın *Zemganno Kardeşler* olduğunu öğrenince çileden çıkmıştı.

"Görüyorsunuz işte, aptal bir roman. Sizin de ahlakınızı bozmuş. Fransızların üç yazarı vardır: Stendhal, Balzac, Flaubert, ha bir de Mauppassant, ama Çehov, ondan daha iyidir. Goncourt'lar* ise soytarıdır, ağırbaşlı numarası yaparlar ancak. Hayatı, kendileri gibi uydurukçuların yazdığı kitaplardan öğrenmişlerdir ve yaptıkları işin ciddi bir iş olduğunu sanmışlardır, oysaki bunlar hiç kimse için gerekli değildir."

Bu değerlendirmesini kabul etmedim. Lev Nikolayeviç'i biraz kızdırdı bu. Çelişik durumlara katlanamazdı. Tartışmaları zaman zaman garip, dediğimdedik bir niteliğe bürünürdü.

"Yozlaşma diye bir şey yoktur," dedi. "Bunu İtalyan Lombroso uydurmuş. Ardından da Yahudi Nordau papağan gibi çığlıklar atıyor. İtalya şarlatanlar, serüvenciler ülkesidir. Oradan çıkanlar yalnızca Aretino, Casanova, Cagliostro gibilerdir."

"Ya Garibaldi?"

"O başka, politikaya girer!"

Rusya'daki tüccar ailelerinin tarihinden verdiğim bir dizi kanıtı şöyle yanıtladı:

"Gerçek değil bu, yalnız akıllıca yazılmış kitaplarda yer alır bunlar..."

Tanıdığım bir tüccar ailesinin, yozlaşmadan çok acımasızca

* Edmond ve Jules Goncourt: Adlarına Goncourt Akademi Ödülü verilen Fransız yazar kardeşlerdir.

etkilenmiş üç kuşak tarihini anlattım ona; o zaman heyecanla koluma yapıştı ve:

"Bak işte bu gerçek!" dedi. "Biliyorum, Tula'da böyle iki aile var. Bunun yazılması gerekir. Büyük bir romanı kısaca yazmak gerekir, anlıyor musunuz? Mutlaka yazılmalı!"

Gözleri hırsla parlıyordu.

"Ama yine şövalyeler olacak, Lev Nikolayeviç!"

"Boş verin, olsun varsın! Ciddi söylüyorum. Tüm ailesi için dua etmek amacıyla keşişlerin arasına katılan bir adam, harika bir şey bu! Üstelik gerçek: Siz günah işliyorsunuz ve ben sizin günahlarınızı bağışlatmak için gidip dua ediyorum. Öteki de, hani şu içi sıkılan, mal canlısı adam da gerçek! Sarhoş, haylaz, çapkın, herkesi seviyor, ama birden bir cinayet işliyor, ah, çok hoş! Hırsızların, dilencilerin arasında kahraman arayacağınıza bunu yazın! Kahramanlar uydurmadır, yalandır, yalnız insanlar vardır, yalnızca insanlar."

Sık sık öykülerimdeki abartmalara dikkatimi çekerdi, ancak bir gün *Ölü Canlar*'ın ikinci kısmından söz ederken yumuşacık bir gülümsemeyle şöyle demişti:

"Hepimiz de korkunç birer yalancıyız. Ben de öyleyim. Bazen yazarken birine acırsın, tutup ona daha iyi bir özellik eklersin, başka birini, yanındakiler daha kötü görünmesinler diye öldürürsün."

Sonra katı bir yargıcın sert ses tonuyla:

"İşte bu yüzden sanat, yalandır, aldatmacadır, keyfi bir şeydir ve insanlara zararlıdır diyorum. Gerçek yaşamı olduğu gibi yazmıyorsun, kendin hayatı nasıl düşünüyorsan öyle yazıyorsun. Şu kuleyi ya da denizi, bir Tatar'ı benim nasıl gördüğümden kime ne? Bu neden ilginç, neden gerekli olsun ki?"

Bazı zamanlar düşünceleri ve duyguları bana geçici birer heves olarak görünür, hatta sanki kasıtlı olarak zikzaklar çiziyor gibi gelirdi. Fakat genellikle acımasız Tanrıyı korkusuzca sorguya çeken Eyüp peygamber gibi düşüncelerindeki şaşmaz dürüstlükle insanları etkiler ve şaşırtırdı.

Şöyle bir şey anlatmıştı:

"Mayısın sonlarında Kiev şosesinde yürüyorum; dünya bir cennet, her şey bayram ediyor, gökyüzünde tek bir bulut yok, kuşlar ötüyor, arılar vızıldıyor, güneş çok hoş, etraftaki her şey bayram sevinci içinde, insanca ve olağanüstü güzel. Gözlerim yaşaracak kadar duygulanmıştım ve ben de kendimi yeryüzündeki bütün güzel çiçeklerin bağışlandığı bir arı gibi hissediyor, Tanrıyı da kendime çok yakın buluyordum. Bir de ne göreyim, yolun kenarında, çalıların altında bir kadınla bir adam yatıyorlar, birbirleriyle çok samimiler, ikisi de kirli giysiler içinde, yaşlı insanlar, meyve kurtları gibi kımıl kımıllar, bir şeyler mırıldanıyorlar. Güneş morarmış çıplak ayaklarını, pörsümüş vücutlarını acımasızca aydınlatıyor. Yüreğime yumruk yemiş gibi oldum. Tanrım, sen ki güzelliklerin yaratıcısısın, hiç utanmıyor musun? Çok kötü olmuştum...

"Ya, görüyorsunuz işte neler oluyor. Doğa, -Bogomiller* doğayı şeytanın işi sayarlardı- insana sert ve alaycı azaplar çektiriyor: Gücünü alıyor, ama isteği bırakıyor. Ruhu canlılığını hâlâ koruyan bütün insanlar için geçerlidir bu. Böylesi bir azabın tüm utancını ve dehşetini yaşama özelliği bir tek insana verilmiştir. Bunu içimizde kaçınılmaz bir ceza olarak taşıyoruz, ne günah işlediysek..."

Bunu anlatırken gözleri garip bir şekilde değişiyor, kâh çocuk gibi dokunaklı bir hale geliyor, kâh kuru ve sert bir parlaklık alıyordu. Dudakları titriyordu, bıyıkları diken diken olmuştu. Anlatıp bitirdikten sonra gömleğinin cebinden bir mendil çıkarttı ve kupkuru olduğu halde yüzünü bastıra bastıra sildi. Sonra güçlü köylü elinin çengeli andıran parmaklarıyla sakalını düzeltti ve sessizce tekrarladı:

"Evet, ne günah işlediysek..."

Bir gün Dyulber'den Ay-Todor'a giden aşağı yolda birlikte yürüyorduk. Delikanlı gibi hafif adımlar atarak yürürken her zamankinden biraz daha sinirli bir sesle:

"Vücut, ruhun uysal köpeği olmalıdır, ruh onu nereye gönde-

* Bogomilizm: Sapkınlık sayılan bir Hıristiyan mezhebi. X. yüzyıl'da Bulgaristan'ı Filibe kentinde kurulmuştur. Baba-oğul-kutsal ruh üçlemesini, İsa'nın Tanrılığını, kilise tören ve rütbelerini yadsır.

rirse oraya koşmalıdır. Oysa biz nasıl yaşıyoruz? Vücut çırpınıyor, kuduruyor, ruh ise çaresiz ve acınası bir halde onun peşinden gidiyor."

Yüreğinin üstünü bastırarak ovuşturdu, kaşlarını kaldırdı, sonra bir şey anımsayarak devam etti:

"Sonbaharda Moskova'da, Suhareva civarında, ıssız bir sokakta sarhoş bir kadın gördüm; yerde yatıyordu. Bir avludan kadının ensesine ve sırtına doğru lağım suyu akıp geliyordu; kadın bu soğuk çamurun içinde yatıyor, bir şeyler mırıldanıyor, kımıldandıkça suya batıyor, ayağa kalkamıyordu."

İğrenmiş gibi gözlerini kapattı, başını salladı ve alçak sesle:

"Şuraya oturalım..." dedi. "Sarhoş bir kadından daha korkunç, daha çirkin bir şey yoktur. Kalkmasına yardım etmek istiyordum ama yapamıyordum, tiksiniyordum; her tarafı vıcık vıcık çamurdu. Bir dokunsan bir ay ellerini temizleyemezsin, öyle berbat! Kaldırımdaki bir babanın üstündeyse sarışın, açık mavi gözlü küçük bir çocuk oturuyordu. Yanaklarından sicim gibi yaşlar akıyor, burnunu çekiyor, umutsuz ve yorgun bir şekilde uzata uzata:

'An-ne... An-neciğim. Kalksana...' diyordu.

Kadın kollarını oynatıyor, kesik kesik sesler çıkarıyor, başını kaldırıyor, sonra şap diye enseüstü tekrar çamurun içine düşüyordu."

Sustu ve çevresine bakınarak huzursuzca, neredeyse fısıltıyla tekrarladı:

"Evet, evet, korkunç! Peki sarhoş kadın gördünüz mü çok? Sürüyle mi? Tanrım! Sakın yazmayın onları, hiç gerek yok!"

"Neden?"

Gözlerimin içine baktı, gülümseyerek tekrarladı:

"Neden?"

Sonra düşünceli ve ağır ağır şöyle dedi:

"Bilmiyorum. Öylesine söyledim işte... çirkin şeyleri yazmak ayıp olur. Peki ama neden yazmayalım? Hayır, her şeyi yazmak gerek, her şeyi.

Gözlerinde yaşlar belirmişti. Sildi, gülümseyerek mendiline baktı, ama kırışıklıkların üzerinden yine yaşlar akıyordu.

"Ağlıyorum," dedi. "Kocadım, korkunç bir şey anımsadığımda yüreğim daralıyor."

Ve dirseğiyle hafifçe dürterek:

"Siz de yaşlanacaksınız, her şey hiç değişmeden, olduğu gibi kalacak, o zaman siz de ağlayacaksınız, hem benden de kötü, kadınların dedikleri gibi, 'seller' gibi gözyaşı dökeceksiniz... Ama bunların hepsini yazmak, her konuda yazmak gerek, yoksa sarı saçlı oğlan gücenir, sitem eder, gerçek değil, gerçeğin hepsi bu değil, der. Gerçekten vazgeçmez o!"

Birden silkindi, iyilik dolu bir sesle:

"Hadi bir şeyler anlatın, güzel anlatıyorsunuz," dedi. "Kendinizle, çocukluğunuzla ilgili şeyler anlatın. Sizin de bir zamanlar küçük bir çocuk olduğunuza hiç inanasım gelmiyor. Tuhafsınız. Sanki bir yetişkin olarak doğmuşsunuz. Düşüncelerinizde henüz olgunlaşmamış, çocukça pek çok şey var, fakat hayatla ilgili bilgileriniz oldukça fazla; daha fazlasına gerek yok. Hadi anlatın bakalım..."

Bir çam ağacının altına, ağacın köklerinin üstüne rahatça uzanarak, karıncaların boz çam yaprakları arasında oraya buraya gidiş gelişlerini izlemeye koyuldu.

Güneyin, alışkın olmadığı için kuzeyli birine çok farklı gelen doğası içinde, görkeminden gurur duyan, azgınlığıyla övünen yeşilliklerin arasında o, Lev Tolstoy, -adı bile içindeki gücü nasıl da ortaya koyuyor!*- sapasağlam, toprağın derinlerine inen köklerden biri gibi duran bu ufak tefek adam, Kırım'ın övüngen doğası içinde hem olması gereken yerdeydi, hem de değildi. Çok eski zamanlardan gelen bir adam gibiydi, çevredeki her şeyin sahibi, sahibi ve yaratıcısı, kendi kurduğu çiftliğe yüz yıllık bir ayrılıktan sonra gelmiş biri gibiydi. Pek çok şeyi unutmuştu, pek çok şey onun için yeniydi, her şey olması gerektiği gibiydi, ama tam değildi, neyin olmadığını, neden olmadığını hemen bulmak gerekiyordu.

Yollarda ve patikalarda usta bir kâşifin hızlı, aceleci adımlarıyla yürüyor ve tek bir taşı, tek bir düşünceyi kaçırmayan keskin gözleriyle bakıyor, ölçüyor, dokunuyor, karşılaştırıyor ve çevresi-

* Lev, aslan demektir.

ne zaptolunmaz düşüncelerin canlı tohumlarını saçıyor. Bir gün Suler'e şöyle demişti:

"Levuşka hiçbir şey okumuyorsun sen. Kendine aşırı güvenmen yüzünden böyle yapıyorsun. Hiç iyi bir şey değil bu. Gorkiy de fazla okuyor, bu da iyi değil, bunun da nedeni kendine güvensizlik. Ben çok yazıyorum. Bu da kötü, çünkü bunu yaşlı bir adam olarak kendimi bir şey sandığım için, herkesin benim gibi düşünmesini istediğim için yapıyorum. Kuşkusuz kendi açımdan bunun iyi bir şey olduğunu düşünüyorum, Gorkiy ise kendi açısından bakarak kötü bir şey olduğunu düşünüyor, sana gelince, sen hiçbir şey düşünmüyorsun, sadece neresi rastgelirse oraya gözünü dikip boş boş bakıyorsun, oraya yapışıp kalıyorsun. Yapıştığın, seni ilgilendiren bir şey değil. Yapışıyorsun, tutuyorsun, ama bu her neyse senden uzaklaşmaya başladığında tutamıyorsun da. Çehov'un 'Duşeçka' diye güzel bir öyküsü vardır, sen bu Duşeçka'ya benziyorsun.

"Ne bakımdan?" diye sordu Suler, gülerek.

"Sevmek bakımından. Seviyorsun, seçmeye gelince beceremiyor ve kendini boş işlere kaptırıyorsun."

"Herkes öyle değil mi?"

"Herkes?" diye tekrarladı Lev Nikolayeviç. "Hayır, herkes öyle değil."

Ve ansızın, sanki tokat atar gibi bana sordu:

"Siz neden Tanrıya inanmıyorsunuz?"

"İnanç diye bir şey yoktur, Lev Nikolayeviç."

"Doğru değil. Siz doğuştan inançlı birisiniz ve Tanrısız yaşayamazsınız. Yakında hissedeceksiniz bunu. İnatçılığınız yüzünden, dünya sizin istediğiniz şekilde kurulmadı diye kızgınlığınızdan inanmıyorsunuz. Utandıkları için inanmayanlar da vardır; gençler böyledir: Bir kadına taparlar, ama bunu göstermek istemezler, anlaşılmayacaklarından korkarlar, cesaretleri de yoktur. Aşk için olduğu gibi, inanç için de cesaret, yüreklilik gerekir. Kendi kendine 'inanıyorum' demek gerekir, o zaman her şey yoluna girer, her şey sizin istediğiniz şekilde olur, her şey kendini size açıklar ve ilginizi çeker. Bakın pek çok şeyi seviyorsunuz, inanç da kuvvetli bir

sevgidir, daha fazla sevmek gerekir, o zaman sevgi inanca dönüşür. Bir erkek bir kadını sevdiği zaman bu kadın dünyanın en güzel kadını olur. Her erkek mutlaka dünyanın en güzel kadınını sever, bu da inanç demektir. İnançlı olmayan kişi sevemez. İnançsız kişi bugün birine, bir yıl sonra başka birine âşık olur. Böyle insanların ruhları serseridir, kısır bir yaşam sürerler. Kötü bir şeydir bu. Siz inançlı biri olarak doğdunuz ve değişecek değilsiniz. Güzellik demiyor musunuz? Güzellik nedir peki? En yüce ve en mükemmel olan Tanrı'dır."

Daha önce bu konuda benimle hemen hemen hiç konuşmamıştı. Konunun önemi ve birdenbire söz edilmiş olması beni çok şaşırtmıştı. Susmuş kalmıştım. Divanda, ayaklarını altına almış oturuyordu. Sakalının içine doğru muzaffer bir gülümseme salıverdi ve parmağıyla tehdit ederek:

"Susarak paçayı kurtaramazsınız!" dedi.

Bense Tanrıya inanmayan biri olarak ona nedense çok dikkatli, biraz korkarak bakıyor ve "Bu adam bir Tanrıya benziyor!" diye düşünüyordum.

Sofya Andreyevna (Bers) Tolstoya
(1844-1919)

Bir doktorun kızıdır. 1862'de Tolstoy'la evlendi. Tolstoy'un en güvenilir dostu, her konuda en büyük yardımcısı, yayıncısı olmuş, kalabalık ailesinin sorunlarıyla uğraşmasının yanı sıra müzik, resim ve fotoğrafla ilgilenmiş, günlük tutmuş, öykü ve anı yazmıştır. Kocasının ölümünden sonra yayıncılığı sürdürmüş, Tolstoy'la yazışmalarını yayınlamış, yapıtlarının yayınını tamamlamıştır. "Bir dâhinin karısı olmak gibi büyük bir görevi genç yaşından beri zayıf omuzlarında taşıyan bir kadına varsın insanlar tepeden baksınlar," diye yazmıştır.

Sofya Andreyevna Tolstaya

Bay Çertkov'un yazdığı *Tolstoy'un Kaçışı* adlı kitapçığı okuduktan sonra, herhalde biri çıkıp bu kitapçığın tek amacının, merhum Sofya Andreyevna Tolstaya'ya kara çalmak olduğunu basında ortaya koyacaktır diye düşündüm.

Bu sofuca amacı açığa çıkaracak eleştiri yazılarına hâlâ rastlamış değilim. Şimdi yine aynı övgüye değer niyetle, yani dünyadaki okuryazarları Lev Tolstoy'un karısının, yazarın kötü yürekli şeytanı, gerçek adının da Ksantippa olduğuna inandırma niyetiyle yazılan başka bir kitabın daha yakın zamanda gün yüzüne çıkacağını duyuyorum. Apaçık ortada ki, bu "gerçeğin" doğrulanması, insanlar için, özellikle de sanıyorum, ruhsal ve bedensel besinlerini skandallardan alan insanlar için son derece önemli ve gerekli sayılıyor.

Nijegorod'lu terzi Gamirov:

"İnsanı güzelleştirmek için de giysi dikilebilir, çirkinleştirmek için de," derdi.

İnsanı güzelleştiren gerçeği yaratanlar sanatçılardır. Dünyanın geri kalan sakinleri ise birbirlerini çirkinleştiren "gerçekleri" çarçabuk ama ustaca dikiverirler. Sonra da insan insanın aynasıdır diyerek hiç durmadan birbirimizi kınarız.

Eski bir Rus geleneğine göre kapıların üzerine katranla yazılan türden aşağılayıcı "gerçeklerin" değerini araştırmak bana hiçbir zaman çekici gelmemiştir. Ancak büyük yazar Lev Tolstoy'un biricik karısı hakkında birkaç söz etmek, onu gördüğüm ve duyumsadığım haliyle anlatmak istiyorum.

Elbette insan öldü diye daha iyi olmaz; dirilerden bahsettiğimiz gibi ölülerden de aynı kötü ve adaletsiz dille söz ettiğimize göre bu apaçık ortadadır. Bütün hayatlarını, yaratıcı ruhlarının tüm mucizevi güçlerini bizlere adadıktan sonra kabalıklarımızla eziyet ederek ustaca öldürüp en sonunda mezara soktuğumuz büyük adamlarla ilgili konuşup yazdığımızda, bunu galiba yalnızca kendimizi bu insanların da aynen bizler gibi talihsiz günahkârlar olduklarına inandırmak için yapıyoruz.

Dürüst bir insanın işlediği suç, rastlantıyla işlenmiş, önemsiz bir suç dahi olsa, bir namussuzun çıkar düşünmeyen ve hatta kahramanlık sayılabilecek bir davranışından çok daha fazla sevindiriyor bizi. Çünkü birincisini gerekli bir yasa gibi ele almak hem kolayımıza hem de hoşumuza gidiyor, ikincisi ise insanlara karşı alışılmış davranışımızı tehlikeli bir şekilde bozan bir mucize olarak bizi rahatsız ediyor.

Birincisinde sevincimizi ikiyüzlü bir acımanın altına saklıyoruz, ikincisinde ise bir yandan ikiyüzlülükle sevinirken bir yandan da ya bu topunu şeytan götüresice namussuzlar bir anda dürüst insanlar oluverirlerse, ne yaparız o zaman, diye için için korkuyoruz.

Aslında insanlar, çok haklı olarak söylendiği gibi, genellikle "iyiliğe karşı da kötülüğe karşı da utanılacak ölçüde kayıtsızdırlar", hayatlarının sonuna kadar da öyle kalmak isterler; bu yüzden iyilik de kötülük de aslında bizi aynı şekilde kaygılandırır, hem de ne kadar belli olursa o kadar fazla kaygılandırır.

Ruh yoksulu insanların bu kaygısı, kadınlara karşı davranışımızda da görülür. Edebiyatta, günlük yaşantımızda:

"Rus kadını, dünyanın en iyi kadınıdır!" diye göğsümüzü gere gere bağırırız.

Bu haykırış bana sokakta avaz avaz bağırarak yengeç satan satıcının sesini anımsatır:

"Yengeçler var! Canlı canlı yengeçler! İri yengeçler!"

Yengeç, kaynayan suya canlı canlı atılır, bu suya tuz, biber, defne yaprağı eklenir, rengi kızarıncaya kadar haşlanır. Aslında bu pişirme süreciyle bizim Avrupa'nın "en iyi" kadınına karşı takındığımız tavır arasında bir benzerlik vardır.

Rus kadınının "en iyi" olduğunu kabul ettiğimizde, ya gerçekten bizden daha iyi olursa, diye korkmuş gibiyizdir. Her fırsatta kadınlarımızı, iki-üç defne yaprağıyla çeşnilendirmeyi de unutmayarak kaynayan yağlı bayağılık suyunda haşlarız. Kadının önemi arttıkça onu kıpkırmızı olana dek haşlamayı ısrarla istediğimiz ortadadır.

Cehennemdeki şeytanlar, insanların birbirlerine kara çalmakta gösterdikleri haince ustalığı gözlerken kıskançlık duygusuna kapılırlar.

İnsan, ölümünden sonra ne daha kötü ne de daha iyi olur, ancak bizim yaşamamıza engel olmaktan vazgeçmiştir ve bu durumda minnettarlık duygularından da yoksun kalmıştır. Öleni, kesinlikle onun da hoşuna gidecek bir şekilde, hemen unutuvererek ödüllendiririz. Unutmak, insanları daha iyi, yaşamı daha insanca hale getirme isteğiyle bizleri gereksiz yere rahatsız eden bazı insanların dirisine de ölüsüne de verebileceğimiz en iyi armağandır sanıyorum.

Fakat ölüleri unutmak konusundaki bu güzel gelenek, sığ öfkemiz, öç alma hırsımız ve ikiyüzlülüğümüz yüzünden sıklıkla bozulur. Merhum Sofya Andreyevna Tolstaya'ya karşı takınılan tavır da bunun bir kanıtıdır.

Ondan son derece tarafsızca söz edebileceğimi sanıyorum, çünkü çok hoşlandığım biri değildi, ben de onun sevgisini kaza-

namamıştım. Açıkyürekli bir insandı, sevmediğini saklamazdı. Bana karşı zaman zaman kırıcı bile olabilirdi fakat ben gücenmezdim, çünkü onun, çilekeş kocasının çevresini karasinekler ve sivrisinekler gibi sarmış olan insanların büyük çoğunluğunu asalak olarak gördüğünü bilirdim.

Sofya Andreyevna'nın kıskançlığı Lev Tolstoy'u zaman zaman üzmüş olabilir. Burada "Derviş ve Ayı" masalını anımsamak keskin zekâlı insanlar için bir fırsat olacaktır. Ancak bu insanların, büyük yazarın çevresini sarmış olan sinek bulutunun ne kadar geniş, ne kadar yoğun olduğunu, onun ruhundan beslenen asalaklardan bazılarının ne kadar bıktırıcı olduğunu göz önüne getirmeleri daha da yerinde ve akıllıca bir şey olur. Sineklerin her biri, Tolstoy'un yaşamında ve belleğinde kendi izini bırakmak istiyordu ve bunların arasında öyle sırnaşıkları vardı ki sevgi dolu Fransisco Assizk'te bile nefret uyandırmışlardı. Hırslı bir insan olan Sofya Andreyevna'nın bu insanlara karşı düşmanca davranması normaldi. Lev Tolstoy ise, bütün büyük sanatçılar gibi, insanlara karşı çok hoşgörülüydü; ahlak kurallarıyla genellikle hiç bağdaşmayan kendine özgü değerlendirmeleri vardı; 1882 "Günlüğü"nde bir tanıdığı hakkında şunları yazıyor:

"Bu adam köpeklere düşkün olmasaydı, ünlü bir haydut olurdu."

1880'li yılların sonunda karısı, bu hayran ve "çömez" sürüsü içinden bazı kişilerin Lev Tolstoy'a yakınlığının yazara yalnızca üzüntü ve sıkıntı getirdiğinden artık iyice emindi. Örneğin Arhangelsk'teki Simbirsk kolonisinin, bir köylü kızın intiharıyla sonuçlanan ve kısa bir süre sonra Karonin'in *Borsk Kolonisi* adlı, çevresinde çok gürültü koparılmış öyküsünde anlatılan dramı gibi, "Tolstoy" kolonilerindeki skandal yaratan ağır dramları da pek tabii ki biliyordu.

Sofya Andreyevna, *Bir Tolstoycunun Günlüğü* adını taşıyan isteri derecesinde düşmanca bir kitabın yazarı olan İlyin gibi nedamet getirmiş "Tolstoycular" tarafından yapılan "Kont Tolstoy'un ikiyüzlülüğünün ifşaatını" biliyor, Lev Tolstoy'un eski öğrencisi ve

Novoselov kolonisi kurucusunun yazılarını okuyordu. Bu kişi, bu yazıları, "savaşçı kilisenin" bir polis birliği kadar katı olan dergisi "Ortodoks Yorum"da yayınlıyordu.

Sofya Andreyevna, "narsist kontun herzelerinin" en sırnaşık ifşacılarından biri olan, Kazan İlahiyat Akademisi profesörü Gusev'in Tolstoy hakkındaki konferansını da herhalde biliyordu; profesör, bu konferansında "Yasnaya Polyana'lı düzmece bilgenin" ev yaşantısı konusunda, saçmalıklarına ilgi duyan birtakım insanlardan aldığı bilgilerden yararlandığını açıklamıştı.

S. A. Tolstaya, *Sevgi Üzerine* adlı kitabını Tolstoy'un düşünceleriyle tıka basa doldurduktan sonra hemen bir yobaza dönüşmüş ve en tanınmış mizantroplardan biri olarak "Novoye Vremya" gazetesinde çalışmaya başlayan Menşikov'u da kocasının vaazlarına "hayran" kişiler arasında görmüştü.

Sofya Andreyevna, bu türden pek çok insan görmüştü. Kocasının iltifatlarına mazhar olan yetenekli şair Bulgakov da bunların arasındaydı. Lev Tolstoy, onun beş para etmez şiirlerini "Russkaya Mısl"de ("Rus Düşüncesi") yayınlamış, cahil, hasta ve hastalık derecesinde onurlu şair, buna karşılık "Tolstoy'un Evinde, Tolstoy'a Açık Mektup" başlığıyla, yazara çamur atan bir makale yazmıştı. Makale o kadar kaba, yalanlarla dolu ve cahilce yazılmıştı ki yayınlamayı kimse kabul etmedi; hatta "Moskovskiye Vedomosti" ("Moskova Bülteni") yazı işlerinde müsveddenin üzerine "Çok kaba ifadeler içerdiği için yayınlanamaz" diye bir de not düşülmüştü. Bulgakov, bu yazısını, bir mektup ve ithafla birlikte Tolstoy'a göndermiş, mektubunda Tolstoy'un bu yazıyı "kendisiyle ilgili gerçek" olarak yayınlamasını istemişti.

Ünlü "Tolstoycu" Boulanger'nin öyküsü de Sofya Andreyevna'ya herhalde pek ucuza mal olmamış, sözde Lev Tolstoy'la "fikirdaş" olanlardan gördüğü kaba, ikiyüzlü, çıkarcı davranışlar bu kadarla da kalmamıştı.

Kocasının hayranlarına ve öğrencilerine karşı Sofya Andreyevna'nın aşırı bir güvensizlik duyması bu yüzden son derece normaldir. Sofya Andreyevna'nın, sanatının büyüklüğünü, ruh-

sal yaşamındaki gerginliği çok iyi gözlediği ve anladığı bir insanın çevresinden birtakım asalakları ürkütüp kaçırma isteğini bu olgular da tümüyle haklı çıkarıyor. Lev Tolstoy'un, Sofya Andreyevna sayesinde pek çok eşek tekmesi yemekten, pek çok pisliğe ve kuduz salyasına değmekten kurtulduğuna hiç kuşku yoktur.

Anımsıyorum, 1880'li yıllarda hemen hemen her okuryazar işsiz insan, dünya çapındaki dâhinin dinsel, felsefi, sosyal ve diğer konulardaki yanılgılarını açığa çıkarmayı kendisine ün kazandıracak bir iş sayardı.

Kazan'lı şekerci Malomerkov bugün gibi gözümün önünde. Onu karamela yapmak üzere şurup kaynattığı kazanın başında görüyorum ve şekercinin "Tolstoy zındığını da böyle kaynatsak ne iyi olurdu..." dediğini duyuyorum.

Tsarıtsin'li berber, yanılmıyorsam, başlığı *Kont Tolstoy ve Aziz Peygamberler* olan bir eser kaleme almıştı. Yerel din adamlarından biri, eflatun mürekkeple yazılmış olan bu eserin birinci sayfasına iri harflerle:

"Haklı olmakla birlikte, kaba kaçan hiddet ifadeleri dışında, bu eseri her bakımdan takdir ediyorum," sözlerini çiziktirmişti.

Arkadaşım, kambur ve zeki bir adam olan telgrafçı Yurin, bu el yazısı kitabı yazarından istedi, aldık, okuduk ve berberin, *Polikuşka, Kazaklar, İnancım Nedir?* ve anımsadığıma göre *Üç Kardeşin Hikâyesi* gibi kısa bir süre önce ilk kez okuduğum yapıtların yazarına duyduğu vahşi kin karşısında şaşkına döndüm.

Don istasyonlarında, Gryaze-Tsaritsın ve Volga-Don yollarındaki istasyonlarda Log'lu topal bir ihtiyar Kazak dolaşıyor ve "Moskova dolaylarında Kont Tolstoy dine ve çara karşı isyan çıkartmış, bazı köylülerin topraklarını ellerinden alıp bu toprakları postacılara, akrabalarına" vermiş diye anlatıp duruyordu.

Dâhinin isyankâr vicdanından çıkan yüksek sesin yarattığı bu karanlık duygu ve akıl karışıklığının yankıları herhalde Yasnaya Polyana'ya kadar gelmiş olmalıydı. Ayrıca 1880'li yılların, Sofya Andreyevna'nın hayatındaki en zor yıllar olmasının tek nedeni de bu değildi. Onun bu dönemde oynadığı rolü kahramanca bir

rol olarak görüyorum. Kin ve bayağılık dolu pek çok şeyi, yazarın da başkalarının da bilmesi gerekmeyen, insanlara karşı tavrını etkileyebilecek pek çok şeyi Lev Tolstoy'dan gizlemek için Sofya Andreyevna'nın çok büyük bir manevi gücü ve uyanıklığı olmalıydı.

İftira ve kini yok etmenin en basit yolu susmaktır.

Öğretmenlerin yaşamına tarafsız bir göz atacak olursak, her zaman sanıldığı gibi, yalnızca öğretmenlerin öğrencilerin ahlakını bozmadıklarını, öğrencilerin de, bazılarının kalın kafalılıklarıyla, bazılarının haylazlıklarıyla, bir kısmının da eğitimi karikatürize ederek öğretmenin karakterini bozduğunu görürüz. Lev Tolstoy, hayatı ve çalışmaları konusunda yapılan değerlendirmelere her zaman kayıtsız kalmamıştır.

Nihayet Tolstoy'un karısı, her şeyin olabileceği, hükümetin insanları yargılamaksızın hapse attığı, her birini yirmişer yıl hapis yatırdığı bir ülkede yaşadığını da aklından çıkarmıyordu herhalde. "Zındık" din adamı Zolotnitskiy bile Suzdal Manastırı'nın zindanında otuz yıl yatmış, ancak aklını iyice kaçırdığı zaman salıverilmişti.

Sanatçı gerçeği aramaz, gerçeği yaratır. İnsanlara anlattığı gerçeğin Lev Tolstoy'u tatmin ettiğini sanmıyorum. Tolstoy'da iki temel akıl tipi birbirine karşıt ve büyük olasılıkla da çok büyük acılar vererek bir arada bulunuyordu: Bir sanatçının yaratıcı aklı ve bir araştırıcının kuşkucu aklı. *Savaş ve Barış*'ın yazarı, kendi inanç öğretisini belki de sırf bir sanatçı olarak gerilimli ve titiz çalışmasına engel olmasınlar diye yaratmış ve insanlara sunmuştu. Dâhi sanatçı Tolstoy, inatçı vaiz Tolstoy'a hoşgörüyle gülümseyerek, başını alaycı bir şekilde sallayarak bakmış olabilir. Tolstoy'un "Gençlik Günlüğü"nde, analitik düşünceye karşı kesinlikle düşman tavrını açıkça gösteren noktalar vardır; örneğin 22 Mart 1852'de şunları yazmış:

"İçi boş bir kafaya aynı anda pek çok düşünce sığabilir."

Anlaşılan, daha o zamandan "düşünceler" yüreğinin ve ru-

hunun temel gereksinimine, sanatsal yaratma gereksinimine engel oluyordu. "...Bilinç, insanın başına gelebilecek en büyük kötülüktür," sözleri, onun sanata doğru bilinçsizce eğilmesine karşı acılarla dolu bir "düşünce" isyanı yaşamasıyla, ruhundaki iki ana unsurun çatışmasıyla açıklanabilir ancak.

Arsenyeva'ya yazdığı mektuplardan birinde "Çok fazla zekâ iğrenç bir şeydir," diyor.

Fakat "düşünceler" başına üşüşmüş, bu düşünceleri felsefe sistemine benzer şekilde bir araya toplayıp birbiriyle ilişkilendirmek zorunda kalmıştır. Otuz yıl bunu yapmaya çalıştı ve bizler, bu büyük sanatçının, işi, ruhunun tartışmasız ana ekseni olan sanatı bile yadsımaya kadar vardırdığını gördük.

Yaşamının son günlerinde şunları yazmıştı:

"Yazarlığın günahını ve çekiciliğini heyecanla hissediyordum, onu başkalarının üzerinde hissediyor ve esaslı bir biçimde kendi üzerime aktarıyordum."

İnsanlık tarihinde böylesine hüzünlü bir durum yoktur; en azından ben, dünyada insanın eriştiği şeyler içinde en güzeli olan sanatın günah olduğu inancına varabilmiş büyük bir sanatçı anımsamıyorum.

Kısacası Lev Tolstoy, XIX. yüzyılın en büyük adamları arasında en karmaşık olanıydı. Lev Tolstoy'un biricik mahrem dostu, karısı, çok sayıdaki çocuklarının anası ve evinin kadını rolü, tartışmasız çok ağır ve sorumluluk gerektiren bir roldü. Sofya Tolstaya'nın, günlük yaşamda bir dâhi olarak yaşamanın ve boş insanlarla yüz yüze gelmenin ne kadar sıkıntı verici, ne kadar boğucu bir şey olduğunu başka herhangi bir insandan daha iyi, daha derinlemesine gördüğünü yadsımak mümkün müdür? Ancak o, büyük sanatçının, gönlünü verdiği işi gizemli bir şekilde ve mucizeler yaratarak yaparken gerçekten de çok büyük bir insan olduğunu ama kâğıt oynarken, kaybettiğinde sıradan bir ölümlü gibi kızdığını, hatta bazen gereksiz yere kızdığını, basit insanların, büyük olasılıkla Sofya Andreyevna'nın da yaptığı gibi, kendi hatalarını başkalarının üstüne attığını da görüyor ve buna anlayış gösteriyordu.

Dâhi romancının toprak sürmeye, fırın yapmaya, çizme dikmeye neden gerek duyduğunu anlamayan bir tek Sofya Andreyevna değildi, bunu Tolstoy'un son derece büyük adamlar olan çağdaşlarının çoğu da anlamıyordu. Bu alışılmadık durum onlarda şaşkınlık yaratıyordu, Sofya Andreyevna ise farklı duygular yaşıyordu. Rus "nihilizm" kuramcılarından olan, aynı zamanda Apollon Tianskiy'le ilgili ilginç bir araştırma yazmış birinin "Çizme, Shakespeare'den daha yücedir," dediğini aklından çıkaramıyordu herhalde.

Sofya Tolstaya, *Savaş ve Barış* yazarının "nihilizm" düşünceleriyle beklenmedik dayanışmasına herhangi başka bir kimseden çok daha fazla üzülmüştür elbette.

Kendi yazdığı kitabın provasını yedi kez yeniden okuyan, hemen hemen her okuyuşunda aşırı derecede telaşa kapılarak ve çevresini de telaşlandırarak kitabı yeniden yazan bir yazarla birlikte yaşamak; kendisinden önce var olmayan koskoca bir dünyayı kuran bir yaratıcıyla birlikte yaşamak, bu kadar olağanüstü bir hayatın bütün kaygılarını bizler anlayabilir ve değerlendirebilir miyiz?

Lev Tolstoy'un, bir kitabın biraz önce yazdığı bölümlerini gözünün içine bakarak ilk kez karısına okuduğu saatlerde, onun, yani karısının ne dediğini bilemeyiz. Ben kendi adıma dâhi yazarın olağanüstü gözlemciliğini dikkate almasam bile dev romanının kadın tiplerindeki bazı özelliklerin yalnızca bir kadının bilebileceği özellikler olduğunu ve romancının kulağına o kadın tarafından fısıldandığını düşünüyorum.

Anlaşılıyor ki, yaşamın karmaşasını daha da karmaşık hale getirmek için hepimiz birbirimize birer öğretmen olarak doğuyoruz. Çevresindekilere ısrarla bir şeyler öğretme isteği taşımayan bir insana rastlamadım daha. Bana bu kusurun sosyal evrim amaçları için gerekli bir şey olduğunu söylemiş olsalar da, sosyal evrimin çabukluktan ve insancıllıktan önemli ölçüde kazançlı çıkacağı inancını, insanların ise daha az öğretip daha fazla öğrenmeleri halinde daha özgün olacakları inancını koruyorum.

Kafasındaki "düşünceler", Lev Tolstoy'un büyük sanatçı yüre-

ğine tecavüz ederek onu en sonunda "hayat öğretmenliği" gibi ağır ve bayağı bir rolü üstlenmek zorunda bırakmıştır. "Öğretmenliğin" sanatçının çalışmasını bozduğu kim bilir kaç kez söylenmiştir. Tolstoy'un dev tarihi romanında bir kadının etkisi olmasaydı, daha fazla "felsefe" ve daha az uyum olurdu sanıyorum. Belki de bir kadının ısrarı üzerine Savaş ve Barış'ın felsefi bölümü ayrılmış, hiçbir şeye ve hiç kimseye engel olmayacağı bir yere, kitabın sonuna konulmuştur.

Kadınların bize verdikleri hizmetler arasına filozofları dünyaya getirdikleri halde felsefeyi sevmedikleri hususunu da katmak gerekir. Sanatta felsefe zaten yeterince vardır. Sanatçı, çıplak düşünceleri güzel kılıklara sokarak hayatın karanlık bilmeceleri karşısında felsefenin acıklı güçsüzlüğünü mükemmel bir şekilde gizler. Acı hapları çocuklara hep güzel kutuların içinde verirler. Çok akıllıca, insanca bir davranıştır bu.

Yahova, berbat bir dünya yaratmıştı, çünkü bekârdı. Bu yalnızca bir ateistin şakası değildir, bu sözlerde kadının yaratıcılığı uyandıran ve hayatı uyumlu hale getiren kişi olarak taşıdığı öneme duyulan kesin inanç ifade edilmiştir. Âdem'in "günahı"yla ilgili bildik efsane, taşıdığı derin anlamı hiçbir zaman yitirmiyor: Dünya bütün mutluluklarını kadının aşırı meraklılığına, mutsuzluklarını da kadınlar da dahil bütün insanların ortak aptallıklarına borçludur.

"Dünyayı aşk ve açlık yönetir." İnsan acılarının sonsuz tarihi için yazılmış en doğru, en isabetli yazıttır bu. Yakın zamana kadar birer vahşi olan biz insanların aşk tarafından yönetilen yerlerde bir kültürü var: Sanat ve haklı olarak gurur duyduğumuz diğer bütün yüce şeyler. Açlığın eylemlerimizin uyarıcısı olduğu yerlerde ise uygarlığı ve uygarlığın birlikte getirdiği mutsuzlukları, sıkıntıları ve kısıtlamaları, yakın zamanın vahşi yaratıklarına gerekli şeyler olarak kabul ediyoruz. Kalın kafalılığın en korkunç türü, zoolojik bir özellik olan açgözlülüktür. İnsanlar daha az açgözlü olsalar daha tok, daha akıllı olurlar. Bu bir hayal değildir; apaçık

ortadadır ki, sadece hayatımızı zorlaştıran fazlalıkları paylaşmayı öğrenmiş olsaydık dünya daha mutlu, insanlar daha iyi olurdu. Bazı sanat ve bilim adamları dünyaya ruhlarının bütün hazinelerini sunuyorlar ve öldükten sonra kurtlara besin kaynağı olan bütün insanlar gibi, daha hayattayken meyve ağaçlarının kabuklarındaki asalak likenler gibi derilerinin üzerinde büyüyen eleştirmenlere ve ahlakçılara yem oluyorlar.

Cennetteki yılan rolünü oynayan, Lev Tolstoy'un gönülden bağlandığı ve gayretle hizmet ettiği zaptolunmaz güç, Eros'tu. *Kroyçer Sonat*'ı kimin yazdığını unutmadım, ama yetmiş iki yaşındaki Nijegorod'lu tüccar A. P. Bolşakov'un sokaktan geçen lise öğrencisi kızları evinin penceresinden izlerken derin derin iç çekip:

"Ah, hayatımı boşa geçirmişim! Şu kızlara bak, onlara muhtaç değilim, sadece içimde hırs ve kıskançlık uyandırıyorlar," dediğini de anımsıyorum.

Kroyçer Sonat'ta Bolşakov'un tamamen doğal ve normal hırsının hissedildiğini söylersem büyük yazarın parlak suretini karartmış olmayacağımdan eminim. Zaten Lev Tolstoy'un kendisi de insanın gücünü tüketip içindeki isteği bırakan doğanın arsız ironisinden yakınıyordu.

Lev Tolstoy'un eşinden söz ederken, yazarın tüm ihtiraslı yapısına rağmen Sofya Andreyevna'nın, neredeyse yarım yüzyıl boyunca onun hayatındaki tek kadın olduğunu anımsatmak gerekir. Sofya Andreyevna, onun yakın, sadık ve görünüşe bakılırsa tek dostuydu. Lev Tolstoy, gönlünün zengin olması yüzünden pek çok insanı dostum diye adlandırsa da, bu dostlar aslında sadece onunla aynı düşünceyi paylaşan insanlardı. Ayrıca Tolstoy'un gerçekten dostu olmaya uygun birini tasavvur etmenin de zor olduğunu kabul edersiniz.

Yalnızca Tolstoy'la bu kadar sadık bir şekilde ve bu kadar uzun süre birlikte yaşamış olması bile Sofya Andreyevna'ya, dâhi yazarın çalışmasına ve anısına gerçekten hayran olanların ve öyle görünenlerin saygısını kazanma hakkını verir; Tolstoy'un "aile dramı"nı araştıran beyler, sırf bu nedenle çatal dillerini tutmalı,

sığ kişisel kırgınlıklarını ve kinlerini, biraz da polis hafiyelerinin kirli işini akla getiren "psikolojik araştırmalarını", parmaklarının derisiyle dokunarak da olsa yüce yazarın hayatına katılmak gibi sulu ve hatta arsızca isteklerini engellemelidirler.

Lev Tolstoy'u tanıdığım o mutlu günlerin ve duyduğum büyük onurun anısına saygımdan Sofya Andreyevna hakkında mahsus konuşmadım. Sofya Andreyevna'dan hoşlanmazdım. Onda, kocasının yaşamında oynadığı yadsınamayacak kadar büyük rolün altını kıskanç ve her zaman çok kalın bir çizgiyle çizme isteğini fark etmişimdir. Bana biraz panayır çadırında yaşlı bir aslanla numaralar yaparken önce seyircileri hayvanın gücüyle korkutan, sonra da aslanın sevdiği ve sözünü dinlediği tek kişinin kendisi, yani hayvan terbiyecisi olduğunu gösteren birini anımsatmıştır. Bana kalırsa bu tür gösteriler Sofya Andreyevna için son derece gereksiz, zaman zaman da komik şeylerdi ve hatta onu biraz da küçük düşürüyordu. O günlerde Tolstoy'un yanında zekâ ve enerji açısından karısıyla boy ölçüşebilecek kimse olmadığı için kendisini göstermesine de gerek yoktu. Şimdi, bazı Çertkov'lar tarafından Sofya Andreyevna'ya karşı takınılan tavrı gördüğüm ve bildiğim şu anda onun gerek tanımadığı insanlara karşı gösterdiği kıskançlığın, gerek kocasına açıkça karşı çıkma isteğinin, gerekse pek hoş olmayan başka davranışlarının hayattayken ve ölümünden sonra Tolstoy'un karısına karşı takınılan tavırla doğrulanmış olduğunu görüyorum.

Sofya Andreyevna'yı Kırım'da, Gaspra'da birkaç ay boyunca gözlemiştim. O sırada Tolstoy o kadar ağır hastaydı ki, onun ölümünü bekleyen hükümet, Simferopol'den bir savcı göndermişti ve bu adam, söylendiğine göre, yazarın kâğıtlarına el koymak üzere Yalta'da kalıyordu. Tolstoy'ların kaldıkları Kontes S. Panina'nın yurtluğu hafiyeler tarafından sarılmıştı. Bu adamlar bahçede dolaşıyorlardı ve Leopold Sulerjitskiy, onları domuz kovalar gibi bahçeden kovalamıştı. Sulerjitskiy, Tolstoy'un müsveddelerinin bir kısmını gizlice Yalta'ya getirmiş ve saklamıştı.

Yanılmıyorsam, Tolstoy ailesinin tamamı çocuklar, gelinler, damatlar Gaspra'da toplanmıştı. Edindiğim izlenime göre çok sayıda aciz ve hasta insan vardı burada. Anne Sofya Andreyevna

Tolstaya'nın hasta kocasının ve yazdıklarının selametini, çocukların rahatını sağlamaya, "içten üzüntülerini" belirten ziyaretçilerin, profesyonel izleyicilerin gürültülü sırnaşıklığından kurtulmaya ve herkesi yedirip içirmeye çalışırken "hayatın ağulu ıvır zıvırlarının" yarattığı bir kasırganın içinde nasıl dönüp durduğunu gayet iyi görebiliyordum. Her birinin, hastanın iyileştirilmesi görevinin bir tek kendisine ait olduğuna inanan hekimlerin kıskançlıkları konusunda da arabulucu olması gerekiyordu.

Bu zor günlerde, genellikle bütün felaket günlerinde olduğu gibi, kötü tatsızlıklar rüzgârı, her türlü çerçöpü önüne katıp bu eve getirmişti: Küçük üzüntüler, kaygı verici saçma sapan boş şeyler. Lev Tolstoy, sanıldığı kadar zengin biri değildi, yetişkin olsalar da çalışmaktan aciz bir yığın çocukla birlikte oturup, yazdıklarından kazandığı parayla geçinen bir yazardı. Sofya Andreyevna, günlük yaşamın ortalığı toza dumana katan fırtınası içinde sinirden sırıtarak, zeki gözlerini kısarak, yorulmak bilmezliğine, her yere zamanında yetişme, herkesi sakinleştirme, birbirinden hoşnut olmayan küçük insanların sivrisinek gibi vızıldanmalarına engel olma konusundaki becerisine kendisi de şaşarak sabahtan akşama koşturup duruyordu.

Andrey Tolstoy'un anemik karısı ürkek ürkek ortalıkta dolaşıyordu; hamileydi ve ayağı takılıp düşmüştü, karnındaki bebeği düşürmesi bekleniyordu. Tatyana Tolstaya'nın kalp hastası olan kocası soluk alamıyor, hırıldayıp duruyordu. Kırk yaşlarında gösterişsiz ve solgun bir adam olan Sergey Tolstoy, bıkkın bir halde kendisiyle preferans oynayacak bir arkadaş arıyor ve bulamıyordu. Sergey Tolstoy, beste yapmayı denemiş ve bir kere benim evimde Tyutçev'in sözleri üzerine yazdığı "Neden söz ediyorsun gece rüzgârı?" adlı bir romansı piyanist A. Goldenveyzer'e çalmıştı. Goldenveyzer'in bu müzik için ne dediğini anımsamıyorum fakat müzik konusunda bilgili biri olan doktor A. N. Aleksin, Sergey Tolstoy'un Fransız kantocularından kesinlikle etkilenmiş olduğunu söylemişti.

Bir kez daha söylüyorum, belki doğru değildir ama bende tuhaf bir izlenim oluşmuştu: Büyük Tolstoy ailesinin bütün üyeleri

sağlıksızdı, hepsi de birbirlerinden pek az hoşlanıyorlardı ve hepsi de sıkılıyordu. Bu arada galiba Aleksandra Tolstaya, babası tam nekahat dönemindeyken dizanteriye yakalanmıştı. Herkes Sofya Andreyevna'dan dikkat ve özen bekliyordu, sessizce hayattan ayrılmaya hazırlanan büyük yazarı rahatsız edebilecek pek çok şey vardı.

Oğul Lev Tolstoy'un bir öyküsünün ya da V. P. Burenin'in bu öyküyle ilgili eleştirisinin yayınlandığı "Novoye Vremya" sayısının kocasının eline geçmemesi için Sofya Tolstaya'nın nasıl uğraştığını anımsıyorum. Engellenmesi kolay bir şeydi bu; mesele, oğul Tolstoy'un bazı öykülerini, "Tigr Tigroviç Soskin-Oğulları" adını takarak onunla kaba bir dille alay eden ve hatta başarısız yazarın adresini "Bolvanovka'da Spas'ın Yanı, Sarı Ev" diye gösteren hiciv yazarı Burenin'le aynı gazetede yayınlıyor olmasındaydı.

Oğul Lev Tolstoy, babasına öykündüğünün düşünülmesinden son derece kaygılanıyordu. Bu amaçla bizmutun yararını ve arseniğin zararını anlatan "antitolstoy" romanını Yasinskiy'in özensiz dergisi "Aylık Eserler"de yayınlamıştı. Şaka etmiyorum, romanın böyle bir görevi vardı. Yasinskiy, aynı dergiye baba Tolstoy'un *Diriliş* romanı üzerine terbiye sınırlarını aşan bir eleştiri yazısını da koymuştu. Üstelik eleştiri yazarı, romanın Rusya'daki basımında sansür tarafından izin verilmeyen ve Rusya'dan önce ancak Berlin'de yapılabilen basımındaki bölümlerden de söz etmeye kalkışmıştı. Sofya Andreyevna haklı olarak bu eleştirinin bir ihbar gibi değerlendirileceğini söylüyordu.

Bunlardan pek isteyerek değil, sırf Sofya Andreyevna'nın içinde yaşadığı koşulların ne kadar zor olduğunu, ne kadar fazla zekâ ve duyarlılık gerektirdiğini bir kez daha göstermek için söz ediyorum. Bütün büyük adamlar gibi, Lev Tolstoy da büyük bir yolun üzerinde yaşıyordu ve yanından geçen herkes bu sıra dışı, şaşırtıcı adama şu veya bu şekilde dokunmayı normal bir hak olarak görüyordu. Sofya Tolstaya'nın oldukça çok sayıdaki bu pis, çıkarcı eli ve kendisi için büyük değer taşıyan bu dikbaşlı adamın içindeki manevi yaraların derinliğini anlamak isteyen meraklı pek çok parmağı kocasından uzaklaştırmış olduğundan hiç kuşku yoktur.

Sofya Tolstaya'nın 1905-1906 toprak devrimi günlerindeki tutumu özellikle ağır bir günah sayılıyor. Onun bu günlerde "serserilerce yıkılan Rus tarım kültürünün korunması" için kavgacı adamlar kiralamış olan diğer yüzlerce toprak sahibi kadın gibi davrandığı saptanmıştır. Tolstaya da Yasnaya Polyana'yı korumak için birtakım Kafkasyalı dağ köylülerini kiralamıştır.

Mülkiyete karşı çıkmış olan Lev Tolstoy'un karısının, Tolstoy'un yurtluğunun mujikler tarafından yağmalanmasına engel olmaması gerektiğini söylüyorlar. Ancak Lev Tolstoy'un hayatını ve huzurunu koruma görevi bu kadının üzerindeydi, Tolstoy da Yasnaya Polyana'da yaşıyordu ve karısı Sofya Tolstaya, onun çalışması için gerekli olan, alıştığı huzur ortamını en geniş ölçüde sağlıyordu. Dünyadan ayrılmaya hazır, artık gücünün son demlerini yaşayan bir insan olarak onun için en gerekli şey huzurdu. O günlerden ancak beş yıl sonra Yasnaya Polyana'dan ayrıldı.

Sağgörülü insanlar, burada kaba bir kinaye gizlendiğini düşünebilirler: Devrimci, anarşist Lev Tolstoy, devrim sırasında yurtluğunu bırakıp gitmeliydi ya da o zaman gitmiş olsaydı daha iyi olurdu, demek istediğimi sanabilirler. Pek tabii ki böyle bir kinaye yok, söylemek istediğim şeyi lafı dolandırmadan, açıkça söylerim.

Bence Lev Nikolayeviç Tolstoy'un hiçbir zaman kaçması gerekmiyordu, ancak bu işte ona yardım etmiş olan insanlar kaçmasına engel olsalardı daha akıllıca davranmış olurlardı. Tolstoy'un "kaçışı" son dakikasına kadar çok değerli olan hayatını kısaltmıştır. Tartışma götürmez bir gerçektir bu.

Tolstoy'un psikolojik bakımdan normal olmayan karısı tarafından evden kovulduğunu yazıyorlar. O günlerde Lev Tolstoy'un çevresindeki insanlardan hangisinin psikolojik olarak tümüyle normal olduğunu doğrusu bilemiyorum. Ayrıca anlamadığım bir şey var: Karısının ruhen normal olmadığını söyleyen normal insanlar neden kadıncağıza gerekli dikkati gösterip etkisiz hale getiremediler?

Mülkiyete karşı içten gelen bir nefret besleyen, eğitimle değil, doğuştan anarşist ve aşırı derecede dürüst bir insan olan Leopold

Sulerjitskiy, Sofya Andreyevna Tolstaya'yı sevmezdi ama bakın onun dokuz yüz beş-dokuz yüz altı yıllarındaki davranış tarzını nasıl anlatıyor:

"Tolstoy'un ailesi, Yasnaya Polyana'daki malları mujiklerin ufak ufak aşırmalarını, Tolstoy'un elleriyle diktiği akağaç korusunu kesmelerini neşe içinde seyretmiyordu herhalde. Sanıyorum kendisi de koruluğa acıyordu. Bu ortak, belki sözsüz, sessiz üzüntü ve acıma Sofya'yı sonradan başına gelecekleri bildiği bir davranışa itti. Bunu bilmemesine, hesaba katmamasına olanak yoktu, o akıllı bir kadındı. Herkes üzülüyor ama hiç kimse koruyu korumaya cesaret edemiyordu. O zaman tehlikeyi o göze aldı. Bu yüzden ona saygı duyuyorum. Önümüzdeki günlerde Yasnaya Polyana'ya gideceğim ve ona saygı duyduğumu söyleyeceğim. Bütün bunlar önemli değil, yeter ki Tolstoy sağ olsun."

İnsanları birazcık tanıyan biri olarak Sulerjitskiy'in tahmininin doğru olduğunu düşünüyorum. Lev Tolstoy'un mülkiyeti yadsırken samimi olmadığını söylemeye hiç kimse cesaret edemez, ancak ben eminim ki, o da koruya kıyamamıştır. Bu koru onun elinden çıkmıştı, onun kendi emeğinin ürünüydü. Burada kökleri çok eski zamanlara giden içgüdünün, akılla arasındaki küçük çelişki ortaya çıkıyor, gerçi akıl, içgüdünün can düşmanıdır ama.

Şunu da ekleyeceğim: Toprak ve üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin kaldırılmasının geniş ve cesur bir şekilde denendiği yıllarda yaşıyoruz ve bu karanlık, alçak içgüdünün dürüst insanların ahlakını bozarak, onlardan birer suçlu yaratıp alay edercesine büyüdüğünü, güçlendiğini görüyoruz.

Lev Tolstoy büyük bir insandır ve "insanca şeylerin" ona yabancı olması onun parlak suretini zerrece karartmaz. Ancak bu onu asla bizimle aynı düzeye getirmez. Büyük sanatçıların işledikleri günahlar bakımından sıradan günahkârlardan daha büyük günahkârlar olması psikoloji açısından son derece normaldir. Bunun böyle olduğunu bazı olaylarla görüyoruz.

Sonunda ne olmuştu?

Olan, son derece kendine özgü, dikbaşlı, büyük bir sanatçının

yaşam yolundaki tek dostu ve çalışmalarındaki işbilir yardımcısı bir kadının onunla elli zor yıl geçirdikten sonra doğal olarak son derece yorgun düşmüş olmasıydı yalnızca.

Bu arada yaşlı kadın, kocasının, o dev adamın dünyadan koptuğunu görüp, kendisini hiç kimseye gerekmeyen, yalnız biri gibi hissediyordu, bu da onu çileden çıkartmıştı.

Yabancı insanların kendisini yarım yüzyıldır bulunduğu yerden uzaklaştırmalarına kızan Sofya Tolstaya'nın, bir insanın hareketlerinin kısıtlanması için kötü roldeki insanlar tarafından çakılmış olan ahlak çitine yeterince dikkat etmediğini söylüyorlar.

Öfke onda daha sonra neredeyse delilik özelliği kazanmıştır.

Daha da sonra her şeyi terk ederek tek başına ölmüş, ölümünden sonra da sadece kendisine iftira atma zevki için anımsanmıştır.

İşte bütün olan budur.

"Kızıl Arşiv"in dördüncü kitabında "Lev Tolstoy'un Son Günleri" başlığıyla çok ilginç bir makale yayınlandı. Bu makalede jandarma generali Lvov'un raporu yer alıyor. Generalin raporunu okuyalım:

> Andrey Tolstoy, süvari yüzbaşısı Savitskiy'le konuşmasında Tolstoy'un ailesinden, özellikle de karısından uzaklaşmasının, özellikle Çertkov'un hekimler ve Tolstoy'un kızı Aleksandra üzerinde yaptığı etkinin bir sonucu olduğunu ileri sürüyor.

Sonra şöyle devam ediyor:

> Bazı tümcelere bakılırsa, Tolstoy ailesinin, sağlık durumuyla doğrudan ilgili olmayan nedenler yüzünden hastanın yanına bile bile gitmedikleri sonucuna varılabilir.

NOTLAR

İlk kez "Russkiy Sovremennik" dergisinde, 1924, sayı 4, aynı zamanda "Beseda" dergisinde, 1924, sayı 5, son dört paragraf eklenerek yayınlanmıştır.

Fyodor Mihayloviç Dostoyevskiy (1821-1881)

İnsancıklar (1846), *Beyaz Geceler* (1848), *Netoçka Nezvanova*'da "küçük" insanın acılarını an'atmıştır. 1849'da Petraşevskiy grubuna katıldığı için tutuklanarak idama mahkûm edilmiş, ancak son anda cezası infaz edilmemiştir. Kürek mahkûmlarının acı kaderlerini anlatan *Ölüler Evi'nden Anılar* (1861) ses getirmiştir. Romanlarında sosyal çelişkilerin felsefi anlamı, özgün insanların çatışmaları, toplum ve birey arasındaki uyum arayışları, derin psikolojik ve trajik öğeler görülür. Dostoyevskiy, Rus ve dünya edebiyatını derinden etkilemiştir.

[DOSTOYEVSKİY] "KARAMAZOVLUK" ÜZERİNE

Sanat Tiyatrosu, *Karamazov Kardeşler*'den sonra daha da saditsçe, daha da hastalıklı bir yapıt olan *Cinler*'i sahneye koyuyor. Rus toplumu, Bay Nemiroviç-Dançenko'nun* günün birinde, "Avrupa'nın en iyi tiyatrosunda" Mirbeau'nun** *Azap Bahçesi*'ni sahneye koymasını bekleyebilir. Bu kitaptan sahneler neden canlandırılmasın ki? Çinlilerin sadizmi, galiba en az Rus sadizmi kadar patolojik bakımdan ilginçtir.

Cinler'in daha çok yakın bir zamanda iğrenç bir yapıt sayıldığını ve bu yapıtın Rusya'nın en iyi insanlarından pek çoğu tarafından Klyuşnikov'un *Hayalet*, Vs. Krestovskiy'in *Panurgov Sürüsü* ve Rus edebiyatının aydınlık fonunda için için sevinen insan düşmanlığının diğer kara lekeleri gibi kasıtlı kitaplarla aynı sıraya konulduğunu söylemeyeceğiz.

V. İ. Nemiroviç-Dançenko (1858-1943): Sovyet tiyatro yönetmeni, SSCB Halk Sanatçısı, eleştirmen, yazar, dramaturg. Rus tiyatrosunun en büyük reformcusudur. K. S. Stanislavskiy'le birlikte 1898 yılında Moskova Sanat Tiyatrosu'nu kurmuş, Çehov, Gorkiy, Tolstoy, Dostoyevskiy gibi yazarların yapıtlarını sahneye koymuştur.

** Octave Mirbeau (1848-1917): Fransız yazar.

Açıktır ki, Bay Nemiroviç, ölümünün otuzuncu yıldönümünde Turgenyev'in zekâdan yoksun karikatürüne bakmanın eğlenceli ve Pyotr Verhovenskiy gibi "devrimden kopmuş şeytanları" ya da Liputinler ve Lebyadkinler gibi "kendi hayatlarının alçaklarını" izlemenin hoş geleceği bir seyirci topluluğu olduğunu bilir. Doğrusu ya onlara bakarken dürüst, kendi çıkarlarını düşünmeyen insanların da var olduğunu unutmak çok kolay ve rahat olacaktır. Şimdi birçoklarının bunları unutmaya gerek duyduğundan da kuşku yoktur. İşte, Sanat Tiyatrosu bu gereksinime hizmet ediyor ve toplumun zaten uyuklayan vicdanının derin bir uykuya dalmasına yardımcı oluyor.

Vicdan meselelerini bir yana, iftirayı ve kötü niyetli karikatürleri ise tarihe bırakıp *Cinler*'in sahneye konulmasından beklenen sosyal yarardan söz edelim.

Beni ilgilendiren konu şu: Rus toplumu, *Cinler* romanında anlatılan olayların ve kişilerin sahnede canlandırılmasının sosyal pedagoji açısından gerekli ve yararlı olduğu görüşünde midir?

Tartışılmaz ve kuşku götürmez bir gerçek: Dostoyevskiy bir dâhidir, ancak o bizim öfkeli dâhimizdir. Çirkin tarihiyle, zor ve kırıcı yaşantısıyla Rus insanında oluşturulmuş ve biçimlendirilmiş iki hastalığı şaşırtıcı bir derinlikle hissetmiş, anlamış ve tadını çıkara çıkara anlatmıştır. Bu iki hastalık, bütün umudunu yitirmiş bir nihilistin sadistçe acımasızlığı ve onun karşıtı olan ezilmiş, yılmış, çektiği acıdan için için sevinç duyarak herkese ve kendisine karşı gösteriş yaparak bu acının tadını çıkarabilen bir varlığın mazohizmidir. Dayak ne kadar acımasızsa o kadar çok övünülür.

Dostoyevskiy'nin en önemli ve en ince ayrıntılarına kadar anladığı insan, "acımasız yeteneğin" bütün romanlarında sayısız kez –hem kısmen hem de tümüyle– yinelenen Fyodor Karamazov'dur. Kuşkusuz bir Rus insanıdır bu: Şekilsiz ve karışık, aynı zamanda korkak ve arsız, her şeyden önce de hastalık derecesinde kötü yürekli: Korkunç İvan, Saltıçiha, çocukları köpeklere kovalattıran toprak ağası, hamile karısını öldüresiye döven köylü, nişanlısına tecavüz eden ve onu tecavüz etsinler diye bir serseri kalabalığına teslim eden şehirli adam.

Son derece bozuk ve hayran olunacak hiçbir yanı bulunmayan bir ruh.

Acaba bu ruh, kendisini güçlendirebilecek, billurlaştırabilecek, şekillendirebilecek sağlam bir temel arıyor ve bu yüzden her şeyi kırıp yıkarak, her şeyi kirleterek isyan ediyor olabilir mi? Fakat kirleterek, zulmederek, kan dökerek kendi yaralarını iyileştirmek mümkün değildir ve bu deli ruh, kendisine bir temel ya da bir ceza aradığı sürece ister manastıra, ister kürek cezasına gitsin dünyaya ne kadar çok zehir akıtacak, ne kadar çok çocuğu ve genci zehirleyecektir!

Dostoyevskiy, kendisi de büyük bir zalim ve vicdanı hasta biri olarak özellikle bu karanlık, anlaşılmaz ve iğrenç ruhu yazmaktan hoşlanmıştır. Ancak Fyodor Karamazov'un, "yeraltından bir adamın", Foma Opiskin'in, Pyotr Verhovenskiy'in, Svidrigaylov'un henüz elde ettiğimiz şeylerin tamamı olmadığını, aslında içimizde yanan tek şeyin canavarlık ve düzenbazlık olmadığını hepimiz de gayet iyi hissediyoruz. Dostoyevskiy yalnızca bu özellikleri görüyordu, ancak değişik bir şey anlatma isteğiyle sadizmi mazohizme, Karamazovluğu Karatayevliğe dönüştürüp bize Budala'yı ya da Alyoşa Karamazov'u gösteriyordu. Platon Karatayev, tıpkı Fyodor Karamazov gibi, bugün de çevremizde yaşayan insanlar gibi canlıdır; ancak anarşistler-şehvet düşkünleri ve yarı ölü kaderciler diye ayrılan bir halkın var olması mümkün müdür?

Açıktır ki, Rusya'nın kültürünü yaratan ve ağır ağır olsa da geliştiren, bu iki karakter değildir.

Peki toplumun dikkati, neden ulusal ruh halimizin özellikle bu hastalıklı olguları, bu ruh halinin çirkin tarafları üzerinde durdurulmaya çalışılıyor? Bunları yenmek, bunlardan kurtulmak, bu hastalıkların yer bulamayacağı sağlıklı bir atmosfer yaratmak gereklidir.

Oysa bizlere ölü canların ve canlı cenazelerin arasında yaşadığımızı düşündürtmek amacıyla irinli yaralar, cansız bedenler gösteriliyor.

Rusya'nın üzerine büyük fırtınaların ve boraların geldiğini ha-

ber veren kara bulutların bir kez daha yaklaştığını, ülkemizdeki tüm sağlıklı güçlerin akıl ve iradelerinin dostça bir birlik ve büyük bir dikkat içinde olmasını gerektiren zor günlerin kapıda olduğunu hiç kimse yadsıyamaz. Şimdi bu ülkenin sakatlıklarına hayran olmanın sırası mıdır? Bu sakatlıklar zaten hayata ve bireye karşı bir tiksinme telkin edip toplumu zehirlemektedir, ayrıca Moskova'da meydana gelen intihar olaylarındaki artış üzerinde Karamazovların sahnelenmesinin bir etkisi olmadığını söyleyebilir miyiz?

Yürek sarsan pek çok dram yaşamış olan Rus toplumunun, bitkin, umutsuz ve uyuşuk bir durumda olduğundan da kuşku yoktur. Gerçeklerle, hayatın bizden beklentileriyle ilişkimiz ateşini büyük ölçüde yitirmiştir.

Bu ateşi düşüren koşulların arasında, sosyal karamsarlık propagandası ve ülkemizde, Rusya'da ahlaka hiçbir katkıda bulunmaksızın ve birbirimize karşı ilişkilerimizi iyileştirmeksizin sadece dikkatleri asıl konudan uzaklaştıran bir güzel konuşma sanatı halini almış olan "ruhun yüksek taleplerine" geri dönüş de az rol oynamamıştır. Geçmişin bu kalıntılarının yeniden ortaya çıkışı, Rusya'nın, ne yazık ki, başkalarına oranla daha fazla kilise ve ilahiyat eğitiminin baskısı altında yaşamış olmasıyla açıklanıyor. İşte bu yüzden Gogol, iradesine ve hayal gücüne, ülkesinin geçmişini bilen fakat bu geçmişten zehirlenmemiş bir insanın, Avrupalı Puşkin'in yön verdiği dönemde sağlıklı ve çalışkan biri olabilmiştir ancak.

Yalnız sosyo-politik anlamda değil, psikolojik anlamda da büyük bir iç düzenleme çalışmasıyla karşı karşıya bulunuyoruz. Kaotik geçmişten miras aldığımız her şeyi titizlikle gözden geçirmeli, değerli ve yararlı olanları seçip değersiz ve zararlı olanları atmalı, tarihin belgeliğine kaldırmalıyız. Ruhsal sağlık, yüreklilik, aklın ve iradenin yaratıcı güçlerine inanç bize herkesten daha fazla gereklidir.

Elli ayrı dil ve lehçe konuşan 170 milyonluk karmakarışık nüfuslu bir ülkede yaşıyoruz. Yoksul halkımız her yıl yaklaşık bir milyarlık votka içiyor ve içki tüketimi giderek artıyor.

Giderek artan ve aslında Karamazovluğun ta kendisi olan serseriliğin kaynaklarından biri de bu değil midir?

Bu zehir gölünün gelecek nesillerin sağlığını nasıl etkileyeceğini, hayatımızdaki vahşi sarhoşluğu ve acımasızlığı, işlerimizdeki ve sözlerimizdeki sadizmi, uyuşukluğumuzu, dünyadaki hayata karşı, ülkemizin geleceğine karşı ve birbirimize karşı üzücü umursamazlığımızı artırıp artırmayacağını düşünme zamanı hâlâ gelmedi mi?

Ruh sağlığımızı düzeltmek için bence Sanat Tiyatrosu'nun bize sahnelemeye niyetlendiği düşüncelerin sosyal ve eğitim açısından önemini belirlemek gereklidir. Bu sakat gösteriye gerek var mıdır? Ben, gerek olmadığına inanıyorum.

Bu "temsil", estetik yönü kuşkulu ve sosyal bakımdan kesinlikle zararlı bir hevestir.

Sanat Tiyatrosu'nu bir köle gibi izleyen Nezlobin Tiyatrosu da *Budala*'yı sahneliyor. Burada da hayran olunacak şeyler var: Örneğin veremli İppolit'in can çekişmesi, Prens Mişkin'in sarası, Rogojin'in sertliği, Nastasya Filippovna'nın histerisi, diğer ibret verici beden ve ruh hastalığı tabloları. Yazarın düşüncelerinin tiyatro sahnesinde hareketler kadar anlaşılır olmayacağını ve Dostoyevskiy'nin çıkarılan parçalar yüzünden çıplak kalan romanının baştan sona bir sinir krizi niteliği alacağını unutmamak gerekir.

Ruh sağlığı yerinde olan herkese, Rus yaşamının iyileştirilmesi gerektiğini anlayan herkese Dostoyevskiy'nin yapıtlarının tiyatro sahnelerinde temsilini protesto etmelerini öneriyorum.

Bu yazı kalabalık bir edebiyatçı grubunun protestosuna neden oldu; protesto "Borsa Haberleri"nin akşam baskısında yayınlandı ve sanatçı özgürlüğü üzerinde toplum sansürü kurmaya çalıştığım yolunda bir suçlamaya dönüştü. Bundan sonraki yazım, edebiyatçıların protestosuna yanıt olacaktır.

1913

[DOSTOYEVSKİY]

BİR KEZ DAHA "KARAMAZOVLUK" ÜZERİNE

Cinler'in ve genel anlamda Dostoyevskiy'nin romanlarının sahnelenmesine yönelik protesto çağrım, beni kınadıklarını belirten edebiyat beylerinden az ya da çok ama sert tepkiler gördü. Hatta Dostoyevskiy yandaşlarından Bay Gornfeld şöyle diyordu:

"Gorkiy karşıtları çıtayı ters yöne büktüler, Gorkiy'nin yarattığı bir tür sansürle ilgili çirkin sözler döküldü ortaya."

Gerçekten gereksiz ve bana göre bu sözleri uyduranlar açısından son derece utanç verici sözler.

Fakat meselenin özü şu veya bu kişinin bana karşı kişisel tavrında değil, bu hiç kimseyi ilgilendirmez; burada asıl konu, bana karşı çıkanların hepsinin, toplumun, toplum içinde insancıl unsurların çoğalmasına düşman eğilimleri ve olguları protesto hakkını, toplum adına reddediyor olmalarıdır.

Edebiyatçılar tarafından ileri sürülen düşünceler şöyle sıralanıyor:

"Dostoyevskiy gerici de olsa, şu anda bizi boğan 'zoolojik milliyetçiliğin' kurucularından biri de olsa, Granovskiy'in, Belinskiy'in yericisi, bugün de eserleri ve ruhuyla yaşadığımız 'Batı'nın düşmanı da olsa, azılı bir şovenist, Yahudi düşmanı, sabır ve boyun eğmenin yayıcısı da olsa, sahip olduğu sanat yeteneği, insanlığın en büyük önderlerinin eziyetli bir çalışmayla yaratmış oldukları adalete karşı işlediği bütün günahları bağışlatacak kadar büyüktür. Bu yüzden de toplum, Dostoyevskiy'nin ve genel olarak her sanatçının, yaymaya çalıştığı şey ne olursa olsun, eğilimlerini protesto etme hakkına sahip değildir."

Ancak 1907 yılında Suvorin tiyatrosu *Cinler*'i sahneye koyduğunda ilerici basının şahsında toplum, haklı olarak oyunun bir politik mücadele yöntemi olduğunu belirterek bu temsili protesto etmişti.

Suvorin'in suçlanmasına neden olan şey niçin Nemiroviç-Dançenko'yu aklama yolu oluyor? Toplum çok önemsiz bir oyun olan *Kaçakçılar*'ı protesto edebilirken güçlü ve kin dolu bir roman olan *Cinler*'i neden protesto edemiyor?

Benim protesto çağrım sansür çağrısı olurken, sizin benim düşünceme karşı ortak protestonuz neden sansür sayılmıyor baylar?

Kendimi savunmadığımı, sadece toplumun şu veya bu sanatçının bir vaazını protesto etme hakkından söz ettiğimi anlamanızı istiyorum. Toplumun böyle bir hakkı vardır ve bu hakkını kullanmıştır.

Bu konudaki tavrınızı anlamıyorum.

Bana yöneltilen itirazlar "Gorkiy, Dostoyevskiy'e karşı" başlığı altında yapılıyor. Üstelik bir yazar beni son derece gaddar niyetli olmakla suçladı. Bu yazara göre, eğer ben bakan olsaymışım, Dostoyevskiy'nin eserlerini yakarmışım. Bakan olmayı beklemiyorum ama yine de endişeye kapılan bu yazarı peşinen rahatlatmayı görev sayıyorum: Şayet bakan olursam, söz veriyorum, yakmaya-

cağım. Yakmayacağım, çünkü Rus edebiyatını seviyorum ve pek de saygın olmayan bir yazarın bile değerini biliyorum. Bu yazar, sınırsız özgürlükseverliğini bir kente ve tüm dünyaya çok yüksek bir sesle ilan etti fakat bu tür açıklamaları her duyduğumda açıklamayı yapan kişiye şu soruyu sormak istiyorum:

"Peki sizin kurtulup özgür kalmak istediğiniz şey nedir? Tüm insanlık ve yurttaşlık görevleri olmasın sakın?"

Çünkü Rusların "nihai özgürlük" anlayışı hemen hemen her zaman arkasında iş yapmayı bırakıp edilgen bir izleyici olma, kültürden ilkelliğe ve barbarlığa geçme isteğini gizler.

Gorkiy, Dostoyevskiy'e değil, Dostoyevskiy romanlarının sahneye konmasına karşıdır.

Dostoyevskiy romanlarını okumanın ayrı, onun yarattığı tipleri, üstelik de Sanat Tiyatrosu sanatçılarının yetenekli oyunlarından izlemenin ayrı bir şey olduğundan eminim.

Dikkatli bir okur, Dostoyevskiy'nin gerici eğilimlerini, çelişkilerini, başka hiç kimsede bağışlanmayacak korkunç gerilimlerini kitaplarından görebilir.

Şayet on üç yaşında bir çocuk olan Krasavin, "Bir insanın sevinçten herkesin boynuna sarılmasının çok ayıp bir şey," olduğunu söylüyorsa, okur, böyle bir çocuğun varlığından kuşku duymakta haklıdır. Eğer çocuk "Ben onları dövüyorum, ama onlar bana bayılıyorlar," diyor ve bir arkadaşını "Bana köle gibi bağlı, en küçük emirlerimi bile yerine getiriyor, Tanrı gibi sözümü dinliyor," diye karakterize ediyorsa, okur bunun bir çocuk değil, Timurlenk ya da en azından polis müdürü olduğunu düşünür.

On dört yaşında bir kız, "Birinin beni dayaktan gebertmesini istiyorum", "Evi yakmak istiyorum", "Kendimi mahvetmek istiyorum", "Birini öldüreceğim" dediği zaman okur, bunun hastalıklı da olsa gerçeğe yakın bir şey olduğunu görür.

Ancak bu kız, "Yahudi, on dört yaşındaki çocuğun önce iki elinin bütün parmaklarını kesti, sonra duvara çiviledi," deyip, "Güzeldi. Bazı zamanlar ben de bunu yapmayı düşünüyorum. O, asılacak ve inleyecek, bense karşısında oturup ananas kompostosu

içeceğim," diye eklediği zaman okur burada küçük kıza iftira atıldığını anlar: Kız bu kadar iğrenç bir şey söylememiştir, söyleyemez de. Burada bir derdimizle ilgili gerçek var ama bu Saltıçiha'nın*, Arakçeyev'in**, gardiyanların gerçeğidir, on dört yaşındaki bir kız çocuğunun değil.

İftiraya uğrayan bu kızın "Yahudiler sahiden paskalyada çocukları kaçırıp kesiyorlar mı?" sorusuna dindar Alyoşa Karamazov "Bilmiyorum," yanıtını verdiğinde okur, Alyoşa'nın bu yanıtı veremeyeceğini anlıyor; Alyoşa "bilmemezlik" edemez; o, romanda yazıldığı gibi biridir, bu iğrenç masala inanmaz, bir Karamazov da olsa bu masala yapı olarak inanması olanaksızdır.

Eğer okura Alyoşa'nın ilkgençliğinde Yahudilerin Hıristiyan kanı içip içmediklerini gerçekten "bilmediği" kanıtlanacak olursa, okur bu sefer de Alyoşa'nın hiç de yazarın onu tanıttığı gibi "alçakgönüllü bir kahraman" olmadığını, bugün de yaşadığını ve "V. Rozanov" takma adıyla hayasızlık alanında çalışmaya devam ettiğini söyleyecektir.

Okur, İvan Karamazov'un içeriksiz, boş sözlerine bakıp, onun nihilizmi, kendi rahatı ve tembelliği yüzünden kabul etmiş bir Oblomov olduğunu, "dünya"ya olan düşmanlığının sadece bir tembelin sözlü isyanı, insanın "vahşi ve kötü yürekli bir yaratık" olduğu iddiasının ise kindar bir adamın alçakça sözleri olduğunu görür.

Okur, İvan'ın meyhanedeki konuşması sırasında "çocukla" ilgili olarak ileri sürdüğü düşüncenin çok büyük bir yalan ve nihilistin şu sözleriyle hemen aynı anda bizzat kendisi tarafından ortaya çıkarılan iğrenç bir ikiyüzlülük olduğunu da görür:

"İnsan yakınlarını nasıl sevebilir, hiçbir zaman anlayamadım."

İnsanın yakını, yarın bizden sonra bizim tarafımızdan bu dünyada yapılmış bütün iyilikleri ve kötülükleri miras alacak olan bir çocuk ya da bir yetişkindir. Eğer İvan, onun nasıl sevilebileceğini

Saltıçiha (1730-1801): Yüzden fazla toprak kölesi köylüye işkence yaptıran toprak sahibi bir kadın.

Arakçeyev (1769-1834): Rus devlet adamı, kont ve topçu generali.

anlamıyorsa demek ki "çocuğa" acımak konusunda söylediklerinin hepsi dokunaklı bir yalandır.

"Bilgi dünyasının tamamı bir çocuğun gözyaşlarına değmez," diyor nihilist ama okur bunun da yalan olduğunu biliyor. Bilgi, insanın acı gözyaşlarının ve çektiği acıların ortadan kaldırılmasına yönelik faaliyettir, Rus toprağında çekilen korkunç dertlere karşı zafer kazanma isteğidir. Okur, genel olarak Dostoyevskiy'nin kitaplarını okurken onun kahramanlarının düşüncelerini bir düzene sokabilir, o zaman bu düşünceler güzellikten, derinlikten ve insancıllıktan payını almış olacaktır.

Bir insana Dostoyevskiy tipleri sahneden gösterildiğinde, hele bir de son derece yetenekli bir oyunla gösterildiğinde ise artistlerin oyunu, Dostoyevskiy'nin yeteneğini daha da büyüterek onun tiplerine ayrı bir önem ve mükemmellik kazandıracaktır.

Sahne, seyirciyi özgür bir tartışmaya izin veren düşünce alanından alıp, telkin ve hipnoz alanına, duyguların, üstelik de öç alırcasına altları çizilerek belirginleştirilmiş ve yoğunlaştırılmış özel, "Karamazovca" duyguların karanlık alanına götürür. Seyirci sahnede Dostoyevskiy'nin tıpatıp "vahşi ve kötü bir yaratık" olarak yarattığı birini görür.

Ancak insan böyle değildir, biliyorum.

Dostoyevskiy'nin tüm sanat faaliyetinin, Rus ulusal karakterinin olumsuz belirtilerinin ve özelliklerinin dâhice yapılmış bir bireşimi olduğunu kabul ederek, tiyatro sahnesinde artistlerin oyunuyla iyice belirginleşecek tiplerinin kitap sayfalarındakinden daha büyük bir inandırıcılık ve mükemmellik kazanacağına inanıyorum.

Bunu sosyal açıdan zararlı buluyorum, çünkü insan, "vahşi ve kötü bir yaratık" değildir ve Rus bilgelerinin uydurduklarından çok daha basit, çok daha sevimlidir.

Toplumun şu veya bu yazara yönelik protestosu ise gerek sahip olduğu güçlerin ve kendisine düşman olan şeylerle mücadele etme hakkının bilincine varma zamanı çoktan gelmiş olan toplum için, gerekse birey için aynı ölçüde yararlıdır.

Kendisine ve düşüncelerinin canlılığına olan inancıyla yeterince güçlü durumda olan bir insan, bütün karşı koymaları aşar ve toplum onun ruhunu öldüremez.

Özgürlüksever edebiyatçılardan biri, benim düşüncemle alay ederken bir yandan da şöyle haykırıyor:

"Hayır, zararlı edebiyat diye bir şey olmaz! Bir eser ne kadar dâhice yazılmışsa, onu yazan dâhi yanılmış bile olsa, o kadar olumlu etkisi olacaktır."

Herkesin bildiği gibi, dâhice yazılmış kitaplar son derece azdır. Çok büyük manevi yoksulluk çektiğimiz, üzüntü verici bir dağınıklık içinde bulunduğumuz günler geçiriyoruz; Rus ruhunun parçalanma sürecini elinden geldiğince yansıtan bugünkü edebiyatımız, yakın zamanda aramızdan bir dâhi sanatçının çıkacağı konusunda umut vermiyor. "Zararlı" edebiyat tabii ki vardır. Yukarıdaki satırların sahibi olan yazar buna bizzat kendisi defalarca işaret etmiştir. Bu yazar, örneğin içinde eşcinselliğin övüldüğü veya başka cinsel duygu sapmalarının tatlı tatlı betimlendiği bir öyküyü yararlı olarak kabul etmiyordur kuşkusuz. Kahpeliğin "sanatsal" olarak övüldüğü ya da Türklerin tamamının ortadan kaldırılması gereğinin "dâhice" savunulduğu bir kitabı da yararlı bulmuyordur herhalde.

Kipling çok yeteneklidir, ancak Hinduların onun yaptığı emperyalizm propagandasını zararlı saymamalarına olanak yoktur ve pek çok İngiliz de bu konuda onlarla aynı fikirdedir.

"Zararlı" edebiyat yapıtlarının sayısı çok fazladır ve bu edebiyatın da kendine özgü bir hizmeti vardır: Sivilce nasıl derinin kirli olduğunu gösteriyorsa, bu edebiyat da ruhun kirli olduğunu gösteriyor.

Beni bu konuda konuşmak zorunda bırakan nedir? Şudur: Ben Rus karakterinin kırılganlığını, Rus ruhunun acınacak derecede kararsız olduğunu ve çok acılar çekmiş, bitkin düşmüş ve umutsuzluğa kapılmış Rus ruhunun her türlü mikrobu kapmaya eğilimli olduğunu biliyorum. "Eğitim Bülteni"ni okuyun, günümüz

gençliğinin sesine kulak verin, Rusya'da durum iyi değil, baylar!

Gençliğe şimdi gösterilmesi gereken Stavrogin'ler değil, başka bir şeydir. Canlılık aşılamak gereklidir, içine kapanmak değil, sağlam bir ruh sağlığı ve hareket gereklidir, enerjinin kaynağına, yani demokrasiye, halka, toplumsal örgütlere ve bilime geri dönmek gereklidir.

Bizde özeleştirilerin yerini almış olan haksız yere kendi kendini yermeler artık son bulmalıdır; karşılıklı suçlamalara, anlamsız anarşizme ve her türlü çırpınmalara, kasılmalara son verilmelidir.

Dostoyevskiy çok büyüktür, Tolstoy dâhidir, sizler de baylar, yeteneklisiniz, akıllısınız, ama Rusya ve Rus halkı, bizleri hiç hesaba katmadan, Tolstoy'dan da, Dostoyevskiy'den de hatta ve hatta Puşkin'den bile daha önemli, daha değerlidir.

Bitkin düşmüş ülkemiz, çok trajik bir dönem geçiriyor, yeniden bir "ruhsal yükseliş" gözlense de bu yükseliş, örgütleyici düşünceler ve bundan sekiz yıl önce gerektirdiğinden daha fazla ve daha sağlam kuvvetler gerektiriyor.

Cinler'in Sanat Tiyatrosu'nda sahnelenmesinin gerici basında büyük bir memnuniyet yarattığını belirtme gereği duyuyorum ve bunun kanıtı olarak Bay Nezavisimıy'ın Prens Meşçerskiy'in dergisi "Grajdanin"in ("Vatandaş") 19. sayısında (No.19, 1914) yayınlanan makalesinden bir bölümü aktarıyorum.

Günümüz Gerçekleri ve F. M. Dostoyevskiy

Dostoyevskiy'nin *Cinler* romanından tabloları sahneye koyduğu için Moskova Sanat Tiyatrosu'na hepimiz içtenlikle teşekkür edebiliriz.

Sanat Tiyatrosu'nun yararlı olduğu konular şunlar: *Cinler*'i belleklerde canlandırdı, bu romanın güncelliğine herkesin dikkatini ve ilgisini çekti. Bu temsil şahsen beni kitaplıktan Dostoyevskiy'i alıp yeniden okumak zorunda bıraktı. Kendi izlenimimi kontrol etmek için ve basit bir merak sonucu şehir kütüphanelerine ve özel

kütüphanelere olmak üzere birkaç kütüphaneye uğrayıp *Cinler* romanını rica ettim ve her yerde aynı yanıtla karşılaştım: Kitap alınmıştı.

Bence bu, *Cinler* romanının sahnelenmesi düşüncesinin izleyicide büyük yazarımıza olan ilgiyi canlandırdığının önemli kanıtlarından biridir.

Temsilin bıraktığı izlenim, *Cinler* romanındaki bütün kişilerin dün önümüzden geçtikleri gibi bugün de aynı şekilde önümüzden geçmeleriyle ve konunun tam tamına bugün yaşadığımız hayattan alınmış olmasıyla daha da güçlenmiştir.

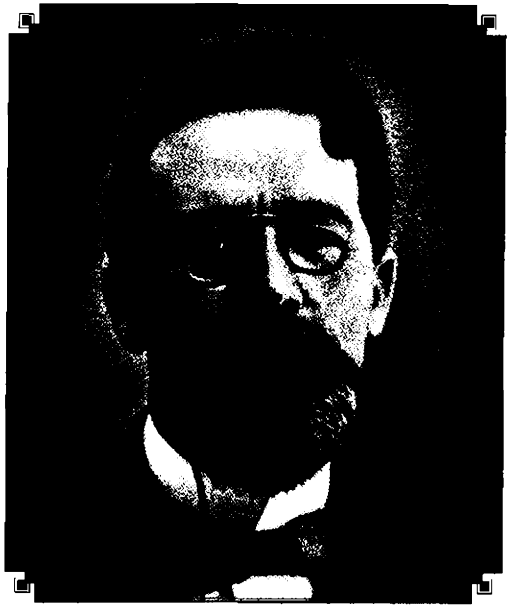
Bütün sahneler, devrim militanlarının birbiri arkasına itibarlarını yitirmelerini gösteriyor, her bir monolog bu militanların hareketlerine yön veren bayağı duyguları ortaya koyuyor, devrimci parti çalışması nerede bitiyor ve bu pis militanların pis provokasyonu nerede başlıyor ayırt edemiyorsunuz. Bunlar ne kadar güncel şeyler! Ve ne kadar öğretici! Maksim Gorkiy'nin, Sanat Tiyatrosu'nun bu temsiline karşı o kadar çok bağırıp çağırması ve tiyatro yöneticilerinin temsilin sahneye konulmasından önce azımsanamayacak sayıda güçlüğü aşmak zorunda kalması boşuna değil. Kahramanlığa susamış, yakınlarının dertleri ve mutsuzlukları konusunda son derece hassas olan gençliğimiz, varsın devrimci gruplara katılsın ve bu grupların liderlerinin güzel özgürlük, eşitlik ve kardeşlik teranelerine inanarak, var olan düzeni değiştirmek ve sözde herkese mutlu ve hakça bir yaşam sağlamak için bütün güçlerini bu grupların çalışmalarına harcasınlar, liderlerini Tanrı olarak gören ve onlara tapınan bu gençler, Moskova Sanat Tiyatrosu'nun *Cinler* temsiline gitsinler ve sonra evlerinde Rus dâhisinin bu ölümsüz yapıtını bir kez daha okusunlar.

İşte o, Azef-Pyotr Verhovenskiy, işte bütün bu ruhları zavallı ve akılları kıt Kirillovlar ve Şatovlar, fon-Lembke tipindeki iradesiz, karaktersiz, akılsız devlet adamları! İşte yurtdışında bulunan, hiç kimsenin bilmediği ve büyük olasılıkla aynı şekilde pis, ahlaksız insanlardan oluşmuş bir "merkez komitesiyle" sürekli göz korkutmalar...

Bütün bunları zamanımızda da görmüyor muyuz? Bütün bunlar günümüzün portreleri değil mi?

Bütün bunlar ne kadar ibret verici şeyler ve Dostoyevskiy'nin *Cinler* romanının duyarlı gençlerimizin elinin altında bulunan bir kitap olmaması ne acı. Bu temsili izlemek hepimize bir yarar sağladığına göre, Mihaylovskiy Tiyatrosu'nda *Cinler*'i görmek gençlere de olumlu katkılar yapacaktır ve ben izlenimlerimle ilgili bu birkaç satırı bu tiyatro salonunun, benim değerlendirmelerime göre, geniş Rus seyirci topluluğu için son derece yetersiz olmasından duyduğum üzüntüyü ifade ederek bitireceğim.

Nezavisimıy

Anton Pavloviç Çehov (1860-1904)

Yazarliğa fıkralar ve kısa gülmece öyküleriyle adım atmıştır. Yapıtlarının başlıca konuları, aydın çevrenin düşünce arayışları, küçük burjuva hayat tarzı karşısında hoşnutsuzluk, hayatın kabalıklarına boyun eğmedir. *Martı, Vanya Dayı, Üç Kızkardeş, Vişne Bahçesi* adlı yenilikçi oyunları yazmıştır. Çehov'un başkahramanı, günlük işleri ve kaygılarıyla sıradan insandır. Çehov, duyarlı bir psikolog, gülmeceyle şiirseliği kendine özgü biçimde birleştiren bir içerik ustasıdır, Rus ve dünya edebiyatının gelişmesine büyük etkisi olmuştur.

A. P. ÇEHOV

Bir gün beni Küçükköy'e, yanına çağırdı. Burada bir parça toprağı ve iki katlı, küçük, beyaz bir evi vardı. Bana "malikânesini" gösterip heyecanla konuşmaya başladı:

"Çok param olsaydı, hasta köy öğretmenleri için bir sanatoryum kurdururdum burada. Pencereleri büyük, tavanları yüksek, aydınlık bir bina yaptırırdım. Çok güzel bir kütüphanem, çeşitli müzik aletlerim, arı kovanlarım, sebze ve meyve bahçem olsaydı, tarımla, meteorolojiyle ilgili dersler verebilirdim. Bir öğretmenin her şeyi bilmesi gerekir, azizim, her şeyi!"

Birden sustu, öksürdü, yan yan bana baktı, sonra yüzüne o yumuşacık, sevimli gülümsemesi yayıldı. İnsanı her zaman karşı konulamazcasına kendisine çeken bu gülümseme, ağzından çıkan sözcüklere karşı özel, ciddi bir dikkat yaratırdı.

"Hayallerim sizi sıkıyor mu? Bunlardan söz etmeyi seviyorum. İyi, akıllı, eğitimli bir öğretmenin Rus köyü için ne kadar gerekli olduğunu bilemezsiniz! Bizde, Rusya'da öğretmene birtakım özel koşullar sağlamak gerekiyor. Halkı eğitmezsek, devletin de tıpkı kötü pişirilmiş tuğladan yapılmış bir ev gibi yıkılacağını biliyorsak

eğer, bunu bir an evvel yapmalıyız! Öğretmen, işine gönül vermiş bir sanatçı olmalıdır. Bizde ise öğretmen, çocukları eğitmek üzere köye, sanki sürgüne gidiyormuş gibi giden niteliksiz bir işçi, iyi eğitilmemiş biridir. Öğretmen açtır, yılgındır, elindeki bir lokma ekmeği de yitirmekten korkmaktadır. Oysaki, onun köyde öncü olması, köylünün sorduğu bütün sorulara yanıt verebilmesi, köylülerin onun sahip olduğu, dikkate ve saygıya değer gücü kabul etmeleri, hiç kimsenin ona bağırıp çağırmaya, kişiliğini aşağılamaya yeltenmemesi gerekir. Bizde polis memuru, zengin bakkal, papaz, ustabaşı, okulun koruyucusu, başçavuş ve öğretim müfettişi denilen memur dahil herkes öğretmeni aşağılıyor ama eğitimin en iyi şekilde verilmesine değil, yalnızca genelgelerin titizlikle uygulanmasına önem veriyorlar. Halkı eğitmek üzere çağrılmış bir insana kuruşla para ödemek saçmalık değil de nedir? Halkı eğitmek diyorum, beni anlıyor musunuz? Bu insanın eski püskü giysilerle dolaşmasına, rutubetli, yıkık dökük okullarda soğuktan titremesine, kömürden zehirlenmesine, üşütmesine, otuzuna varmadan larenjit, romatizma, tüberküloz hastalıklarına yakalanmasına göz yumulamaz... Bu aslında bizim ayıbımızdır! Bizim öğretmenimiz sekiz dokuz ay boyunca bir münzevi gibi yaşıyor, iki laf edecek kimsesi yok, yalnızlık içinde, kitabı, eğlencesi olmadan körelip gidiyor. Arkadaşlarını evine çağırıyor, o zaman da mimli biri olup çıkıyor. Mimli olmak... Kurnazların aptalları korkuttukları ne budalaca bir söz!.. Bunların hepsi insanı tiksindiren şeyler... büyük, çok önemli işler yapan bir insanla alay etmek gibi bir şey. Biliyor musunuz, ben bir öğretmen gördüğüm zaman, onun çekingen davranışı, sırtındaki kötü giysiler yüzünden utanıyorum, öğretmenin yoksulluğunda benim de suçum varmış gibi geliyor... Çok ciddiyim!"

Sustu, bir an durdu ve elini sallayıp yavaşça şöyle dedi:

"Şu bizim Rusya ne garip, ne hantal bir ülke."

Güzel gözlerini derin bir keder gölgesi kapladı, gözlerinin çevresini, bakışlarını derinleştiren ince kırışıklıklar sardı. Çevresine bakındı ve kendisiyle alay etti:

"Gördünüz ya liberal bir gazetenin koskoca başyazısını size bir solukta okuyuverdim. Haydi gelin, sabrınıza karşılık size çay ikram edeyim...

Bunu sık sık yapardı: Sıcacık sözlerle, ciddi, içtenlikle konuşur, sonra aniden kendisiyle ve konuşmasıyla alay ederdi. Bu yumuşak, hüzünlü alayda sözcüklerin, hayallerin değerini bilen bir insanın ince kuşkuculuğu hissedilirdi ve bu alayda aynı zamanda sevimli bir alçakgönüllülük, ince bir nezaket de sezilirdi.

Ağır adımlarla, hiç konuşmadan eve doğru yürüdük. Pırıl pırıl, sıcacık bir gündü; dalgalar, güneşin parlak ışınlarıyla oynaşarak şıpırdıyordu; tepenin eteklerinde bir köpek keyifli sesler çıkarıyordu. Çehov, koluma girdi ve öksürükler arasında ağır ağır konuşmaya başladı:

"Utandırıcı ve üzücü bir şey, ama doğru: Köpeklere gıpta eden pek çok insan var..."

Hemen gülerek de ekledi:

"Bugün, nerede eskimiş laf varsa onları söylüyorum, demek ki, yaşlanıyorum!"

Şu sözleri ondan çok sık duymuşumdur:

"Buraya bir öğretmen geldi... hasta, evli aynı zamanda. Ona yardım edemez misiniz? Şimdilik ben bir şeyler verdim ama..."

Ya da:

"Gorkiy, bir öğretmen sizinle tanışmak istiyor. Kendisi gelemiyor, hasta. Siz onu ziyarete gidebilir misiniz?"

Veya:

"Öğretmen hanımlar kitap göndermenizi rica ediyorlar..."

Sözünü ettiği öğretmeni arada sırada onun evinde görüyordum: Hepimizin bildiği, sıradan bir öğretmen, sıkılganlığı yüzünden kıpkırmızı olmuş, bir sandalyenin köşeciğine ilişmiş, yüzü ter içinde, daha düzgün ve "daha kültürlü" konuşma çabasıyla sözcükleri bir bir seçiyor ya da aşırı utangaç birinin patavatsızlığıyla bütün dikkatini bir yazarın nazarında aptal durumuna düşmeme isteği üzerinde yoğunlaştırıyor ve o ana kadar belki de hiç aklına bile gelmemiş soruları Anton Pavloviç'e art arda soruyordu.

Anton Pavloviç, bu kırık dökük konuşmayı dikkatle dinliyordu; kederli gözlerinde bir gülümsemenin ışığı parlıyor, şakaklarındaki kırışıklıklar seyiriyordu ve işte o derinden gelen, yumuşak, donuk sesiyle basit, açık, hayata yakın sözcükler söylemeye başlıyordu. Bunlar, konuştuğu kişiyi bir anda basitleştiren sözcüklerdi: Konuştuğu kişi akıllı bir çocuk olmaya çalışmaktan vazgeçiyor, bir anda hem daha akıllı, hem daha ilginç biri oluyordu.

Anımsıyorum, uzun boylu, zayıf, sarı, aç yüzlü ve çenesine doğru melankolik bir şekilde kıvrık uzun, kambur burunlu bir öğretmen, Anton Pavloviç'in karşısında oturmuş, kara gözlerini onun yüzünden ayırmaksızın iç karartıcı bas sesiyle şöyle demişti:

"Bir eğitim dönemi boyunca bu türden yaşam izlenimlerinden çevremizdeki dünyaya karşı her türden nesnel davranış olanağını mutlak surette bastıran psişik bir yığışım oluşuyor. Kuşkusuz dünya, bizim onunla ilgili tasavvurumuzdan başka bir şey değildir..."

Öğretmen tam burada felsefe alanına girmiş ve bu alanda buzun üstünde yürüyen bir sarhoş gibi yürümeye başlamıştı.

"Peki bana söyleyebilir misiniz," diye alçak sesle ve sevecenlikle sordu Çehov, "sizin kazada çocuklara dayak atan kimdi?"

Öğretmen sandalyeden fırladı ve hiddetle ellerini sallamaya başladı:

"Neler söylüyorsunuz! Ben miyim yani? Asla! Dayak mı dediniz?"

Ve küskün bir halde oflayıp puflamaya başladı.

"Sinirlenmeyin," diye devam etti Anton Pavloviç, rahatlatıcı bir gülümsemeyle "ben sizden mi söz ediyorum? Aklıma geldi de. Gazetelerde okumuştum, dayak atan biri vardı, hem de sizin kazada..."

Öğretmen oturdu, ter içinde kalan yüzünü sildi ve rahat bir nefes alıp, boğuk, bas sesiyle konuşmaya başladı:

"Doğru! Öyle bir olay olmuştu. Makarov'du o. Biliyor musunuz, hiç de şaşırtıcı değil! Vahşi, fakat anlaşılır bir şey. Makarov evli, dört çocuğu var, karısı hasta, kendisi de verem, maaşı yirmi ruble... okul deseniz, bodrum gibi bir yer, öğretmenin tek göz odası var.

Bu koşullarda hiçbir suçu yokken Tanrı'nın meleğini bile döversin. Öğrencilere gelince, meleklikten çok uzaktır onlar, inanın!"

Ve biraz önce zekice sözcükleriyle Çehov'u şaşkına çevirmiş olan bu adam, birden kambur burnunu uğursuz bir şekilde sallayarak basit, taş gibi ağır sözlerle konuşmaya, Rus köyünün yaşadığı hayatın korkunç, lanet olası gerçeklerini anlatmaya koyulmuştu.

Öğretmen, ev sahibiyle vedalaşırken, onun incecik parmaklı zayıf elini iki elinin arasına alıp sallayarak şöyle dedi:

"Size, bir amirin yanına gelir gibi, ürkerek ve titreyerek gelmiş, sonra hint horozu gibi kabarmış, başkalarından aşağı biri olmadığımı göstermek istemiştim... fakat şimdi anlayışlı, iyi, cana yakın bir adamın yanından ayrılır gibiyim. Anlayışlı olmak çok büyük bir iştir! Size çok teşekkür ederim! Gidiyorum. Yanımda güzel, iyi bir düşünce götürüyorum: Büyük adamlar da basittir, aralarında yaşadığımız bütün bu küçük insanlardan hem daha anlayışlı, hem de bize ruhen daha yakın insanlardır. Hoşça kalın! Sizi hiçbir zaman unutmayacağım..."

Burnu seyirdi, dudakları güzel bir gülümsemeyle kıvrıldı ve birden şu sözleri ekledi:

"Aslında namussuzların da, ki onlar da talihsiz insanlardır, canı cehenneme!"

Anton Pavloviç, öğretmen giderken arkasından baktı, gülümsedi ve şöyle dedi:

"İyi bir delikanlı. Ama öğretmenliği çok uzun sürmez...

"Niçin?"

"Rahat vermezler de ondan... işten atarlar..."

Biraz düşündükten sonra yumuşak, alçak bir sesle ekledi:

"Rusya'da dürüst insan demek, dadıların küçük çocukları korkuttuğu baca temizleyicisi gibi bir şey demektir..."

Bana öyle geliyor ki, Anton Pavloviç'in yanında her insan, daha basit, daha gerçek, daha fazla kendisi olma isteğini elinde olmaksızın hissederdi. İnsanların kitap tümcelerinden, moda sözcüklerden kapıp sırtlarına geçirdikleri rengârenk giysileri ve Rusların

Avrupalı gibi görünme arzusuyla, tıpkı bir vahşinin yengeç ve balık dişleriyle süslenmesi gibi, takıp takıştırdığı bütün basit ve ucuz şeyleri üstlerinden çıkarıp attıklarını ben de kim bilir kaç kez gözlemlemişimdir. Anton Pavloviç balık dişlerini ve horoz tüylerini sevmezdi; insanın kendini "daha önemli biri olarak" göstermek için sırtına giydiği bütün alacalı, göz alıcı ve yabancı şeyler, onu şaşırtırdı. Karşısında böyle süslü püslü birini gördüğünde, bu kişinin gerçek yüzünü ve ruhunu olduğundan farklı gösteren bütün bu ağır ve gereksiz sırmalardan kurtarma isteğine kapıldığını ayrımsardım. A. Çehov bütün hayatını kendi ruhunun olanaklarıyla yaşadı, her zaman kendisi oldu, iç özgürlüğü vardı ve bazılarının Anton Çehov'dan bekledikleri, daha kaba olan diğer bazılarının ise istediği şeylerle asla uzlaşmadı. Bacağında pantolonu yokken, ileride giyilecek kadife kostümler üzerine tartışmanın hiç de akıllıca bir şey olmadığını hatırına bile getirmeyip, ancak kendi kendini avutan sevimli Rus insanının pek hoşuna giden "yüksek konulardaki" konuşmaları hiç sevmezdi.

Basit ve sade olmanın güzelliğini kavramış biri olarak basit, gerçek, samimi olan her şeyi severdi. İnsanları basitleştirme konusunda kendine özgü bir tarzı vardı.

Bir gün çok şatafatlı giyinmiş üç hanım onu ziyarete gelmişti; hanımlar, odayı ipek giysilerinin hışırtılarıyla, ağır parfümlerinin kokularıyla doldurduktan sonra ev sahibinin karşısına ciddiyetle yerleşip, politikayla yakından ilgileniyorlarmış gibi bir havaya büründüler ve başladılar "sorular yöneltmeye."

"Anton Pavloviç! Ne dersiniz, savaş nasıl bitecek?"

Anton Pavloviç öksürdü, bir an durdu, yumuşak, ciddi ve sevecen bir ses tonuyla yanıtladı:

"Herhalde barış yapılacak..."

"E, tabii ki! Peki ama kim kazanacak, Yunanlılar mı Türkler mi?"

"Bence kim daha güçlüyse o kazanacak..."

"Peki, size göre kim daha güçlü?" diye soruyorlardı hanımlar birbirleriyle yarış edercesine.

"Daha iyi beslenenler ve daha eğitimli olanlar..."

"Ah, ne zekice!" diye haykırdı hanımlardan biri.

"Siz hangisini daha çok seviyorsunuz? Yunanlıları mı Türkleri mi?" diye sordu diğeri.

Anton Pavloviç, hanımın yüzüne tatlı tatlı baktı, uysal, nazik bir gülümsemeyle cevap verdi:

"Ben marmelat severim... Siz de sever misiniz?"

"Çok!" diye heyecanla bağırdı hanım.

"Çok hoş kokar!" diye ciddi ciddi onayladı diğeri.

Sonra üçü birden marmelat konusundaki engin bilgilerini ortaya dökerek heyecanla konuşmaya başladılar. Zihinlerini zorlamak ve o ana dek akıllarına bile gelmemiş olan Yunanlılar ve Türklerle ciddi biçimde ilgileniyormuş gibi bir hava yaratmaya gerek kalmadığı için çok memnun oldukları açıkça görülüyordu.

Giderken Anton Pavloviç'e neşe içinde vaatlerde bulunuyorlar ve:

"Size marmelat göndereceğiz!" diyorlardı.

"Sohbetiniz harikaydı!" dedim, hanımlar gittiklerinde.

Anton Pavloviç kıs kıs güldü ve:

"Her insanla kendi dilinde konuşmak gerek..." dedi.

Başka bir gün Çehov'un evinde yakışıklı sayılabilecek genç bir savcı yardımcısına rastladım. Genç adam, Çehov'un karşısında dikilmiş, kıvırcık kafasını sallayarak cesaretle konuşuyordu:

"Anton Pavloviç, 'Suçlu' öykünüzle beni son derece zor bir sorunla karşı karşıya bırakıyorsunuz. Denis Grigoryev'de bilinçli olarak işleyen kötü niyetin varlığını kabul edecek olursam, Denis'i kayıtsız şartsız hapse tıkmak zorunda kalırım, çünkü toplumun çıkarları bunu gerektirir. Ancak o yabani biridir ve yaptığının suç olduğunu bilmiyor. Ona acıyorum! Eğer ona karşı bilinçsiz hareket eden biri gibi davranacak ve acıma duygularına kapılacak olursam, Denis'in raylardaki vidaları yine söküp bir kazaya yol açmayacağını topluma nasıl garanti edebilirim? İşte sorun bu! Ne yapmalıyım?"

Savcı yardımcısı sustu, gövdesini geriye doğru attı ve inceleyen

bakışlarını Anton Pavloviç'in yüzüne dikti. Sırtındaki üniforma yepyeniydi, göğsündeki düğmeler, bu genç ve adalet dağıtma konusunda kıskançlık derecesinde titiz adamın saf yüzündeki küçücük gözler gibi kendinden emin ve anlamsızca parlıyordu.

"Ben yargıç olsaydım," dedi Anton Pavloviç ciddi bir ifadeyle, "Denis'i beraat ettirirdim..."

"Peki, neye dayanarak?"

"Ona 'Sen, Denis, henüz bilinçli bir suçlu olacak kadar olgunlaşmamışsın, git de olgunlaş!' derdim."

Hukukçu gülmeye başlamıştı, fakat hemen ciddileşerek devam etti:

"Hayır, saygıdeğer Anton Pavloviç, sizin ortaya koyduğunuz sorun, benim canını ve malını korumak görevini üstlendiğim toplumun çıkarları yararına çözümlenebilir ancak. Denis, yabani bir adam, evet, fakat aynı zamanda da bir suçlu. Bu gerçeği değiştiremeyiz."

"Gramofon dinlemeyi sever misiniz?" diye birden gülümseyerek sordu Anton Pavloviç.

"Ah, evet! Çok severim! Şahane bir buluştur!" diye heyecanla yanıtladı genç adam.

"Bense gramofon sesine hiç katlanamam!" dedi Anton Pavloviç sıkıntılı bir şekilde.

"Neden?"

"Çünkü gramofon da hiçbir şey hissetmeden konuşur ve şarkı söyler. Gramofondan çıkan sesler karikatür gibidir, ölü seslerdir... Peki fotoğrafla ilgilenir misiniz?"

Hukukçunun müthiş bir fotoğrafsever olduğu anlaşılmıştı; Çehov'un zarif ve doğru bir şekilde biraz önce ifade ettiği bu "şahane buluş"la kendi arasındaki benzerliği hiç umursamadan gramofonu bir kenara bırakıp büyük bir hevesle fotoğraftan söz etmeye koyulmuştu. Üniformasının içinden, hayatta kendisini, hâlâ ilk kez ava götürülmüş bir enik gibi hissetmekte olan kıpır kıpır ve çok eğlenceli bir insancığın baktığını gördüm bir kez daha.

Anton Pavloviç, delikanlıyı uğurladıktan sonra kaşlarını çatıp şöyle dedi:

"İşte görüyorsunuz... adalet koltuğunda böyle zıpçıktılar oturuyor ve insanların kaderini belirliyorlar."

Bir an sustuktan sonra ekledi:

"Savcılar balık tutmayı çok severler! Özellikle de hanibalığı tutmayı!"

Anton Pavloviç, her yerde bir kabalık bulma ve bunu belirtme sanatına, yani yalnızca yaşamdan yüksek beklentileri olan bir kimsenin erişebileceği, ancak insanları basit, güzel ve uyumlu görme isteğiyle yaratılabilecek bir sanata anlayışı vardı. Kabalık, onun şahsında her zaman acımasız ve sert bir yargıçla karşılaşıyordu.

Birisi, Anton Pavloviç'in yanında, popüler bir dergi yayınlayan ve insanlara sevgi ve merhamet göstermek gerektiğini her fırsatta söyleyen bir adamın demiryolunda bir kondüktöre haksız yere hakaret ettiğini ve bu adamın, emri altında çalışanlara sürekli ve aşırı derecede kaba davrandığını anlatıyordu.

"E, ne bekliyordunuz," dedi Anton Pavloviç, acı acı gülümseyerek, "aristokrat ve okumuş biri... özel okulda okumuştu ya! Babası çarıkla dolaşırdı, kendisi cilalı potinler giyer..."

Bu sözlerde "aristokrat"ı bir anda önemsiz ve gülünç düşüren bir şey vardı.

"Çok yetenekli bir adam!" demişti bir gazeteciden söz ederken. "Her zaman böyle soylu, insancıl... limonata gibi yazılar yazar. Başkalarının yanında karısına aptal diye hakaret eder. Hizmetçi odası rutubetlidir ve oda hizmetçileri sürekli romatizmadan yakınırlar...

"Anton Pavloviç, NN'yi beğeniyor musunuz?"

"Evet... çok beğenirim. Hoş adamdır,"diyor Anton Pavloviç öksürerek. "Her şeyi bilir. Çok okur. Üç tane kitabımın da üstüne yattı. Dalgındır, bugün size harika biri olduğunuzu söyler, ertesi gün birilerine, sevgilinizin kocasının mavi çizgili siyah ipek çoraplarını aşırdığınızı anlatır..."

Birisi, onun yanında kalın dergilerdeki "ciddi" bölümlerin sıkıcılığından ve ağırlığından yakınıyordu.

"Siz de o yazıları okumayın," dedi Anton Pavloviç ciddi bir yüz

ifadesiyle. "Danışıklı yazılar bunlar... ahbap çavuş yazıları. Bunları Bay Krasnov, Çernov ve Belov* yazıyorlar. Biri yazıyı yazıyor, diğeri ona karşı çıkıyor, üçüncüsü de ilk ikisinin arasını buluyor. Karşılıklı oturmuş, iskambil oynuyorlar sanki. Bütün bunlardan okura ne? Birisi de çıkıp bu soruyu kendi kendisine sormuyor."

Bir gün şişman, yanağından kan damlayan, şık giyimli, güzel bir hanım Çehov'un evine gelmiş ve "Çehovvâri" konuşmaya başlamıştı:

"Hayat çok sıkıcı Anton Pavloviç! Her şey öylesine sönük ki; insanlar, gökyüzü, deniz, hatta çiçekler bile soluk görünüyor gözüme. İçimde hiç istek yok... ruhumda bir kasvet... Sanki hastalık gibi...

"Hastalık tabii!" dedi Anton Pavloviç inandırıcı bir ifadeyle. "Hastalık bu. Latince adı da morbus** pritvorialis."

Neyse ki hanımefendi Latince bilmiyordu, belki de bildiğini belli etmedi.

"Eleştirmenler, atların tarlayı sürmesine engel olan sığır sineklerine benzerler," dedi Anton Pavloviç, zekice gülümsemesiyle. "At çalışmaktadır, bütün kasları, kontrbas teli gibi gerilmiştir, işte tam bu sırada sağrısına bir sığır sineği konar, kaşındırmaya, vızıldamaya başlar. Deriyi titretmek ve kuyruk sallamak gereklidir. Sığır sineği niye vızıldar? Bunu kendisi de bilmiyordur herhalde. Sadece huzursuz bir yapısı vardır ve kendisinin de yeryüzünde var olduğunu, yaşadığını açıklamak ister. İşte bakın, ben de vızıldayabiliyorum, hem de her konuda! Yirmi beş yıldır öykülerim üzerine yazılan eleştirileri okuyorum, değer verilebilecek tek bir uyarıya, tek bir iyi tavsiyeye rastlamadım. Yalnız bir defa Skabiçevskiy, beni etkilemiş, benim bir duvar dibinde sarhoş halde geberip gideceğimi yazmıştı..."

Gri, kederli gözlerinde hemen hemen her zaman ince bir alay kıvılcımı yumuşacık parlar, fakat bu gözler ara sıra soğuk, sert ve

* Bay Kırmızı, Siyah ve Beyaz -çev.

** Latince hastalık demektir -çev.

acımasız gözler olup çıkardı; böyle anlarda onun kıvrak, ta yüreğinden gelen sesi sertleşirdi. İşte o zaman bana öyle gelirdi ki, bu alçakgönüllü, yufka yürekli adam, eğer gerekli görüyorsa, kendisine düşman olanlara karşı güçlü ve sert olabilir, asla pabuç bırakmazdı.

Zaman zaman insanlara karşı tutumunda soğuk, sessiz bir karamsarlığa varan umutsuzluk hissederdim.

"Acayip bir yaratık şu Rus insanı!" demişti bir gün. "Elek gibi, içinde hiçbir şey durmuyor. Gençken eline geçen her şeyi ruhuna dolduruyor, otuz yıl sonra ise içinde soluk paçavralar kalıyor. İyi yaşamak için, insanca yaşamak için çalışmak gerekir! Sevgiyle, inançla çalışmak gerekir. Bizde bunu beceremiyorlar işte. Mimar, bir iki güzel ev yaptıktan sonra oturup kâğıt oynamaya başlıyor. Hayatı boyunca kâğıt oynuyor veya tiyatro kulislerinde boy gösteriyor. Doktor, eğer pratik kazanmışsa, bilimsel gelişmeleri izlemeyi bırakıyor, 'Tedavide Yenilikler' dışında hiçbir şey okumuyor ve kırk yaşına gelince de bütün hastalıkların üşütmekten kaynaklandığına ciddi ciddi inanıyor. Yaptığı işin önemini birazcık olsun kavramış tek bir memura rastlamadım: Başkentte ya da büyük bir kentte alıştığı gibi oturuyor, birtakım kâğıtlar yazıyor ve bu kâğıtlardaki buyruklar yerine getirilsin diye ücra Zmiyev ve Smorgon'a gönderiyor. Bunlar Zmiyev ve Smorgon'da kimleri özgürlükten yoksun bırakacaktır? Memur bu sorunun yanıtını, bir tanrıtanımazın cehennem azaplarını düşündüğü kadar az aklına getiriyor. Başarılı bir savunmayla isim yapmış bir avukat, gerçeğin savunulmasına özen göstermekten vazgeçiyor, yalnızca mülkiyet hakkını savunuyor, at yarışı oynuyor, istiridye yiyor ve kendisini tüm sanat dallarının erbabı olarak gösteriyor. İki üç rolde şöyle böyle bir oyun gösteren aktör, başka rollere çalışmıyor, kafasına bir silindir şapka geçirip, kendisini dâhi sanıyor. Rusya, açgözlüler ve tembeller ülkesidir: Bu insanlar doymazcasına yemek yiyorlar, içki içiyorlar, gündüzleri uyumayı seviyorlar ve uykularında horluyorlar. Sırf evlerinde bir düzen olsun diye evleniyorlar, toplum içinde itibarlı olmak için de kendilerine bir sevgili buluyorlar. Psikolojileri

köpeklerinkine benziyor: Dayak yediklerinde sessizce mızırdanıp kulübelerine saklanıyorlar, okşandıklarında sırtüstü yatıp patilerini havaya dikerek kuyruk sallıyorlar...

Kaygılı, soğuk bir nefret vardı bu sözlerde. Ancak nefret ederken acıyordu da. Anton Pavloviç, yanında birine sövüp sayacak olursanız hemen o kişiye arka çıkardı:

"Niye öyle diyorsunuz? Adam yaşlı, yetmişine gelmiş...

Ya da:

"Daha çok genç, aklı ermediği için yapmıştır..."

Bunları söylerken de yüzünde herhangi bir nefret belirtisi görmüyordum.

Kabalık, gençlikte sadece eğlenceli ve önemsiz bir şey olarak görünür ama insanın çevresini ufak ufak sarar, beynini ve kanını, zehir ve kömür kokusu gibi gri dumanıyla doldurur ve insan, pasın kemirdiği eski bir tabelaya döner: Bu tabelanın üzerinde bir resim vardır ama nedir, anlayamazsın.

Anton Çehov, kabalığın insanın içini karartan acıklı şakalarını, bulanık bayağılık denizinde keşfetmeyi daha ilk öykülerinde başarmış biriydi; gülünç sözlerin ve durumların ardında yazarın acımasız ve itici ne çok şey gördüğüne ve utanarak bunları sakladığına inanmak için yapılacak tek şey, onun "mizahi" öykülerini dikkatle okumaktır.

Aşırı derecede alçakgönüllüydü. İnsanların, daha dürüst olmalarının kendileri için mutlaka gerekli olduğunu yine kendilerinin tahmin edebileceklerini boş yere umut ediyor, onlara yüksek sesle ve açık açık "Sizler... daha dürüst olun!" demeye kalkışmıyordu. Bütün kabalıklardan ve çirkinliklerden nefret ederek, hayatın iğrençliklerini bir ozanın soylu dili ve bir mizahçının yumuşacık gülümsemesiyle betimliyordu. Öykülerinin güzel dış görünüşlerinin ardında onların acı bir serzenişle dolu iç anlamı göze pek az çarpıyordu.

Çok saygıdeğer okur kitlesi, "Albion'un Kızı" öyküsünü okurken gülüyor ve hali vakti yerinde bir beyefendinin her şeye ve herkese yabancı, yapayalnız bir adamla alçakça alay ettiğini neredeyse

görmüyordu. Ben Anton Pavloviç'in mizah öykülerinin her birinde, saf, gerçekten insanca bir yüreğin sessiz ve derinden iç çekişini, sahip oldukları insanlık erdemine saygı duymayı beceremeyen ve kaba kuvvete direnmeksizin boyun eğerek, köle gibi yaşayan, her gün olabildiğince daha yağlı lahana çorbası içmek gerektiğinden başka hiçbir şeye inanmayan ve kendilerini pataklayan güçlü ve küstah kişi her kim olursa olsun korkudan başka hiçbir şey hissetmeyenlere karşı umutsuz bir acımanın iç çekişini duyarım.

Hayattaki küçük şeylerin acıklılığını hiç kimse Anton Pavloviç kadar açık ve ince bir şekilde anlamamıştır, ondan önce hiç kimse, insanlara küçük burjuva bayağılıklarının bulanık karmaşası içindeki yaşamlarının hazin ve rezil manzarasını böylesine katı bir gerçeklikle resmetmemiştir.

Bayağılık onun düşmanıydı; hayatı boyunca bayağılıkla mücadele etmiş, onu alaya almış ve ilk bakışta her şeyin çok iyi, çok düzgün, hatta pırıl pırıl göründüğü yerlerde bile bayağılık küfünü bulup ortaya çıkararak, sakin ve keskin kalemiyle betimlemiştir ve bayağılık, bunun öcünü, onun, yani büyük bir ozanın ölü bedenini, "istiridye" vagonunda taşıtarak aşağılık bir davranışla almıştır.

Bu vagonun kirli yeşil rengi bana, bayağılığın, yorgun düşmanıyla alay eden geniş, muzaffer gülümsemesi olarak, sokak gazetelerinde yer alan sayısız "anı" ise ardında, düşmanının ölümüne için için sevinen yine aynı bayağılığın soğuk, pis kokulu nefesini hissettiğim ikiyüzlü üzüntüsü olarak görünüyor.

Anton Pavloviç'in öykülerini okurken kendini, havanın son derece berrak olduğu ve bu berrak havada çıplak ağaçların, birbirine bitişik evlerin, külrengi insanların keskin çizgilerle resmedildiği hüzünlü bir sonbahar gününde hissedersin. Her şey öylesine tuhaf, öylesine tek başına, hareketsiz ve güçsüzdür. Koyu maviye bürünmüş uzaklar ıssızdır ve soluk gökyüzüyle birleşerek, buz tutmuş çamur tabakasıyla kaplı toprağa kasvetli bir soğuk üflemektedirler. Yazarın aklı, yürüye yürüye kanıksanmış yolları, eğri büğrü sokakları, zavallı küçük insanların bilinçsiz, yarı uykulu bir koşuşturmayla doldurdukları, can sıkıntısından ve tembellikten boğulmak

üzere oldukları sıkışık ve pis evleri, sonbahar güneşi gibi korkunç bir parlaklıkla aydınlatmaktadır. İşte köle misali çok sevebilen sevimli, uysal bir kadın olan "Duşeçka", gri bir fare gibi huzursuz, fırt fırt oraya buraya koşup duruyor. Suratına tokat atılabilir ama o, yüksek sesle inlemeye bile cesaret edemeyen uysal bir köledir. Onun yanında *Üç Kızkardeşler*'den Olga, üzüntüyle duruyor: O da sevgi doludur ve tembel erkek kardeşinin ahlaksız ve kaba karısının kaprislerine hiç itiraz etmeden boyun eğiyordur. Kız kardeşlerinin hayatı, gözlerinin önünde paramparça olurken o ağlamakta ve hiç kimseye, hiçbir yardımda bulunamamaktadır. Bayağılığa karşı ağzından tek bir güçlü, canlı protesto sözü çıkmaz.

İşte insanın gözlerini yaşartan Ranevskaya ve *Vişne Bahçesi*'nin diğer eski sahipleri. Onlar da çocuklar kadar bencil, yaşlılar kadar cansızdırlar. Ölmek için geç kalmışlardır ve çevrelerindeki hiçbir şeyi görmeksizin, hiçbir şeyi anlamaksızın sızlanmaktadırlar. Hayata yeniden yapışma gücünden yoksun birer asalaktır onlar. İşte haylaz öğrenci Trofimov, bir yandan çalışmanın gerekli olduğu konusunda nutuk atarken, bir yandan da çevresindeki işsiz güçsüz takımını rahat ettirmek için durup dinlenmeden çalışan Varya'ya aptalca şakalar yaparak ortalıkta boş boş dolanıp duruyor.

Verşinin, üç yıl sonra yaşamın ne kadar güzel olacağını hayal ediyor ve çevresindeki her şeyin çürüdüğünü, Soleniy'ın sıkıntıdan ve budalalığı yüzünden zavallı Baron Tuzenbah'ı gözleri önünde öldürmeye hazır olduğunu fark etmeksizin yaşıyor. Aşklarının, budalalıklarının ve tembelliklerinin, dünya nimetlerine karşı açgözlülüklerinin kölesi olmuş kadınların ve erkeklerin oluşturduğu başı sonu olmayan bir insan dizisi gözler önünden geçiyor; yaşam karşısında karanlık bir korkuya kapılmış olan bu köleler, bulanık, belirsiz bir endişeyle yürüyorlar ve yaşadıkları zamanda kendilerine yer olmadığını hissederek, gelecekle ilgili abuk sabuk konuşmalarla hayatlarını doldurmuyorlar.

Bu soluk kitle içinde zaman zaman bir silah sesi duyuluyor, İvanov veya Treplev, ne yapmaları gerektiğini anlamışlar ve ölmüşlerdir.

Bu insanlardan pek çoğu, iki yüz yıl sonra yaşamın ne kadar güzel olacağını hayal ediyor ama şu basit soruyu sormak hiç kimsenin aklına gelmiyor: Biz hep böyle hayal kurmayı sürdürürsek, hayatı kim düzeltecek?

Bütün bu güçsüz insanların oluşturduğu sıkıcı, boz kalabalığın yanından büyük, akıllı, her şeye dikkat eden bir adam geçti, yurdunun bu can sıkıcı insanlarına baktı ve hüzünlü bir gülümsemeyle, yumuşak ama derin sitemlerle dolu bir tonla, yüzünde ve göğsünde umutsuz bir kederle, samimi, güzel sesiyle şöyle dedi:

"İğrenç bir yaşam sürüyorsunuz, baylar!"

Beş gündür ateşim var ama canım yatmak istemiyor. Gri Fin yağmuru, ıslak tozlar halinde yere dökülüyor. Küçük İnno Kalesi'nde toplar gümbürdüyor, birilerini "vuruyorlar." Projektörün uzun dili geceleri bulutları yalıyor. Şeytanca bir sanrıyı, savaşı akla getirdiği için iğrenç bir manzara bu.

Çehov okudum. Bundan on yıl önce ölmüş olmasaydı eğer, savaş, insanlara karşı duyulan nefretle ilk önce onu zehirleyerek öldürürdü herhalde. Aklıma cenaze töreni geldi.

Moskova'nın "tatlı sevgilisi" yazarın naaşı, kapısında iri harflerle "İstiridye İçin" yazan yeşil bir vagonla getirilmişti. Yazarı karşılamak üzere istasyonda toplanmış olan küçük kalabalığın bir kısmı, Mançurya'dan getirilmiş olan General Keller'in naaşının ardından yürüyor ve Çehov'un neden askeri bando müziği eşliğinde gömüldüğüne şaşıyorlardı. Yanlışlık ortaya çıktığı zaman bazı neşeli insanlar kıs kıs gülmeye, kikirdemeye başladılar. Çehov'un tabutunun arkasından en fazla yüz kişi yürüyordu; damatlar gibi yeni ayakkabılar giymiş, rengârenk kravatlar takmış iki avukat aklımda iyice yer etmiş. Bu avukatların ardı sıra yürürken adı, V. A. Maklakov olanın, köpeklerin zekâsından söz etmekte olduğunu, tanımadığım diğerinin ise yazlık evinin konforunu ve evin çevresindeki doğal güzellikleri öve öve göklere çıkarttığını işitiyordum. Leylak rengi elbise giymiş bir hanımefendi de, dantelli şemsiyesinin altında yürürken bağa gözlüklü yaşlı bir adama:

"Ah, fevkalade sevimli ve zeki biriydi..." diyordu.

Yaşlı adam pek inanmamış gibi öksürüyordu. Sıcak, tozlu bir gündü. Alayın önünde şişman emniyet müdürü, besili, beyaz atının üstünde azametle ilerliyordu. Bütün bunlar ve daha pek çok şey, büyük ve zarif sanatçının anısıyla hiçbir biçimde bağdaşmıyordu.

Çehov, yaşlı A. S. Suvorin'e* yazdığı mektuplardan birinde şöyle diyordu:

"Hayatını düzyazı yazarak kazanmak gibi insanın yaşama sevincini alıp götüren, duyumsamazlığa sürükleyen sıkıcı ve şiirsellikten uzak bir şey daha yoktur."

Bu sözlerde, bence yalnızca Anton Pavloviç'e özgü olmayan, genel, aşırı derecede Rus özelliği taşıyan bir ruh hali ifade buluyor. Her şeyin çok olduğu, ancak insanlarda çalışma sevgisinin bulunmadığı Rusya'da çoğunluk böyle düşünür. Bir Rus, enerjiye hayrandır, ama enerjiye inancı azdır. Rusya'dan, örneğin Jack London gibi hareketli, enerjik ruhlu bir yazar çıkmaz. Gerçi London'un kitapları ülkemizde hevesle okunur ama ben bu kitapların Rus-larda eylem yapma isteği uyandırdığını sanmıyorum, bu kitaplar olsa olsa hayal gücünü biraz kımıldatır. Ancak Çehov, bu anlamda çok Rus değildir. Onun "hayatını kazanma" kavgası, daha gençlik yıllarında, sadece kendi boğazına yetecek ufacık bir lokma için değil, koskoca bir ekmek için küçük, günlük işler olarak, yani pek hoş olmayan biçimiyle başlamıştır. İnsana sevinç aşılamayan bu işlere gençliğinin bütün gücünü vermiştir. Şaşırtıcı olan, gülmece duygusunu nasıl koruduğu sorusunun yanıtıdır. Hayatı yalnızca insanların can sıkıcı zenginlik ve refah isteği olarak görüyordu; hayatın büyük dramları ve trajedileri, ona göre, günlük olayların kalın perdesi altında gizliydi. Ancak çevresinde tok insanlar görme kaygısından birazcık kurtulduğu zaman, keskin bakışlarını bu dramların içyüzüne dikmiştir.

Kültürün temeli olarak emeğin önemini Anton Pavloviç kadar derinden ve çok yönlü hissedebilen birini daha görmedim. Bu du-

* A. S. Suvorin (1834-1912): Rus gazeteci ve yayıncı.

rum, onun bütün ufak ev eşyalarında, bu eşyaların seçiminde ve onlara karşı sevgisinde ifadesini bulmuştur. Bir şeyler biriktirme hırsından uzak, eşyalara, insan ruhunun yaratma gücünün ürünlerine duyulan hayranlık biçiminde ortaya çıkan soylu bir sevgidir bu. O, bina yapmayı, bahçe düzenlemeyi, toprağı süslemeyi sever, çalışmanın şiirini duyumsardı. Bahçesine kendi elleriyle diktiği meyve ağaçlarının ve süs çalılarının büyümelerini öyle dokunaklı bir kaygıyla izlerdi ki! Autko'daki evin yapımıyla ilgili koşuşturmaca içinde şöyle demişti:

"Her insan kendi toprağında yapabileceği her şeyi yapmış olsa dünyamız ne kadar güzel olurdu!"

Vaska Buslayev oyununu yazmaya başladıktan sonra, övüngen Vaska'nın şu monoloğunu okumuştum ona:

Ah, keşke daha güçlü olsaydım!
Sıcak soluklar verip karları eritseydim,
Çepeçevre dünyayı gezip her yeri sürseydim,
Bir asır dolaşıp kentler kuşatsaydım,
Kiliseler kurup bahçeler ekseydim!
Toprağı süsleseydim kız gibi,
Sarılsaydım ona yavuklum gibi,
Kaldırsaydım toprağı göğsüme kadar,
Kaldırsaydım, götürseydim onu Tanrı'ya:
-Bak Tanrım, nasıl bir toprak,
Onu nasıl da süsledi Vaska!
Sen onun taşını göğe attın,
Bense onu zümrüt kadar değerli yaptım!
Bak, Tanrım, sevin,
Güneşte nasıl da yeşil yeşil parlıyor!
Onu sana armağan etseydim,
Ama -pahalıya mal olur- hem de çok pahalıya!

Monolog Çehov'un hoşuna gitmişti; heyecanla öksürüp bana ve Doktor A. N. Aleksin'e şöyle demişti:

"Güzel... Son derece gerçek, insanca! 'Tüm felsefenin anlamı' bu işte. İnsanoğlu dünyayı bir yaşama alanı yaptı, onu kendisi için de rahat edeceği bir hale getirecektir." Başını kararlı bir tavırla salladıktan sonra yineledi: "Evet, getirecektir!"

Vaska'nın kendi kendine düzdüğü övgüyü bir kez daha okumamı söyledi, dinledikten sonra pencereden bakarak şu öğüdü verdi:

"Son iki dizeye gerek yok, şiiri bozuyor. Fazlalık..."

Edebi çalışmalarından çok az ve isteksiz söz ederdi; söz etmek istediğinde de efendice, Lev Tolstoy'dan bahsederken gösterdiği özenle konuşurdu. Çok ender olarak, neşeli bir anında, bir konuyu, genellikle de mizah içeren bir konuyu gülerek anlatırdı.

"Biliyor musunuz, tanrıtanımaz bir öğretmen hanımı anlatan bir öykü yazacağım. Darwin hayranı bu hanım, halkın boşinançlarıyla savaşmak gerektiğine inanıyor, fakat kendisi, 'köprücükkemiği' için gecenin on ikisinde, hamamda kara bir erkek kedi pişiriyor. Bu kemik, erkeğin ilgisini çeker, onu kendisine âşık edermiş..."

Oyunlarından "neşeli şeylerden" söz eder gibi söz ederdi ve "neşeli oyunlar" yazdığına galiba yürekten inanırdı. Savva Morozov*, büyük olasılıkla onun sözlerinden hareket ederek ısrarla, "Çehov'un piyeslerini lirik komediler olarak sahneye koymak gerekir," diyordu.

Ancak Çehov, genel anlamda edebiyata çok önem verir, "genç yazarlara" özellikle duyarlı davranırdı. B. Lazarevskiy, N. Oliger ve diğer pek çoklarının sayısız müsveddesini şaşılacak bir sabırla okurdu.

"Daha fazla yazar gerek bize," diyordu. "Gündelik yaşamımızda edebiyat, 'seçkinler için' bile henüz çok yeni bir şey. Norveç'te her iki yüz yirmi altı kişiye bir yazar düşüyor, bizde ise bir milyon kişiye bir yazar..."

* Sava Morozov (1862-1905): Tekstil kapitalisti Morozovların soyundan, Maksim Gorkiy'nin arkadaşı, kimya eğitimi görmüş, Sanat Tiyatrosu'nun koruyucusu, devrimcilere yakınlık göstermiş ve yardım etmiştir.

Hastalık, onda bazen bir merak hastasının, hatta bir insandan kaçarın ruh halini yaratıyordu. Böyle günlerde eleştirilerinde huysuz ve insanlara karşı davranışlarında zor biri oluyordu.

Bir gün, sedire uzanmış, kuru kuru öksürerek elindeki termometreyle oynarken şöyle demişti:

"Sonunda ölmek için yaşamak eğlenceli bir şey değil ama vaktinden önce öleceğini bile bile yaşamak da çok aptalca..."

Başka bir defa, açık pencerenin önünde oturmuş, uzaklara, denize bakarken ansızın kızgınca şöyle demişti:

"Güzel bir hava, iyi bir ürün, hoşa giden bir roman umuduyla, zengin olmak ya da polis komiseri olmak umuduyla yaşamaya alışmışız, daha akıllı olmak umudunu ise görmüyorum insanlarda. Yeni bir çar gelirse daha iyi olacağını, iki yüz yıl sonra daha iyi bir şeyler olacağını düşünüyoruz ve bu iyi şeylerin hemen yarın olması için hiç kimse çaba göstermiyor. Hayat her geçen gün her yönüyle daha karmaşık hale geliyor ve almış başını bir yerlere doğru gidiyor, insanlarsa gözle görülür biçimde aptallaşıyorlar ve giderek daha fazla insan yaşamdan uzak kalıyor."

Bir an düşündü ve alnını kırıştırıp ekledi:

"Tıpkı haçlı yürüyüş sırasındaki sakat dilenciler gibi."

O, bir hekimdi, ancak bir hekimin hastalığı, hastalarının hastalığından her zaman daha ağırdır; hastalar organizmalarının yıkıldığını yalnızca hissederler, hekimin ise bu konuda bildiği şeyler vardır. Bilginin ölümü yaklaştıran bir şey sayılabildiği olaylardan biridir bu.

Güldüğü zaman gözleri çok güzel oluyordu: Bir kadının gözleri kadar tatlı ve yumuşak. Neredeyse sessiz denebilecek gülüşü çok güzeldi. Gülerken gülmenin zevkine varıyor, sevince boğuluyordu; böyle "içten" gülebilen birini daha tanımıyorum.

Kaba fıkralar onu hiç güldürmezdi.

Sevimli ve içten gülerken bana şunları anlatıyordu:

"Tolstoy size karşı neden bir öyle bir böyle davranıyor, biliyor

musunuz? Kıskanıyor, Sulerjitskiy'in* sizi, kendisinden daha fazla sevdiğini düşünüyor. Evet, evet. Dün bana, şöyle dedi: 'Gorkiy'e karşı samimi davranamıyorum, nedenini kendim de bilmiyorum ama yapamıyorum. Suler'in onun evinde kalması bile hoşuma gitmiyor. Suler için zararlı bir şey bu. Gorkiy hırçın bir adam. Zorla saçı kesilip rahip giysileri giydirilmiş ve bu yüzden herkese kızmış bir ilahiyat öğrencisine benziyor. Gözcü ruhu var onda. Bir yerlerden kalkıp, bilmediği Kenan Ülkesi'ne** gelmiş, herkesi dikkatle inceliyor, her şeyi görüyor ve her şeyi tapındığı Tanrıya rapor ediyor. Tanrısı da köylü kadınların inandığı orman devi ya da su cini türünden bir umacı.'"

Çehov, anlatırken gözlerinden yaş gelene kadar gülmüş, gözyaşlarını silerken şöyle devam etmişti:

"Ben 'Gorkiy, iyi adamdır,' diyorum. O ise 'Hayır, hayır, ben biliyorum,' diyor. 'Burnu ördek gagası gibi. Sadece mutsuz ve hırçın insanların burnu böyle olur. Kadınlar da onu sevmiyorlar, kadınların, tıpkı köpekler gibi, iyi insanı anlama sezgileri vardır. Suler'e bak, o, insanlar konusunda gerçekten de paha biçilmez karşılıksız sevme yeteneğine sahiptir. Bu konuda bir dâhidir. Sevebilmek, her şeyi yapabilmek demektir...'"

Çehov, bir süre durup, dinlendikten sonra yineledi:

"Evet, ihtiyar kıskanıyor... Ne garip değil mi?"

Tolstoy'dan hep gözlerinde özel, belli belirsiz, tatlı ve utangaç bir gülümsemeyle, sesini alçaltarak, özenli, yumuşak sözcükler gerektiren hayali, gizemli bir şeymiş gibi söz ederdi.

Çehov, Tolstoy'un yanında, tıpkı Eckermann*** gibi, yaşlı bilgenin keskin, beklenmedik ve genellikle de çelişkili düşüncelerini titizlikle kaydedecek birinin bulunmayışına çok kez hayıflanmıştır.

"Bu işi siz yapabilirsiniz," diye Sulerjistkiy'i ikna etmeye çalı-

---

* L. A. Sulerjitskiy (1872-1916): Rus toplum adamı ve tiyatrocu. Stanislavskiy'in yardımcısı, Tolstoy, Çehov ve Gorkiy'nin yakın dostu.

Kenan Ülkesi: Filistin-Fenike kıyısında bir bölge. Adanmış Ülke'nin ya da İsrail'in eski adı.

*** Eckermann (1792-1854): Alman yazar. Goethe'nin özel sekreteri.

şırdı. "Tolstoy sizi çok seviyor, sizinle ne kadar çok, ne kadar güzel konuşuyor."

Çehov, Suler'le ilgili olarak bana:

"Akıllı bir çocuk bu Suler," demişti.

Çok doğru söylemişti.

Tolstoy, bir keresinde benim yanımda Çehov'un bir öyküsünden, galiba "Duşenka"dan övgüyle söz etmiş, şöyle demişti:

"Bakire bir kızın ördüğü dantel sanki bu öykü; eskiden böyle dantelci kızlar, 'yaşlı kızlar' vardı. Bu kızlar bütün hayatlarını, bütün mutluluk hayallerini desene dökerlerdi. Sevgililerini desenlerle hayal ederler, tüm gizli, saf sevgilerini ördükleri dantele aktarırlardı." Tolstoy çok heyecanlanmış, gözlerinde yaşlar belirmişti.

O gün Çehov'un ateşi yüksekti, kıpkırmızı olmuş yanaklarıyla oturuyor, başını eğmiş, özenle gözlüğünü siliyordu. Uzun süre konuşmadı, sonunda derin bir iç çekip alçak sesle ve mahcup:

"Dizgi hataları var..." dedi.

Çehov'la ilgili çok şey yazılabilir. Ancak onun hakkında çok incelikli, çok düzgün yazılar yazmak gerekir ki bunu da ben beceremiyorum. Onun hakkında yazarken tıpkı onun gibi, onun hoş kokulu, zarif ve hüzünlü "Bozkır" öyküsü gibi bir öykü yazmak, yapılacak en güzel şey olurdu.

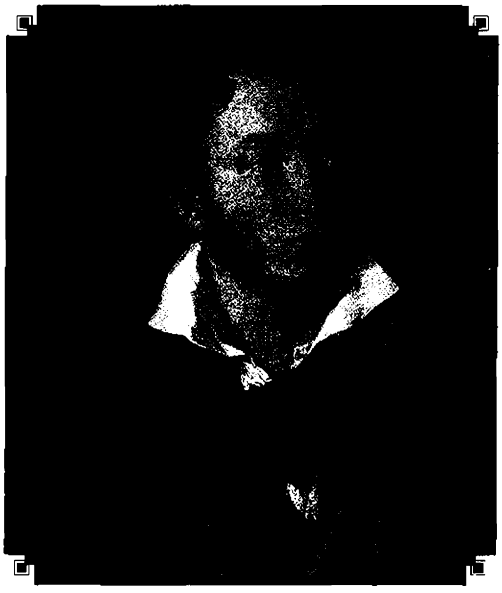
Böyle bir insanı anımsayınca insanın hayatına hemen bir canlılık geliyor, yeniden parlak bir anlam katılıyor.

İnsan, dünyanın eksenidir.

Peki ya kusurları, eksiklikleri?

Hepimiz insan sevgisine açız, insan açken iyi pişmemiş ekmek bile tatlı gelir.

1905, 1923

Aleksandr Sergeyeviç Puşkin (1799-1837)

Rus edebiyatının atası ve dilinin kurucusudur. Sanatı, romantizmden gerçekçiliğe uzanan bir evrim geçirmiştir. Puşkin, tarihi harekete geçiren güç olarak halk (*Boris Godunov*, 1825), koşulların sosyal bir ürünü olan birey ve toplum ilişkileri (*Yevgeniy Onegin*, 1823-31), birey ve devlet ilişkileri (*Bakır Atlı*, 1833), küçük insanın yazgısı (*Belkın'ın Hikâyeleri*, 1830) gibi 19. yy'da Rus edebiyatının önemli birçok sorunlunu ilk ortaya atan kişidir. Puşkin'in evrenselle ulusalı birleştiren şiiri, Rus ve dünya edebiyatlarında en uyumlu güzel sanat örneklerinden biridir.

A. S. PUŞKİN

...Zaman yetersizliği diyebileceğim bir zorunluluk yüzünden size edebiyatı, edebiyat tarihçilerimiz tarafından edebiyat kitaplarının yazıldığı düzen içinde, yani büyük isimlerin üzerinde durarak anlatacağım. Bunun doğru bir yöntem olduğunu kabul etmek zorunda değilsiniz, çünkü bu yöntem, konuyu *sanki bütün* bu Fonvizin'ler, Jukovskiy'ler, Puşkin'ler ve Rus edebiyatının diğer büyük adamları dümdüz bir ovadaki tepeler misali bir anda ortaya çıkıvermişler gibi anlatır. Kabul edilmesi olanaksız olan bu görüş, romantiklerin, bireyin sahip olduğu güçlerle ve tarihte oynadığı rolle ilgili abartılı düşüncesini onaylayabilir ancak. Hayır, Fonvizin'e gelene kadar 1709 yılında doğmuş ve daha Birinci Petro zamanında yazmış, Moldavyalı A. Kantemir'den başlayarak bir kısmı edebiyat tarafından kaydedilmiş, bir kısmı ise unutulmuş bir dizi insanın geçtiğini, bütün bu insanların, deyim yerindeyse, tarih tarafından edinilmiş deneyimin düzenlenmesi işinde birbirini izleyen tepeler olduklarını, Fonvizin ve Jukovskiy'in, kendilerinden öncekilerce bırakılmış olanların sonuçlarını çıkardıklarını, üstelik bu sonuçların bilinçsiz sonuçlar da olabildiğini,

yani kitaplardan değil, bir kitapta bir araya gelen deneyimi içinde eritmiş olan günlük yaşamdan alınabildiğini bilmeli ve anlamalısınız.

Bu açıklamayla her büyük şair ve yazarın ruhsal durumunun göstereceği bireysel özellikler yadsınmış olmuyor. Bu özellikler her durumda karşımızdadır: Puşkin, daha bilgili sahip olduğu için Jukovskiy'den daha engin, daha zeki ve daha yeteneklidir, teknik bakımdan öncellerini geride bırakmış bir şiir ustasıdır. Ancak böyle olmasının tek nedeni, her biri, tekniği kendince işleyip geliştirmiş öncellere sahip olmasıdır. Puşkin bu tekniğin bütün yeniliklerini ve esnekliğini birleştirmeyi başarmıştır.

Puşkin'in öncelleri ve çağdaşları -Jukovskiy, Neledinskiy-Meletskiy, Venevitinov, Katenin, İ. Puşkin (Puşkin'in amcası), Prens Vyazemskiy, Prens Odoyevskiy ve bir dizi başka şair- biçim bakımından hemen hemen Puşkin'in şiirlerine denk şiirler yazıyorlardı. Ancak bu yazarların hepsi de deyim yerindeyse, "amatör şairlerdi", Fransızlar gibi zarifçe yazmaya gayret ediyorlardı, şiir onlar için hoş bir eğlenceydi; genellikle birbirlerine hitaben mektuplar, sosyetik hanımların albümlerine yavan iltifatlar yazıyorlardı; ender olarak içlerinden biri, konusu umutsuz aşk ya da fani dünya olan romantik tonda küçük bir poema'ya (uzun manzum eser - *çev.*) kadar çıkabiliyordu. Sosyal konulara değinen tek yazar, daha sonra idam edilmiş bir Dekabrist olan Rıleyev'di.

Dekabristler arasında birkaç şair bulunduğunu burada belirtelim. Yine daha sonra asılmış olan Kahovskiy, Sibirya'ya sürgüne gönderilen Kühelbeker ve Odoyevskiy, Puşçin, Bestujev'ler. Hepsi de bilindiği gibi bir rastlantı eseri -Petersburg'da olmadığı için- Aralık olaylarına katılmayan, daha sonra ise Nikolay'ın "14 Aralık'ta kiminle beraber olmak isterdiniz?" sorusuna "Dostlarımla, ekselans!" diye yanıt veren Puşkin'in yakın dostlarıdır.

...Ekonomik bakımdan geri kalmış ve sınıfsal örgütlenmeyi henüz kabul edememiş bir ülkede, hükûmetin her yola başvurarak halktan ve toplumdan uzak kalmaya çalıştığı ve kendisini koru-

maya, kendisine bağlı güçlerin gelişmesine özen gösterip herkesin boğazını aynı gayretle sıkan bürokratik yönetim aygıtını geliştirdiği bir ülkede, herkes, hükûmete muhalefet zemini üzerinde birleşmek zorundaydı ve politik sorunlar, istemese de insanın içine sızıyordu.

Daha da önemlisi, edebiyatçılar, geniş yargılı insanlar olarak, en ince anlamları çıkarabilen ve nesnel düşünebilen beyinler olarak politikaya bağımlı durumdaydılar. İşte Rus edebiyatının günümüze dek devrimci akımlarla çok sıkı ilişki içinde bulunmasının nedeni budur.

Rus edebiyatçısının, yarattığı karakterler ve vardığı yargılar bakımından Batılı bir edebiyatçıdan daha geniş ve daha nesnel olduğu gerçeğinin açıklamasını da burada bulacağız. Bunun nedeni, ruhsal durumunun temellerine bakılınca bile sınıf insanı olduğu görülen Rus edebiyatçısının kendi sınıfının dar görevlerini aşmak zorunda olması, sınıf ideolojisini hazırlama konusundan ziyade hükümetin bütün sınıflara aynı ölçüde düşman olan düşüncelerine ve eylemlerine karşı mücadele konusuna özen göstermek zorunda olmasıdır.

Tüm toplumu bir araya getirebilecek bir şey yaratmak gerekiyordu. Bürokrasinin ve çarların ideolojisiyle mücadele etmek gerekiyordu. "Ulus" kavramına karşı başka bir kavram ortaya koymak gerekiyor*, bu kavramı geliştirmek için de halkın dikkatle gözlenerek tanınması gerekiyordu.

Bu konuyu Puşkin örneğinde ele alalım.

Puşkin asilzadedir, adının eskiliğiyle gurur duyan bir aristokratın boş inançlarına sahiptir.

Hükümetin uşağı ve muhbir Bulgarin, Puşkin'in ana tarafından dedesi zenci Hannibal'ın Petro tarafından Hollanda'da bir şişe içki karşılığında satın alındığını söylediğinde Puşkin şu yanıtı vermiştir:

* M. Gorkiy, daha önceki konferanslarında açıkladığı, "ulus" kavramının gericiler tarafından yorumlanmasını kastediyor (A. M. Gorkiy Arşivi", cilt 1, s. 51)

[.....
Armalı mührümün altına
Diplomalar tomarını gömdüm,
Ve düşüp kalkmadan yeni aristokrasiyle,
Kanımın kibrini söndürdüm.
Ben tanınmamış bir şairim,
Ben sadece Puşkin'im Musin-Puşkin değil,*
Büyüklüğüm kendimden, saray adamlığımdan değil:
Okuryazarım, kentliyim.

P[ost] S[criptum]

Görgü tanığı Figlyarin, otururken evde,
Karar vermiş, dedem Hannibal'ın
Bir şişe roma satın alındığına
Ve kaptanın eline düştüğüne.
Bu kaptan şu anlı şanlı kaptandı,
Toprağımızı yerinden oynatan,
Gemisine tam yol veren kaptan.
Bu kaptan dedemi almıştı,
Ve ucuza alınan Arap
Büyüdü çalışkan, dürüst,
Köle değil, çarın sırdaşı olarak.
Ve babasıydı o Hannibal'ın,
Önünde, ölümcül girdaplar arasında,
Yığınla gemi ateş püskürüyordu
Ve ilk Navarin düştü.

"Benim soyum..."]

Burada o zaman için yeni sayılacak bir şey var: Bu, bir insanın sırf atalarının gösterdikleri üstün yararlılıklar nedeniyle değil, toplum karşısında kendisinin gösterdiği kişisel yararlıklılar nedeniyle de "kendine saygı duyma" hakkına olan inancı duyuluyor.

* A. İ. Musin-Puşkin (1744-1817): Kont, Rus tarihçisi, arkeograf, Rusya Akademisi üyesi.

Puşkin'in sık sık asilzadeliğine gönderme yapmasının nedenleri büyük olasılıkla şunlardır:

1-Aleksandr'ın Rusları yavaş yavaş yanından uzaklaştırıp onların yerine Almanları yönetime getirdiği bu dönemde devletin başında adları Kleynmihel, Adlerberg, Benkendorf vb. olan insanlar bulunuyordu. Yakuşkin* ve diğer Dekabristlerin ifadelerine göre bu olgu, soyluları kaygılandırıyor ve gençlerin gösterdikleri genel muhalif tavırla birleşiyordu.

Bu insanların kendilerine Avrupa'nın galipleri olarak baktıklarını, oysa Almanların komutası altında bulunduklarını anımsayınız.

2-Puşkin'in kişisel olarak asilzadelik anlayışına özbenlik duygusunu, insan olarak değerinin bilincini ve içsel özgürlük bilincini getirmiş olması da önemli bir nedendir.

Bu arada Fonvizin'in kaleminin gözüpekliği yüzünden Yekaterina'nın önünde günah çıkarttığını, Radişçev'in kitabını inkâr ettiğini, Novikov'un sorgularda ikiyüzlü davrandığını, Puşkin'in ise çarın yüzüne karşı 14 Aralık'ta kendisinin eğer Petersburg'da olsaydı Dekabristlerin safında yer alacağını söylediğini anımsayınız.

Ancak Puşkin'in asilzadeliğe nasıl baktığını ve asilzadeliğin onun için neden gerekli olduğunu ele alalım:

[Bizim yazarlarımız toplumun en üst sınıfındandır.** Yazarlarımızda aristokrat gurur, yazarlık onuruyla birleşir; bizimle eşit olanların koruyuculuğunu istemiyoruz, ama alçak Vorontsov bunu anlamıyor. O, evinin bekleme odasındaki Rus şairinin elinde bir ithaf yazısıyla veya küçük bir lirik şiirle beklediğini sanıyor, oysaki Rus şairi, kökleri altı yüz yıla uzanan bir asilzade olarak saygı beklemektedir. Ne korkunç bir fark!..]

* İ. D. Yakuşkin (1793-1857): Dekabrist. 1812 Savaşı'na katılmış bir asker. Kurtuluş Birliği kurucularındandır..

M. Gorkiy bu alıntıyı A. S. Puşkin'in 1825 yılında Mihaylovskoye köyünden A. A. Bestujev'e yazdığı mektuptan yapıyor.

Rıleyev ona şöyle diyor:

[Aristokrat oldun*; bu durum beni güldürdü. Beş yüz yıllık asaletle caka satmana ne gerek vardı? Bunu Byron'a küçük bir öykünme olarak görüyorum. Tanrı aşkına Puşkin ol! Sen yiğit bir adamsın zaten.]

[Rıleyev'in beni anlamaması canımı sıkıyor**, diye karşılık veriyor Puşkin- Neden? Bizde edebiyata koruyuculuk yapmamalarının nedeni nedir? Ayrıca iyi ki yapmıyorlar! O zaman bundan söz etmeye ne gerek var? Boşuna konuşuluyor! Edebiyatımızın ruhunu hükûmetin kayıtsızlığına ve sansürün baskılarına borçluyuz. Daha ne istiyorsun? Altı yıldır yayınlanan dergilere bir bak, benim adımı kaç kez anmışlar, haklı ve haksız yere kaç kez beni övmüşler bir bak. Oysa dostumuz hakkında çıt yok, sanki dünyada böyle biri yokmuş gibi! Neden? Herhalde bir gazetecinin gururundan ya da köktenciliğinden değil, hayır! Oysa herkes biliyor ki, ne kadar alçalsa da hiç kimse ona teşekkür etmeyecek ve eline beş ruble tutuşturmayacaktır. O halde beş para almadan soylu bir insan gibi davranmak daha iyi değil midir? Altı yüz yıllık asilzadeliğimle caka sattığım için kızıyorsun. (Bu arada benim asilzadeliğim daha da eskidir!) Edebiyatımızın ruhunun kısmen yazarların ait oldukları sınıfa bağlı olduğunu nasıl bilmezsin? Yapıtlarımızı asilzadelere sunamayız, çünkü doğuştan kendimizi onlarla eşit sayıyoruz. Gurur etc. (vs.) bundan kaynaklanıyor. Rus yazarlarını, yabancı yazarlar gibi düşünmemek gerekir. Onlar para için yazıyorlar, bizde ise (ben hariç) ün kazanmak için yazılıyor. Dışarıda şiir yazarak geçiniyorlar, bizde ise kont Hvostov varını yoğunu şiir için harcıyor. Dışarıda yapacak bir şey yoksa kitap yaz, bizde ise hizmet et ama bir şey yazma...]

---

* M. Gorkiy, alıntıyı K. F. Rıleyev'in 1825 yılında A. S. Puşkin'e yazdığı mektuptan yapıyor.

M. Gorkiy, bu alıntıyı A. S. Puşkin'in 1825 yılında Mihaylovskoye köyünden K. F. Rıleyev'e yazdığı mektubun müsveddesinden yapıyor.

Bu sözler 1825 yılında söylenmiştir. Ancak şairin 1825-1830 yıllarına ait notlarında şöyle bir itiraf görüyoruz:

[Şu talihsiz dönemde önemli bir rol oynamış olan atalarımdan birini tarihte bulup, onu sırf nezaket icabı değil, con amore (İtalyanca, sevgiyle), ancak her türlü asilzade kibrinden uzak bir şekilde sahneye çıkardım*. Byron'a öykünmelerim arasında en gülünç olanı asilzade kibirliliğidir. Bizim aristokrasimizi yeni bir soylular sınıfı oluşturuyor, eskisi ise zayıf düşmüş durumda; aristokrasinin hakları, diğer sınıfların haklarıyla aynı düzeye geldi, büyük yurtluklar çoktan bölünüp parçalandı, yok oldu ve hiç kimse hatta eğer... vs. Böyle bir aristokrasiye ait olmak aklı başında bir insanın gözünde hiçbir üstünlük sağlamaz ve bir köşeye çekilip atalarının şanına saygı göstermek, korkunç bir düşüncesizlik ya da yabancılara öykünme olarak kınanabilir yalnızca.

Ancak ben kimin soyundan gelirsem geleyim, ister asilzade sınıfına girmiş olan memur soyundan, ister en eski Rus soylarından birinden, adlarına tarihimizin hemen hemen her sayfasında rastladığımız ataların soyundan gelmiş olayım, düşünce tarzım şekli asla buna bağlı olmamıştır. Şimdiye dek hiçbir yerde ortaya koymasam da soyumu reddetmeye zerrece niyetim yok ve ayrıca bu konu hiç kimseyi de ilgilendirmez.]

Puşkin'den önce edebiyat, bir eğlence, edebiyatçı ise en iyi durumda Dmitriyev, Derjavin, Jukovskiy gibi bir saray adamı ya da Fonvizin, Pnin, Rıleyev gibi küçük bir memurdu. Eğer saray adamıysa önemseniyor, memursa bir soytarı, bir maskara olarak horgörülüyordu.

Rıleyev edebiyatçının durumunu bakın nasıl betimliyor:

*[Yine bir saattir bekleme odasında**
Kibirli bir asilzadenin

A. S. Puşkin'in *Boris Godunov*'a yazdığı önsöz taslağından.

M. Gorkiy, K. F. Rıleyev'in bu şiirini P. Kotlyarevskiy'in Sankt-Peterburg, 1908 basımı kitabının 32-33. sayfalarından alıntılıyor.

(Oysa o, rahat rahat
Erguvan rengi yatağında
Güzel bir kızla birlikte
Tadını çıkarırken hayatın
Tatlı tatlı öperken onu),
Perişan bir ruhla,
Eğik bir başla,
Uşaklar arasında,
Hem ciddi hem uysal
Beklemek zorundayım
Yazgımın belirlenmesini
Aptalca bir yargıya bağlı olan,
Acıyarak bana vereceği
Tembel bir yarı-çarın,
Uyandırdığında kendisini
Gün ortasında sekreterin.
Ateşli bir şair için
Ne acı verici, ne zor
Zafer kazandığını görmek kötülüğün,
Ve gürültülü bir ışık kasırgası içinde
Rastlamak her yerde yalancı sofulara,
Düellocu subaylara,
Bencil ozanlara,
Ya da katil yargıçlara,
Geveze gazetecilere,
Savaş patladığında
Güney'de özgürlük uğruna,
Ah ne ayıp! Ah ne günlere kaldık! diye
Tartışırlarken bir şiir uğruna!..
"Çöl"]

Puşkin, edebiyatın birinci derecede önemli ulusal bir mesele, sarayın kalem odalarındaki ve devlet dairelerindeki işlerden daha yüksek bir iş olduğunu ilk hisseden, edebiyatçı unvanını daha önce erişemediği bir yüksekliğe ilk kez çıkaran kişidir. Onun gözünde

şair, halkın bütün duygularının ve düşüncelerinin sözcüsüdür. O, yaşamın bütün olgularını anlayabilmiş ve anlatabilmiştir.

1819 yılında Dekabristlerle arkadaşlık eden Puşkin, Aleksandr'ın yurtdışından dönüşü üzerine şunları yazıyor*:

[Yaşasın! Geliyor doludizgin Rusya'ya
Göçebe despot.
Kurtarıcı acı acı ağlıyor,
Onunla birlikte tüm halk da ağlıyor.
Meryem telaş içinde korkutuyor kurtarıcıyı:
"Sus, yavrum, sus, beyzadem;
Hortlak geliyor, hortlak, Rus çarı!"
Çar giriyor içeri ve ilan ediyor:

"Öğren ey Rus halkı öğren,
Tüm dünyanın bildiğini:
Kendime üniforma diktiğimi
Hem Prusya, hem Avusturya kumaşından.
Sevin ey ahali sevin: tokum, sağlıklıyım, şişmanım;
Beni bir muhbir meşhur etti;
Yedim, içtim, söz verdim
Ve davadan yılmadım.

"Öğren bir de,
Sonra yapacaklarımı:
Lavrov'u emekli edeceğim,
Sots'u sarı eve göndereceğim;
Yasayı koyuyorum sizin yerinize Gorgoli
Ve insanlara, tüm haklarını insanların
Çarlık ihsanımla benim
Vereceğim iyi niyetimden."
Sevinçten yatağında
Hopluyordu çocuk:
"Gerçekten mi?
Şaka olmasın sakın?"
Ana ise: "Uyu yavrum, uyu! Yum gözlerini;

* "Masallar (Noel)" şiiri A. S. Puşkin tarafından 1818 yılında yazılmıştır.

Uyuma zamanıdır artık,
Kulak ver, çar babanın
Anlattığı masallara!"

"Masallar (Noel)".]

1826 yılında Çar Nikolay onu sürgünden geri döndürdüğünde çara şöyle diyor:

[Şan ve iyilik umuduyla
Bakıyorum ileriye korkusuzca:
Petro'nun şanlı günlerinin başlangıcını
Karartmıştı isyanlar ve idamlar.

Ama o, gerçekle kazandı gönülleri,
Yumuşattı töreleri bilimle,
Ve coşkun bir askerden
Farklıydı onun önünde Dolgorukoy.

Devletin eliyle
Cesurca ekti aydınlanma tohumunu,
Küçümsemedi vatanını:
Biliyordu onun hedefini.

Bir akademi üyesi, bir kahraman,
Bir denizci, bir marangoz,
Her şeyi içine alan ruhuyla
Tahtında ebedi bir işçiydi o.

Ailenin benzerliğinden gurur duy,
Her şeyde benze dedenin dedesine:
Onun gibi, yorulmaz ve kararlı,
Ve belleğin, onun gibi, öfkesiz.

"Dörtlükler".]

Fakat bu dizeler yüzünden onu dalkavuklukla suçladıklarında şu yanıtı veriyor:

[Hayır, dalkavuk değilim ben,
Serbestçe övgüler düzerken çara:
Cesurca söylüyorum duygularımı,
Yüreğimin diliyle konuşuyorum...

"Dostlara".]

1823 yılının kasım ayında İspanya'da devrimci Riego Nunyets* ölüme mahkûm edilmişti; bu haberi çara ileten kont Vorontsov, "Ne mutlu bir haber, ekselansları!" demişti.

Puşkin'in yanıtı hemen geldi:

[Dediler ki çara, en sonunda
Bastırılmış isyancı lider Riego.
"Çok sevindim", dedi gayretkeş dalkavuk:
"Bir alçaktan kurtuldu dünya!"
Herkes sustu, yere dikti bakışlarını:
Şaşırtmıştı hepsini beklenmedik karar.
Riego çok günahkârdı elbet,
Diyeceğim yok, ama ya asılma nedeni;
Efendiliğe sığar mı söyleyin, öfkeyle
Küfretmek mi gerek celladın kurbanına?
Böyle iyi yürekli bir hükümdar
İstemezdi gülümsemesiyle cesaretlendirmeyi,
Ey dalkavuklar, dalkavuklar! Gayret edin korumaya
Soyluluk işaretinizi en büyük alçaklıkla!]

ve şu dörtlükle Vorontsov'u damgaladı:

Yarı-lord, yarı-tüccar,
Yarı-bilge, yarı-cahil,
Yarı-hergele, umut var ama,
Sonunda tam olacak.

* Doğrusu Riego y Nunyes Rafael, 1820-1823 İspanya Devrimi'nin önderi.

Aynı yıl, yani 1826 yılında, Nikolay'a:

Her şeyde benze dedenin dedesine...

tavsiyesinde bulunduğunda, yeni çarlık döneminin düzenlerini dikkatle inceledikten sonra bu dönemi şöyle karakterize ediyor:

[Eskiden Golitsın aklı tartardı,
Guryev tüm halkı soyardı,
Arakçeyev ortalığı karıştırırdı,
Çarsa teftişe çıkardı.

Şimdi Liven aklı tartıyor,
Çarsa halkı asıyor,
Kızıl Mişka ortalığı karıştırıyor,
Ve her zamanki gibi teftişe çıkıyor.]

(Bu kısa yergi şiiri A. S. Puşkin'e ait değildir. Önce A. S. Puşkin'e ait olduğu düşünülerek M. Gorkiy'nin de alıntı yaptığı R. Vagner yayınevince basılan (Berlin, 1861) şiir kitabına dahil edilmiştir. Yay. Notu).

1827 yılında ise Sibirya'daki dostlarına umut dolu şu dizeleri yolluyor:

[Sibirya madenlerinin derinliklerinde
Koruyun gururlu sabrınızı!
Boşa gitmeyecek kederli emeğiniz
Ve düşüncelerinizin yüce arzusu.

Derdin sadık kızkardeşi-
Umut karanlık zindanda
Uyandıracak cesaret ve neşeyi,
Gelecek beklenen zaman:

Sevgi ve dostluk ulaşacak size
Geçerek karanlık kapılar arasından,
Sürgün inlerinize nasıl
Ulaştıysa benim özgür sesim.

Düşecek ağır prangalar,
Yıkılacak zindanlar ve özgürlük
Sevinçle karşılayacak sizi kapıda,
Ve kardeşler kılıçlarınızı verecek ellerinize.

"Sibirya (Dekabristlere)"]

Dekabristler, Prens Odoyevskiy'in ağzından ona şu yanıtı verdiler:

[Geleceği gören tellerin ateşli sesi
Ta kulağımıza kadar geldi!
Kılıçlara uzandı ellerimiz,
Fakat pırangaları tutabildi.

İçin rahat olsun ozan: zincirlerimizden,
Kaderimizden gururluyuz biz
Ve kapıları ardında zindanın
Gülüyoruz çarlara içimizden.

Kederli emeğimiz boşa gitmeyecek:
Kıvılcımla başlar ateş yanmaya
Ve dindar halkımız
Toplanıyor kutsal bayrağın altında.

Zincirlerden kılıç yapacağız
Ve yeniden yakacağız özgürlük ateşini,
Ve onunla yürüyeceğiz çarların üstüne-
Ve sevinçle soluklanacak halklar.]

O bir asilzadeydi; fakat Karamzin'in *Tarih*'i çıktığı zaman Puşkin, bu kitabı şu şiiriyle müthiş bir dille eleştirmişti:

Sürükleyerek gerçeği cellat kütüğüne
Kanıtladı bize tarafsızca
Celladın gerekliliğini
Ve istibdadın güzelliğini.

(Bu şiirin A. S. Puşkin'e ait olduğu kanıtlanmamıştır -Yay. Notu)

Puşkin şöyle yazıyor:

Rusya'da yasa yoktur:
Rusya'da bir direk durur,
Direğe yasa çivilenir,
Direğin tepesinde ise taç durur.

(Şiir, A. S. Puşkin'e ait değildir. Daha önceleri A. S. Puşkin'e ait olduğu sanılarak M. Gorkiy'nin alıntı yaptığı R. Vagner yayınevince yayınlanan (Berlin, 1861) şiir kitabına dahil edilmiştir. - Yay. Notu)

O dönemde bu tür şiirler yüzünden kürek cezası, sürgün, hapis cezası alınabileceğini anımsatalım.

Puşkin, hükûmete karşı son derece açık davranıyordu: Onun *Özgürlük* adlı şiiriyle bakanlar ve çar için yazdığı yergi şiirleri saraya kadar ulaştığında ve Puşkin'in Dük Verriyskiy'i öldüren Luvel'in* portresini tiyatroda gösterdiğini öğrendiklerinde Kont Miloradoviç, onu yanına çağırmış, evinde ise arama yapılmasını emretmişti.

"Aramaya gerek yok," demişti Puşkin, "yakılması gereken her şeyi yaktım." Ve hükûmet karşıtı şiirlerinin hepsini hemen belleğine yazmıştı. Ancak Karamzin ve başka soylular sayesinde bu olay, Puşkin'in sadece Petersburg'dan sürgün edilmesiyle sonuçlanmış-

* I. Napolyon yandaşı, Fransız zanaatçı Pier Luis Luvel, 1820 yılında XVIII. Lüdovik'in yeğenini öldürmüş ve idam edilmiştir.

tı. Oysa I. Aleksandr, şairi Sibirya'ya veya Solovki'ye sürmek niyetindeydi.

Şimdi Puşkin'in "ayrıcalıksız sınıflardan insanlara" karşı küçümseyici davranmakla suçlanmasını ele alalım. Bilindiği gibi, bizim gericiler, bu davranışı esas alarak Puşkin'i kendi saflarında sayıyorlar, Pisarev gibi köktencilerimiz ise şairin her türlü önemini reddediyorlardı.

Öncelikle "aşağı tabakalardan insanlara" karşı küçümseyici davranışın, Byron'dan başlayarak bütün romantiklere özgü bir davranış olduğunu, bunun, bu edebiyat ekolünün parolalarından birini oluşturduğunu bilmek gerekir.

Bildiğiniz gibi, şairin, insanları ilgilendiren yasaların dışında duran, mutlak surette özgür, en yüksek düzeyde bir varlık olduğu kabul ediliyordu. Bu açıdan bakınca, pek tabii ki, gerek toplum, gerek devlet, gerekse halk, şaire karşı herhangi bir sosyal talep ileri sürdüğü anda bunların hepsi de kesinlikle reddediliyordu.

Puşkin öncesi dönem yazarlarımız da bu görüşteydiler; örneğin Derjavin şöyle diyordu:

Sen de yap yapabilirsen
Kaba dedikodunu, ayaktakımı...

Yine Derjavin:

*Susun cahil ayaktakımı,**
Dünyanın kör bilgeleri!..

Yine o:

*Defol, azgın ayaktakımı, kara cahil***
Ve nefret ettiğim!..

Dmitriyev:

* G. R. Derjavin'in "Ölümsüz Ruhlar" şiirinden.
** G. R. Derjavin'in "Hoşnutluk Üzerine" adlı şiirinden.

*Umursama düşüncesini**
Kıskanç ve kötü eleştirmenlerle aptallar güruhunun...

Jukovskiy:

Tıka kulaklarını vahşi ayaktakımının çığlıklarına...

Bu haykırışlara daha onlarca örnek verilebilir, ancak ben bunların halka karşı olduğundan kuşkuluyum.

Kuşkumun nedenleri şunlar: Puşkin'den önce şairler halkı hiç tanımıyorlar, halkın geleceğiyle ilgilenmiyorlar ve onun hakkında pek seyrek yazıyorlardı. Bunlar saray erkânından insanlardı, yaşamlarını hep başkentte geçiriyorlar, hatta kendi köylerini bile çok az ve kısa süreli ziyaret ediyorlardı. Şiirlerinde köylüyü ve köyü betimlediklerinde de yumuşak, başlı, dindar, beyinin sözünü dinleyen, onu seven, köleliğe gönül rızasıyla boyun eğen insanlar resmediyorlardı; köy hayatı, onların kaleminden hiç bitmeyen bir bayram olarak, barışçı bir emek güzelliği olarak resmediliyordu. Razin'den, Pugaçov'dan** söz edilmiyordu. Bu durum, köyle, köylüyle ilgili olarak belirtilen düşünceyle bağdaşmıyordu.

Puşkin de işe romantizmden başlamıştı. Bakın kendisinin şair olarak konumunu nasıl tanımlıyor:

[Ey şair, değer verme sevgisine halkın!
Coşkulu övgüler bir anlık gürültüyle geçer,
Duyacaksın bir aptalın yaygarasını ve soğuk bir kalabalığın kahkahasını;
Sen aldırma, sakin ve ağırbaşlı ol.

Sen çarsın: Yalnızlık yakışır sana. Özgür bir yolda
Yürü, özgür aklın seni sürüklediği,
Olgunlaştır meyvelerini sevdiğin düşüncelerin,
Beklemeden ödüllerini soylu adımının.

* İ. İ. Dmitriyev'in "Horatsio'ya Öykünmeler" dizisindeki bir şiirin değiştirilmiş dizesi. Dmitriyev'in dizesi "Ve düşünceye karşı umursamazlık..." şeklindedir.

** Razin ve Pugaçov, Rusya'da köylü ayaklanmalarına önderlik etmişlerdir.

Ödül sende. Sen en yüce yargısısın kendinin;
Emeğini herkesten daha titiz değerlendirebilensin.
Ey zor beğenen sanatçı, sen hoşnut musun ondan, söyle?

Hoşnutsan eğer varsın kalabalık sövsün ona,
Tükürsün ateşinin yandığı sunağa,
Ve sallasın üç ayaklı sehpanı çocukça bir canlılıkla.

"Şaire (Sone)"]

[Değer vermiyorum cafcaflı haklara,
Birinden bile başım dönmüyor.
Sızlanmıyorum tanrılar bana izin vermediler diye
Hoş bir yazgıyla vergilere karşı çıkmama
Ya da çarların birbiriyle savaşına engel olmaya;
Ve pek derdim değil, basın, özgürce
Kafasını karıştırabilecek mi aptalların ya da dikkatli sansür
Özgürlüğünü kısacak mı bir maskaranın dergi konularında.
*Hepsi de, görüyorsunuz ya, söz, söz, söz!**
Başka, daha güzel haklar var değer verdiğim,
Başka, daha güzel bir özgürlük istediğim...
İktidara bağımlı olmak, halka bağımlı olmak
Kayıtsız kalabilir miyiz bunlara? Tanrı onları korusun!.. Hiç kimseye
Hesap vermemek; yalnızca kendi kendine
Hizmet etmek ve yaranmak; iktidar için, sırmalı giysiler için
Ne vicdanını, ne düşünceni, ne boynunu eğmemek;
Hevese kapılıp orda burda dolaşmak,
Hayran olarak doğanın tanrısal güzelliklerine,
Ve sanat ve esin yaratılarının karşısında
Sessizce boğulmak duygu taşkınlığı içinde
İşte mutluluk, işte hukuk!..

"VI. Pindemonte'den".]

* Hamlet (A. S. Puşkin'in notu)

Nihayet, onun "ayaktakımı"na karşı tavrını belirleyen daha da keskin bir şey:

[.....
Defolun, ne işiniz var
Barışçı bir şairle?
Sefahat içinde taşlaşın pervasızca;
Sizi diriltmez lirin sesi!
Ruhumu tiksindiriyorsunuz tabutlar gibi,
Aptallığınız ve kötü yürekliliğiniz için
Sahiptiniz bugüne dek
Kamçılara, zindanlara, baltalara,
Bıktık sizden, çılgın köleler!
Kentlerinizin gürültülü sokaklarından
Çöp süpürüyorlar–yararlı iş!–
Fakat, unutup ibadetini,
Sunağı ve kurban kesmeyi,
Papazlar sizden çalı süpürgesi mi derliyorlar?
Ne yaşama heyecanı için,
Ne çıkar için, ne de kavga için değil,
Biz doğduk esin için
Bir de tatlı dualar için.

"Ayaktakımı"]

Peki, kimdir bu ayaktakımı? Puşkin, bununla halkı mı kastediyordu?

Konuyu inceleyelim.

Puşkin, her şeyden önce halk sanatına önem vermiş ilk Rus yazarıydı ve halk sanatını, devletin "ulusçuluk" düşüncesi ve saray şairlerinin ikiyüzlü eğilimleri yararına çarpıtmaksızın edebiyata sokmuştu. Halk türkülerini ve masallarını yeteneğinin pırıltısıyla süslemiş, ancak bu türkü ve masalların anlam ve gücünü değiştirmeden bırakmıştı.

"Papaz ve İşçi Balda", "Altın Horoz", "Çar Saltan" ve benzeri masalları alınız. Puşkin, halkın bu masallarda papazlara ve çarla-

ra karşı alaycı, olumsuz tavrını gizlememiş, örtbas etmemiş, tam tersine daha da keskin çizgilerle altını çizmiştir.

Puşkin, Karaciç'in kitabındaki birkaç halk efsanesini Sırpça'dan çevirmiştir; Fransız yazar Prosper Merime tarafından taklit edilen *Batı Slavlarının Türküleri* yayınladığında Puşkin vakit geçirmeden bunları Rusçaya çeviriyor. Yaptığı yolculuklar sırasında masalları ve türküleri kaydetmiş ve elliden fazlasını ünlü kitabı için Kireyevskiy'e* vermiştir. "Rusya'daki tek şiirsel kişi" diye adlandırdığı Stenka Razin'le ilgili çok sayıda türkü toplamıştır**. Razin'in, beslediği niyetler ve taşıdığı ruh bakımından, Puşkin'in kederli bir tavırla alaya aldığı Pugaç'tan (Pugaçov -*çev.*) kıyaslanmayacak ölçüde demokrat olduğunu belirtmek gerekir.

Benkendorf, Puşkin'e şöyle demiş: "Stenka Razin üzerine yakılan türküler, şiirsel üstünlüğüne karşın içerik bakımından yayınlanması pek uygun olmayacak türkülerdir. Ayrıca Pugaçov'a olduğu kadar Razin'e de lanet okuyor."

Puşkin halkla yüz yüze görüşüyor, köylülere yaşamlarıyla ilgili sorular soruyordu. Yolculuk defterlerine neler neler kaydetmiş***...

Puşkin, köylülerin hayatını biliyordu: "Goryuhina Köyünden Haberler"in "Kâhyanın Yönetimi" bölümünü alınız. Köyün perişanlığı konusunda o zaman için en tipik tablodur bu.

İşte neredeyse Nekrasov tarafından yazılmış bir köy tablosu:

[Al yanaklı eleştirmenim, şiş göbekli alaycı,
Bir asır alay etmeye hazır süzgün esin perimizle,
Gel buraya, otur birazcık yanıma,
Bakalım, yenebilecek miyiz lanet olası can sıkıntısını.

* "P. V. Kireyevskiy Tarafından Derlenen Türküler" kastediliyor. Derleme 1860 yılından başlayarak fasiküller halinde yayınlanmıştır.

A. S. Puşkin, kardeşi L. S. Puşkin'e 1824 yılında Mihaylovskoye'den yazdığı mektupta şöyle diyor: "İşte sana bir görev: Rus tarihindeki tek şiirsel kişi olan Stenka Razin hakkında kuru, tarihsel bir haber."

** M. Gorkiy'nin sözünü ettiği derlemenin (A. S. Puşkin'in yapıtlarından sansür tarafından çıkarılmış olan metinlere yer veren) 1861 basımının 208-209. sayfalarında A. S. Puşkin'in tamamlanmamış ve başlığı konmamış ["Yoldaki Düşünceler"] bir makalesinden iki pasaj yer alıyor.

Niye çattın kaşlarını? Delice bir isteği durdurmak olanaksız mı
Ve küçücük neşeli bir şarkıyla bizi eğlendirmek?
Bak, şu manzaraya: sıra sıra sefil kulübeler,
Arkalarında bitek kara toprak, yumuşacık eğimli bir ova,
Üzerlerinde kopkoyu bir bulut kümesi.
Nerede aydınlık tarlalar? Nerede karanlık ormanlar?
Nerede ırmak? Avluda, alçak çitin yanında,
İki zavallı ağaççık duruyor bakılmanın sevinciyle,
İki ağaççık yalnızca ve ikisinden biri
Çırılçıplak bu yağmurlu sonbaharda,
Ötekinin yapraklarıysa ıslanmış yağmurda ve sararark,
Su birikintisini kirletmek için bekliyor ilk poyrazı.
Hepsi bu kadar. İn cin top oynuyor avluda.
Yo işte, bir köylücük; iki kadın ardında;
Adam şapkasız; kolunun altında bir bebek tabutu taşıyor
Ve uzaktan sesleniyor papazın tembel oğluna,
Gelsin babası papaz da kiliseyi açsın diye;
Hadi çabuk, bekleyecek vakit yok, çoktan gömülmüş olmalıydı!

"Yaramazlık".]

Odessa'da, Kişinyov'da, Pskov vilayetinde de türküler topladı. Bunun için sırtına küçük burjuva giysileri geçirdi. Halk yaşamını, halk sözünü öğrenirken aldığı eğitime "zehirli ve lanet olası"* diyerek küfreder. Rus dilini Krılov'dan, daha çok da dadısından ve meyhanelerdeki, hanlardaki arabacılardan, satıcı kadınlardan, askerlerden öğrenir.

"Düğün kâsesine acıyla sarılmış"** olarak başkent yaşamını terk ediyor ve "halkın sözlerindeki sadeliğin ve zekâ oyunlarının tadına varmak" için köye gidiyor.

Böyle bir adam, "ayaktakımı" sözüyle halkı kastedemezdi. Hal-

* A. S. Puşkin 1824 yılında L. S. Puşkin'e yazdığı mektupta "lanet olası eğitiminin eksiklerinden" söz ediyordu.

A. S. Puşkin'in "Prens A. M. Gorçakov'a" adlı şiirinden iki dizeye eğretileme: "Beni bulacaksın bazen düğün kâsesine acıyla sarılmış olarak...

ka saygı duyuyor ve halkın elinde bulundurduğu gücün kokusunu alıyordu.

Peki o zaman şairin bu kadar tiksintiyle sözünü ettiği ayaktakımı kimdi?

Hiç kuşku yok ki, onun, ayaktakımı sözüyle kastettiği, kendisinin de içinde yaşadığı başkent toplumuydu. Onun bu toplumu nasıl karakterize ettiğine ve bu karakteristiklerin Puşkin'in "ayaktakımına" karşı davranışıyla bağdaşıp bağdaşmadığına bir bakalım.

Bu sosyetik toplumdan söz ederken şöyle haykırıyor:

*Layıktır küçümsenmeye**
Onun kibirli sevgisi
Ve ikiyüzlü takipleri.

Devam ediyor:

[.....
Lütufkârlığına alışamadım hâlâ,
Ve garibime gider onun tatlı dili.
Gülünç, kim katılmak istiyor sosyeteye!
Soğuk kalabalık bakıyor ozana,
Gezici bir soytarıya bakar gibi: eğer o
Derinden ifade ederse yüreğindeki ağır iniltiyi
Ve acı dolu bir dizeyi, iliklere işleyen,
Vurursa yüreklere görülmemiş bir güçle
Alkışlayacak ve övecek kalabalık ya da arada bir
Kötü kötü başını sallayacak.
Kapılacak mı şair ani bir heyecana
Acı bir yitik, sürgün, hapis gelecek mi başına,
–"Daha iyi" diyor sanatseverler:
"Daha iyi! yeni düşünceler, yeni duygular derlemiş olur şair
Ve aktarır bizlere." Fakat şairin bahtı
Bulamıyor onların arasında yürekten bir selam,
Korkakça sustukça...

"İmzasız Mektuba Yanıt".]

* "Senin Gençlik Yıllarında..." şiirinden.

Bir şey daha: "Çingeneler" poemasında Aleko, oğluna şöyle der:

*Ders almak gerekmeden özgür büyü**,
Tanıma utanç verici koğuşları
Koyma basit kusurların yerine
Okumuş adamın ahlaksızlığını.

Sosyetik toplumun "Onegin"deki betimi yeterlidir, bunu bir de ben yinelemeyeceğim.

"Rusya'da yetenekli biri olarak doğmak ne korkunç şey!"** demişti Puşkin bir keresinde ve bu acı ama doğru tümceyi birçok kez tekrarlaması gerekmişti.

Puşkin, kendisinden önce geçile geçile açılmış olan romantizm patikasından yürürken, Fransızları, Byron'u, Batyuşkov'u, Jukovskiy'i taklit ederken toplum onun olağanüstü yeteneğini ayırt ederek, yeni şiirin müziğine değer vererek şairi takdir ediyordu.

Fakat kendi ayakları üzerine bastığı ve saf bir Rusçayla, halk diliyle konuşmaya başladığı, edebiyata halk motiflerini, gündelik yaşamı sokmaya, yaşamı gerçekçi, basit ve doğru biçimiyle betimlemeye başladığı anda toplum, Puşkin'in katı bir yargıç, Rus kabalığının, cahilliğinin ve köleliğinin, egemen güç karşısındaki yaltakçılığının ve sertliğinin tarafsız bir tanığı olduğunu hissederek ona karşı alaycı ve düşmanca davranmaya başladı.

Kendisini gülünç ve zor bir duruma düşürdüğü için Sibirya yerine Odessa'ya sürgün edileceği söyleniyordu. Odessa'da sürgüne yollanmış küçük bir memur olarak görüldüğü ve yeteneği kabul edilmediği için rahatsız ediliyordu. Hırçınlaşıyor ve "rütbe listele-

---

* "Çingeneler" poemasının son metnine girmeyen Aleko'nun monoloğundan bir bölüm.

A. S. Puşkin'in 18 Mayıs 1836 tarihinde N. N. Puşkina'ya Moskova'dan yazdığı mektup şu sözlerle sona eriyordu: "...şeytan benim Rusya'da duygulu ve yetenekli bir insan olarak doğmama karar vermiş! Ne yaparsınız, diyecek bir şey yok..." A. S. Puşkin, Çarlık Rusyası'ndaki köleci mutlakıyet düzenini yererken bir yandan da vatanından, halkından ateşli bir sevgiyle söz ediyordu. Aynı yıl (19 Ekim 1836) P. Y. Çaadayev'e şunları yazıyordu: "...Şerefim üzerine ant içerim ki, vatanımı dünyadaki hiçbir yerle değişmem...

rinin karşısına kâh yeteneğinin ve aklının demokratik gururunu, kâh altı yüz yıllık asilzadeliğini koymak" zorunda kalıyordu.

Aile içinde de kendisine karşı kuşkucu ve kaba davranılıyordu: hatta babası bir keresinde şairi, kürek cezasını gerektirecek bir cinayet işlemeye yeltenmekle bile suçlamıştı.

Bulgarin onu rahatsız ediyor, sansür yazdıklarını tahrif ediyor, Benkendorf kınama cezalarıyla peşini bırakmıyordu. "Benim Soyum", "Lukulius'un İyileşmesi Üzerine" şiirleri ve alaycı dörtlükler sonunda şaire karşı asla yumuşamayacak bir hınç yarattı; açıkgözler, kendisine duyulan düşmanlığı ustalıkla körüklediler, en sonunda devreye iftiralar sokuldu ve kısa süre sonra da düelloda öldürüldü.

Şairin kaderi, tarihin istemiyle küçük, bayağı ve çıkarcı insanlar arasında yaşamak zorunda bırakılmış herhangi bir büyük adamın kaderiyle aynıdır. Leonardo da Vinci ve Michelangelo hakkında daha önce burada söylenenleri anımsayınız.

Avrupa sanatı için Leonardo ne kadar büyükse Rus edebiyatı için de Puşkin o kadar büyüktür.

Bazı rastlantısal özellikleri ve zamanın koşullarıyla ve kalıtım yoluyla aldığı kişisel özelliklerle açıklanabilecek, hepsi de soylulara özgü, geçici bazı özellikleri ondan ayrı tutmalıyız. Bunlar bizden olmayan, yabancı ve bize gerekli olmayan şeylerdir.

Bütün bunları bir yana attığımızda, karşımıza, büyük bir Rus halk şairi, güzelliği ve ince zekâsıyla insanları büyüleyen masalların yaratıcısı, ilk gerçekçi roman *Yevgeniy Onegin*'in ve en güzel tarihi dramımız *Boris Godunov*'un yazarı, ne şiirsel güzellik bakımından ne de duyguların ve düşüncelerin ifade gücü bakımından bugüne dek aşılamamış bir şair, büyük Rus edebiyatının atası olan bir şair çıkacaktır.

Onun, bir şairin yaşamdaki görevine bakışı açısından öğretici olan şu öznitelemelerini bir kez daha yineleyelim:

"YANKI"
"PEYGAMBER"
"ANIT"

Puşkin proleter okura ne veriyor? Birincisi, Puşkin'in yapıtlarında biz, yaşam bilgisi açısından zengin, deyim yerindeyse, çok deneyimli bir yazarın sanatsal sentezlerinde sınıfsal psikoloji çerçevelerinin dışına taştığını, sınıf eğilimlerinin üzerine çıktığını ve bize bu sınıfı, dışarıdan bakıldığında tarihsel deneyimin başarısız ve düzensiz bir örgütlenmesi, içeriden de çıkarcı, uzlaşmaz çelişkilerle dolu bir ruh hali olarak nesnel bir biçimde resmettiğini görüyoruz.

Saf ve kesin bir sınıf yazarı, ait olduğu sınıfı, bütün bir halk kitlesi için mutlak önemde, herkes için kayıtsız koşulsuz uyulması gereken dogmalar oluşturan yadsınamaz sosyal gerçeklerin hâkimi ve sahibi olarak göstermek ister; böyle bir yazar, sınıfının düşüncelerini, duygularını ve inançlarını hayatın bütün yönlerinin, insanlığın bütün deneyiminin tek doğru, tam ve şaşmaz yansıması olarak betimler.

Kuşkusuz, Puşkin bir asilzadedir. Bir zamanlar kendisi de bununla övünmüştür, fakat bizim için önemli olan, onun daha gençlik dönemlerinde asilzade geleneklerinin boğuculuğunu hissetmiş, sınıfının entelektüel açıdan yoksulluğunu, kültürel zayıflığını anlamış olması ve bütün bunları, asillerin yaşamını, bütün kusurlarını ve zayıflıklarını etkileyici bir doğrulukla yansıtmış olmasıdır.

Puşkin'i ele aldığımızda, günlük yaşamla ilgili çok sayıda izlenim edinmiş biri olarak, bu izlenimlerini şiirde ve düzyazıda dâhice yeteneğiyle eriştiği en gerçekçi, en doğru haliyle yansıtmak isteyen bir yazar olarak görüyoruz onu.

Onun yapıtları, zeki, bilgili ve doğru sözlü bir yazarın bir dönemin törelerine, geleneklerine, görüşlerine ilişkin değerli tanıklığıdır; bu yapıtların hepsi, Rus tarihini yansıtan ustaca çizilmiş tablolardır.

Sınıf yazarı, gözlemlerini sınıfının çıkarlarının gerektirdiği şablona göre gruplaştırarak bize şöyle der:

"İşte benim insan yaşantısıyla ilgili gözlemlerimden çıkardığım gerçek, bundan başka gerçek yoktur, olamaz da!"

Bu bir sınıfın eğilimlerinin başkaları için de mutlak bir dogma

haline dönüştürülmesidir. Bu tüm halk kitlesinin yalnızca egemen gücün çıkarına olan ahlak ve hukuk normlarına tabi olması gerektiğini ileri süren bir propagandadır. Burada sanat, aktif politikanın çıkarlarına kurban edilerek, bir savaş aracına indirgenmektedir ve buradaki sahtekârlığı gördüğümüz ya da hissettiğimiz için inandırıcı olamamaktadır.

"...Kimin soyundan gelirsem geleyim," diyor Puşkin, düşünce tarzım asla buna bağımlı olmamıştır."

Bunlar, bütün bir ulusun çıkarlarının kendisi açısından tek bir asilzade sınıfının çıkarlarından daha yüce olduğunu duyumsayan bir insanın sözleridir fakat böyle konuşmasının nedeni, kişisel deneyiminin, asilzade sınıfının deneyiminden daha geniş ve daha derin olmasıdır.

Puşkin'in şiirlerinin estetik öneminden söz etmeyeceğim. Bu, onun şiirlerini günümüzün en iyi şairlerinin şiirleriyle karşılaştırmayı, dilin sözcük zenginliği, basitlik, yerindelik ve benzeri bakımlardan incelenmesini gerektirir.

Onun şiirlerini benim kötü okumamla dinlediniz, daha önceden de bu şiirleri biliyordunuz. Günümüz şairlerinden hiçbirinin, Puşkin'in "Baküs'ün Şarkısı" gibi büyük bir sevinç marşını yazabilecek yetenekte olmadığını da biliyorsunuz.

[Neden sustu neşenin sesi?
Duyulsun Baküs'ün şarkıları!
Yaşasın güzel kızlar
Ve bize âşık genç karılarımız!
Doldurun doldurun bardakları!
Çınlayan dibine,
Koyu şarabın
Atın kutsal halkaları!
Kaldıralım bardakları, tokuşturalım bir kerede!
Yaşasın esin perileri, yaşasın akıl!
Sen, ey kutsal güneş, yan!
Bu kandil nasıl soluyorsa

Aydınlık şafağın önünde,
Sahte bilgelik de öyle eriyor ve çürüyor
Aklın ölümsüz güneşi önünde.
Yaşasın güneş! Yok olsun karanlık!]

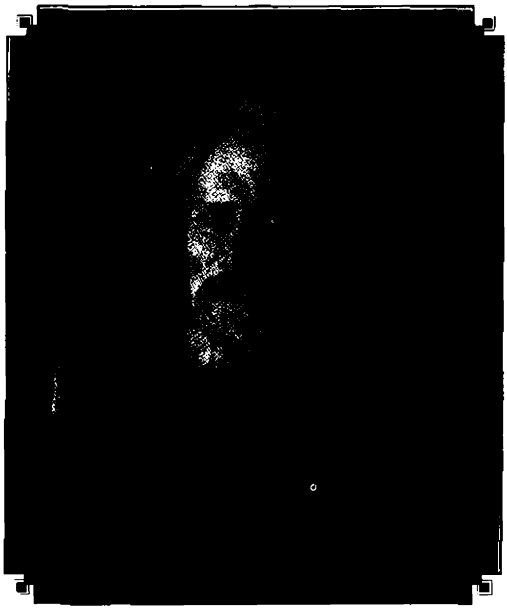
Notlar

Bu metin, M. Gorkiy'nin 1909 yılında, Kapri Adası'nda bir grup Rus işçisine verdiği konferansın notlarından alınmış bir bölümdür. M. Gorkiy'nin Puşkin'le ilgili düşüncelerini içeren alıntılar, ilk kez yazarın ölümünden sonra "İzvestiya TSİK SSSR i VTSİK" ("SSCB Merkez Yürütme Komitesi ve Bütün Rusya Merkez Yürütme Komitesi Haberleri" 1936, sayı 223, 24 Eylül) gazetesinde biraz farklı bir şekilde yayınlanmıştır. Konferans notları, A. M. Gorkiy'nin arşivinde korunduğu şekliyle ilk kez Gosudarstvennoye İzdatelstvo Hudojestvennoy Literaturı Yayınevi tarafından 1939 yılında Moskova'da yayınlanan *A. M. Gorkiy Arşivi, cilt 1, Rus Edebiyat Tarihi* kitabında yer almıştır.

M. Gorkiy'nin konferansta alıntı yaptığı yayınlar şunlardır:

A. S. Puşkin'in Yapıtları ve Mektupları Redaktör P. O. Morozov, "Prosveşçeniye" yayınevi, Sankt-Peterburg, 1903-1906, cilt: I, II, III, IV.

A. S. Puşkin'in Son Toplu Yapıtlarına Girmeyen Şiirleri. Petersburg Basımı 6. Cilde Ek Olarak R. Vagner Yayınevi, Berlin, 1861.

Nikolay Semyonoviç Leskov (1831–1895)

İlk iki romanı *Yer Yok* (1864) ve *Cani Düşmanı* (1870), liberal basının yıldırımlarını üzerine çekti. Yapıtları sevecenlik, mizah ve ayrıntı inceliğiyle taşradaki ruhani çevrenin yaşamını (*Kilise Adamları* 1872), toplumun kimi katmanlarının, tüccarların, köylülerin, küçük memurların törelerini ve özemlerini dile getirir. Leskov'un yeteneğinin en özgün yanı pitoresk öğelerle buluşlarla ve renkli sözcüklerle dolu canlı bir dil kullanmasıdır. Onun tanıklığı o dönemin Rusyasını denenliğine anlamak bakımından önemlidir.

N. S. LESKOV

Nikolay Semyonoviç Leskov, Moskova bölgesinin en karanlık illerinden Orlov'da doğmuştur. Leskov'un memleketinde "bacasız köy evleri" geleneği bugüne dek sürmüştür. Bu evlerdeki sobaların bacası yoktur ve "kara usulde" yakılır, yani çıkan dumanın tamamı, ev ahalisinin gözlerini yakıp, duvarları ve tavanı yoğun bir kurum katmanıyla kaplayarak evin içine dolar. Bu ilkel inler Orlov halkı için çok değerlidir. Leskov, "Ağıl" adlı öyküsünde köylülerin "bacasız" evlerine ne kadar alışmış olduklarını ilginç bir şekilde anlatmıştır.

Yazar Leskov'un dedesi papaz, büyükannesi tüccar, babası memur, annesi soyluydu; böylece dört sınıfın kanını kendisinde birleştirmiş oluyordu fakat onun üzerinde en derin etkiyi, çok büyük bir olasılıkla, beşinci sınıftan bir kişi yapmıştır. Bu, bir asker karısı, toprak kölesi, anlattığı hikâyeler, yazarın da ifadesiyle, "kâh ekşimsi kisel'e[x] doymuş hayatın üstüne yenen bir tatlı, kâh hayatın domuzlukları üstüne faydalı bir hardal" olan dadısıdır.

Halkı çocukluğundan beri iyi tanıyordu; otuzlu yıllardan önce

[x] Bir çeşit jöle –*çev.*

bütün Büyük Rusya (Rusya İmparatorluğu'nun Avrupa'daki topraklarına XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın başında verilen resmi ad) topraklarını dolaşmış, bozkır illerine gitmiş, Ukrayna'da, yani biraz farklı bir günlük yaşamın, farklı bir kültürün olduğu bir bölgede uzun süre yaşamıştır. Yabancı bir yerde yaşamak, kendisine başkasının gözleriyle bakmak demektir. Yazarlık çalışmalarına kitaplardan edinilmiş bilgilerle değil, halk yaşamından öğrendiği gerçek bilgilerle mükemmel bir şekilde donanmış olgun biri olarak başlamıştır. "Halkın ruhu" denilen anlaşılmaz şeyi her zaman çok güzel hissetmiştir.

Leskov'un edebiyat uğraşı kendisi için ağır bir dram olarak başladı. Eğer entelektüel Ruslar, birbirlerine karşı daha dikkatli ve daha özenli davranmayı becerebilmiş olsalardı, böyle bir dram yaşanmayabilirdi de. Bu entelektüel güçlerin ülkemizde sayısal olarak önemsiz olsalar da, hâlâ var olduklarını göz önüne almak gerekir. Ancak eskiden beri Ruslar "paramparça olma" hastalığına tutulmuşlardır ve Leskov, Petersburg'da çalıştığı ilk yıl yüreğine hiç de hak etmediği bir darbe yemiştir.

1862 yazında Petersburg'da sık sık kuşkulu yangınlar çıkıyordu. Bunların kasten çıkarılmış yangınlar olduğu ve yangınları üniversite öğrencilerinin çıkarttığı yolunda bir söylenti yayılmıştı. Leskov, gazetede bir makale yayınlayarak iktidarın ya üniversite öğrencilerinin yangın çıkarttığına ilişkin açık kanıtlar ortaya koymasını ya da vakit geçirmeden ve kesin olarak öğrencilerin üzerine atılmış olan iftirayı çürütmesini istemişti. Sığ düşünceliler bu makaleyi sanki yangınların suçunu öğrencilerin üzerine atan Leskov'muş gibi yorumluyorlardı. Leskov, bu kötü niyetli yorumu kaç kez çürütse de ona inanmadılar, çünkü bir insanı mahkûm etmek, onu aklamaktan her zaman hem daha kolay hem de daha hoştur; bizim aziz Rusyamızda ise insanlar, kutsal kitapta betimlenen ikiyüzlünün, Rus kabilesinin atası olduğunu akla getirebilecek bir kendi kendine hayranlık zevkiyle yakınlarını mahkûm ettirirler.

Saçma bir suçlamayla hayatı altüst olan, dosttan ve koruyucudan yoksun, kendini savunamayan, edebiyat dünyasında çok yeni

ve yabancı biri olan Leskov, önce Prag'a, sonra Paris'e gitti ve uğradığı hakaret yüzünden acı çekerek kendisini ne yazık ki intikam duygusuna teslim etti, bir tür "günün önemli olaylarının" vakayinamesi olan *Yer Yok* adlı kitabı yazdı. Bu kitapta altmışlı yılların aydınları çok önyargılı bir tarzda anlatılmış, bu arada akıllı ve yetenekli bir yazar olan, *Zor Zaman* adlı çok güzel bir uzun öykünün yazarı V. A. Sleptsov çirkin bir dille betimlenmiştir. *Yer Yok*, her şeyden önce kötü yazılmış bir kitaptır. Yazarın, hakkında söz söylediği insanları çok az tanıdığı, kitabın her satırında hissedilir. Kitabın amacı, "nihilizmi" açığa çıkarmaktır; o dönemin zeki gençlerinin düşünce ve duygu eğilimleri öyle adlandırılıyordu; gençlere özgü, küstah ve kaba bir istek, yüzyıllardır süren kölelikten henüz kurtulmuş olan bir ülkenin geçmişiyle bütün bağlarını bir çırpıda kopartma, bütün halk katmanlarını I. Nikolay'ın tahtta bulunduğu yıllarda özellikle dayanılmaz ve anlamsız bir hale gelmiş olan siyasi baskılardan ve kilise baskısından arındırma isteği, nihilizmin tetikleyicisi olmuştu.

Gençliğin reform öncesi hayatın çürük, küflü bataklığından kurtulma hamlesinde sağlıklı bir temel atılmıştı. Leskov bunu anlamamış ya da bu çılgınlığın önemini yeterince değerlendirememişti. Fakat kuşkulara açık sağduyusu, geçmişin, her birimizin sırtında bir kambur olduğunu, insanın belini ancak sürekli ve her an tetikte bulunan bir ruh gücüyle en iyi şekilde doğrultabileceğini ve Rusya'da tarihin ağır yükünü ortak bir irade gücüyle omuzlarından atabilecek az sayıda kişi bulunduğunu gayet iyi anlıyordu. "Yeni" insanlarda, bu insanların geçmişten alıp getirdiklerini görürken, onlarda gelecek açısından değerli olabilecek şeyleri gözden kaçırmıştı. *Yer Yok* romanında hemen hemen bütün kişiler kötü ya da gülünç tiplerdir, hepsi gerçeklerden uzak, güçsüz, çenesi düşük, övüngendirler ve hiçbirinin gidecek "yeri yoktur."

Fakat bu kitapta zavallı ve namussuz kalabalıkta kendi ruhuna uygun bir kahraman bulmuş olması Leskov açısından özellikle önemlidir. Bu kahraman, idealist, biraz tuhaf ve Çernışevskiy'in ünlü *Nasıl Yapmalı?* romanındaki Rahmetov'a biraz benze-

yen Rayner'dir. Rayner kendisini sosyalist olarak adlandırıyor, Rusya'da açık açık devrimci propaganda yapıyor ve 1863 Leh isyanı sırasında bir çarpışmada kahramanca ölüyor. Leskov, Rayner'i mertlik, neredeyse azizlik ışığıyla sarmıştır, fakat *Yer Yok* romanı genel bir öfke uyandırmış, roman devrimcilere yönelik bir ihbar sayılmış ve oybirliğiyle kınanmıştır. İş, ünlü eleştirmen Pisarev'in bir makalesinde "Leskov'la aynı dergide çalışmayı kabul edecek bir tek onurlu yazar çıkar mı acaba?" sorusunu sormasına kadar varmıştır.[*]

Cinayet gibi bir şeydi bu. O sıralarda delilik derecesinde sert bir insan olan Leskov, kısa süre sonra büyük ve her bakımdan iğrenç bir roman olan *Can Düşmanı*'nı yazdı; bu romanda nihilistler, *Yer Yok*'takinden daha da kötü, gülünç denecek kadar asık suratlı, akılsız ve güçsüz tipler olarak betimleniyordu. Sanki Leskov, öfkenin bazen aptallıktan daha da zavallı ve daha da ruh yoksunu bir şey olduğunu kanıtlamak istiyordu. Fakat yazar, bütün kahramanların şantajcı, hırsız, katil olduğu bu öfkeli umutsuzluk ve kişisel öc kitabına da tuhaf bir tip koymuştu: Dış görünüşü gülünç, devrimci bir kız olan Anna Skokova; hareketleri telaşlı, konuşması aceleci bu kız biriyle tanışırken adının Vanskok olduğunu söylüyor. Bu kız, sanatçının eliyle hayatın içinden ustaca çekip çıkarılmış, şaşırtıcı bir beceriyle betimlenmiş, yanıltacak kadar canlı bir tip. Rus devrim hareketi onlarca Vanskok yaratmıştır. Aptal denecek kadar aklı kıt bir yaratık olan, kendini kaybedecek derecede coşkulu, yorulmak bilmeyen Vanskok, kendisi aziz olduğu için aziz olduklarına inandığı kimselerin yap dedikleri her şeyi yapmaya hazırdır. Onu adam öldürmeye göndermişlerse öldürecektir ama hapiste en kötü parti düşmanının kirli gömleğini seve seve onaracaktır; bir gün önce kendisini dövmüş olan bir adamın yarasını kendisini zorlamadan sarabilir, gizli bir matbaada çalışarak aylarca bir bodrumda bunalabilir, patlamaya hazır bombaları ve patlayıcı cıva kapsüllerini koynunda saklayabilir, kendisine işkence yaparlarken

[*] Pisarev'in söz konusu makalesi "Rus Edebiyatı Bahçelerinde Bir Gezinti" adını taşıyordu.

gülümseyebilir, hatta vücudunun üstünde harcadıkları emeğin yararsızlığı yüzünden işkencecilerine acıyabilir ve herhangi bir anda "dostları için" ölmeye hazırdır.

Bu insan bir silahtır ama aynı zamanda aziz bir insandır, gülünç fakat güzel, masallardaki iyilik perisi gibi, her ne kadar bir köpeğin körü körüne bağlılığını anımsatsa da insanlara karşı hiç bitmeyen, coşkulu bir sevgiyle, kutsal bir sevgiyle yanıp tutuşan biridir.

Bu tip, kendisi küçük ama aslında büyük insanlar, aşkı uğruna güle oynaya acı çeken insanlar, "bir saatlik şövalyeler" bakımından zengin, ömür boyu kahraman olanlar bakımındansa utanılacak kadar yoksul olan ülkemizin en iyi insanlarındandır. Bu tip insanlardan gurur duymak belki de üzücü bir şeydir ama yine de bunlar, içlerindeki canavarı yok etmiş diyebileceğimiz kimselerdir. Leskov'un en büyük yararlılığı, bu insanları çok güzel hissetmesi ve olağanüstü bir dille betimlemesidir.

Kindar *Can Düşmanı* romanından sonra Leskov'un edebi yaratıcılığı birden parlak bir resim, daha ziyade bir ikona resmi halini alıyor. Leskov, Rusya için Rusya'nın azizlerinden ve müminlerinden oluşan bir ikona duvarı yaratmaya koyuluyor. Kölelik yüzünden acı çekmiş, yaşamakta geç kalmış Rusya'yı, tüm sınıflardan ve katmanlardan insanların aynı şekilde mutsuz olduğu, bitli ve pis, hırsız ve sarhoş, aptal ve acımasız bir ülkeyi, sevilmesi gereken ama nedense şehvet düşkünü bir işkencecinin bir masuma yaptığı işkenceye benzeyen bu sevginin ıstırapları yüzünden yüreğin her gün, her saat kan ağladığı bir sevgiyle sevilmesi gereken bu alçak ülkeyi canlandırmayı ve coşturmayı kendisine amaç ediniyor gibi.

Leskov, insanın teselli edilmek ve iltifatlara boğulmak hakkına sahip olduğunu, insanın iltifat edebilmek ve teselli verebilmek zorunda olduğunu daha önce hiç kimsenin anlamadığı kadar iyi anlıyordu. Meczup Rus ermişlerinin hikâyelerini yazıyordu. Kahramanları elbette ki ermişlikleri kuşkulu insanlardır. Sürekli olarak yakınlarını kurtarmayı ve teselli etmeyi düşündükleri için bu

insanların kendilerini kurtarmayı düşünecek halleri ve zamanları yoktur. Onlar Tanrıyla baş başa kalıp, temiz ve aydınlık cennet hayatına kavuşmak için dua etmek üzere dünyayı bırakıp kızgın çöllere, sık ormanlara, mağaralara gitmezler, onlar, insanoğlunun kan içerken, açgözlülük ve kıskançlıktan vahşice ulurken, zalimlik ve öc alma konusunda şeytanla yarışırken bulandığı yeryüzündeki yaşam balçığına hiç düşünmeden ayaklarını sokuverirler. Bu insanlar hiçbir şey yapmazlar ya da muhterem din adamları ve dindar olmayan münzeviler gibi o kadar az şey yaparlar ki, Tanrıyı anlamak isterken insanı unuturlar, insan aklının daha az vahşi bir yaşam kuramayacak kadar zayıf olmasını haklı göstermeye çalışırken insanı acımasızca mahkûm ederler.

Leskov'un aklı, ayık ve kuşkucu bir akıldır. Her şeyden kuşku duyar, fakat eski Rusya'yı temize çıkartmayı, günahkârları sevindirmek için Rusya'nın müminlerinin sevimli ikonalarını yapmayı görev edinmesinin nedeni aklı değil, yüreğidir. Bu yüzden de onun Vanskok'u, Rayner'i, yaşama ve insanlara besledikleri sevgiyle büyülenmiş diğer bütün garip tipleri olağanüstü canlı insanlardır, önyargısız ve derinlemesine düşünebilen okurun yüreğinde fiziksel dokunuşlarıyla hissedilirler.

Yetmişli yıllarda, Leskov, görkemli kitabı *Kilise Adamları*'nı çıkarttığında ve şeytanca öykülerini birbiri ardına yayınlamaya başladığında Rus edebiyatının en önemli kahramanı, belki de tek kahramanı mujikti. Hemen hemen bütün yazarların ve gazetecilerin sesleri, halkın aklına ve yüreğine övgüler düzen bir koro şarkısında birbirine karışıyordu. Aydınlar, kölelik zincirlerinden kurtulmuş olan halkın güçlü kanatlarını düzeltmesini ve kartal uçuşuyla yurttaşlık özgürlüğüne ve manevi özgürlüğe doğru yükselmesini bekliyorlardı. O dönemin aydın kesimi, sahip olduğu güçlerden yararlanmak istemeyen, istese de bunu beceremeyen akılsız iktidarın gözünde kesinlikle kuşkulu konumdaydı. Aydınlar, gelişmemiş ve kültürsüz ticaret ve sanayi dünyasında da kendilerine yer bulamıyorlar, merhametsiz ve yeteneksiz monarşinin yerini anayasal düzenin almasını hayal ediyorlardı ve daha dün köle olsa da

toplu halde yaşamaya alışkın olan mujikin temsili yönetimin yararlarını çok iyi anlayacağından kesinlikle emindiler. Köyün bilgiye susamış olduğuna inanıyorlar, en iyi bilgilerini, duygularını ve kitaplardan çarçabuk edinilmiş şeyleri onlara götürüp sunuyorlardı; onlarca genç insan "halkın arasına" gidiyordu, gazeteciler ve yazarlarsa "korkusuz ve parlak bir yiğitlik örneği vereceklerinden kuşku duymadan" giden gençleri şiir ve düzyazı şeklindeki ateşli dileklerle uğurluyorlardı.

Dindar insanların büyük çoğunluğu ne kadar tahammülsüz, bu yüzden de ne kadar zararlı ise dindar olmayanlar da yaşam davası için o kadar işe yaramaz insanlardır. Ruslar eskiden beri çoğunlukla inanç duygusuyla yaşarlar, bizde nihilistler (Latince nihil sözcüğü, hiçbir şey anlamına gelir) bile kendi dogmalarına tutkuyla ve coşkuyla inanan insanlardır. İnsana karşı sevgi ve saygı noksanlığının yanı sıra, inanç fazlalığından bunalanlar Leskov'u pek iyi anlamadılar. İnancı zayıf ve kuşkucu biri olan Leskov ise ender görülen bir yeteneğe, enine boyuna iyice düşünüp, her şeye dikkat ederek sevme ve insanın son derece çeşitli ve bol olan acılarını derinden hissetme yeteneğinde bir yazardı. Eski Rusya'yı olduğu gibi, eski yaşam tarzının bütün saçmalıklarıyla birlikte seviyordu, memurlar tarafından kullanıla kullanıla canına okunmuş, yarı aç, yarı sarhoş halkı seviyor ve bu halkı bütün içtenliğiyle "bütün erdemlere yatkın" bir halk olarak görüyordu. Ancak bütün bunları severken, acılarla dolu bir sevginin, insanın yüreğindeki bütün gücü istemesini ve karşılığında hiçbir şey vermemesini de görmezlikten gelmiyordu. Bu adamın ruhunda güven ve kuşku, ülkücülük ve kuşkuculuk garip bir şekilde birleşiyordu.

Mujik'i, az da olsa ilahlaştıran bir âyin sırasında farklı düşünen birinin aykırı sesi duyulunca, herkes şaşkınlığa düşmüş ve kuşkuya kapılmıştı. Rusya'da insanlar çok okurlar -bunun nedeni işsiz olmalarıdır- ama bilerek ve dikkatli bir okuma değildir bu; yetmişli yıllarda -her zaman olduğu gibi- okurun düşünce yatkınlığına, zevkine ve genel olarak tutuculuğuna tam anlamıyla uygun düşen kitap, iyi kitap sayılırdı. Leskov'un öykülerinde herkes yeni

ve zamanın buyruklarına, narodnikliğin kurallarına düşman bir şey hissetmişti. Bu yeni şey, bir yandan bir şakacının şakası, diğer yandan bir kölelik yanlısının ve bir gericinin hıncı olarak görünmüş ve Leskov'un öykülerinin biçimi hemen hemen hiç kimsenin hoşuna gitmemişti; Leskov, hiç kimsenin hoşuna gitmeyi becerememişti: Gençler alışkın oldukları "halka gitme" itisini almıyordu ondan, tersine *Misk Sığırı* adlı hüzünlü öyküsünde "dereyi görmeden paçaları sıvama!" uyarısı hissediliyordu. Olgun yaştakiler onda yeterince açık ifade edilmiş "sivil düşünceler" bulamamıştı, devrimci aydınlar *Yer Yok* ve *Can Düşmanı* romanlarını hâlâ unutamıyorlardı. Her katmanın, bütün grupların içindeki müminleri açığa çıkarmış olan yazarın hiç kimsenin hoşuna gitmediği ve kuşkuları üzerine çektiği bir durum ortaya çıkmıştı; muhafazakârlar, liberaller, radikaller, velhasıl herkes oybirliğiyle onu politik açıdan güvenilmez biri sayıyordu; bu olgu, gerçek özgürlüğün, partilerin dışında bir yerde olduğunu gösteren yeni bir kanıttır.

Leskov, kahramanlarına halkla ilgili olarak duyulmamış, hakaretvâri, belki son derece acı sözler söyleterek kendisine karşı takınılmış olan olumsuz tavrı daha da artırmıştır. Eserlerindeki akıllı adamlardan biri Orlov köylülerine şöyle bağırıyor: "Ah siz, Slav süprüntüleri, ah siz sünepe herifler!" Ve ilerledikçe örneğin "Halk ahmak ve kötü yüreklidir", "son derece umutsuz fakat buna üzülmediği gibi övünüyor bir de" gibi yargılara daha da sık rastlanıyor.

Almanya'nın en önemli demokratlarından biri olan şair Heine de "halkı seven onu hamama götürmelidir," demiş. Heine'nin bu tip kötü şakalarını bağışladılar ama Leskov'a gelince, onun yüreğinin acı notlarını tutuculuk hesabına kaydettiler.

İnsanların, köylünün düşünce özgürlüğüne, onun sosyal gerçeğe olan susuzluğuna inanmaları gerekiyordu, oysa Leskov tutup *Misk Sığırı* öyküsünü yazıyor; bu öyküde bir yüksek okul öğrencisi, köylülere, bütün kerestecilerin onlara düşman olduğunu telkin etmeye çalışıyor. Köylüler propagandacının dediğini kabul ediyorlar... "Doğru, haklısın!" diyorlar. O saat gidip onu tüccara ihbar

ediyorlar: "Dikkat et, tekin biri değil!" Zavallı propagandacı "tüccarı atlayıp geçemezsin" sözüne inanmış olarak asılmıştır. Ağaçta asılıdır ve bir köylü, asılan adama bakmaya gelen tüccara, "tatlı, yılışık bir sesle" şöyle der: "O çürüyüp gidecek, sizse yaşayacaksınız, Leksandr İvanıç!"

Bu sözler, köylüye inanmış olan insanların nasıl hoşuna gidebilirdi? Sivastopol harekâtı sırasında rahatlıkla bol bol para çalmış olan *Utanmaz* adlı öyküdeki levazımcı, savaşın ahlaksızlaştırdığı subayların serzenişlerine karşılık şöyle diyor:

"Sizi savaşa gönderdiler ve bu görevi en iyi şekilde yerine getirdiniz, çarpışıyor ve kahramanca ölüyordunuz, tüm Avrupa'nın dikkatini çektiniz; biz ise hırsızlık yapılabilecek bir işte çalışıyorduk, biz de dikkati çektik, öyle çok çalmıştık ki, anlaşılmaması imkânsızdı ama örneğin bir yönerge çıksa da bizi birbirimizin yerine geçirseler, yani bizi siperlere, sizi de mal teslimatına verseler, o zaman biz hırsızlar savaşır ve ölürdük, siz de hırsızlık yapardınız."

Utanmaz öyküsündeki adam şunu da ekliyor: "Utanmaz belki de haklıydı kim bilir." Bu tür öyküler kimin hoşuna gidebilirdi ki?

Bu büyük yazar da böylece hayatının hemen hemen son günlerine kadar tek başına, anlaşılamadan, okurlardan ve yazarlardan uzakta yaşadı. Ancak artık ona daha dikkatlice yaklaşılmaya başlanıyor. Bunun tam da zamanı, çünkü Rus halkı konusunda yeniden çok ciddi düşünmemiz, Rus halkının ruhunu anlama görevini tekrar ele almamız gerekiyor.

N. S. Leskov, bir söz ustası olarak, Rus edebiyatının L. Tolstoy, Gogol, Turgenyev, Gonçarov gibi yaratıcılarıyla yan yana yer almaya tümüyle layık bir yazardır. Leskov'un yeteneği, Rus toprağı konusundaki kutsal yazıların yukarıda adı geçen yaratıcılarından güç ve güzellik bakımından biraz geride kalmaktaysa da, yaşamdan aldığı olayların içerik bakımından genişliğiyle, günlük yaşamdaki gizemleri kavrayışındaki derinlik ve Rus dili konusundaki ince bilgisiyle sözü geçen öncellerini ve çağdaşı yazarları genellikle

geride bırakıyor. Leskov'un edebiyatımızın devlerinden tek farkı, onların, eserlerini esnek yazmış olmaları, kullandıkları sözcüklerin kile benzemesi, bu kilden Tanrı'ya özenerek, insanı yanıltacak kadar canlı insan bedenleri ve yüzleri yaratmış olmalarıdır. Bu yazarların kitaplarını okuduğun zaman sözcüklerin gücüyle büyülü bir ruh kazandırılmış kahramanların, seninle fiziksel temasa geçip çevreni sardıklarını sanırsın, çektikleri acıları canın yanarak hissedersin, onlarla güler, onlarla ağlarsın, onlardan nefret edersin, onları seversin, seslerini duyarsın, gözlerindeki sevinci ve acının nemli sisini görürsün, onlarla dostça ilişkiler kurarsın ya da düşmanca duygularla kendinden uzaklaştırırsın. Bunların hepsi, tıpkı gerçek yaşamdaki kadar iyidir, ancak gerçek yaşamdan daha anlaşılır ve daha güzeldir.

Leskov da bir söz sihirbazıdır, fakat o esnek yazmamış, anlatmak istediklerini hikâye etmiştir ve bu sanatta bir benzeri daha yoktur. Hikâyeleri, ulvi bir şarkıdır. Basit, tertemiz Rusça sözcükler, birbiri peşi sıra ustaca dizelere dökülüp kâh düşünceli kâh neşeli sesler çıkarır, bu sözcüklerde her zaman insanlara karşı gizliden gizliye tatlı, kadınsı, titrek bir sevgi hissedilir; bu saf, tertemiz sevgi, bir parça utanır kendisinden. Onun hikâyelerindeki kişiler sık sık kendi kendilerine konuşurlar ama konuşmaları o kadar canlı, o kadar doğru ve inandırıcıdır ki, bu tipler gizemli bir dirilikle karşınızda dururlar. L. Tolstoy'un ve öteki yazarların kişileri gibi elle tutulur, gözle görülür kişilerdir, başka bir deyimle, Leskov da onlarla aynı sonuca ulaşır, ama farklı bir ustalık yöntemi kullanır.

Turgenyev, Gonçarov ve diğer yazarlar, betimledikleri tipin yaşamına kendi kişisel katılımlarının okur tarafından hissedilmesini istemiyorlarsa hemen hemen hiç hissedilmezler. Leskov ise neredeyse her zaman okurun yakınlarında bir yerdedir fakat onun sesi, birinin, sanki yaşlı ve güngörmüş bir dadının, Homeros'un ya da çok bilmiş Herodotos'un sanatı ve gücüyle ama bir eski zaman ozanının insanı yoran resmiyetinden ve "tarihin babasının" saflığından uzak anlattığı yarı masal, yarı gerçek garip şeyleri duymanıza engel olmaz. Tolstoy ve Turgenyev, kahramanlarının çevresinde,

onlara daha da güzel bir hayat veren fonlar yaratmayı severler, çevredeki manzaradan, düşüncelerin akışına ve insan duygularının oyununa ilişkin betimlemelerden geniş biçimde yararlanırlardı. Leskov, bundan hemen hemen her zaman kaçınmış ve konuşma dilinin oyasını ustalıkla örerek aynı sonuçlara ulaşmıştır.

Sert insanlar, ki bunlara püristler (dilde özleşme isteyen akım yanlıları) de deniyor ve nedense iyi ve sevimli insanlar olamıyorlar, söz söyleme sanatının gizlerini ve kaprislerini bizzat yaratıcılarından sözde daha derinlemesine ve daha açık anlayan sert eleştirmenler, "minonoska" yerine "mimonoska", "miazmı" yerine "fimiazmı", "trevolneniye" yerine "tri volneniye" vb. sözcükleri kullanıp dili bozduğunu söyleyerek Leskov'u sık sık kınamışlardır. Sonuç başarısız bile olsa insan ara sıra şaka yaparsa ne olur sanki? Tanrılar bile başarısız şakalar yapmışlardır.

Leskov ayrıca, çevirilerden, bilimsel-popüler yapıtlardan yığınla yabancı sözcüğün geniş bir dalga halinde Rus diline aktığı bir dönemde yazıyordu ve "garantiya", "subsidiya", "kontsessiya", "gründerstvo" vb. arkalarında çok iğrenç anlamların ve işlerin gizlendiği sözcüklerin, sapına kadar Rus olan, Rus dilini bütün incelikleriyle bilen, bu dilin güzelliğine hayran olan Leskov'u kızdırmaması olanaksızdı.

Leskov, her türlü etkiden uzak, en özgün Rus yazarıdır. Onun kitaplarını okurken eski Rusya'yı bütün iyi ve kötü taraflarıyla en iyi biçimde hissedebilir, güzelliğe ve özgürlüğe içtenlikle inandığı anlarda bile kendi inancının kölesi ve yakınlarının can düşmanı olmanın bir yolunu bulan kafası karışık Rus insanını daha açık seçik görebilirsiniz.

Honoré de Balzac (1799 1850)

Les Chouans tarihi romanıyla tanındı. 1830'lardan sonra bir toplum tarihi yazmak amacıyla eski ve yeni romanlarını üç bölüm halinde toplamaya karar verdi. Bu tasarı 12 cilt olarak gerçekleşti. 1840'ta bu yapıtların hepsine Dante'yi anımsatan bir başlık koydu: *İnsanlık Komedisi*. 1834'te gerçekçiliğin başyapıtı kabul edilen *Goriot Baba*'yı yazdı. Roman türünde gerçekçilik ve doğalcılık akımlarının yaratıcısı olarak kabul edilir. "Klasik roman tekniğini" Balzac'ın kurduğu benimsenir. Eserlerinde nedenselliği ve arka planla karakterler arasındaki ilişkiyi açıklamakta ustadır.

BALZAC ÜZERİNE

Balzac'ın yapıtlarını anımsamak benim için tıpkı boş, sıkıcı bir vadide yürüyen yolcunun bir zamanlar geçtiği verimli, güzel bir diyarı anımsaması gibi hoş bir şey.

İlk Fransız kitabını okuduğumda on üç yaşındaydım. Bu, Edmond Goncourt'un *Zemganno Kardeşler* adlı kitabıydı ve sanatçıların, kendilerine karşı düşmanca bir merak duyan, dar, ruhu çirkinleştiren bir çevrede manevi yalnızlık kaderine mahkûm insanların dokunaklı öyküsünü anlatıyordu.

Bu güzel kitap, beni içerdiği insan hasretiyle heyecanlandırmış ve bana her zaman ruhunun en iyi yanlarını dünyaya sunan bütün insanlara karşı özellikle dikkatli, ilgili ve merhametli davranma düşüncesini aşılamıştı.

Goncourt, aynı zamanda bende tarihini çok az ve bölük pörçük bildiğim ve gözümde bir şövalyeler ülkesi, bir kahramanlar ülkesi olarak canlanmış olan Fransa'nın edebiyatını tanıma isteği uyandırmıştı. Tanıdığım lise öğrencilerine Fransa'da hangi yazarlar olduğunu sormaya başlamıştım ve bana Fransız kitaplarının çevirilerini vermelerini rica etmiştim.

Balzac'ın küçücük bir kitabı elime geçmeden önce baba

Dumas'nın, Ponson du Terrail'in, Buagobeya'nın, Zaconne'nin, Gaborio'nun, Xavier de Montepen'in ve onlarca başka yazarın sayısız kitabını yutarcasına okumuştum. Balzac'ın kitabının adı *Tılsımlı Deri*'ydi.

Bir antikacı dükkânının betimlendiği sayfaları okurken aldığım anlatılması olanaksız zevki açıkça anımsıyorum. Bu betimleme benim için söz uyum ve zarafetinin en güzel örneklerinden biridir hâlâ. Bu kitapta ustalığıyla beni etkilemiş olan bir başka yer, Balzac'ın sadece bir masa başı sohbetinin birbiriyle bağlantısız tümcelerinden yararlanarak şahısları ve karakterleri etkileyici bir açıklıkla resmettiği diyalogdur.

Balzac'ın kitaplarını aramaya başlamıştım ve okuduğum bir sonraki kitabı *Goriot Baba*'ydı; bu kitap beni kesin olarak yere sermişti ve uzun bir zaman kendimi, çiğnenen insan onurunun, insanların yüreklerine attıkları acıların öcünü almakla dünyayı tehdit eden Rastignac gibi hissetmiştim. O günlerde yaşantım pek iyi değildi fakat sağlıklıydım ve bu yüzden romantik biri olmuştum.

İnsanlık Komedisi'ni okuduğumda artık yirmi yaşındaydım; bu kitap, benim biçimlenmemiş romantizmime en kuvvetli darbeyi indirmişti. Kitapta Balzac'ın dehasını hissediyordum ve onu galiba bir öğretmeni, bir dostu sever gibi seviyordum.

İki üç yıl sonra Rusya'da Balzac'ın bütün eserlerinin çevirisi yayınlandı, bütün kitaplarını ikinci kez okudum ve büyüklüğünü böylece anlamış oldum. Yeteneğinin destansı boyutları beni hayrete düşürüp tutsak etmişti. Planlarının genişliği, düşüncelerinin yürekliliği, sözlerinin gerçekliği ve geleceğe ilişkin, çoğunlukla doğrulanmış dâhice önsezileri, onu dünyanın en büyük öğretmenlerinden biri yapıyor.

Shakespeare, Balzac, Tolstoy, bence insanlığın kendisi için diktiği üç anıttır. Her zaman şu veya bu alanda yeni yaratıcılık biçimleri, yeni yaşam biçimleri üreterek daima insanlığın önünde yürümüş ve şimdi de yürümeyi sürdüren Fransa'yı Balzac olmasa daha az anlayabilirdim. Bankerler Fransa'nın onurunu lekeliyorlar. Bundan bir kez daha söz etmiştim ve sözlerim sevdiğim bir ülke-

de anlam veremediğim bir öfkeye neden olmuştu. Ancak özgürlük yolunda Rus halkının ayağına çelme takan Fransız borsasının kültür karşıtı, insanlık karşıtı faaliyeti, büyük işlerin ve büyük isimlerin ülkesi Fransa'nın gerçek evlatları Hugo, Balzac, Flaubert gibi adların tertemiz ışığını ben biliyorum ki asla karartamayacaktır.

Balzac'a şahsen ne borçlu olduğumu bilemem ve söyleyemem fakat onun genel olarak Rus edebiyatına etkisi çok büyüktür. Bu husus, Lev Tolstoy tarafından da kuşkuya yer bırakmayacak şekilde doğrulanmıştır. Bana şu soruyu sormuştu:

"Yabancılardan en çok kimi okuyorsunuz?"

Söyledim.

"Güzel. Ama Fransızları daha fazla okuyun. Bir dönem herkesin yazmayı öğrendiği Balzac'ı, Stendhal'i, Flaubert'i, Maupassant'ı okuyun. Yazmayı iyi bilirler, biçim duyguları ve içeriği yoğunlaştırma becerileri şaşırtacak kadar gelişmiştir. Onların yanına yalnızca Dickens'ı, belki bir de Thackeray'i koymak mümkündür. Eğer ben Stendhal'in *Parma Manastırı*'nı okumamış olsaydım, *Savaş ve Barış*'ın savaş sahnelerini yazamazdım."

Size yazdığım bu mektubu burada bitiriyorum.

Balzac, benim için sonsuz ve gücümün üstünde bir konu, üstelik onunla ilgili anılarım, hayatımın en zor günleriyle buluşuyor, bu da heyecan verici bir şey.

Kitabın benim hayatımda bir annenin oynayacağı rolü oynadığını ve Balzac'ın kitaplarının, onun yapıtlarında her zaman çok büyük bir güçle ve sevinçle hissettiğim insan sevgisi ve yaşamla ilgili olağanüstü bilgisi açısından benim için en değerli kitaplar olduğunu da söylemek isterim.

Notlar

İlk kez (Fransızca çeviri olarak) "La Revue" dergisinde (Paris, 1911, sayı 14, 15 Temmuz); Rusça olarak da "Molodaya Gvardiya" dergisinde (1927, sayı 1, Ocak) yayınlandı. 1938 yılında İ. A. Gruzdev, *Gorkiy ve Dönemi* adlı kitabında bu makaleye yer vermiştir.

Anatole France (1844-1924)

Sylvestre Bonnard'ın Suçu (1881), *Bay Jérôme Coignard'ın Düşünceleri* (1893) romanlarında burjuva gerçeklerinin çirkinliği, bir ironi olarak ortaya çıkar. *Çağdaş Tarih* (1897-1901) adlı nehir romanında burjuva düzenin eleştirisi derinleşir. *Penguenler Adası* (1908) ve *Meleklerin İsyanı* (1914), din karşıtı siyasi yergilerdir. Tarihte devrimin nispeten ilerici bir rol oynadığı kuşkusu (*Tanrılar Susamışlardı*), 1917 yılında sarsılmış, Anatole France hayatının son yıllarında sosyalizm düşüncesini kabul etmiştir. 1921'de Nobel Edebiyat Ödülü kazanmıştır.

ANATOLE FRANCE

"Fransa'nın ruhunu başka ulusların ruhundan ayıran en karakteristik ve Fransa yararına olan nedir?" sorusuna şu yanıtı verirdim: Bir Fransız'ın düşüncesi, fanatizme neredeyse tümüyle yabancıdır, bu yabancılık kötümserlik konusunda da geçerlidir; Fransız kuşkucuları bana Protagoras ve Pirron'un değil, Sokrates'in öğrencileri gibi görünürler.

Bilindiği gibi Sokrates, ahlakın temelini "beylik gerçekleri" yıkan düşüncenin anarşik çılgınlığına alıp, nesnel gerçeğin, kendinin ve dünyanın kavranmasına yönelik tam bir düşünce özgürlüğü ortamında insan iradesiyle elde edilebileceğini savlayıp "sofistlerin aklın müthiş gücüne gösterdikleri aceleci ilgiye" sınırlar koymuştur.

Fransa'nın manevi gelişme tarihi konusunda bilgimin az ve düşüncelerimin yanlış olması tabii ki mümkündür. Ancak bildiklerim, bana Fransız dehasının, fanatik ve soğuk kendine güven duygusundan mutluluk duyacak kadar uzak olduğunu, asırlardır şu ya da bu dogmayı belirlemek, düşünceyi şu veya bu sistemin dar nehir yatağına sokmak, dogmaların ve sistemlerin dokunulmazlığını bir engizisyon yargıcının sebepsiz gaddarlığıyla korumak gibi despo-

tik bir hevesten çok uzak olduğunu gösteriyor. Bana öyle geliyor ki, Prokrustes'in yatağı* anlama özgürlüğünün ırzına geçen ukala dümbeleklerinin en sevdiği şeydir ve bu şey, Fransa'da hiçbir zaman özel bir ilgi görmemiştir. Ve bir Fransız'ın söylediği şu sözleri çok doğal buluyorum:

"Düşünüyorum, o halde varım."**

Rabelaise ve bir yüzyıl sonra Voltaire'e el uzatan Montaigne'den başlayarak Fransız şüpheciliği, Sokrates'le aynı düşüncede, Aydınlanma'nın gerekli olduğunu kanıtladılar. Rabelais, "şişe kâhininin" ağzından, doğa güçlerini insanların çıkarlarına tabi kılıp, insanlara doğayı inceleme öğüdü veriyor,*** Montaigne, "insanlardan saklanan felsefeyi "şarlatanlık" olarak adlandırıyor.

Jonathan Swift'in bir tek neşeli gülümsemesini anımsamıyorum, fakat keşiş Rabelais, kendisinden önce hiç kimsenin yapamadığını yapıyor ve gülebiliyordu. Bugün de Romain Rolland'ın *Colas Breugnon*'una kadar Fransa'da Rabelais'nin gülüşü kesilmiyor. Güzel bir gülüş ise ruh sağlığının şaşmaz belirtisidir.

Başka ülkelerde karamsar filozoflar, karamsar şairler görüyoruz fakat ben dünyada ve kendi içinde başarısız uyum arayışları yüzünden kendisini aşağılanmış hissederek kendisine ve dünyaya lanetler okuyan birinin karamsarlığını farklı görüyorum; karamsarlığın bu türünü, dünyamızda bu kadar çok bulunan ve yok edilmeyi gerektiren ruh ve beden işkencelerine umutsuzca boyun eğmekten ayırıyorum. Baudelaire'in karamsarlığını bu nedenle kabul ediyorum, ancak Lenau'nun gerçeklerin kötülük dolu kaosuna duyduğu karamsar bağlılık, yabancısı olduğum bir şey ve Balzac'ın

---

* Eski Yunan'da ünlü haydut Prokrustes yoldan geçenleri bu yatağa zorla yatırır, boyu yataktan uzun olanların ayaklarını keser, kısa gelenlerinse ayaklarından çekerek uzatırmış.

** Fransız filozofu Descartes'a aittir (Y.N.)

*** Rönesans dönemi Fransız yazarı F. Rabelais'nin (1494-1553) *Gargantua ve Pantagruel* romanından. Rabelais'nin şen karakterli, masum ve iyi yürekli bir devin maceraları aracılığıyla o çağın bütün hoşgörüsüzlüklerini, insandışılıklarını başarılı bir anlatımla yeren ve gülünç düşüren bu romanı, Batı Rönesansı'nı başlatan temel eserlerden biridir. "Başkaları için zararlı ve hürriyet kısıtlayıcı olmamak koşuluyla her istediğini yap" ilkesine dayanan eser, Swift'ten Balzac'a belli başlı romancıları derinden etkilemiştir.

aşağılayıcı ama doğru "Gerçek kadar aptal" sözünü yinelemeyi çok seviyorum.

"Avrupa'nın batışı,"* Avrupa kültürünün yok oluşu konularında en az Fransa'da konuşulduğunu ve yazıldığını da belirtmek gerekir belki.

Kolayca geliştirilebilecek ve hayatın her alanına yayılabilecek olan bu karşılaştırmaların okura gerekmediğini varsayalım. Ancak Anatole France'ın dehası hakkında düşünürken ulusların ruhundan söz etmemek olanaksızdır. Dostoyevskiy ve Tolstoy, Rus halkının ruhunu her biri kendince tam ve son derece ayrıntılı olarak gösterdilerse, benim için Anatole France da kendi halkının ruhuyla aynı ölçüde çok yönlü ve derin bağlarla bağlıdır. Bu eşitleme için Rus tarafından bana karşı çıkanlar olacaktır mutlaka, ancak bu, zevklerin tartışılması olurdu. Ayrıca ben estetik büyüklükleri değil, şu veya bu ulusun ruhunu tam olarak ifade etme derecesini kıyaslıyorum. Bu açıdan bakınca benim için Anatole France bütün ülkelerin en büyük dâhilerine eşittir. Ruhsal bakımdan sağlıklı birinin bizlere alabildiğine yanlış, zararlı ve sadece yaşama zevkinin çarpıtılmasını ifade edecek kadar basit biri olarak göründüğünü de eklemek gerekir.

Anatole France'ın düşünce güzelliğinden söz etmeyeceğim ve onun dilini bilmediğim için sözlerinin zarafeti ve zenginliği konusunda, (bu erdemler onun kitaplarının Rusça çevirilerinde bile son derece açıkça hissedildiği halde), susmak zorundayım. Anatole France beni öncelikle cesaretiyle ve ruh sağlığıyla hayran bırakıyor; gerçekten de "sağlam ruh sağlam vücutta bulunuyor." Bütün hayatı büyük sosyal felaketlerle dolu bir zamanda geçti ve ben, onun keskin zekâsının olayları değerlendirirken yanıldığını anımsamıyorum. Gerçi savaş konusundaki tavrının komünizm düşüncesi konusundaki tavrıyla nasıl bir bağlantı içinde olduğunu da açıklıkla bilmediğimi söylemek zorundayım. Onun büyük bir aristokrat ağırbaşlılığı vardı ve bu soylu ağırbaşlılık, bu dünyanın

* Gerici Alman filozofu ve gazetecisi O. Spengler'in kitabı *Avrupa'nın Batışı* kastediliyor (Y.N.).

kederini, tasasını insanlardan yakınarak ve kişisel sıkıntılarını açıklayarak abartmasına izin vermiyordu. Aslında bu olağanüstü insanın pek çok acı çektiğinden ve bu sıkıntıların yalnız *Penguenler Adası* gibi bir kitap üzerinde cesaretle çalıştığı zamanla sınırlı olmadığı da tartışılmazdır. "Kuşkuculuk Üzerine"* adlı küçük bir yazısında Papaz Yardımcısı Johan'ın öyküsünü aktarıyor:

"Aziz Grigoriy, İmparator Trayan'ın ebediyen mahkûm olduğunu öğrenince ağladığında Tanrı, Trayan'ın ruhunu ebedi işkencelerden kurtarmış: Ruhu cehennemde kalmış, fakat o zamandan beri cehennemde bir kötülük görmemişti."

Avrupa'nın egemen sınıflarınca öylesine ustaca, öylesine mükemmel kurulmuş kirli bir cehennemde yaşayan, dış görünüşüyle bir satiri andıran, bir antik dönem filozofunun yüce ruhundaki Anatole France, bütün "çirkinlikleri" keskin gözleriyle görüyor ve hissediyordu. İri burnu, ne kadar ince olursa olsun cehennemdeki bütün pis kokuları alıyordu ve tıpkı Sokrates gibi Anatole France da beylik, yaygın bir düşüncenin iyi düşünce olarak kabul edilmesindeki kötülüğü ortaya koymayı hem seviyor hem de bunu en iyi biçimde başarıyordu. Üzüntü verici "Dreyfus Davası"na karşı tavrı, Paul Margerita'nın** kovuşturulması hakkındaki mektup ve başka pek çok şey, insanlara ve dünyaya karşı kayıtsız kalmanın Anatole France'ın kuşkuculuğuna çok uzak şeyler olduğunu yeterince gösteriyor. Pirron'a hayran olan Anatole France bu eski kuşkucunun öğretisini "ahlak öğretisi" olarak kabul etmiştir.

Ve hiç kimse iyilik ve kötülük anlayışlarımızın bağıntılılığını bu kadar iyi hissetmiyordu: Guy de Maupassant'ın *Pierre et Jean* kitabı üzerine bir eleştiri yazısında*** Anatole France, bir bilgenin yumuşak ironisiyle insanların alışkın oldukları bağıl olanı mutlak olarak kabul etme eğilimini "masum" bir eğilim diye adlandırıyordu. Bu durumda Rusça "masumiyet" terimi "saflık" anlamı veriyor.

* Bkz. A. France'ın *Kitaplar ve İnsanlar* kitabı, M. L. 1923.

Victor Margerita olması gerek (Y.N.)

*** A. France'ın "Guy de Maupassant" adlı makalesi kastediliyor, bkz. *Kitaplar ve İnsanlar* kitabı.

Kesinlikle emin olduğu bir şey vardı: "Bildiğimiz bir tek gerçeklik var: Kendi düşüncemiz. Dünyayı yaratan da budur." O, tek bir gerçeğe, güzelliğe dine inanır gibi, şaşmadan inanıyordu. Bay Bourdeau'nun *Tarihin Günahları* başlıklı kitabı üzerine yazdığı eleştiride,* saf altından dökülmüş sözcüklerle şöyle diyordu:

"Gerçekle güzellik arasında bir seçim yapmam gerekseydi hiç duraksamazdım: Güzelliğin, gerçeğin içindekinden daha yüksek ve daha içten bir gerçeği barındırdığından emin olarak güzelliği seçerdim."

Anatole France'ın töresi, geleceğin töresi olan estetikti. İnsanların yaşamının ancak güzelliğe doyduğunda adil bir yaşam olacağını bilgece sezdiği için haklı olarak güzelliği her şeyden önde görüyordu. Bence, düşünceyi insan ruhundaki güzelliğin en mükemmel simgelerinden biri olarak gördüğü için, düşünceye de büyük bir değer veriyordu. Ancak hiçbir zaman kendisini düşüncenin aracı ve düşünceye bağımlı bir varlık olarak hissetmiyordu; ne düşünce onun için fetişti, nede akıl idolü.

Anatole France, benim için düşünce hâkimidir, düşünceyi doğurmuş, sözcüklerle gösterişli bir biçimde giydirmiş, şık ve zarif, alaycı fakat kötülüksüz bir gülümsemeyle neşeli ve canlı bir düşünce olarak gün yüzüne çıkarmıştır. Düşüncenin şımarık oyunlarını çalgı çalanların hepsinin kendisini birinci sınıf yetenek saydığı ve anarşizme varacak kadar bireysel davrandığı bir orkestrayı yöneten dâhi bir müzisyenin zarafetiyle yönetiyordu.

Bu dünyadaki her şey gibi akıl da rahat etmek arzusuyla sık sık aceleci ve kendine aşırı güvenerek dogmalar, teoriler, sistemler belirliyor, böylece de düşüncenin anlayışlarımızın derinleştirilmesi ve genişletilmesi üzerinde gelecekte yapacağı çalışmanın özgürlüğünü zora sokuyor. Çoğu zaman Anatole France'ın, aklı fiziksel

* L. Bourdeau'nun *L'historie et les historiens* (Paris, 1888) adlı kitabı üzerine A. France'ın yazdığı *Les torts de l'histoire* başlıklı makale kastediliyor. France'ın makalesi 13 Mayıs 1888'de "Temps" gazetesinde, Rusça çevirisi ise "Tarihin Günahları" başlığı altında A. France'ın makalelerinin bir araya getirildiği *Kitaplar ve İnsanlar* (M. L. 1923) adlı kitapta yayınlanmıştır (Y. N.).

olarak garip biçimli bir yaratık olarak gördüğünü düşünürüm: Acele acele ağ örmeye, insanı farklı farklı gerçeklerin sağlam ağıyla bağlamaya ve insanın dünyayı kavrama iradesini köleleştirmeye çalışan bir örümceğin gövdesi üzerinde bir baş ve öfkeli bir yüz. Anatole France, bu karmaşık bütünü kısmen köleleştirme isteğini görüp alayla gülümsüyor.

Anatole France'ı akılcı olarak adlandırmak mümkünse o, aklı, tıpkı bir aslan, bir yılan gibi eğiten bir akılcıdır. Akılla oyun oynamayı ve tartışmayı seviyor, sataşıyor ve kızdırıyordu. Keskin diye adlandırabileceğim bir basitlikle sürekli olarak akla, aklın doğruladığı gerçeklerin çürüklüğünü gösteriyordu. France'ın mantığının "beylik gerçeklerin" kalın ve kaba derisine indirdiği darbeler özellikle güçlü darbelerdi. Yüce Fransız'ın haklı olarak ün kazanmış ironisinin dokunmadığı tek bir "beylik gerçek" olduğunu anımsamıyorum. Başrahip Kuanyar'ın hakkında hüküm verdiği ve *Kraliçe Pedauque*'da* sözünü ettiği şeylerin hepsi, kâğıt üzerindeki gerçeklerden kurulu çürük ve çoğunlukla da çirkin iskeletleri açığa çıkarıp her zaman yok olmuştur.

Anatole France'ın, oyun arkadaşı olan akla beslediği saygıyı bir an olsun yitirmeksizin Fransızlara özgü nezaketiyle akla şöyle dediğini duyar gibiyim:

"Ah, evet, Seigneur, siz gerçekten büyüksünüz, kesinlikle muhteşemsiniz, ama saygı uyandıran yaşınıza rağmen hâlâ çok gençsiniz ve tam bir mükemmellikten uzaksınız. Güzel isyan ediyorsunuz, evet ama zaman zaman bana öyle geliyor ki, isyanınız gerçeğin rahat yuvasında kendinizi sakinleştirme isteğinizden kaynaklanıyor ve kendiniz isteseniz bile sükûnete kavuşacağınız kuşkuludur. Pek çok şey yaptınız ve daha da fazlasını yapmanız, kaba dogmalar dövmek yerine hipotez yaratmayı yeğleyerek daha cesur çalışmanız gerekiyor."

Anatole France adının, yeteneğin şaşırtmadığı bir ülke olan Fransa'nın şan ve şeref tacında yüzyıllarca parlayacağını söylemek gereksiz.

---

* A. France'ın *Kraliçe Pedauque'un Aşevi* adlı yapıtı kastediliyor.(Y.N.)

Bu bilgenin huzura kavuştuğu yerin üstüne özlü sözler yazmaya karar verenlerin sadece "Anatole France" yazmış olmaları da doğru bir karardır. Bu sözcükler, dünyamızı yeteneğinin hazineleriyle zenginleştirdikten sonra yapıtlarını ve büyüleyici kişiliğini her bakımdan kolayca anlayabilmemiz ve değerlendirebilmemiz için yanımızdan ayrılan bir insanın önemini tam olarak içermektedir.

Notlar

"Krasnaya Nov'" dergisinde yayınlandı. (1927, sayı 5, Mayıs)

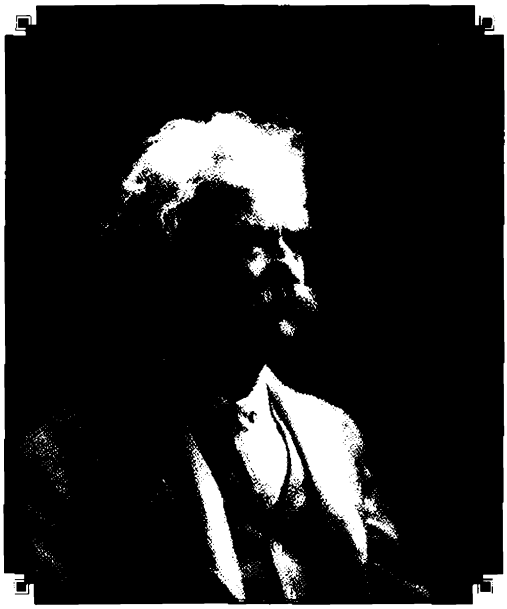
Makale A. France'ın ölümü nedeniyle yazılmıştır. Makaleden bir alıntı Rusça olarak ilk kez "Krasnaya Gazeta"da yayınlandı (1925, sayı 98, 26 Nisan-akşam baskısı).

Fransa'nın ünlü ilerici yazarı Anatole France (1844-1924) uzun yıllar boyunca M. Gorkiy'nin dikkatini çekmiştir. Maksim Gorkiy 1906 yılında ona bir davet mektubu yazmıştır.

M.Gorkiy'nin özellikle yirmili otuzlu yıllarda yazdığı makalelerde ve mektuplarda Anatole France adına sık sık rastlanır. M. Gorkiy, A. France'ın keskin zekâsından, kaleminin şaşırtıcı inceliğinden söz eder; France'ın yapıtlarında ortaya konan kapitalist Fransa konusundaki eleştiriye büyük değer verir, onun *Çağdaş Tarih* kitabını XX. yüzyılın en güçlü ve en sert kitabı olarak adlandırır (A. M. Gorkiy Arşivi). M. Gorkiy 1929 yılında "Genç Edebiyat ve Görevleri" başıklı makalesinde şunları yazıyordu: "Anatole France, burjuva devletin temel düşüncelerinden bir tekini bile bu düşüncelerdeki anlamın nasıl çelişkili, nasıl ikiyüzlü ve insafsız olduğunu göstermeden bırakmadı..." M. Gorkiy, "Dergimizin Amaçları" adlı makalesinde (1930) "egemen sınıfın kusurlarının sözüne güvenilir ve sert suçlayıcıları olan" Batılı yazarlar grubuna Swift, Rabelais, Voltaire, Byron, Thackeray, Heine ve Verhaeren'in yanı sıra, France'ı da dahil etmiştir.

Bununla birlikte M. Gorkiy, A. France'ın sanatındaki olumsuz özellikleri de belirtiyor. En katı değerlendirme, M. Gorkiy'nin France'ı "soğuk ve cansız yakışıklı adam" diye adlandırdığı "Kişiliğin Yıkılması" (1908) adlı makalenin taslak metninde yapılmıştır. M. Gorkiy, France'ın "zarif" kuşkuculuğunu ve Epikürcülüğünü eleştiriyordu (A. M. Gorkiy Arşivi).

M. Gorkiy'nin France'a karşı tavrı, on yıllar içinde France'ın sanatını giderek daha fazla takdir etme yönünde değişmiştir.

Mark Twain (1835- 910)

Gençliğinde müretthpl'k yapmış, 18 yaşında Missis'ppi'deki gemilerde çal:şmaya baş amıştır. *Masum Diyarlar* adlı kitabıyla ta ınmış, daha sonra *Tom Sawyer'in Maceraları*'nı ve *Huckleberry Finn*'i yazmıştır. Amerikan gülmecesini bütün canlılığıyla yansıtmayı başarm ştır. Bir halk çocuğu olarak halkın yaşayış biçimini, dilini ve isteklerini çok yakından bilen, Amerikan edebiyatına gerçek değerlerin girmesini sağlamış, doğrudan doğruya kendi yaşadığı ve gördüğü yaşamın yankısı olan öyküleriyle gerçekçiliğin yerleşmesinde büyük rol oynamış bir yazardır.

M[ARK] T[WAİN]

Yuvarlak başının üstünde beyaz, soğuk bir ateşin azgın alevlerini andıran şahane saçlar. Ağır, her zaman yarı inik gözkapaklarının altından gri gözlerin zeki ve keskin pırıltısı görünüyor arada bir. Fakat bu gözler doğruca senin yüzüne baktığında, yüzündeki bütün kırışıklıkların ölçülüp biçildiğini ve bu adamın belleğine ebediyen kazındığını duyumsuyorsun. Kuru, biçimli kemikleri dikkatle oynuyor, her bir kemiği sanki yaşlılığını hissediyor.

"Baylar!" diyor, ellerini bir sandalyenin arkalığına dayamış halde, ayakta durarak. "Duygusal olmak için çok yaşlıyım ama daha önce de bu mucizeler ve suçlar ülkesini, cefakârlar ve cellatlar ülkesini, tanıdığımız haliyle anlamak için anlaşılan gençmişim. Bu ülke, beni ve sizleri halkının gösterdiği sabırla hayrete düşürmüştür. Bizler, hatırladığıma göre, kim bilir kaç kez bu sabrın örneklerini duyduğumuzda gülüp geçmiştik. Amerikalı direngendir ama sabrın ne olduğunu pek iyi bilmez, tıpkı benim Mars'ta poker oynamayı bilmediğim gibi."

Konuşmayı, genç edebiyatçılardan ve gazetecilerden oluşan bir

grup dinliyor. Bu insanlar, yaşlı yazarı seviyorlar ve ne zaman gülmeleri gerektiğini biliyorlar.

"Daha sonra bir şeyler anlamaya başladık: Dolar için yapılmış olmasalar da Moskova'daki barikatları anlıyorduk. Ben böyle dememiş miydim?"

Elbette doğru söylüyordu. Doğru söylediği, onlarca insanın onaylayan haykırışlarıyla, gülümsemeleriyle kanıtlanıyor. Çok yaşlı görünüyor, ancak yaşlı adam rolü oynadığı da ortada, çünkü beden ve el kol hareketleri aslında o kadar kuvvetli ve becerikli ki, bir an için saçlarının beyazlığını unutuveriyorsun.

1907 1912

Notlar

İlk kez *M. Gorkiy'nin El Yazıları* kitabında yayınlanmıştır. 1. Basım, SSCB Bilimler Akademisi yayını, M. L. 1936.

M. Gorkiy, M. Twain'le 1906 yılında ABD'de karşılaşmıştır. Yazının yazılış tarihi tahminen 1907-1912 arasıdır.

Bütün eserlerde yer almamış, bu basımda müsveddeler esas alınmıştır. (A. M. Gorkiy arşivi)

Paul Verlaine (1844-1896)

İlk şiir kitabı *Hüzünlü Şiirler* 1866'da yayınlandı. Verlaine, sözcüklerin esas olarak müzikal bir nitelik taşıdığı modern şiirin kurucularındandır. Ayrıca şiirde romantizmden simgeciliğe geçişte önemli bir rol oynamıştır. İyi şiirlerinde, kendinden önceki çoğu şairce kullanılan turnturaklı bir söyleyişten uzak durmuş ve Fransızcanın, okurun düşünsel direncini kırarak daha belirsiz, daha kararsız bir söyleyiş aracılığıyla yeni duygu tonlarının aktarılabileceğini göstermiştir. Verlaine'e göre, sözcükler ancak ses değerleriyle büyülü bir hava kazanabilirler.

PAUL VERLAİNE VE DEKADANLAR

Dekadan* şair ve bu hastalıklı denebilecek çarpık edebiyat ekolünün kurucusu Paul Verlaine geçen yılın aralık ayında öldü. Öldüğü güne dek, sadece edebi bohemin bir temsilcisi sayılan, şimdi ise artık "büyük bir şair" ilan edilmiş olan bu adamın mezarının önünden her türden ekolün ve fraksiyonun temsilcileri geçtiler ve bu, ayrı türlerden, birbirine düşman unsurların bir ölünün tabutunun arkasından böylesine oybirliğiyle yürüdükleri ender bir örnektir.

Edebi çalışmalarına Theodore de Banville ve Leconte de Lisle'e öykünerek başlamış olan Verlaine, öğretmenleri gibi, okurların önüne ruhsuz objektivizmiyle, mermer benzeri biçim güzelliğiyle caka satan ve bundan daha üstün bir şey tanımayan bu soğuk ekolün öğütlerini katı bir tutumla izleyen uzlaşmaz bir "parnasyen"** olarak çıktı.

---

* XIX. yüzyıl sonlarında Fransa'da ortaya çıkan, ince ve tuhaf bir güzellik ardına düşen, klasik düzenin dışına çıkmak isteyen ve simgecilik akımını hazırlayan, sonraları simgecilikle kaynaşan sanatçılara verilen ad.

Parnasizm yanlısı. Parnasizm, Fransa'da XIX. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan, belirgin olarak da 1866'da bir dergi çevresinde toplanan ve "sanat sanat içindir" görüşünü öne süren, şiirde biçim güzelliğine ağırlık veren ozanların oluşturduğu, romantizme bir tepki olarak doğan bir yazın akımıdır.

Fakat bütün hayatı boyunca sağlam bir zemin aramış olan karakteri yüzünden kısa bir süre sonra "parnasyenlerden" ayrılarak "dekadanların" yanına geçti ve 1880 yılında, "parnasyenlerden" farklı olarak biçime hiç aldırmayan, hâlâ yeni ve çok büyük bir şey yaratmaya çalışan ve yalnızca tuhaf kinayeler ve iç anlamının bizzat yaratıcıları tarafından da bilindiği kuşkulu, zor anlaşılır tablolar yaratan bu ekolün başkanı olarak tanındı.

Ancak Verlaine, bu ekole katıldıktan ve başına geçtikten sonra öğrencilerinden daha açık ve daha yalın yazdı. Onun her zaman melankolik ve derin bir kederin hissedildiği şiirlerinde bir umutsuzluk çığlığı, ışığa ve saflığa susamış, Tanrıyı arayan ama bulamayan, insanları sevmek isteyen ama sevemeyen duyarlı ve sevecen bir ruhun acısı açıkça duyuluyordu.

Jules Lemaître, hayatı apsent içtiği meyhanelerde ve aşırı içtiği apsent yüzünden tedavi olduğu hastanelerde geçen bu adam hakkında şunları söylüyor: "Ruhu o kadar saf ve onurlu bir çocuktur ki, yeryüzünde bu ruhun huzur bulacağı bir yer olamaz." Kendisi de bir "parnasyen" olan bizim A. Maykov, asrımızda Verlaine'in Hıristiyanlığı bütün çağdaş Batı şairlerinden daha iyi anladığını, Catulle Mendes ise dekadan eğilimin babasının mutsuz bir insan ve büyük bir şair olduğunu söylemişlerdir.

Ancak Verlaine'in bir şair olarak değerlendirilmesi gelecekte yapılacak bir iştir ve bizim yazımızın çerçevesine kesinlikle girmiyor. Bizim için Verlaine, insan olarak, bir kültür tipi olarak ve gün geçtikçe gelişen bir grubun parlak önderi olarak önemlidir. Bu grubu oluşturan insanlar, yani dekadanlar, yalpalayanlar, düşenler diye adlandırılan ve bu sıfatları seve seve kabul eden, hatta sıradan bir bakış açısından bakıldığında kendilerini büyük iddia sahibi gülünç insanlar haline getiren hastalıklı ihtiraslarıyla gurur duyarak yiğitlik gösterisi yapanlar; bir psikiyatri uzmanının bakış açısından bakınca akıl hastası insanlar; bir sosyoloğun bakış açısından bakıldığında sadece sanat alanında değil, ahlak bakımından da anarşist insanlar; dekadanlar ve dekadanlık, bütün bakış açılarından mücadele edilmesi gereken zararlı, toplum karşıtı bir olgudur.

Bu olgunun gelişimindeki önemli bir gerçeği belirtelim. Bu ger-

çek, toplumun bu olguya giderek daha dikkatli yaklaşıyor olması; hatta dekadanlara dikkat ettiğini itiraf ederek onların arasından en yeteneklilerini ayırıyor, yapıtlarını açgözlülükle okuyor ve bakıyor olmasıdır.

Artık büyük bir şair olarak ünlenen Verlaine'i bir yana bırakıp dramları, içerdiği düşüncenin bulanıklığına rağmen Avrupa'nın hemen hemen bütün tiyatro sahnelerinden geçmiş olan Maurice Maeterlinck'e; romanları çıkar çıkmaz bütün Avrupa dillerine çevrilen İtalyan D'Annunzio'ya; *Hanneles* adlı dramıyla büyük gürültü koparan Alman Hauptmann'a ve diğerlerine dikkat çekeceğim. Bunlar, bu olgunun önemini artıran, sosyal anlamını büyüten gerçeklerdir, ancak bu olgunun oybirliğiyle zararlı sayıldığını da unutmamak gerekir.

Okurun dikkatini bir de ilk dekadanların Fransa'da, 1870'lerin sonunda, burjuvazinin ve onun dünya görüşünün kazandığı zaferin, 1789 yılını ve o yıl ilan edilmiş, fakat artık unutulmuş olan üç sözcüğü,* uğruna o kadar çok kan dökülmüş o üç sözcüğü unutmayan herkes için kesin bir zafer olduğu bir sırada ortaya çıktıkları gerçeğine çekeceğim.

Burjuvazi zafer kazanmış ve hemen kendi hayatını kurmaya başlamıştı. Pallieron ve Sardou ona tiyatro kurdular; sığ duyguların ve tekdüze yaşamın savunucusu Coppée ve arkadaşı, kaba bir materyalist ve kuşkucu olan Richepin burjuvazi için şiiri yarattılar; Ohnet, romanlarını burjuvazi için yazmaya başladı ve azılı determinizm propagandacısı ve katı materyalist Zola, burjuvazinin, kişisel iradeyi sıfıra indiren ve bütün olayları nedenlerin birbiriyle ilişkisine bağlayan dünya görüşünün temel taşını oluşturan determinizm zemini üzerinde güçlenmesine çok büyük yardımda bulundu. Burjuvazi için müzik, resim ve kendini kültürlü sayma hakkına sahip olmak için gerekli olan her şey yaratıldı.

Bunların hepsi hızla ellerine verildi ve üretildiğinden daha da hızlı bir şekilde bir tür iç birikim yapmakta acele eden egemen sınıf tarafından tüketildi, çünkü Hugo henüz sağdı ve onun çevresinde

* Bu üç sözcük "özgürlük, eşitlik, kardeşlik"tir.

başka pek çok ideolog vardı ve bunlar, kendi yaşantısı için daha basit, daha soluk bir şey, çok yüksek olmayan, vicdan uykusunu bozmayan ve yeni bir yaşam kurulması için göklere çağrıda bulunmayan, tersine, eski yaşamı kökleştirecek, yasallaştıracak şeyler isteyen yeni toplumun yararına yapılmış olan gerçekten güzel ve temiz şeylerin bozulmasına karşı kayıtsız kalamayanlardı.

Burjuvaziyi haklı çıkaracak bir felsefe talebi doğdu, böyle bir felsefe önerisi de ortaya atıldı. Renan'ın iyimserliği, onun, yeni toplumun talepleri uğruna kendi kendisiyle çelişkiye düşmesine neden oldu. Taine de vicdan konusunda olası sitemlerden kendisini korumak için burjuvazi tarafından örülen duvara birkaç tuğla koydu. Daha sonra biraz daha çaba, birkaç çizgi daha ve burjuvazinin durumu sağlamlaştı.

O zamanlar diğer bütün ülkelerden hep daha hızlı yaşayan Fransa'da, bunaltıcı ve rutubetli bir hava oluşmuştu. Bu bunaltıcı ve rutubetli havada ancak Paul Astier* ve onun tipindekiler çok rahat soluk alıyorlardı. Bunlar, dümdüz bir materyalizme bağlı, ideal olan ve gerçeğe yaklaşma anlamında ve insanın insana karşı ilişkilerindeki adalet anlamında hayatı yeniden kurma çağrısı yapan herkese karşı kuşkucu bir yaklaşım gösteren insanlardı.

Gerçeklerin önünde hayranlıkla eğilme ortamı doğmuştu, yaşam ruh bakımından yoksul, akıl bakımından karanlık hale gelmiş, o zamana dek olanaksız olan Vilson** ve Ko davaları, çeşit çeşit "Panama"lar*** ortaya çıkmış, tam bir manevi düşüş başlamış, idealizm kısırlaşmış ve günah işleme özgürlüğü konusundaki sözde felsefi propaganda, her zaman gerçekte günahtan kurtulma şeklindeki propagandanın yerini almış, ahlak düzeyi ise gitgide düşmüştür.

---

* Paul Astier: Fransız yazar A. Daudet'nin *Ölüms* ından ve *Varolma Savaşı* oyunundan bir kahraman.

Cumhurbaşkanı Grevi'nin damadı, Fransız politikacısı Daniel Vilson ve diğer kişilerin davası kastediliyor. Vilson 1887 yılında mahkeme tarafından nişan ticareti yapmakla suçlanmıştı.

*** Panama Kanalı'nın açılması için kurulmuş olan anonim şirkette meydana gelen büyük dolandırıcılık olayı kastediliyor (hırsızlık, görevlilere rüşvet verilmesi vb.).

Siyasi devlet sırlarının düşmanlara satılması suçlamasıyla, Dreyfus davası* gibi, davalar açılabilir hale geldi; yirmi beş yıl önce tümüyle olanaksız olan pek çok şey, alçakça ve adice pek çok şey gerçek oldu. Bir kısım insanlar bu atmosfer içinde rahatça ve kolayca yaşayıp soluk alırken, daha namuslu, daha düzgün, gerçek ve adalet isteyen insanlar, yaşamdan büyük talepleri olan insanlar, bu materyalizm, merkantilizm ve manevi kısırlaşma atmosferinde tıkanmaya başlamışlardı ve burjuvazi çirkefinden, yaşama içgüdüsünden başka bir yasa ve güçlünün hakkından başka bir hak tanımayan darkafalı, aşağılık, muzaffer domuzlar toplumundan kurtuluş yolu arıyorlardı.

Sinirleri daha zayıf ve ruhları daha soylu olan bu insanlar, karanlık hayatın içinde kendilerine temiz bir köşe arayarak dolaşıyorlar, sık sık da kendi kendilerine karşı yürüyor ve ölüyorlardı, hiçbir şey bulmaksızın, tatmin olmamış, ruhları hakarete uğramış, aşağılık ve sefih hayatın gürültüsünden, eskiden şövalyeler ülkesi, şimdi ise kendilerini durumun hâkimi hisseden yağlı ve azgın tüccarların ülkesi olan neşeli Fransa'dan yorgun düşmüş bir halde ölüyorlardı.

Burjuvaların övgüleriyle zehirlenmiş, rantiyelerin tıka basa yedikleri öğle yemeğinin üstüne okudukları sinirleri gıdıklayan ve şehvet duyguları uyandıran noveller yazarak kendini harcamış olan çok büyük yetenek Maupassant öldü.

Çalışmalarına yeteneklice başlamış olan Bourget, sağlıklı ve keskin kuşkuculuğunu toplumun müzminleşmiş hastalıklarının aydınlatılmasına ve üstü örtülmüş, ancak tedavi edilmemiş yaralarının ortaya çıkarılmasına çok güzel harcamış derin görüşlü bir filozof halinden, Katolikliğe uygun, arkadaşı Huysmans'ın artık içine iyice düşmüş olduğu mistisizm eğilimli sıkıcı ve kuru bir ahlakçı haline dönüşüyor.

* Casusluk suçlamasıyla (gizli askeri belgelerin Almanya'ya verilmesi) suçlamasıyla askeri mahkeme tarafından 10 Aralık 1894 tarihinde Şeytan Adası'nda ömür boyu sürgüne mahkûm edilmiş olan Yahudi asıllı Fransız subay Alfred Dreyfus'un davası kastediliyor.

Karamsar Baudelaire'in uykusuz geçen bir gece şu soruyu sorması boşuna değildir:

Kime, hangi kutsal göreve
Harcadık günümüzü?

Onu deli saydılar, burjuvazi onun *Kötülük Çiçekleri*'ne katlanamadı, çünkü bu şiirde burjuvazinin yüzüne şöyle diyordu:

Heyhat! Gurur yolundan yürüdük,
Para pul, sapkınlık ve karanlıklar!
Gerçeğin Tanrısı İsa'yı,
Yadsıdık utançla.
Tıka basa doymuş bir hazzın köleleri
Baltazar'ın sofrasında.

Tıka basa doymuş bir topluma şu kınayan sözlerle seslendiği için ona katlanamadılar:

Uyan! Büyük bir günah
Yararsızca yer almak Tanrı şöleninde!
...Kendine gel! Uçurum bekliyor, amansız bir uçurum.

Ve kör ve sağır topluma şu uğursuz kehanette bulunuyor:

Artık yakındır, yakındır saat, korkunç şekilde isyan edecek,
Doğa, Akıl, Onur, unutulan Görev ve Utanç
Her şey, her şey gürleyecek başının üstünde delinin:
"Geber, yaşlı korkak! Yok ol! Artık çok geç!"

Baudelaire "iyilikle severek, kötülük içinde yaşadı" ve sonunda Fransa'ya soğuk umutsuzluk seslerinin duyulduğu karanlık, zehirli şiirler bırakarak öldü. Bu şiirler yüzünden sağlığında adı deliye çıkmıştı, öldüğünde ise şair dediler ve toplumun gerçek evlatları Coppée ve Richepin'in, yüreğe hiçbir şey söylemeyen "parnasyen" Hérédia'nın sesine kulak vererek ve şiirden çok Mağrib'in mermer oymalarına benzeyen güzellikte şiirler yazmış olan Banville ve Leconte de Lisle'i anımsayarak onu unuttular.

Çağdaş Fransa'nın yaşamından zehirlenen daha pek çok şair ve yazar öldü, toplumu reddetmiş olan fakat olmaması halinde kaderin yaşamı ileri götürmek için çağırdığı tek tek insanların da var olamayacağı bir Tanrıyı karanlığın içinde arayarak öldüler; pek çok insan dürüst insanlar oldukları için ve yüreklerinde ebedi idealler taşıyarak idoller önünde eğilmek istemedikleri için öldü.

Onlar birbiri arkasına ölürken, toplum çarpık kültürüyle tıka basa doymaya devam ediyordu ve sonunda yenilik isteği hayal meyal duyulmaya başladı. Toplum bu yeniliği İsis ve Osiris, Buda ve Zerdüşt dinsel kültlerine başvurarak buldu; toplum bu yeniliği Ortaçağ büyüsünü gizlicilik dediği yeni bir ad altında dirilterek buldu. Ve İsis sunağının önünde sabah âyinini yaptıktan sonra "Ölüm Meyhanesi"ne gidiyor, burada masaların yerini almış olan tabutların üstüne oturup kadeh görevi yapan kafataslarından içki içerek soğukkanlı bir şekilde ölümün büyük sırrıyla alay ediyordu.

Bu "Ölüm Meyhanesi," sinirlerin aşırı derecede uyuşmasının bir işareti olarak, her şeyle alay edebilen, eskiden değer verdiği bir şeyin çamura düştüğünü, küllere karıştığını görünce sırf kendi sahip olduğu gücün tadını çıkartma isteği yüzünden her şeyi devirebilen, kırıp yıkabilen insanların kaba ve maddeci davranış tarzı olarak karakteristiktir. Aşırı doymuş burjuvalar her gün tapınak yakmaya hazır Herostratos'lara dönüştüler.

Ancak kader adildir.

Kader adildir ve çağdaş Fransa toplumunun tepesinde bir bombanın kulakları sağır eden çatırtısı duyuldu; sözünü ettiğimiz, Ravaşol ve arkadaşlarının bombası* değil, onları hemen öldürmüşlerdi, bizim kastettiğimiz, "yeşil peri" apsentin kölesi Paul Verlaine'in öncülüğündeki Maeterlinck, Peladan, Fezansak, René Ghil, Mallarmé, Rolina, Du Bois, Moréas, Noel Lumo ve diğerlerinin topluma attıkları bombalardır.

* 11 ve 23 Mart 1892 tarihlerinde anarşist Ravaşol tarafından anarşistlerin davalarına katılan iki mahkeme memurunun evlerine yerleştirilen bombalar patlamıştı. Bu olayın ardından, Ravaşol'un tutuklanmasından sonra anarşistler bir dizi terörist eylem daha yaptılar ve bu eylemler burjuva Fransa'nın yöneticileri tarafından emekçilere karşı baskıların artırılması amacıyla kullanıldı.

Seksenli yıllarda Latin Mahallesi'nin meyhanelerinden birinde, tuhaf giyimli, her şeyi eleştiren, her şeyi yadsıyan, dünyayı bir anda canlandıracak yeni bir şey yaratmak gerektiğinden söz eden gençlerden kurulu bu grup oluştu. Var olan şeylerden kendine ve kendi yaratıcı yeteneklerine güvenen insanların çaresiz meydan okuyuşuyla ve mağrur nefretiyle söz ediyorlardı.

Yaratmak istedikleri neydi? İçlerinden birinin çıkıp bunu açıkça söyleyebileceği kuşkuluydu fakat onların ateşli ve hiç kuşku yok ki hastalıklı bir coşkuya kapılmış beyinlerinde en fantastik ve en aşırı düşünceler doğmuştu.

Bu yenilikçi grubun içindeki en tuhaf ve en çılgın tiplerden olan Peladan, her nedense Mısırlı büyücü unvanını benimsemiş, sokaklarda uzun, kırmızı bir pelerinle dolaşan bir adamdı. Bu Peladan bir gün Neron'u alaya alarak şöyle demişti:

"Bütün dünya tek bir başa sahip olsaydı, onun beynine delilik zehrini akıtırdım."

Arkadaşları onu bu deli davranışı için alkışlıyorlardı: Genellikle deliliği akıllılığa, anormali normale yeğliyorlardı. "Parnasyenleri" inkâr ederek, Montesquieu-Fezansak'ın ifadesiyle "ahlaktan vazgeçemediği" için Baudelaire'e karşı kuşkucu bir tutum izleyerek en inanılmaz sanat kuramlarını geliştiriyorlardı.

Bu sırada "egotizm"iyle, enerjisine ve "herkesin önünde eğilmek zorunda olduğu gücüne" düzülen övgüyle yeni ün kazanmış olan Maurice Barrés,* dekadanlar tarafından umutsuzca eleştirilmiş ve Mallarmé, Barrés'in teorisine karşı çıkan makalesinde dekadanlar adına kararlı ve cesur bir tutumla şu açıklamayı yapmıştı:

"Bize kanun yazmayın, bize hipotez, teori ve doktrin yaratmayın. Bunların hiçbirini kabul etmeyeceğiz. İstersek bunların hepsini kendimiz yaratırız. Ne mantık ne de başka bir şey istiyoruz. Bütün bunlar insana bağlıdır, onun aklının meyveleridir. Biz de

* 1880'li yılların sonunda,1890'lı yılların başında Maurice Barrés, Nietzsche tarzında savaşçı bireycilik ve gerici milliyetçilik propagandası yaptığı *Ben Kültü* adlı üçlemeyle tanınmıştı. 1890'lı yılların ikinci yarısından itibaren şovenizm ve emperyalizm bayrağı altındaki en gerici Fransız dekadan grubuna başkanlık etti.

insanız Bay Barrés, biz de kitap yazabiliyoruz. Ama biz tekdüzelik istemiyoruz ve bugün dindar, yarın kuşkucu oluruz, öbür gün eğer istersek monarşist ya da devrimci oluruz. Evet, istediğimizi yaparız ve hiç kimse bizi başka türlü davranmaya zorlayamaz."

Bütün bu delice şeyleri elbette içtenlikle söylüyorlardı ve çevrelerinde tam bir haksızlığın hüküm sürdüğünü gördükleri için yaptıkları delilikleri haklı hissetmemelerine olanak yoktu. Sinirleri hastalık derecesinde bozuktu, kuşkusuz çok duygulu insanlardı ve seksenli yıllarda, Paris'te barikatlarda dövüşmüş olsalardı, doksanlı yıllarda dekadanlar olmazdı. Ben onları şöyle tasavvur ediyorum: Bunlar ilk başta hepimiz gibi yürekleri tertemiz çocuklardı ama ne yazık ki çok kısa bir süre böyle kalabildiler. Çeşitli koşulların etkisiyle daha sinirli ve dış etkileri kavrama konusunda daha duyarlı büyüdüler.

Bugün herhangi bir Avrupa kentindeki kültürel yaşam atmosferi, her türlü sosyal çelişkiyle ilgili öyle parlak, öyle sersemletici tablolar ortaya koyuyor ki, genç birinin bunların içinde bir süre yaşadıktan sonra ruhsal dengesini koruması zordur. Paris'in bu beyni ve yüreği çürüten doğrultuda başka kentlere göre çok daha güçlü hareket ettiği kabul ediliyor. Bu durum da Paris yaşamının olağanüstü gergin bir yaşam oluşuyla ve Fransızların hareketliliğiyle açıklanıyor. Dekadanlar, edindikleri yığınla izlenimden yorgun düşmüş, içlerinde şiirsel teller hisseden, ancak ruhlarında belli, tanımlanmış bir düşünce diyapazonları olmayan, yaşamak isteyen ama henüz doğumdan önceki kadar zayıf olan gençlerdir.

İşte ruhen ve bedenen zayıf, hastalık derecesinde duygulu ve hayaller kuran bu gençler Latin Mahallesi'nin bir meyhanesinde oturmuşlar ve her şeyi yadsıyarak, her şeyi yıkarak, meydan okuyarak ve çılgınlık ederek bir şey bekliyorlardı...

Ve bekledikleri sonunda geldi...

Edebi bohemin temsilcilerinden biri olan Arthur Rimbaud, garip ama artık ünlü olan "renk sonesi"ni, belki kendisinin de en fazla bir şaka, güzel bir söz oyunu olarak gördüğü bir şey yazmıştı.

Sone şöyledir:

A kara, E ak, İ al, U yeşil, O mavi: sesliler
Diyeceğim bir gün gizli doğumlarınızı da:
Karanlık koylara, kara sineklere benzer A,
O amansız pis kokular üstünde fır dönerler.

Kır çiçeği, buhar, çadır beyazlığında E'ler,
Benzer dik buzullar mızrağına, ak krallara;
Gülüşüne İ, güzelim kızıl dudakların, kana,
O pişman sarhoşluklar içindeki, o öfkeler.

Çevreler U, yeşil denizlerin çalkantısı,
Sessizliği onca otlakların, yüz kırışıklıklarının
Bastığı simyanın geniş alınlara damgasını,

Kutsal Borazan O, yaban çığlıklar, gürültüler,
Meleklerden, acunlardan geçmiş sessizlikler
-Sen ey Omega, ey o mor ışığı Gözlerinin.

(Çeviren: İlhan Berk)

Tuhaf ve anlaşılmaz, ancak 1885 yılında, ünlü bir göz hekiminin araştırmasına göre, Oxford Üniversitesi'nden 526 öğrencinin sesleri renklere boyadıkları ve tam tersini yaparak renklere ses verdikleri, üstelik kahverenginin trombon, yeşilinse av borusu sesi verdiğini oybirliğiyle doğruladıkları anımsanacak olursa, Rimbaud'nun bu sonesinin de belki psikiyatrik temeli vardır diyebiliriz. Dekadanlar için bir tür ilham görevi yapan ve sanat teorilerinin temel taşı olan "renk sonesi"nden çok daha garip şeyler yaratmış olan hayal gücünün sınırsızlığını da unutmamak gerekir.

Onlar, bu sonenin belli kombinasyonlarda, belli bir bağlantı içinde beş duyuyu da uyarıp aklı ve hayal gücünü etkileyen yeni şiirin ilk örneğinden başka bir şey olmadığına karar verdiler.

Her bir harfi bilinen, belirli bir duyguya bağlamak gerektiğini, örneğin A'yı soğuk, O'yu kasvet, U'yu korku duygusuyla vb; sonra

bütün harfleri Rimbaud'nun yaptığı gibi, renklere boyamak, sonra onlara ses vermek ve genel anlamda harfleri canlandırmak, her bir harften küçük bir canlı organizma yapmak gerektiğini söylüyorlardı. Bu yapıldıktan sonra harfler sözcüklerde birleştirilecek ve bu da renk, ses ve bir duygu eşliğindeki her bir harf birleşiminin, okura tüm duyu organlarıyla birden algılaması gereken karmaşık, koca bir hayali tek bir sözcükle verebilme olanağı sağlayacaktı. Böyle sözcüklerle yazılmış bir şiirin bıraktığı etkinin gücünü varın siz hesaplayın!

Okuyorsunuz ve karşınızda renkleri, kokuları, sesleri, duyguları canlandırıyorsunuz, bütün bunları etkileyici bir açıklıkla gözünüzün önünde canlandırıyorsunuz, bir tek şiirle bir dizi canlı hayal yaşıyorsunuz.

Kendi simgeci "Doğa" adlı şiirinde Rimbaud'nun düşüncesini daha önceden sezmiş olan Baudelaire'in dediği gibi, "Bütün renkler, kokular ve sesler bir arada."

Kuramcı dekadan Noel Lumo, Rene Dumik'in ifadesine göre, dekadanların niyetlerini ve yeni tip yaratıcılıklarının özelliklerini şöyle belirliyor:

"Sinirsel gücü tükenmiş ve hayal gücü zayıflamış bir varlık olan günümüz insanı, okurken yutuyor ve yuttuklarını sindiremeyerek kitabı veya soneyi püskürterek dışarı atıyor. Bunun nedeni, köhnemiş, gevşemiş, yıpranmış olması, düşünmenin ise onun için bir zevk değil, bir iş olmasıdır. Çiğneyemeyen ve yutamayan bir hasta gibi, yapay beslenme yoluna gitmek, bir kitaptaki düşünceyi ve hayalleri, pörsük vücudunun bütün gözenekleriyle emmesini; düşüncenin özsularını hamamdaki buhar gibi içine çekmesini sağlamak istiyoruz. Bunun sadece iyileştirmekle ve canlandırmakla kalmayacağından, duygularını incelteceğinden, onu yepyeni bir insan yapacağından da eminiz."

Moreas ise Jules Lemaître'in "Bu, belki de ancak deliler arasında başarı kazanabilecek bir şey, akıllılar, tek bir tümcesini olsun anlamadıkları için kesinlikle beğenmezler," dediği bir düzyazı poemine yazdığı önsözde şöyle diyor:

"İnsanların birbirlerini anlayamayacak kadar az sözcükleri var. Duygularını ifade edebilecekleri biçimleri de yok. Emirlerindeki sözcükler son derece eskimiş ve yavan sözcükler. İnsanlar az konuşuyorlar. Hiçbir şeyin resmini çizmiyorlar. Önce duyguların, sonra dilin gelişmesi, ah ne büyük bir talihsizlik. Duygularımızla dilin gerisinde kalıyoruz, kendimizi ifade edemiyoruz ve işte bu nedenle de kimse kimseyi anlamıyor. Bize yeni sözcükler, pek çok sözcük gerekiyor; fazladan birkaç sözcüğü yedeğimizde bulundurmamız gerekiyor, çünkü duygular genellikle çabucak geçip gider, bir anlıktır ve onları biçimlendirecek bir şey bulamayız. Ah, hâlâ yoksuluz ve bu yüzden de genellikle birbirimizi soyup soğana çeviriyoruz."

Kuramı yarattılar ve bir yaratma hırsıdır başladı. Verlaine, herkesten öndeydi; Rimbaud'nun sonesindeki estetik ilhamı ilk o fark etti ve tüm sanat yenilikçilerinin en verimlisi oldu.

Daha önceden "parnasyenlerin" ruhuna uygun kusursuz ve parlak soneler yazmış biriyken, Hugo tarafından aktarılan aşağıdaki şu kırık dökük şeyleri yaratmaya başladı:

"Ay küt köşeleriyle çinko renkler fırlatıyordu; yüksek sivri çatılardan beş rakamını anımsatan yoğun ve kara duman kümeleri yükseliyordu" vb.

Mallarmé, Rolina, Fezansak da anlaşılmaz soneleriyle dergileri istila edip Verlaine'den geri kalmıyorlardı. Yeniliklere aç olan Paris önceleri bunların hepsini okuyordu ve örneğin Nordau'nun "beyaz kuğulardan" söz eden ve geniz sesi "en"in sık sık tekrarlanarak gerçekten sıkıntı yaratan "Sıkıntı" adlı şiiri gibi bazı şeyler kesin başarı kazanıyordu fakat daha sonra dekadanlar Paris'i bıktırdılar ve kendi dergilerini kurmak zorunda kaldılar.

Ancak Paris, kendisinin yaratmış olduğu hastalardan öyle pek de kolay kurtulamadı; bunların arasında gerçekten yetenekli, yüreklerinde büyük duygular, derin bir hüzün olan, "gerçeğin peşinde" insanlar da vardı.

Sinirden ayağa kalkmış, hastalıklı gelişmiş hayal gücü, sadece

yeteneklerinin kuvvetini artırmakla kalmıyor; yapıtlarına bazen aşırı derecede heyecanlı, bazen iflah olmaz bir melankoli, bazen de kâhin sayıklamaları, bir konuda anlaşılmaz kinayeler, bir kimseye karşı gizli tehditler türünde garip bir renk de katıyordu. Bunların hepsi, ilişkisi güçlükle anlaşılabilen garip formlarda, bir çeşit özel, kederli, cenaze-müziği sesi veren uyaklarla veriliyordu. Sivrisinek gibi şarkı söylüyor, vızıldıyorlardı ve toplum, elini sallayarak kovalasa bile vızıltılarını duymaktan kurtulamıyordu. Ancak dekadan şiirlerin anlaşılmaz genel gürültüsü içinde bazen gerçekten değerli, dilenci duası gibi samimi ve basit şiirsel sesler de duyuluyordu.

Kimi zaman dalgın ve ölüm hakkında düşüncelere dalmış, kimi zaman yakaran bir ruh haliyle, kimi zaman da ansızın öfkelenen ve günahlarına lanet yağdıran ya da nedamet getiren ve ansızın bütün bunlarla alay ederek, kendisini yavaş yavaş fakat emin adımlarla öldüren sevgili "yeşil perisinin" büyülerine övgüler düzen Verlaine, kederli soluklar alıp veriyor, sonelerini hep meyhanede ve hep ilham perisi, onun "yeşil perisi" bir kadeh apsent eşliğinde yazıyordu.

Ve tuhaf hayallerini, okurlara kısa ve hafiften dalgın şiirler halinde bu yarı hasta, yarı sarhoş havayla bildiriyordu:

Sık sık düş görürüm, büyüleyici ve garip,
Bir kadın girer düşüme. Onu tanımam,
Ama onunla bağlıyız birbirimize ölümsüz bir aşkla,
Ve o, bir tek o anlayabilir beni.
Heyhat, yalnız onun için uğursuz bir muammа
Olmaktan vazgeçer ince ruhum,
Ve bir tek o dalgın bir gözyaşıyla
Aydınlatabilir yorgun başımı.
Zülüflerinin rengi düşüme girer anlaşılmaz,
Ama tatlı adı hem çınıltılı hem güzel,
Yitirilmiş yakın dostların adı gibi.
Sessiz bir heykel gibi, kımıltısız gözlerinin bakışı,
Ve sakince uzaklaşan sesinde,
Mezara gidenler seslenir bana.

Bunu okuyorlar ve üzerinde derin düşüncelere dalıyorlardı. Maeterlinck, zor anlaşılan piyesleriyle ortaya çıkmıştı. Tiplerinin karamsarlığı hayal gücünü ürkütüyor ve kişinin aklını bu piyeslerdeki anlamı aramaya zorluyordu. Araştırmaya girişiyor, buluyor ve şaşırıyorlardı; daha yakın bir zamanda kendilerini her türlü ahlak yasasının dışında ilan etmiş olan dekadanlar, ateşli bir coşkuyla Tanrıyı arıyorlar, başkalarına, Tanrıyı bulmak gerektiğini kanıtlıyorlar, herkesin propagandasını yaptığı ahlakın aynısını vaaz ediyorlardı: İnan, sev ve umut et!

Ancak bütün bunları garip, kırık dökük tümcelerle, anlaşılmaz şiirlerle, sisli hayallerle ve bu ahlak dersiyle birlikte, sesli, müzikal fakat ilk dizesinden son dizesine dek açıkça hissedilen ama aklın anlayamadığı bir şeyle dolu sonelerle ifade ediyorlardı. İnsanları korkutmak ya da üzmek istedikleri ortadaydı. Bu şiirlerde can sıkıntısının, sonsuza dek giderilemeyecek bir can sıkıntısının ve sonsuza dek tatmin edilemeyecek bir arzunun insanı kızdıran notası sürekli duyuluyor ve toplumun kulaklarını amansızca bıktırıyor. Ancak marazi ve asabi bir şey, dekadan sanatının psikozu yavaş yavaş, fark ettirmeden toplumun kanına işliyor ve toplum sarsılıyor... Toplumda, yine bu toplumun evlatları olan Verlaine'lerin ve Maeterlinck'lerin ekerek büyüttükleri, şimdi de ince, öldürücü zehrini aşıladıkları hastalık çıkıyor ortaya.

Eskiden İsis tapınağına ve "Ölüm Meyhanesi"ne o zamanlar moda olduğu için ve buralarda boy göstermek şık sayıldığı için giden burjuvalar artık bu yerlere içlerinden öyle geldiği için gidiyorlar oralara: İsis'e, putperestçe de olsa dua etmek için; "Ölüm Meyhanesi"ne ise varoluşun ezeli gizemi karşısında, dekadan şiirinin "herkesi uzlaştıran, herkesi eşit kılan, herkesi aynı şekilde seven" ezeli kahramanı ölüm karşısında mistik bir korku duymak için.

Karnı tıka basa doymuş, sefih burjuvalar, kuşkucular ve çıkarcılar aniden geriye doğru dönüyorlar; Ortaçağ keşişlerinin mistik kitaplarına bir ilgi başlıyor, kütüphanelerin eski mallarının arasından iblislerle, büyülerle ilgili tezler çıkarılıyor, tiyatroda Orta-

çağın dinsel konulu dramı, romanlarda Katoliklik hortluyor; deri fabrikası sahibi Louis Paduan, Serapis'le ilgili bir broşür yazıyor ve bu broşürde insanoğlunun kendisine Serapis'ten, yani Ptolemeus sülalesi tarafından yaratılmış olan Tanrıdan daha gerçek, daha canlı ve her şeyi kapsayan bir Tanrıyı hiçbir zaman yaratmadığını kanıtlamaya çalışıyor ve nihayet 1894 yılında George Du Bois, Paris'te yirmiyi aşkın farklı dinsel kült sayıyor. Dekadan sanatı ise gün geçtikçe gelişiyor, garip, sinirleri bozuk ve sinirleri bozan soneler, anlaşılmaz, sisli ve iç karartıcı şeyler söyleyerek dergi sayfalarını dolduruyor. Soysuzlaştırıcı kültürün bu şarkıları ölçüyü kaçırmış, sinirleri gerilmiş bencil topluma yas çanı çalıyor ve onu giderek daha fazla tüketiyor.

Fakat her şeyi reddeden, anarşist dekadanlar nasıl olmuş da aniden ahlak propagandacısı ve yaşam öğretmeni kesilmişlerdir?

Yanıtı basit. Hepsi de az veya çok büyüklük hastalığına yakalanmışlar, sürekli kahramanlıklar yapmak ve şöhretin tadını çıkarmak arzusuna kapılmışlardır. Bu ancak insanlara hizmet ederek mümkün olabilir ve işte insanlara, herkesten önce kendilerinin ihtiyaç duydukları şeyi vermek isteğindedirler. Coşkuları içtenlikten uzak ve yapmacık, kullandıkları biçim basit ve güzel olmasa da gariptir ve bu da bu biçime karşı bir sempati uyandırmaktadır. İstekleri vardır ama enerjileri yoktur ve bütün bir kültür toplumu gibi, onlar da hayatın köleleridir, hayatın içinde örümcek ağına düşmüş sinekler gibi çaresizce çırpınıp, bezginliğe ve üzüntüye kapılarak, çalışmalarıyla çevrelerini daha da renksizleştirip öfkeyle vızıldıyorlar. Herhangi bir şeye dayanarak güçlenmek istiyorlar ve çevrelerinde hiçbir dayanak noktası görmüyorlar; bu yüzden bugün ahlak dersi verip, ertesi gün sefih bir yaşamın savunucusu ve virtüözü olarak bukalemun gibi renk değiştiriyorlar.

Aralarında tam bir fikir ayrılığı var: Maeterlinck, Galliffet ve Verlaine, acı veren gerçeğe, kirlenmiş erdemlere ağlar, insanları Tanrıya çağırırken, Moreas, Rolina ve Peladan, Marquis de Sade tarzında çok çirkin öykücükler kaleme alıyorlar ve anafikri şöyle açıklanan ev yapımı bir felsefe sosuyla okurlarına sunuyorlar:

"Dünya ben'im, dünyanın bütün yasaları da ben'im. Hayal gücüm yaratıyor, aklım yıkıyor; dünyada benim hırçınlığımın gücüne karşı koyabilecek hiçbir şey olmadığını görüyorum, var olan her şeyin ben olduğumu hissediyorum. Ve yüreğim, insanları benden daha güçlü olsalar da her şeyin çok sağlam olduğu o eski zamanları düşünerek soğuk bir kederle doluyor."

Fakat öbür grup da aynı ortak, akraba özelliğe sahiptir: Karanlığın içinde bir yere, hiç kimsenin, hiçbir dâhinin anlaşılır bir şey çıkarıp getiremediği yere bakma tutkusu, hayatın sınırları içinden çıkıp her şeyin henüz akıl tarafından anlaşılamadığı bir alana, daha doğrusu akıl tarafından değil, yürek tarafından anlaşılacağı bir alana girme tutkusu.

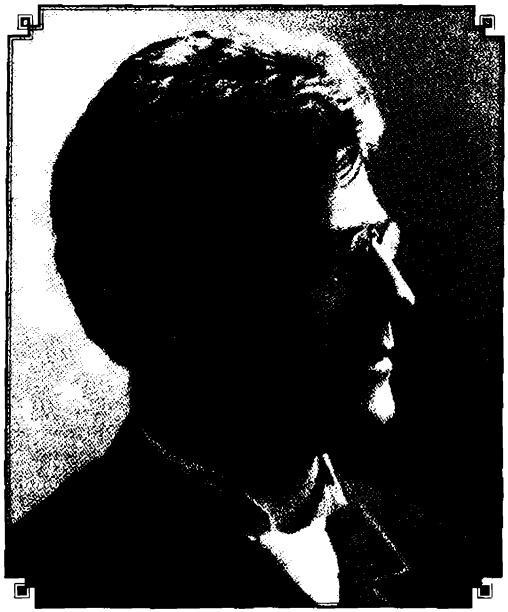
Kavganın bir zevki var
Ve karanlık bir uçurumun kenarında olmanın...

Çarpışma zevki, dünyaya sinir hastası olarak gelmiş ve daha doğduğu gün bozguna uğramışlar tarafından anlaşılmaz fakat "karanlık bir uçurumun kenarında" olmanın zevki için keseleri uygundur ve birbiri ardına karanlık fantezilerini yaratarak, bu fantezilerinde deli sayıklamalarına kapılıp merak uyandıran duygular ve izlenimler arayan, iradesiz ve ilkesiz toplumu kendilerini izlemeye çağırarak bu zevkten yararlanabilirler.

Böylece bunlar, bu bozuk tipler, kendilerini yaratmış olan toplumdan sınırsız çeşitlilikte çirkin ve olumsuz şey yaratarak bir tür öç alıyorlar, kaderin, eskiden beri böyle yaşadıkları, kendilerine insana yaraşır bir yaşam kurmadıkları için Avrupa'nın kültürlü sınıflarını dövdüğü birer sopa oluyorlar.

Notlar

İlk kez "Samarskaya Gazeta"da (1896, sayı 81, 13 nisan ve sayı 85, 18 nisan) "A.P." imzasıyla yayınlanmıştır.

Knut Hamsun (1859-1952)

Üniversiteye girmek için yeterli parayı bulamayınca çalışmak amacıyla ABD'ye gitti. Umduğunu bulamayarak 1884'te Norveç'e geri dönüp ilk romanı *Açlık* büyük başarı kazandı. 1920'de Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandı. 1930'larda faşist partiye katıldı, İkinci Dünya Savaşı'nda Almanlar destekledi. Hamsun'un yalın ve çocuksu üslubu incelikle örülmüş bir düzyazı şiiri andırır. Rus yazarlarının, özellikle de Dostoyevskiy'in ruhsal yaklaşımıyla ABD edebiyatının etkilerini taşıyan bir kara gülmeceyi birleştirmiştir.

KNUT HAMSUN

Kitap yazmayı kendileri için bir zanaat, bir "geçim vasıtası" olarak görenler vardır; onlar insanla ilgili yalan söylemezler, insanı olduğundan daha kötü göstermezler. Bu da güzel bir şeydir. Daha da iyisi, eğer bu insanlar yakınlık duydukları birini kabaca da olsa bir parçacık allayıp pulluyorlarsa bunu sadece okurlarına iyilik etmek için varsın yapsınlar. Okurların kendilerini daha az donuk görmelerini yararlı buluyorum; güzel tüyler insanı horoza benzetir, uçmayı unutmuş olan bu kuş, sadece dünyaya milyonlarca damızlık yumurta armağan ettiği için değil, aynı zamanda da rekabetin kültürel anlamını derinden kavradığı için yeryüzünde yine de gururla ve saygı görerek dolaşır.

Öyle yazarlar vardır ki, bunlar, "suratından ter akarak" çalışma "yeteneği" illetine tutulmuş, rahatsız edici bir "şöhret" isteğiyle, kendi kişiliğini "basit insanların" oluşturduğu kaotik yığının içinden çıkarıp öne sürme, "ortaya koyma", bu insanlar arasında yazara, avutucuya, nükteciye dikkat ve merhamet atmosferi yaratma gibi son derece normal ve biyolojik olarak da doğru bir açlıkla kitap yazmaya zorlanırlar. Eleştirmenlerin övgü yazıları, okurların saygılı selamları, kadınların pek çok şeyler vaat eden ilgisi,

baş döndürerek daha sonraki çalışmalar için galeyana getiren bu türden başka şeyler, böylesi yazarlar için son derece gereklidir. Bu yazarlar uzun ömürlü değildir ve adlarını "yüzyılların anısına" derinlemesine kazıyamazlar fakat kavramın geniş anlamında "edebiyatı" yaratan onlardır ve onlar Ortaçağın olağanüstü tapınaklarını yapmış olan adsız duvarcılara benzerler.

Daha sonra fevkalade bir ruh gücüne, dikkatini yoğunlaştırma gücüne ve neredeyse mucizevi bir ruh olgunluğuna sahip sanatçılar gelir; onlar, hiç kimsenin görmediğini görme, anlamadığını anlama, olağan bir şeyde olağanüstü olanı ortaya çıkartma yeteneğine sahiptirler. Bu yazarların kitaplarında esinlendirici ve büyüleyici bir mahremiyet izi vardır ve her zaman "genel olarak insanlara" değil, bir tek sevdikleri insana söz söylediklerini, bir tek bu insanın onlar için önemli olduğunu, yazdıkları "kutsal yazıların" derinliğini ve değerini bir tek bu insanın anlayabileceğini hissedersiniz.

Fiziksel olarak böyle bir insan yoktur, onu yazarlar uydururlar. Bu hayali muhatap son derece anlayışlı ve zekidir, çünkü o, sensindir. Canlı bir insanla, bir dostuyla son derece açık, ara vermeden, duraklamadan, sıra noktalar koymadan sohbet eden bir Anatole France'ı hayalimde canlandıramıyorum.

Bunlar dev sanat adamları, "ebedi kitapların" yaratıcıları, edebiyat alanının despotları, ekollerin, akımların, tarzların kurucularıdır.

Knut Hamsun, söz sanatçılarının işte bu grubuna girer. Ancak onlar arasında benim için bir istisnadır. Çağdaş edebiyatta sanatının özgünlüğü bakımından ona eşit başka birini görmüyorum.

"Ekolün", "tarzın" ve tıpkı bilimde olduğu gibi, ancak genellikle bilimin insanı "ikinci doğayla" dışarıdan özenle kuşatması, sanatın ise bu doğayı bizim içimizde yaratması farkıyla "ikinci bir doğa" yaratan gerçek sanatın peşinden gölge gibi sürüklenen şeylerin onun için hiçbir önem taşımadığını düşünüyorum.

Hamsun'un sanatı, gerçekten de insanlar hakkında "kutsal yazılardır," hiçbir dış süslemesi olmayan yapıtlardır. Onun sanatının

güzelliği, yazdığı Norveçli insan figürlerini bir mucizeyle antik Yunan heykelleri kadar inandırıcı biçimde güzelleştiren kesin ve göz kamaştırıcı basit gerçektedir.

Okurlar için ve biricik "sevdiği" için yazmaz o, hayır. Benim şöyle bir izlenimim var: Hamsun, bildiği ve hissettiği şeyi birine ve bir yere doğru, bütün insanların başlarının üzerinden anlatır.

Anlatırken düşüncelere dalar ama bence Knut Hamsun'un tam olarak neyi kanıtlamak istediğini aramanın bir yararı yoktur. Düşünceleri "pedagojik" niyetlerden tamamen uzaktır, düşünme süreci hiçbir ahlaki dogmaya ve sosyal hipoteze bağlı değildir, bana öyle geliyor ki, ideal bir şekilde özgürdür.

"Evet," diyor Knut Hamsun, "hepimiz bu dünyada dolaşan serserileriz." diyor, ama bunu kanıtlamıyor. Karamsar biri değildir. Onun "serserileri" toprak sahipleridir; onun yarattığı, güçlüklerle boğuşan küçük ülke insanlarının hepsi birer kahramandır. İsaak bir destan insanıdır. Kendisinden önce Edda eğer yaratılmamış olsaydı, hayal tezgâhında Tor'unu, Baldur'unu, Freyya'yı ve Loka'yı dokuduktan sonra Edda'yı yaratırdı. Loka'yı da yaratırdı, çünkü kötülüğü de sisteme sokmak, daha sonra kopartmak için ona bir kafa eklemek gerekir. Loka'nın kafasını İsaak'a benzer birinin kopartacağını ve daha sonra dünyada çoktan zamanı gelmiş, insana layık, kinsiz bir düzen kurulduktan sonra o, daha insancıl ve daha iyi tanrılar yerleştirip gökyüzünü yenileyecektir. Çünkü gelecekteki bu iyi ve akıllı insan, gökteki boşlukların kendi ruhuna girmesi kaygısıyla herhalde bu boşluklara göz yummayacaktır.

Freken D'Espar, "iyide ve kötüde o kadar direngendi ki dünyevi olan her şeye girdi. Biz bunu böyle adlandırıyoruz."

Hamsun, belirttiği dört sözcüğe bir bilgenin hoşgörülü ve yumuşak ironisini katmış: Dünyevi olandan başka ne vardır, bir boşlukta, insanların ayakları altında titreyen, parçalanan ve tıpkı Lizbon'daki, Martinik'teki, Messina ve Japonya'daki gibi bir dakika içinde on binlerce insanı yok eden bir dünyada yaşamaya mahkûm edilmiş önemsiz insan bireylerinin acılarından daha önemli ne vardır?

Yaşamımızın bütün anlamı bundadır, yani dünyadadır ve zaten kendisi için başka bir şey olmamasında da insanın bir suçu yoktur. İnsanın kendini teselli etmek için yarattığı ve benim şahsen mekanikten ziyade mistik olarak gördüğüm Tanrıdan başka hiçbir şey. Tanrı, her şeyi yapabilen, her şeyi bilen bir güç düşüncesini armonize etmek, bu düşünceyi sivriltmek için yaratılmamış mıdır, Tanrı, insanın kendini savunacak tek silahı olan düşüncenin çocuğu değil midir?

Son kitaplarında -*Dünya Nimeti*, *Kuyu Başındaki Kadın*, *Gorahus Sanatoryumu*- Hamsun'un, bir varlıkla, sadece kendisinin gördüğü ve tanıdığı bir varlıkla sohbet ettiğini düşünmek mümkündür. Bu, belki "dünya aklı" denen şeydir, belki de Hamsun'un konuşmak, sohbet etmek için kendi yarattığı Tanrısıdır. Büyük sanatçı ona, *Dünya Nimeti*'nin İnger'i gibi, insanların yaşamına ilişkin korkunç öyküleri de destansı bir basitlikle anlatıyor. "O, insanlar arasında hiç denecek kadar önemsiz biriydi," can sıkıcı günlük yaşamdan aldığı bu kadın kahramanını bu sözlerle ifade etmiştir.

Kişiliksiz ve önemsiz denen insanları Hamsun'dan önce hiç kimse bu kadar etkileyici anlatamamış ve kişiliksiz insan diye bir şeyin olmayacağını onun kadar inandırıcı biçimde gösterememiştir.

Yeryüzünde suçsuz yere ölüme mahkûm edilmiş milyonlarca karınca kahraman yaşıyor. Bu karınca kahramanlar, taş yığını kentler kuruyorlar, sürdürdükleri zor yaşamı her bakımdan güzelleştirmeye çalışarak güzel, bilgece şeyler düşünüyorlar ve yaratıyorlar, bu arada kendileri için acı verici, katlanılmaz sosyal yaşam koşulları da yaratmış oluyorlar.

Hamsun, bunu da, bu akıl almaz ve korkunç yaşamı da sohbet arkadaşına anlatıyor, sanki bir parça şaşkınlık duygusuyla anlatıyor ve öfkesini sözcüklerin arasına gizleyerek sohbet arkadaşına şu soruyu soruyor:

"Bütün bunların neden gerekli olduğunu biliyor musun? Bizler, kahramanlar ve büyük çilekeşler, birbirimize neden önemsiz ve ki-

şiliksiz görünüyoruz, biliyor musun? İnsanların yaşamının neden bu kadar mutsuz olduğunu anlayabiliyor musun?"

Sohbet arkadaşı, kurnazlığından, belki de şaşkınlığından susuyor, bir şey söylemiyor.

"Evet," diye üsteliyor mükemmel sanatçı Knut Hamsun, "işte yaşam böyle. Peki neden böyle? Yanıtlayabilir misin?"

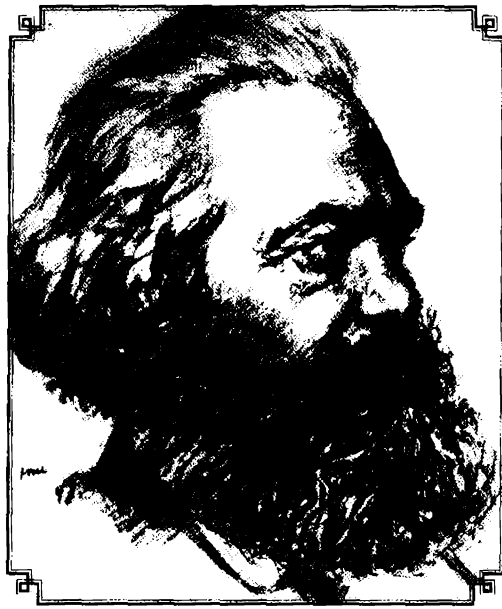
Sorusu yanıtsız kalıyor.

O zaman Hamsun, herhangi bir nedenle sayısız işkencelere uğramış masumların yeni bir öyküsünü daha da şaşırtıcı bir basitlikle anlatıyor:

"Evet," diyor, "hepimiz yeryüzünde dolaşan serserileriz. Neden ve neyin peşinde dolaşıyoruz? Yeryüzünde öyle çok çalışıyoruz ki artık onu güzelleştirmiş durumdayız. Aslında birbirimizi sevmek ve saymak için her şeyimiz var, bizler iyi işçileriz. Birbirimize neden bu kadar acı çektirdiğimizi biliyor musun? Bütün bunların neden gerektiğini anlıyor musun?"

Yanıt gelmiyor.

Dünyada Knut Hamsun gibi yaşamak ve bütün hayatı boyunca sağır, dilsiz biriyle, belki de iyileşmeyecek kadar aptal ya da delicesine kötü biriyle sohbet etmek inanılmayacak kadar zor bir iştir. Neyse ki, böyle bir canavar yoktur ve Hamsun benzeri insanlar yaşam konusunda düşünürken yalnızca Loka'ya, sonradan kopartmak için kafa ekliyorlar.

Karl Marx (1818-1883)

Bilimsel komünizmin kurucusu, uluslararası proletaryanın önderi. Komünizme geçişi, *Hegel'in Hukuk Felsefesine Eleştiri* adlı makalesinde ifadesini bulmuştur. 1844'te Paris'te Engels'le tanışıp arkadaş oldu. Birlikte devrimci proletaryanın teorisini ve taktiğini belirlediler, *Komünist Manifesto*'yu (1848) yazdılar. Marx, 1849 yılında, hayatının sonuna dek yaşayacağı Londra'ya gitmek zorunda kaldı. 1864'te Londra'da toplanan 1. Enternasyonal'in kurucusu ve önderi oldu. 1867'de en önemli yapıtı *Kapital*'in 1. cildi yayınlandı.

MARX VE KÜLTÜR

Johan Gutenberg matbaayı icat etti. Kitap, 1948 yılında beş yüzüncü yıldönümünü kutlayacak. Kitabın beş asırlık serüveninin saymakla bitmeyecek zararı ve yararı oldu. "Tanrısal bir gücün ihsanıyla havarilik mertebesine yükseltilmiş olan Tanrının kullarının kulları, bütün Hıristiyanları sürekli ve azimli bir uyanıklıkla gözetmek, her birinin sözlerini ve işlerini dikkatle izlemek, bu sözleri ve işleri akılcı kararlar terazisinde tartmak, hak edenlerimizi ödüllendirmek ve güzel ihsanlara boğmak, kabahatli ve suçlu olanlarımızı hak ettikleri cezalara çarptırmak için" kitaptan en geniş biçimde ve ustaca yararlandılar. Din adamları Gutenberg'in icadından önce de emekçi kitlelerin fiziksel enerjisini ve cehaletini istismar eden en yetenekli insanlardı. Kitap, kilisenin elinde mülkiyeti savunmak ve Hıristiyan Tanrısı kılığında gizemciliğin en diplerine kadar indirilmiş bir bireyciliği yaymak için güçlü bir silah oldu.

Kilise "merhametten", "insan sevgisinden" söz ediyordu. Sınıflı toplumun katı yürekli hayasızlığının toplumun en derindeki köklerinde bile iğrenç bir şekilde açığa çıktığı günümüzde de kilise aynı şeyi söylüyor. Kilise, faşizmin kanlı çılgınlığını, yani iğrenç bir şekilde can çekişen ve artık bitmiş olan burjuvazinin son kasıl-

masını hoşgörmekle kalmıyor, ilk Hıristiyanların ilkel komünizmini tümüyle unutarak ve günümüzün devrimci komünizminden deli gibi nefret ederek faşizmle ittifak yapıyor ve onu kutsallaştırıyor.

Feodal köleliği, toprak köleliğini kutsallaştıran, kanlı kıyımlara doğrudan doğruya katılan, engizisyonu, Cizvitliği kuran, bilimsel, araştırmacı düşünceye karşı sürekli mücadele eden, farklı inançtan olanları, kiliseden ayrılanları, bağımsız düşünenleri ateşlerde yakan, hiçbir yalan ve iftiradan çekinmeyen kilise, her zaman en gerici düşüncelerin yaratıcısı olmuştur ve "laik" burjuva edebiyatını bu gerici düşüncelerle her zaman zehirlemiştir. Zehirlemiştir, zehirlemektedir ve daha da zehirleyecektir, çünkü kilisenin temel düşüncesi olan "insan köledir" düşüncesi dünya küçük burjuvazisinin iliklerine işlemiştir.

Rabelais ve Swift, Voltaire ve Hobbes, hümanistler, sosyalist ütopistler ve matematik bilimleri alanında çalışanlar kiliseye karşı mücadele etmiş fakat kendi çıkarlarının peşinde koşan, doymak bilmeyecek kadar açgözlü ve kurnaz kilise, düşmanlarının üstünden farenin üstünden geçen yaban domuzu gibi geçmiştir. Kilise, burjuvazinin tüm örgütleri arasında suçu en fazla olandır, çünkü kilise, özgür düşüncenin boğulmasına, yaşama ve yaratma iradesinin esaret altına alınmasına en aktif biçimde yardım etmiş ve etmektedir.

Karl Marx, küçük burjuvazinin en sağlam dayanağı olan kilisenin en güçlü ve yenilmez düşmanıdır. Yenilmezdir, çünkü Marx'ın öğretisi milyonlarca emekçi tarafından kabul edilmiş ve edilmektedir. Marx'tan sonra kitap basımı, gerçeklerin basımı anlamını kazanmıştır. O ve öğrencileri, sayısal bakımdan önemsiz, sorumsuz bir azınlığın yüz milyonlarca insanın fiziksel enerjisini düşüncesizce sömürüp entelektüel enerjinin artmasını zorlaştırarak insanların hayatını yönettiği dünyada "gerçeğin" hiçbir şekilde abartılmadan ortaya konduğu yüzlerce kitap yazdılar. Marksizm, insanlığın tüm tarihini gözden geçirip, emekçilerin dünyasındaki burjuva "ilerlemenin" yalıtılmış, "ada" benzeri durumunu, burju-

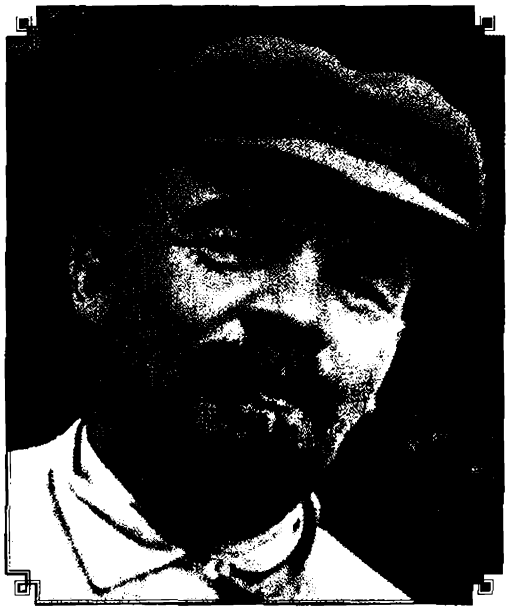
va "eğitiminin" darkafalılığını ve burjuva kültürü için ödenmiş ve ödenmeye devam eden kanın korkunç bedelini ortaya koymuştur.

Herhangi bir zamanda yaşamış tüm düşünürlerin birincisi ve en güçlüsü olan Marx, kültür tarihinde emeğin çok büyük önemi olduğunu, emeğin her şeye üstün gelen gücünü dünyaya göstermiş ve proletarya egemenliğinin ve hayatın çoğunluğun çıkarlarına, emekçi halkın çıkarlarına uygun olarak devrimci bakış açısıyla yeniden kurulmasının tarihsel bakımdan gerekli olduğunu kanıtlamıştır. Ondan önce de bu konudan söz edilmiştir, o bunu göstermiş ve sarsılmaz bir şekilde yerleştirmiştir. O, efsanevi Musa gibi işçi sınıfının önünde kapitalizmin Mısır esaretinden kurtulup "vaat edilmiş toprağa", komünizme götürecek yolu açmıştır. O, doğrudan doğruya işçilerin ataları tarafından ya da onların enerjisinin mutlak surette katılımıyla yaratılmış kültür servetlerinde simgesini bulan bütün bir emek yığınına el koymayı görev edinmiş olan işçi sınıfının devrimci mücadelesinin bilimsel temellerini kanıtlarla pekiştirmiştir. Hıristiyan dininin üç başlı "monoteizminin" hayvani bireyciliğin timsalinden, kendi "yuvalarının, inlerinin, yataklarının" kutsallaştırılmasından başka bir şey olmadığını ilk o fark etmiştir. Bütün ülkelerin proleterlerinin enerjisini yenilmez ve yaratıcı tek bir enerji halinde birleştirebilecek tek güçlü ve anlaşılır öğreti, Marx ve öğrencileri tarafından kurulmuştur. Daha fazla ne denebilir ki?

Sosyalist Cumhuriyetler Birliği proletaryasının muazzam çalışmasına, Marx, Engels ve Lenin'in öğrencileri tarafından yönetilen çalışmaya baktığımızda, kapitalizmi ortadan kaldırdıktan sonra tüm emekçi insanlığı onun zincirlerinden kurtarmak için yine kapitalizm tarafından doğumuna yol açılmış olan devrimci öğretinin ne kadar büyük ve yenilmez bir esinlendirici gücü olduğunu görüyoruz.

Notlar

İlk kez "Literaturnıy Leningrad" gazetesinde yayınlanmıştır. 1933, sayı 14, 14 Kasım.

Vladimir İlyiç Lenin (1870-1924)

Rus ve uluslararası işçi hareketinin önderi, 1917 Ekim Devriminin örgütleyicisi ve SSCB'nin kurucusu. Bir ilkokul müfettişinin oğluydu. 1888'den itibaren Marksist hareket içinde yer aldı. Sibirya'daki üç yıllık sürgünden sonra yurtdışına gitti. Mart 1917'de ülkesine döndü. Ekim Devrimine önderlik etti. 3. Enternasyonal'in kuruluşuna önayak oldu. 1918'de bir suikastta ağır yaralandı. 21 Ocak 1924'te öldü. Yüksek teorik kapasitesi, güçlü iradesi ve keskin politik öngörüleriyle öne çıkan Lenin, 20. yüzyılın en etkili kuram ve eylem adamıdır.

V. İ. LENİN

Vladimir Lenin öldü.

Düşman kampından bazıları bile dürüstçe itiraf ediyorlar: Dünya, Lenin'in şahsında "çağdaşı olan büyük insanlar arasında dehanın en parlak simgesi olan" bir insanı yitirmiştir.

Lenin'in dev kişiliği karşısında duyduğu saygılı şaşkınlığı ifade eden bir makale yayınlayan burjuva Alman gazetesi "Prager Tagelblatt" bu makaleyi şu sözlerle bitirmiştir:

"Lenin, ölüyken bile yüce, erişilmez ve müthiş."

Makalenin üslubuna bakıldığında, "düşmanın cesedi her zaman güzel kokar" sözleriyle, pek edeplice olmayan biçimde açıklanan fizyolojik memnuniyetle ve yerinde duramayan büyük bir adamın aralarından ayrıldığında insanların hissettikleri sevinç duygusuyla yazılmadığı görülür. Hayır, bu makalede bir insanla ilgili insanca gururun sesi en üst perdeden duyuluyor.

Yurtdışındaki göçmen Rus basını, Lenin'in ölümü konusunda, yaşama iradesini ve aklın korkusuzluğunu dünyada en iyi ifade eden büyük sözcülerden birinin kişiliğini değerlendirirken, burjuva gazetelerinin gösterdikleri saygıyı ve nezaketi gösterememiştir.

Onun portresini çizmek zordur. Lenin, dışarıdan bakınca pullu

bir balık benzeri, tepeden tırnağa sözcüklerle kaplıydı. Söylediği her şey gibi kendisi de basit ve açık bir insandı.

Onun kahramanlığı, dışarıdan bakıldığında hiç de parlak bir kahramanlık değildi. Onun kahramanlığı, Rusya'da genellikle görülen cinsten, yeryüzünde sosyal adaletin kurulacağına sarsılmazcasına inanan onurlu Rus devrimci aydınının alçakgönüllü, çilekeş kahramanlığı, insanların esenliği uğruna ağır bir çalışma yürütmek için bütün dünya nimetlerinden elini eteğini çekmiş bir insanın kahramanlığıdır.

Ölümünden kısa bir süre sonra onunla ilgili olarak yazdıklarım, üzüntü ve aceleyle, kötü yazılmış şeylerdir. "Haddimi aşmamak" düşüncesiyle yazamadığım bazı şeyler umarım tam olarak anlaşılır. Sağgörülü ve bilge bir kişiydi o. Oysa kişi "ne kadar büyük bilgeyse o kadar üzüntüsü olur."

İleriyi görüyor ve 1919-1921 yıllarında insanların ne durumda olacakları konusunda düşünürken de, konuşurken de onların birkaç yıl sonraki hallerini kusursuzca tahmin edebiliyordu. İnsanlar onun önsezilerine her zaman inanmak istemiyorlardı. Bunlar genellikle üzücü önsezilerdi. Ancak çok sayıda insan, Lenin'in kuşkucu nitelemelerini ne yazık ki haklı çıkardı. Onunla ilgili anılarımı yazdım ama bunlar süreklilik içermeyen, can sıkıcı sorunlarla dolu kötü yazılmış, anılar oldu. Söze, Londra'daki kongreden, Vladimir İlyiç'in bir kısım insanın kuşku ve güvensizliğiyle, diğerlerininse açık düşmanlığı ve hatta nefretiyle pırıl pırıl aydınlanmış bir halde karşıma çıktığı yıllardan başlamalıydım.

İşte Londra'nın banliyölerinden birinde, insanı güldürecek kadar derme çatma ahşap bir kilisenin çıplak duvarları, yoksul bir okulun dershanesini andıran, küçük, dar salonun kemerli pencereleri hâlâ apaçık gözümün önünde. Bu yapı sadece dışarıdan kiliseye benziyordu, içindeyse ibadet için gerekli şeylerin hiçbiri yoktu, hatta alçak vaiz kürsüsü, ileride, salonun ucunda değil, kilisenin girişindeki iki kapının arasındaydı.

O yıla dek Lenin'le karşılaşmamıştım, ayrıca yazdıklarını da doğru dürüst okumamıştım. Ancak okuyabildiklerim ve özellikle

de kendisini şahsen tanıyan arkadaşlarımın anlattıkları heyecanlı öyküler beni büyük bir güçle ona doğru çekmişti. Bizi tanıştırdıklarında elimi kuvvetlice sıktıktan sonra keskin bakışlarıyla yüzümü inceleyip eski bir tanıdığın ses tonuyla ve şakacı bir tavırla konuşmaya başladı:

"İyi ki geldiniz! Kavga etmeyi seviyorsunuz galiba? Büyük bir kavga olacak burada."

Lenin, beklediğim gibi değildi. Bana göre eksik bir şey vardı onda. R'leri ve L'leri G gibi telaffuz ediyordu, ellerini koltukaltlarına sokmuş, dikiliyordu. Şöyle yukarıdan aşağıya baktığınızda son derece sade görünüyor, "önder" olduğuna ilişkin hiçbir şey hissedilmiyordu. Ben yazarım. Mesleğim ayrıntılara dikkat etmeye zorlar beni. Bu zorlama bir alışkanlık, zaman zaman da bıktırıcı bir alışkanlık halini alır.

Beni G. V. Plehanov'un yanına "götürdüklerinde" o, kollarını göğsünde kavuşturmuş, görevlerinden yorgun düşmüş bir öğretmenin yeni gelen bir öğrenciye baktığı gibi, sert bakışlarla, sıkılmış bir halde bakıyordu. Bana son derece sıradan bir şey söyledi, "Yeteneğinize hayranım," dedi. Belleğimde kalacak başka bir şey de söylemedi. Kongre boyunca da ne onun ne de benim "samimi" konuşma isteğimiz oldu.

Oysa bu saçları dökülmüş, R ve L'leri yanlış söyleyen, sağlam yapılı, tıknaz adam, bir eliyle Sokrat vari alnını ovarken, öbür eliyle benim elimi tutmuş, şaşırtacak kadar canlı gözleri sevecen pırıltılar saçarak hemen *Ana* romanının eksiklikleri üzerine konuşmaya başlamıştı. Anlaşıldığına göre, romanı İ. P. Ladıjnikov'dan aldığı müsveddesinden okumuştu. Ben, kitabı yazmakta acele ettiğimi söyledim, ama neden acele ettiğimi açıklayacak zaman bulamadım. Lenin başını olumlu anlamda sallayıp, bu açıklamayı kendisi yaptı: Acele etmem çok iyi olmuş, kitap gerekliymiş, çok sayıda işçi devrim hareketine bilinçsizce, öylesine katılıyormuş, artık *Ana*'yı çok yararlanarak okuyorlarmış.

"Tam zamanında yazılmış bir kitap." Bu onun yaptığı tek, ama benim için son derece değerli bir iltifattır. Daha sonra ciddi bir tavırla *Ana*'nın yabancı dillere çevrilip çevrilmediğini, Rus ve Ame-

rikan sansürlerinin kitapta ne kadar tahrifat yaptıklarını sordu, yazarının mahkemeye verileceğini öğrendikten sonra ise önce yüzünü ekşitti, sonra da başını geriye atıp, gözlerini kapatarak garip bir şekilde gülmeye başladı; gülüşü işçilerin dikkatini çekmişti, Foma Uralskiy ve üç kişi daha yanına geldiler.

Tam bir bayram sevinci yaşıyordum. Seçilmiş üç yüz partilinin arasındaydım, bu kişilerin örgütlü yüz elli bin işçi tarafından kongreye gönderildiklerini öğrenmiştim ve partinin bütün liderlerini, yaşlı devrimcileri karşımda görüyordum: Plehanov, Akselrod, Deyç. Bayram sevincim son derece doğaldı. Vatanımdan uzakta geçirdiğim iki yıl içinde ne kadar keyifsiz olduğumu söylersem okurlarım durumu anlayacaklardır.

En büyük sosyal demokrat önderlerin neredeyse tamamını gördüğüm, çok şişman bir adam olan Zinger'le yan yana, hepsi de son derece önemli diğer kişilerin arasında otururak August Bebel'le yemek yediğim Berlin'den itibaren keyfim kaçmaya başlamıştı.

Geniş, rahat bir dairede yemek yiyorduk. Kanarya kafeslerinin üzerleri işlemeli örtülerle zarifçe örtülmüş, koltukların arkalıklarına da oturanların enseleri koltuk kılıflarını leke yapmasın diye yine bu işlemeli örtülerden serilmişti. Çevredeki her şey son derece ağırbaşlıydı, herkes ağırbaşlı bir tutumla yemek yiyor ve aynı tutumla birbirlerine:

"Malzeit!"* diyorlardı.

Bu sözcüğü bilmiyordum, fakat Fransızca "mal" sözcüğünün "kötü", Almanca "zeit"ın ise "zaman" demek olduğunu biliyordum. Bundan çıkan sonuç, "kötü zaman" oluyordu.

Zinger, Kautskiy'yi iki kez "benim romantiğim" diye adlandırdı. Kartal burnuyla Bebel, biraz kendini beğenmiş biri gibi geldi bana. Ren şarabı ve birası içiyorduk; şarap ekşi ve sıcaktı, bira daha iyiydi; Rus Devrimi ve Sosyal Demokrat Partisi hakkında da aynı tatsızlıkta ve küçümseyici laflar ediliyor, kendi partileri Alman Sosyal Demokrat Partisi'nden ise "çok iyi" diye bahsediliyordu. Bunların hepsi aşırı derecede kendini beğenmiş davranışlardı ve

* Afiyet olsun (Yazarın Notu).

sandalyelerin bile bu derece saygıdeğer liderlerin yumuşacık etlerinin altında ezilmekten memnun oldukları hissediliyordu.

Alman partisiyle "nazik" bir işim vardı: Bu partinin üyesi ve sonraları son derece ünlü biri olan Parvus, *Ayaktakımı Arasında* oyunumun temsil gelirlerini toplamak üzere "Znaniye"den vekâletname almıştı. Bu vekâletnameyi, 1902 yılında yasadışı yollardan geldiği Sivastopol'de, istasyonda almıştı. Topladığı paralar şöyle paylaşılıyordu: Toplam paranın yüzde 20'sini o alıyor, geri kalan para ise dörtte biri bana, dörtte üçü Sosyal Demokrat Parti kasasına olmak üzere paylaşılıyordu. Parvus bu koşulu elbette biliyordu ve hatta şaşıyordu. Oyun dört yıl boyunca Almanya'nın bütün tiyatrolarını dolaştı, sadece Berlin'de 500 kezden fazla sahnelendi. Parvus'un elinde toplanan para herhalde 100 bin markı bulmuştu. Fakat paraların yerine "Znaniye"ye, K. P. Pyatnitskiy'e, bütün parayı bir hanımefendiyle yaptığı İtalya gezisinde harcadığını bildiren bir mektup gönderdi. Mutlaka çok hoş geçtiğini düşündüğüm bu gezi beni sadece dörtte bir oranında ilgilendirdiğinden, kalan dörtte üçlük kısım için Alman Partisi Merkez Komitesinin dikkatini çekmek konusunda kendimi haklı gördüm. İ. P. Ladıjnikov aracılığıyla partiyi uyardım. Merkez Komitesi, Parvus'un gezisini önemsememiş. Daha sonra işittiğime göre, Parvus'un elinden birtakım parti unvanları alınmış. Ne yalan söyleyeyim, ben sadece kulağını çekmelerini yeğlerdim. Daha sonraları Paris'te bana son derece güzel bir kız göstererek, onun Parvus'la geziye giden hanım olduğunu söylemişlerdi.

"Canım benim," diye geçirdim aklımdan, "canım benim."

Berlin'de yazarlar, ressamlar, bilim ve sanat koruyucuları, başka insanlar gördüm, birbirlerinden farkları, kendini beğenmişlik ve gururlarıydı.

Amerika'da, New York belediye başkanı ya da valisi olmak isteyen Moris Hilkvit'i, herkese ve her şeye tek başına ve yorgun yorgun bağırıp çağıran –hapisten yeni çıkmıştı– ihtiyar Debs'i çok sık görüyordum. Pek çok insan, pek çok şey gördüm, ancak Rus Devrimi'ni bütün derinliğiyle kavrayabilmiş tek bir kişiye rastla-

madım ve her yerde devrimin, "Avrupa yaşantısında sık görülen bir olay" ve "sosyalizme yakınlık duyan" bir "handsome lady"nin* sözleriyle "her zaman ya kolera ya da devrim olan" bir ülkedeki sıradan bir olay olarak karşılandığını hissediyordum.

"Bolşeviklerin" kasasına para toplamak için Amerika'ya gitme düşüncesini L. B. Krasin vermişti; sekreter ve konuşmaların düzenleyicisi olarak V. V. Voronovskiy benimle birlikte gelecekti. Voronovskiy iyi düzeyde İngilizce biliyordu, fakat parti ona başka bir görev verdi, benimle Merkez Komitesi (b) mücadele grubu üyesi N. Y. Burenin geldi; Burenin "dilsiz"di, dil öğrenmeye yolda başladı. Benim ne amaçla gittiğimi öğrenen Eser'ler**, bu seyahate gençlere özgü, heyecanlı bir ilgi gösteriyorlardı; daha Finlandiya'dayken Jitlovskiy ve Çaykovskiy yanıma geldiler ve sadece Bolşevikler için değil, "genel olarak devrim" için para toplamayı önerdiler. Ben "genel olarak devrim" sözünü kabul etmedim. O zaman onlar da oraya "büyükanne"yi yolladılar ve Amerikalıların karşısına böylece birbirinden ayrı ve birbiriyle görüşmeyen, neredeyse iki ayrı devrim için para toplayan iki kişi çıkmış oldu. Amerikalıların kuşkusuz bu iki kişiden hangisinin daha iyi, daha sağlam olduğunu anlamaya ne zamanları ne de istekleri vardı. "Büyükanne"yi daha önceden tanıyorlardı galiba. Amerikalı dostları da onun reklamını gayet iyi yaptılar. Oysa çarlığın büyükelçiliği bana karşı tam bir skandal hazırlamıştı. Amerikalı yoldaşlar da Rus Devrimi'ni "kısmi ve başarısız bir dava" sayarak mitinglerde topladığım para konusunda biraz "liberal" davrandılar, çok az miktarda, toplam olarak 10 bin dolardan daha az para toplayabildim. Gezi genel anlamda başarısız olmuştu, ama *Ana*'yı orada yazdım. Bu kitaptaki bazı "yanlışlıklar" ve eksikler de bu durumla açıklanabilir.

Daha sonra İtalya'ya, Kapri Adası'na geçtim, orada Rus gazeteleri ve kitapları okumaya daldım. Bu da keyfimi iyice kaçırdı.

---

* "Güzel hanım" (Yazarın Notu).

Eser'ler: Rusya'daki köylü partisi Sosyalist Devrimciler partisi in kısa adı. Parti adının baş harflerinden (SR) türetilmiştir. -*çev.*

Eğer çeneden çekilmiş bir dişin hissetme yeteneği varsa, kendisini herhalde ancak benim kadar yalnız hissedebilirdi. Tanıdığım insanların bir "platform"dan diğerine sıçrarken gösterdikleri akrobat atikliği ve becerikliliği çok şaşırtıcıydı.

Rusya'dan rastlantı sonucu devrimci olmuş, kafası bozuk, korkmuş, kendi kendilerine ve onları "umutsuz bir girişimin" içerisine sürüklemiş insanlara karşı öfkeli devrimciler geliyorlardı.

"Her şey boşa gitti," diyorlardı. "Herkes darmadağın oldu, kayboldu, sürgüne gönderildi, hapse atıldı!"

Komik şeyler çoktu, ama neşeli hiçbir şey yoktu. Rusya'dan bir konuk, bir yazar, hem de yetenekli bir yazar, bana, *Ayaktakımı Arasında* oyunumda sözde benim Luka rolünü oynadığımı kanıtlamaya çalışıyordu. Gelmişim, gençlere yatıştırıcı bir şeyler söylemişim, onlar bana inanmışlar, dayak yemişler, alınlarında şişler oluşmuş, bense kaçmışım. Bir diğeri, beni "önyargının" yiyip bitirdiğini, benim "bitmiş bir adam" olduğumu ve balenin önemini sırf "imparatorluk" balesi olduğu için yadsıdığımı ileri sürüyordu. Genellikle komik, ahmakça pek çok şey vardı ve sık sık da Rusya'dan sanki pis kokulu bir toz geliyordu.

Sonra birdenbire, sanki bir masalda gibi, kendimi Rusya Sosyal Demokrat Partisi'nin kongresinde buluyordum. Elbette bir bayramdı bu!

Fakat bayramım ancak ilk oturuma, "gündem"le ilgili tartışmalara kadar sürebildi. Tartışmaların sertliği, heyecanımı bir anda azaltmıştı ve bunun nedeni, partinin reformcular ve devrimciler olarak kesin bir çizgiyle ayrıldığını hissetmemden ziyade –bu durumu 1903 yılından beri biliyordum– reform yanlılarının V. İ. Lenin'e karşı takındıkları düşmanca tavırdı. Bu düşmanca tavır, onların konuşmalarının arasından tıpkı eski bir itfaiye hortumundan basınçlı suyun fışkırması gibi fışkırıyordu.

İnsanların ne konuştukları her zaman önemli değildir ama nasıl konuştukları önemlidir. Bütün düğmeleri ilikli ceketiyle bir Protestan papazını andıran G. V. Plehanov, kongreyi açarken düşüncelerinin tartışılmaz, söylediği her bir sözcüğün aynen söz-

cükler arasındaki duraklamalar gibi değerli olduğundan emin bir hukuk öğretmeni gibi konuşuyordu. Çok güzel yuvarlanmış tümceleri büyük bir ustalıkla havaya, kongre üyelerinin tepelerine asıyordu. Bolşeviklerin oturduğu sıralarda birisi, arkadaşıyla fısıldaşırken dilini oynatsa saygıdeğer konuşmacı, konuşmasına küçük bir ara veriyor ve bakışlarını ona çiviliyordu.

Ceketin düğmelerinden biri Plehanov tarafından diğerlerinden daha fazla seviliyor olacak ki, bu düğmeyi parmağıyla sürekli şefkatle okşuyor, duraklamalar sırasında zile basar gibi bu düğmeyi sıkıyordu. Bu hareketiyle, konuşmanın akışını kestiği de düşünülebilirdi. Plehanov, oturumlardan birinde birisine yanıt vermeye hazırlanırken kollarını göğsünde kavuşturup, yüksek sesle ve küçümser gibi:

"H-he!" diye bir ses çıkardı.

Bu ses, Bolşevik işçiler arasında gülüşmelere neden oldu. G. V. Plehanov kaşlarını kaldırdı, yanakları bembeyaz olmuştu. Yanakları diyorum, çünkü kürsünün yan tarafında oturuyordum ve konuşmacının yüzünü yandan görüyordum.

İlk oturumda, Plehanov'un konuşması sırasında Bolşevik sıralarında oturduğu yerde en fazla kımıldanan Lenin'di; kâh soğuktan üşüyormuş gibi büzülüyor, kâh ısınmış gibi rahat rahat oturuyor, parmaklarını koltukaltlarına sokup, çenesini sıvazlıyor, saçsız başını sallıyor, M. P. Tomskiy'e bir şeyler fısıldıyordu. Plehanov, "partide revizyonist yoktur" açıklamasını yaptığı sırada, Lenin öne doğru eğildi, keli kıpkırmızı oldu, sessiz bir gülüşle omuzları sarsılmaya başladı. Yanında ve arkasında oturan işçiler de gülümsüyorlardı, salonun en dibinden bir yerden birisi yüksek sesle ve sertçe:

"Şu tarafta oturanlar kim peki?" diye sordu.

Kısa boylu Fyodor Dan, gerçek onun öz kızıymış, onu kendisi doğurmuş, yetiştirmiş ve hâlâ da yetiştiriyormuş gibi konuşuyordu. Fyodor Dan'ın dediğine göre, bizzat kendisi Karl Marx'ın mükemmel bir simgesiymiş, Bolşevikler ise bilgisiz ve münasebetsiz çocuklarmış ve bunun en açık ifadesi de onların, aralarında

"Marksizmin tüm seçkin kuramcılarının" bulunduğu Menşeviklere karşı tutumlarıymış.

"Sizler Marksist değilsiniz," diyordu Fyodor Dan küçümseyerek, "hayır, Marksist değilsiniz!" Ve sarı yumruğuyla sağ tarafa doğru havaya bir yumruk atıyordu.

İşçilerden biri şu soruyu sordu ona:

"Peki bir daha ne zaman liberallerle çay içmeye gideceksiniz?"

İlk oturumda Martov konuşma yaptı mı anımsamıyorum. Bu olağanüstü derecede sevimli adam, bir delikanlı coşkusuyla konuşuyor ve görünüşüne bakılırsa parçalanmanın dramını, çelişkilerin acısını derinden hissediyordu.

Her yanı titriyor, sarsılıyor, kolalı gömleğinin yakasını sert hareketlerle açıyor, ellerini sallıyordu; ceketin kolundan fırlayan gömleğinin kol kapağı ellerinin üstüne düşüyor, elini yukarı kaldırıp, kol kapağını yerine sokmak için kolunu sallıyordu. Bana öyle geliyordu ki, Martov, konuşmuyor, yalvarıyor, parçalanmaya engel olmak gerekir, parti ikiye bölünmek için çok zayıf, işçinin her şeyden önce "özgürlüğe" gereksinimi var ve maneviyatı güçlendirmek gerekir, diye ikna etmeye çalışıyordu. İlk konuşması zaman zaman isterik denebilecek haldeydi, laf kalabalığı konuşmasını anlaşılmaz hale getiriyor, konuşmacının kendisi ise kötü bir izlenim yaratıyordu. Konuşmanın sonunda ve sanki konuşmadan ayrı olarak, yine "mücadeleci" bir ses tonuyla mücadele kollarının ve genel olarak silahlı ayaklanma hazırlıklarına yönelik çalışmaların aleyhinde hararetle bağırmaya başlamıştı. Çok iyi anımsıyorum, Bolşevik sıralarından birisi hayretle haykırmıştı:

"Bak sen şunlara!"

M. P. Tomskiy de galiba şu soruyu sormuştu:

"Martov yoldaşı yatıştırmak için ellerimizi mi kessek acaba?"

Yineliyorum, Martov'un birinci oturumda neler söylediğinden emin değilim, ondan söz etmemin tek nedeni konuşmaların nasıl bir ortamda yapıldığını anlatmaktır.

Martov'un konuşmasından sonra işçiler, toplantı salonunun önünde suratları bir karış konuşuyorlardı:

"Buyurun işte size Martov! Hani 'İskra'cıydı!"*

"Yoldaş aydınlar gömlek değiştiriyorlar."

Rosa Luxemburg**, ironi silahını mükemmel kullanıp çok güzel, ateşli ve sert bir konuşma yaptı. Ve işte Vladimir İlyiç çevik adımlarla kürsüye çıktı ve kendine özgü telaffuzuyla "yoldaşlar" dedi. Bana iyi konuşamıyormuş gibi geldi, ancak bir dakika sonra herkes gibi ben de onun konuşmasına "kaptırmıştım kendimi." En karmaşık politika konularının bunca basit dile getirilebildiğini ilk kez işitiyordum. Bu adam güzel tümceler kurmaya çalışmıyor, her bir sözcüğü, bu sözcüğün en doğru anlamını şaşırtıcı bir kolaylıkla ortaya koyup avucunda sunuyordu. Yarattığı olağanüstü etkiyi aktarmak çok zor.

İleriye doğru uzatıp biraz yukarı kaldırdığı kolu, karşıtlarının tümcelerini eleyip, bunların yerine sağlam düşünceler koyarak, işçi sınıfının geriye doğru, hatta liberal burjuvaziyle yan yana bile değil, kendi yolundan yürüme ödevini ortaya koyan kanıtlar ileri sürerek, her bir sözcüğü tartıyormuş gibi duran eli... Bütün bunlar olağanüstüydü ve Lenin sanki bunları kendisi istediği için söylemiyor, gerçekten de tarih söyletiyordu. Konuşmasının bütünlüğü, yetkinliği, açıkyürekliliği ve gücü, kürsüdeki duruşu, klasik bir sanat eseri gibiydi: Her şey vardı, gereksiz bir şey, herhangi bir süs yoktu ama bunlar olsaydı da görünmeyecekti zaten. Bunlar da yüzdeki iki göz, eldeki parmaklar kadar doğal ve gerekli şeylerdi.

Süre bakımından kendisinden önce kürsüye çıkan konuşmacılardan daha az konuşmasına karşın yaptığı etki çok daha fazlaydı; bunu hisseden tek kişi ben değildim, arkamdan hayranlık yüklü:

"Dolu dolu konuşuyor..." fısıltıları geliyordu.

Gerçekten öyleydi; ortaya koyduğu her kanıt, içerdiği güçle kendi kendisini açıklıyordu.

---

* "İskra" ("Kıvılcım"), Lenin tarafından kurulmuş ve yönetilmiş ilk yasadışı Marksist Rus gazetesi. 1900-1903 yıllarında Leipzig, Münih, Londra ve Cenevre'de, ortalama 8 bin tirajla yayınlanmış, Marksist parti kurma mücadelesinde, sosyal demokrat komitelerin bir araya getirilmesinde önemli rol oynamış, Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin program ve tüzüğünün, ikinci parti kongresinin hazırlık çalışmalarını yapmıştır. *-çev.*

Rosa Luxemburg (1870-1919) Alman kadın kuramcı ve devrimci.

Menşevikler, ne Lenin'den ne de konuşmasından hoşlandıklarını açık açık belli ediyorlardı. O, pratiği çok yönlü sınamak için partiyi devrim teorisinin zirvesine çıkartmak gerektiğini daha inandırıcı kanıtlarla ortaya koydukça, konuşması daha kindar bir tavırla kesiliyordu.

"Kongre felsefe yapma yeri değil!"

"Bize ders veremezsiniz, biz lise öğrencisi değiliz!"

Uzun boylu, sakallı, tezgâhtar suratlı biri özel bir gayret harcıyor, yerinden fırlayıp, kekeleyerek bağırıyordu:

"Ko-omp-locular... Ko-omp-loculuk yapıyorsunuz! B-blankistler!"

Rosa Luxemburg başını sallayarak onaylıyordu; daha sonraki oturumlardan birinde Menşeviklere çok güzel laflar etmiş:

"Sizler, Marksizmin üstünde durmuyorsunuz, üstüne oturuyorsunuz, hatta yatıyorsunuz," demişti.

Salonda kötü, kızgın bir öfke, ironi ve nefret rüzgârı esiyor, yüzlerce göz Vladimir İlyiç'i farklı farklı aydınlatıyordu. Bu düşmanca saldırılar onu heyecanlandırıyor mu, belli değildi. Coşkuyla, fakat inandırıcı ve sakin konuşuyordu; görünüşteki bu sakinliğin kendisine neye mal olduğunu birkaç gün sonra öğrendim. Ona karşı düşmanlık yaratan şeyin, "parti, kendi içindeki fikir ayrılıklarının nedenlerini ancak teorinin doruğundan bakarak açıkça görebilir" şeklinde ifade edilebilecek doğal bir düşünce olduğunu görmek bana çok tuhaf ve ayıp gelmişti. Şöyle bir izlenim edinmiştim: Kongrede geçen her gün Vladimir İlyiç'e yepyeni güçler kazandırıyor, onu daha cesur, kendinden emin hale getiriyor, konuşması her geçen gün daha da sağlamlaşıyor ve kongredeki Bolşevik üyeler daha kararlı oluyor, daha da bileniyorlardı. Lenin'inki dışında beni heyecanlandıran bir başka konuşma da Rosa Luxemburg'un Menşeviklere karşı yaptığı sert ve çok güzel konuşmaydı.

Vladimir İlyiç boş dakikalarını ve saatlerini işçiler arasında geçiriyor, onlara günlük yaşamla ilgili en önemsiz ayrıntıları soruyordu.

"Peki, kadınların durumu nasıl? Üretim onları yoruyor mu? Ya, yine de okula gidip, kitap okuyorlar demek?"

Lenin'i ilk kez görmüş olan işçilerden birkaçı, Hyde Park'ta dolaşırken onun kongredeki hareket tarzından söz ediyorlardı. İçlerinden biri şöyle dedi:

"Buradaki, Avrupa'daki işçilerin arasında bu kadar zeki başka biri daha var mıdır, bilmiyorum: Bebel ya da başka biri. Ama bunun gibi bir anda kanımın kaynadığı bir başkası olabileceğine inanmıyorum!"

Başka bir işçi gülümseyerek ekledi:

"Bu bizim adamımız!"

Karşı çıktılar:

"Plehanov da bizim adamımız."

Çok yerinde bir yanıt duydum:

"Plehanov bizim öğretmenimiz, beyimiz; Lenin ise önderimiz ve yoldaşımız."

Bir delikanlı mizahi bir ifadeyle:

"Plehanov'un ceketi dar gelmiş," dedi.

Şöyle bir olay olmuştu: Bir Menşevik işçi lokantaya giderken Vladimir İlyiç'i durdurmuş, bir şeyler sormuştu. İlyiç adımlarını yavaşlatmış, birlikte olduğu grup ilerlemişti. Beş dakika kadar sonra lokantaya girerken kaşlarını çatıp şöyle diyordu:

"Ne garip, bu kadar saf bir delikanlı parti kongresine gelmiş! Bana fikir ayrılıklarının gerçek nedeni neydi diye soruyor. Dedim ki, sizin yoldaşlarınız parlamento toplantılarına katılmak istiyorlar, biz ise işçi sınıfının kavgaya hazır olması gerektiğine inanıyoruz. Anlamıştır herhalde..."

Pek kalabalık olmayan bir grup halinde hep aynı küçük, ucuz lokantada yemek yiyorduk. Vladimir İlyiç'in çok az yemek yediğini fark ettim: İki-üç yumurtadan yapılmış omlet, küçük bir parça jambon yiyor, bir kupa sert, siyah bira içiyordu. Kendisine dikkat etmediği belliydi ve işçilere gösterdiği olağanüstü özen beni etkiliyordu. İşçilerin beslenmesi işine M. F. Andreyeva bakıyordu ve Vladimir İlyiç ona:

"Ne düşünüyorsunuz? Yoldaşlar aç kalmazlar, değil mi? Hm, hm... Acaba sandviçleri büyütsek mi?" diye soruyordu.

Kaldığım otele gelmişti. Baktım, kuşkuyla yatağı yokluyor.

"Ne yapıyorsunuz?"

"Çarşaf nemli mi diye bakıyorum."

Birden anlamamıştım: Londra'daki çarşafların nasıl olduğundan ona neydi? O zaman benim şaşkınlığımı fark edip açıkladı:

"Sağlığınıza dikkat etmelisiniz."

1918 yılı sonbaharında Sormov'lu işçi Dmitriy Pavlov'a, Lenin'in en önemli özelliğinin ne olduğunu sormuştum.

"Sadelik. Gerçek kadar sadeydi o," demişti.

Bunu, iyi düşünülmüş, çok önceden kararlaştırılmış bir şey gibi söylemişti.

Bir insan hakkındaki en sert yargıyı yanında çalışanların verdiği bilinir. Fakat Lenin'in şoförü, görmüş geçirmiş biri olan Gil şöyle diyordu:

"Lenin özel biri. Onun gibisini görmedim. Myasnitskiy'de gidiyoruz, trafik yoğun, zor ilerliyorum, arabayı parçalayacaklar diye de korkuyorum, korna çalıyorum, çok telaşlanıyorum. Kapıyı açtı, kendisine zarar vermelerini göze alarak yanımdaki basamağa çıktı, 'Lütfen telaşlanmayın Gil,' diyor, 'herkes gibi devam edin.' Ben yılların şoförüyüm, hiç kimse onun gibi davranmaz."

Bıraktığı tüm izlenimlerin birleştiği nokta olan bu doğallık ve esnekliği anlatmak, betimlemek zor.

Düşünceleri, bir pusulanın ibresi gibi, her zaman sivri ucunu emekçi halkın sınıfsal çıkarlarından yana çeviriyordu. Londra'da serbest bir akşam geçirme fırsatı doğmuştu. Küçük bir grup halinde bir müzikhole, küçük bir tiyatroya gitmiştik. Vladimir İlyiç palyaçoları izlerken başkalarına da bulaşan içten kahkahalar atıyor, diğer gösterilere umursamadan bakıyordu. Britanya Kolombiyası'ndan işçilerin ağaç kesişini özel bir dikkatle izlemişti. Küçük sahnede bir orman kampı canlandırılıyordu. Bu kampın önünde sağlam yapılı iki delikanlı yaklaşık bir metrelik bir ağacın gövdesini bir dakika içinde parçalıyorlardı.

"Elbette bunu rol gereği yapıyorlar, aslında bu kadar hızlı çalışamazlar," dedi İlyiç. "Fakat besbelli ki, orada da balta kullanıyor-

lar ve ağacı işe yaramaz yongalar haline getiriyorlar. Buyurun işte size kültürlü İngilizler!"

Kapitalist düzendeki üretim anarşisinden, israf edilen büyük orandaki hammaddeden söz etmeye koyuldu ve konuşmasını şimdiye dek hiç kimsenin bu konuda bir kitap yazmayı akıl etmediği için üzüldüğünü söyleyerek bitirdi. Bu düşüncede benim anlamadığım bir şey vardı ama Vladimir İlyiç'e soracak zaman bulamadım. Bu sırada tiyatro sanatının özel bir biçimi olarak "palyaçoluk" üzerine ilginç bir konuşma yapmaya başlamıştı.

"Burada herkesçe kabul edilen şeye karşı satirik ya da skeptik bir davranış var, herkesin kabul ettiği şeyi ters yüz etme, bir parça değiştirme, alışılmış olanın mantıksızlığını gösterme isteği var. Dolambaçlı, ama ilginç!"

İki yıl kadar sonra, Kapri'de, A. A. Bogdanov-Malinovskiy'le ütopik roman konusunda söyleşirken şöyle diyordu ona:

"İşçiler için, kapitalist yağmacıların toprakları nasıl yağmaladıklarını, petrolü, demiri, ağaçları ve kömürü nasıl israf ettiklerini anlatan bir roman yazabilirdiniz. Bu, çok yararlı bir kitap olurdu, sinyor mahist!*"

Londra'da vedalaşırken, dinlenmek için Kapri'ye mutlaka geleceğini söylemişti bana.

Fakat Kapri'ye gelmeden önce onu Paris'te, iki odalı bir öğrenci evinde gördüm. Temizliği ve içindeki sıkıdüzen bakımından değil, sadece boyutları açısından bir öğrenci eviydi burası. Nadejda Konstantinovna bize çay yaptıktan sonra dışarı çıktı, ikimiz yalnız kaldık. "Znaniye" o sırada dağılmak üzereydi ve ben tüm edebiyatçılarımızı olabildiğince bir araya getirebilecek yeni bir yayınevi kurulması konusunda Vladimir İlyiç'le konuşmak için gelmiştim. Yayınevinin yurtdışındaki yazışleri yönetimini Vladimir İlyiç, V. V. Voronovskiy ve birine daha öneriyordum, Rusya'da ise onları Y. A. Desnitskiy-Stroyev temsil edebilirdi.

* Mahizm, XIX. yüzyıl sonu, XX. yüzyıl başında E. Mach ve R. Avenarius tarafından kurulmuş subjektif-idealist bir akım.

Bana göre, Batı edebiyatı tarihi ve Rus edebiyatı kitaplarının, işçilere kendilerini yetiştirmeleri ve propaganda için elle tutulur, zengin bir malzeme verebilecek kültür kitaplarının yazılması gerekliydi.

Ancak Vladimir İlyiç, sansürü, insanları örgütleme güçlüklerini ileri sürerek bu planı bozdu; yoldaşların çoğu partinin pratik çalışmalarıyla uğraşıyordu, yazacak zamanları yoktu. Fakat onun ileri sürdüğü gerekçelerden benim için en önemlisi ve en inandırıcısı aşağı yukarı şöyleydi:

"Kalın bir kitap için zaman yok, kalın kitaplardan beslenenler aydınlardır. Aydın kesim de gördüğünüz gibi sosyalizmden liberalizme doğru geriliyor, bizler bu kesimi seçtiği yoldan çevirmemeliyiz. Bize gerekli olan bir gazete ya da broşürdür. 'Znaniye' kütüphanesini yeniden basmak iyi olurdu, fakat Rusya'da sansür yüzünden, burada ise ulaştırma sorunları yüzünden bunu yapmak olanaksız: Kitlelere on binlerce, yüz binlerce sayfa ulaştırmamız gerekir, bu kadar çok şeyi yasadışı yollardan götüremezsiniz. Yayınevi için en uygun zamanı bekleyelim."

Her zamanki şaşırtıcı canlılığıyla ve açıklığıyla Duma'dan, "Oktyabrist olmaktan utanan" kadetlerden, kadetlerin önündeki tek yolun "sağa giden yol" olduğundan söz etmeye başladı, sonra da savaşın yaklaştığına ilişkin bir dizi belirtiye dikkat çekti ve "galiba bir değil, koskoca bir savaşlar dizisi" diye ekledi. Bu öngörüsü kısa süre sonra Balkanlar'da doğrulandı.

Ayağa kalktı, parmaklarını kendisine özgü bir hareketle yeleğinin kol oyuklarına soktu ve daracık odada gözlerini kısıp, ışıldatarak ağır ağır yürümeye başladı.

"Kaçınılmaz olarak savaş çıkacak. Kapitalist dünya, bozularak köpürme noktasına ulaştı, şimdi de artık insanlar şovenizm ve milliyetçilik zehirleriyle zehirleniyorlar. Sanıyorum, tüm Avrupa'yı kapsayan bir savaş daha göreceğiz. Proletarya mı diyorsunuz? Proletaryanın bu kanlı hırgürü önleyecek gücü kendinde bulacağını sanmıyorum. Nasıl yapılabilir? İşçilerin bütün Avrupa'da genel greve gitmesiyle mi? Bunun için ne yeterince örgütlüler ne de bi-

linçli. Bu tür bir grev, bir iç savaşın başlangıcı olurdu. Biz, gerçekçi politikacılar bunu göze alamayız."

Ayakkabısının tabanını yere sürterek durdu, kaşlarını çatıp şöyle dedi:

"Kuşkusuz proletarya çok korkunç zararlar görecek, şimdilik kaderi bu. Ancak proletaryanın düşmanları birbirlerini güçsüz düşürecekler. Bu da aynı şekilde kaçınılmaz bir şey olacak."

Sonra yanıma gelip, çok şaşırmış gibi ama alçak sesle şöyle dedi:

"Hayır, şöyle düşünün: Toklar, açları neden birbirlerine karşı savaşa sürüyorlar? Bundan daha ahmakça, daha iğrenç bir suç söyleyebilir misiniz? İşçiler bunun bedelini çok pahalı ödeyecekler ama eninde sonunda onlar kazanacaklar. Tarih böyle buyuruyor."

Tarihten çok sık söz ederdi fakat konuşmalarında tarihin buyruğu ve gücü önünde puta taparcasına eğildiğini hiçbir zaman hissetmedim.

Konuşmak onu heyecanlandırıyordu, masanın kenarına ilişti, alnındaki terleri sildi, soğumuş olan çayından bir yudum aldı ve birden:

"Amerika'da başınıza gelen skandal da neyin nesi?" diye sordu. "Gazetelerden öğrendim, işin aslı nedir, nasıl oldu bu iş?"

Başıma gelenleri kısaca anlattım.

Vladimir İlyiç kadar gülüşünü başkalarına da bulaştırabilen birine daha rastlamadım hayatımda. Büyük sosyal trajedilerin kaçınılmazlığını böylesine iyi gören, derinden hisseden, kapitalizm dünyasından kesinlikle, tartışmasız bir şekilde nefret eden, böylesine katı gerçekçi bir insanın boğulurcasına, gözlerinden yaş gelene dek çocuklar gibi kahkahalar atabileceğini görmek son derece garip bir duyguydu. Böyle gülebilmek için ruh sağlığının çok sağlam olması gerekir.

"Ah, siz tam bir mizahçısınız!" dedi kahkahalar arasında. "Bu kadar komik olduğunu tahmin etmemiştim...

Sonra gözyaşlarını sildi, ciddiyetini takınarak yumuşak, iyilik dolu bir gülümsemeyle şöyle dedi:

"Başarısızlıklara gülerek yaklaşabilmeniz çok iyi bir şey. Gülmece, mükemmel, sağlıklı bir özelliktir. Espriyi çok iyi anlarım ama kendim yapamam. Hayatta karşılaştığımız gülünç şeyler belki de üzücü şeylerden az değil, gerçekten az değil."

Ertesi gün kendisine uğramam konusunda anlaştık, ama hava kötüydü, akşamleyin ağzımdan kan gelmeye başlamıştı, öbür gün gittim.

Paris'ten sonra Kapri'de görüştük. Kapri'de çok tuhaf bir izlenim bıraktı bende: Sanki Vladimir İlyiç, Kapri'ye iki kez gelmişti ve bu iki gelişinde de birbirinden tümüyle farklı ruh halindeydi.

İlyiç'lerden biri, daha onu rıhtımda karşıladığım anda bana çok kesin bir dille şunu açıklamıştı:

"Biliyorum, Aleksey Maksimoviç, mektubumda sizi uyardığım halde siz yine de benim mahistlerle uzlaşacağımı umut ediyorsunuz. Bu mümkün değil! Hiçbir şekilde bunu denemeyiniz."

Eve gidene dek yol boyunca ona bu konuda hiç de haklı olmadığını açıklamaya çalıştım: Çok fazla anlamadığım felsefi çekişmelere arabuluculuk yapmak gibi bir niyetim yoktur, hiç de olmamıştır. Üstelik gençliğimden beri her türlü felsefeye karşı güvensizlik duymuşumdur, bu güvensizliğin nedeni ise benim kişisel, "öznel" deneyimimle felsefe arasındaki karşıtlıktır: Benim için dünya henüz başlamış, henüz "dünya olmuştur", felsefe ise dünyanın kafasına şap şap vurmakta ve hiç yeri değilken "Nereye gidiyorsun? Neden gidiyorsun? Niçin düşünüyorsun?" sorularını sormaktadır.

Bazı filozoflar ise basit ve sert bir komut verip:

"Dur!" demişlerdir.

Ayrıca felsefenin kadın gibi olduğunu, çok çirkin, hatta acuze bir şey olabileceğini fakat ustaca giyinip kuşanınca güzeller güzeli sayılabileceğini artık biliyordum. Vladimir İlyiç'i güldürdü bu sözler.

"Mizah yapıyorsunuz," dedi. "Demek dünya henüz başlıyor, henüz dünya oluyor, çok güzel! Bunun üzerinde ciddi ciddi düşünün, nereden geliyorsunuz, nereye gitmeniz gerekiyor?"

Daha sonra ona, A. A. Bogdanov'un, A. V. Lunaçarskiy'in, V. A. Bazarov'un benim gözümde her bakımdan mükemmel eğitimli büyük adamlar olduğunu, parti içinde onlar gibisiyle karşılaşmadığımı söyledim.

"Diyelim ki öyleler. Ee, ne çıkar bundan?"

"Sonuç olarak onları aynı amaçtaki insanlar olarak kabul ediyorum, anlaşılır ve derinlemesine bilincine varılmış bir amaç birliği ise felsefi anlaşmazlıkları silip süpürmelidir..."

"Demek uzlaştırma umudu hâlâ canlı? Nafile," dedi. "Bir dost olarak size bunu kafanızdan olabildiğince uzağa atmanızı tavsiye ederim! Size göre Plehanov da aynı amacın adamı ama ben, laf aramızda, onun metafizik değil, materyalist de olsa başka bir amacın adamı olduğunu düşünüyorum."

Sohbetimiz böylece sona erdi. Bu sohbeti, aynı sözcüklerle, harfi harfine nakletmediğimi söylememe gerek yok sanıyorum. İçeriğinin doğruluğundan ise hiç kuşku duymuyorum.

Vladimir İlyiç Lenin'i karşımda, Londra'daki kongrede olduğundan daha da katı, daha da uzlaşmaz görmüştüm. Ancak orada heyecanlandığını, parti içindeki parçalanmanın ona çok zor dakikalar geçirttiğini açıkça hissettiren anlar olmuştu.

Burada sakin, soğukkanlı ve alaycı bir ruh halindeydi, felsefi konular üzerine sohbet etmekten bir anda, sert bir tavırla vazgeçiyor ve genellikle çok temkinli davranıyordu. Olağanüstü sevimli, yumuşak başlı ve Lenin'e hayran fakat onuruna birazcık fazla düşkün biri olan A. A. Bogdanov, son derece sert ve ağır olan şu sözleri işitmişti:

"Schopenhauer 'Açık düşünen, açıkça ifade eder' diyor. Sanıyorum bundan daha iyi bir şey de söylememiş. Yoldaş Bogdanov, siz söylemek istediklerinizi açık seçik ifade etmiyorsunuz! Sizin 'ornatmanızın' (ikame etme) işçi sınıfına ne vereceğini ve mahizmin Marksizmden neden daha devrimci olduğunu bana iki-üç tümceyle açıklayınız."

Bogdanov açıklamaya çalışıyordu fakat gerçekten de bir yığın laf kalabalığı içinde ne dediği anlaşılamıyordu.

"Bırakın," dedi Vladimir İlyiç. "Birisi, galiba Jaures, 'Gerçeği söylemek, bakan olmaktan daha iyidir,' demiş. Ben olsam buna bir de mahist olmayı eklerdim."

Daha sonra Bogdanov'la hararetli bir şekilde satranç oynadı, kaybedince de öfkelendi, hatta çocuk gibi küstü. Çocuk gibi küsmesinin de hayret verici gülüşü gibi, karakterinin bütünlüğünü bozmaması dikkat çekiciydi.

Kapri'de başka bir Lenin daha vardı: Mükemmel bir yoldaş, dünyadaki her şeye dipdiri, hiç eksilmeyen bir ilgi gösteren, insanlara karşı davranışları olağanüstü yumuşak, neşeli bir insan.

Bir akşam, geç bir saatte, herkes gezmeye gittiğinde, bana ve M. F. Andreyeva'ya, neşesiz, derin bir üzüntüyle şöyle demişti:

"Zeki, yetenekli insanlar, parti için az şey yapmadılar, on kat fazlasını da yapabilirlerdi ama bizimle yürümeyecekler! Yürüyemezler. Bu suç düzeni, böyle onlarca, yüzlerce insanın ahlakını bozuyor, çirkinleştiriyor."

Başka bir kez şunları söylemişti:

"Lunaçarskiy partiye dönüyor. Öbür ikisine göre daha az bireycidir o. Ender rastlanan yetenekte bir insan. Ona karşı bir 'zaafım var' Hay Allah, ne aptalca bir söz: Zaafı olmak! Severim onu, mükemmel bir yoldaştır! Bir çeşit Fransız parlaklığı vardır kendisinde. Düşüncesizliği de Fransızlara özgü, düşüncesizliği estetizminden kaynaklanıyor."

Kaprili balıkçıların yaşantısını, ne kadar para kazandıklarını, papazların etkisini, okulların durumunu ayrıntılarıyla soruyordu. İlgilendiği konuların genişliğine şaşırmamak elimde değildi. Ona işte şu papaz, yoksul bir köylünün oğludur diye gösterdiklerinde hemen kendisi için bilgi toplamalarını istiyordu: Köylüler çocuklarını hangi sıklıkla din okullarına gönderiyorlar ve köylü çocukları papaz olarak çalışmak için köylerine geri dönüyorlar mı?

"Anlıyor musunuz? Bu bir rastlantı değilse, Vatikan'ın politikası demektir. Kurnaz bir politika!"

İnsanlardan bu derece yukarıda bulunurken kendisini şöhret düşkünlüğünün çekiciliğinden koruyabilmiş ve "basit insanlara" karşı yakın ilgisini yitirmemiş birini daha tasavvur edemem.

Onda, emekçilerin yüreklerini ve sevgilerini kendisine çeken bir tür manyetizma vardı. İtalyanca konuşmuyordu fakat Şalyapin'i ve daha pek çok ünlü Rus'u görmüş olan Kaprili balıkçılar bir tür sezgiyle Lenin'i bir anda ayrı bir yere koymuşlardı. Büyüleyici bir gülüşü vardı, insan aptallıklarının hantallığını ve aklın akrobatik kurnazlıklarını çok iyi fark eden ve "iyi kalpli insanların" çocukça saflıklarından keyif alan bir adamın "içten gelen" gülüşü.

Yaşlı balıkçı Giovanni Spadaro, Lenin için:

"Ancak dürüst bir insan böyle gülebilir," demişti.

Lenin, gökyüzü kadar mavi ve berrak bir dalganın üzerinde sallanan sandalda "parmaktan", yani misinayla balık avlamayı öğrenmişti. Balıkçılar ona misinanın titrediğini parmağıyla hissettiği anda misinayı çekmesi gerektiğini şu sözlerle anlatmışlardı:

"Kosi: drin-drin. Kapiş?*"

Balığı hemen yukarı çekmiş, bir çocuğun heyecanı ve bir avcının hırsıyla bağırmaya başlamıştı:

"Hah işte, drin-drin!"

Balıkçılar da çocukça bir sevinçle, kulakları sağır eden kahkahalar atmaya başlamışlar ve ona "Sinyor Drin-drin" adını takmışlardı.

O gittikten sonra da balıkçılar hâlâ:

"Sinyor Drin-drin nasıl? Çar onu yakalamadı mı?" diye soruyorlardı.

G. V. Plehanov, Kapri'ye Vladimir İlyiç'ten önce mi, sonra mı geldi anımsamıyorum.

Kapri'deki koloniden birkaç göçmen, yazar N. Oliger, Soçi'deki isyanı örgütlemekten ölüm cezasına çarptırılmış olan Lorents-Metner, Pavel Vigdorçik ve galiba iki kişi daha Plehanov'la görüşmek istiyorlardı. Kabul etmedi. Bu onun hakkıydı, hastaydı ve buraya dinlenmeye gelmişti. Fakat Oliger ve Lorents bana Plehanov'un bunu çok kırıcı bir tavırla yaptığını söylediler. Asabi biri olan Oliger, ısrarla Plehanov'un "görüşmek isteyen ama bir şey yapabile-

* İşte böyle: drin-drin. Anladın mı? (Yazarın Notu).

cek durumda olmayanların fazlalığı yüzünden yorgun düştüğü" şeklinde laflar ettiğini söylüyordu. Evimde kalırken gerçekten de yerel koloniden hiç kimseyi görmek istememişti. Vladimir İlyiç ise herkesle görüşmüştü. Plehanov hiç soru sormuyor, her şeyi biliyor ve kendisi anlatıyordu. Rusça konusunda çok yetenekli, Avrupa eğitimi almış biri olarak güzel, keskin sözcüklerle caka satmayı seviyordu ve galiba bu keskin sözcükler sayesinde yabancı ve Rus yoldaşların kusurlarını iyice belirginleştirmiş oluyordu. Bana sorarsanız, onun bu keskin sözleri her zaman yerini bulmuyordu. Belleğimde sadece şu başarısız sözler kalmış: "ölçüsüz derecede ılımlı Mehring", "içinde zolotnik (4,26 gram ağırlığında bir ağırlık birimi -*çev.*) kadar bile demir olmayan sahte Enrico Ferri" Buradaki sözcük oyunu ferro, yani demir sözcüğü üzerine kurulmuştu. Hepsi bu türden şeylerdi. İnsanlara genellikle, Tanrı gibi olmasa da, ona biraz benzer şekilde tepeden bakıyordu. Çok yetenekli bir yazar ve partinin kurucusu olarak bende derin bir saygı uyandırmıştı, ancak sempati yaratmamıştı. "Aristokrat" yönleri çok fazlaydı. Kim bilir belki de yanlış düşünüyorumdur. Yanlışlara karşı özel bir sevgim yok ama bütün insanlar gibi ben de hata yapıyorum. Ancak gerçek, gerçek olarak kalıyor: G. V. Plehanov ve V. İ. Lenin kadar birbirinden farklı çok az insanla karşılaştım. Bu da normaldi: Biri eski dünyayı yıkma görevini tamamlıyor, diğeri ise yeni dünyayı kurmaya başlıyordu.

Hayat öyle şeytanca bir ustalıkla kurulmuş ki, nefret etmeyi beceremiyorsan gönülden sevemiyorsun. Bu sadece bir gereklilik, insanı ta kökünden değiştiren, ruhun ikiye bölünmesi gerekliliği, nefret duygularının arasından geçip gelen aşkın kaçınılmazlığı, çağdaş yaşam koşullarını yıkılmaya mahkûm ediyor.

Acı çekme gereğinin "ruhun kurtarılması" için evrensel bir yöntem olarak öğütlendiği bir ülke olan Rusya'da ben, insanların bahtsızlıklarına, üzüntülerine ve acılarına karşı Lenin kadar derin ve güçlü bir nefret, bir tiksinti hisseden başka birine daha rastlamadım, böyle birini tanımıyorum.

Benim gözümde bu duygular, hayatın dramlarına ve trajedilerine karşı duyulan bu nefret, acıların övülmesi ve kutsallaştırılması amacıyla en mükemmel İncillerin yazıldığı ve gençlerin hayatı, özellikle gündelik, küçük dramların tekdüze anlatımlarıyla tıka basa dolu kitaplara göre yaşamaya başladıkları bir ülkenin insanı olan Vladimir Lenin'i çok yükseklere çıkarıyor. Rus edebiyatı, Avrupa'nın en karamsar edebiyatıdır; bizde bütün kitaplar hep aynı konuda, nasıl acı çekiyoruz konusunda yazılır. Bizler, gençliğimizde ve olgun yaşlarımızda aklımız ermediğinden, çarlık hükümetinin baskıları yüzünden, kadınlar yüzünden, yakınlarını sevmek yüzünden, dünyanın kötü düzeni yüzünden, hayat boyu yaptığımız hataları yaşlılığımızda anladığımız için, dişlerimiz döküldüğü ve hazımsızlık çektiğimiz için ve sonunda öleceğimiz için acı çekeriz.

"Politika yüzünden" bir ay hapis yatan ya da bir yılını sürgünde geçiren her Rus, çektiği acıları anlattığı bir anı kitabını Rusya'ya armağan etmeyi kutsal bir görev sayar. Bugüne dek biri de çıkıp hayatı boyunca nasıl sevindiğini anlatan bir kitap yazmayı akıl etmemiştir. Rus insanı kendisine bir hayat uydurmaya alışkın olduğu için, ancak bunu yapmayı da pek beceremediği için bu mutlu yaşama kitabının, Rus insanına yaşamı nasıl kurması gerektiğini öğretebilme olasılığı söz konusudur.

Lenin'in insanların dertlerine karşı hiçbir şekilde uzlaşma kabul etmeyen, hiç sönmeyen düşmanlık duygusu, bu dertlerin günlük yaşamın ortadan kaldırılamayacak temeli değil, insanların kendilerinden uzaklaştırmak zorunda oldukları ve uzaklaştırabilecekleri iğrenç bir pislik olduğuna inancı benim için son derece önemlidir.

Onun kişiliğinin bu temel özelliğini bir materyalistin savaşçı iyimserliği olarak adlandırabilirim. Ruhumu bu insana, büyük harfle bu İnsan'a çeken de işte bu özelliktir.

1917-1918 yıllarında Lenin'le ilişkilerim, olmasını istediğim gibi değildi, fakat başka türlü de olamazdı.

O, politikacıydı. Görüşleri, kurşun rengi köylü Rusya'sı gibi çok büyük ve ağır bir geminin dümencisi için gerekli olan, üzerinde titizlikle çalışılmış bir doğruluktaydı.

Benimse politikaya karşı doğuştan bir tiksintim vardır ve genel olarak kitlelerin sağduyusuna, özellikle de köylü kitlesinin sağduyusuna pek inanmam. Düşünceyle düzenlenmemiş sağduyu, yaratıcı işler yapacak şekilde hayata girebilecek bir güç değildir henüz. Kitleyi oluşturan bütün bireylerin çıkarlarının ortak olduğu anlaşılmadıkça kitlenin sağduyusunda, düşünce yok demektir.

Kitle, bin yıllardır hep iyiyi isteyerek yaşamaktadır, ancak bu istek, kitlenin gövdesinden, onu köleleştiren, onun kanıyla hayatını sürdüren yağmacılar yaratmakta ve dünyada onu bu yağmacıların elinde tutsak olmaktan kurtarabilecek tek bir güç olduğunu, bu gücün Lenin'in belirttiği gerçeğin gücü olduğunu anlamadığı sürece de böyle olmaya devam edecektir.

Lenin, Rusya'ya geldikten sonra, 1917 yılında "tezlerini" yayınladığında, bu tezlerle onun, politik bakımdan eğitimli işçilerden oluşan nicelik olarak önemsiz, nitelik olarak kahraman bir orduyu ve yürekten devrimci aydınları Rus köylülüğüne feda edeceğini düşünmüştüm. Rusya'nın biricik eylemci gücü, Rus halkının ruhunda, günlük yaşamında, tarihinde hiçbir değişiklik yapamadan, köyün tatlısu haznesine atılmış bir avuç tuz gibi iz bırakmadan eriyip gitmiş olacaktı.

Bilim ve teknik adamları, yani genel anlamda ele alırsak nitelikli aydın kesim, bence, yapıları bakımından devrimci insanlardır ve işçi, sosyalist aydınlarla birlikte Rusya'nın biriktirdiği en değerli güçtür. 1917 yılının Rusyası'nda iktidarı ele geçirebilecek ve köyü örgütleyebilecek başka bir güç görmüyordum. Fakat sayıları az ve fikir ayrılıkları nedeniyle parça parça olmuş bu güçler, rollerini ancak çok sağlam bir iç birlik oluşturmaları halinde yerine getirebilirlerdi. Önlerinde çok büyük bir iş vardı: Köyün anarşizmine hâkim olmak, köylünün iradesini geliştirmek, ona akılcı biçimde çalışmayı öğretmek, üretiminde reform yapmak ve bunların hepsini birden sağlayarak ülkeyi hızla ileriye götürmek; bütün bun-

lar ancak köyün içgüdülerinin kentin örgütlü aklına bağlanması halinde sağlanabilirdi. Ben, devrimin en birinci görevi olarak ülkenin kültür güçlerinin büyümesine yardım edebilecek koşulların yaratılmasını görüyordum. Bu amaçla Kapri'de işçiler için bir okul açılmasını önermiştim ve gericilik yıllarında, yani 1907-1913 yıllarında işçilerin manevi alandaki canlılığını her bakımdan artırmak için elimden geldiğince çalışmıştım.

Bu amaçla Şubat Devrimi'nden hemen sonra, 1917 yılı ilkbaharında, "Pozitif Bilimlerin Geliştirilmesi ve Yaygınlaştırılması İçin Serbest Dernek" kurulmuştu. Bu, bir yandan Rusya'da bilimsel araştırma enstitülerinin kurulmasını, diğer yandan da bilimsel ve teknik bilgilerin işçi kesimi arasında geniş ve sürekli yaygınlaştırılmasını görev edinmiş bir kuruluştu. Derneğin başında V. A. Steklov, L. A. Çugayev, Fersman, S. P. Kostıçev, A. A. Petrovskiy gibi Rusya Bilimler Akademisi üyesi, büyük bilim adamları bulunuyordu. Büyük bir gayretle para toplanıyordu; S. P. Kostıçev, bir zoobotanik araştırma enstitüsü kurulması için yer arayışlarına girişmişti.

Daha iyi anlaşılabilmesi için, okuma yazma bilmeyen köylü sayısının kentteki okuma yazma bilmeyenlerden kat kat fazla olması, köylülerin yaratılışları bakımından bireyci olmaları ve sosyal duygulardan neredeyse tamamen yoksun bulunmaları gibi olguların beni hayatım boyunca üzdüğünü söyleyeceğim.

Köyü daha da anarşik hale getiren savaşla iyice zorlaşmış olan durumdan tek çıkış yolu, bence politik yönden bilgili işçilerin bilim ve teknik aydınlarıyla sıkı bir birlik içinde oluşturacağı diktatoryaydı.

Yüzlerce işçiyi sosyal kahramanlık ve yüksek entelektüellik ruhuna uygun biçimde eğiten tüm "Bolşeviklerin" de içinde bulunduğu aydın kesimce hazırlanmış olan Rus devriminde aydınların rolü konusunda komünistlerden farklı düşünüyordum. Rus aydınları -bilim ve işçi aydınları- Rusya tarihinin ağır yükünü sırtlanmış tek yük hayvanı olmuştur, halen öyledir ve uzun süre de öyle olacaktır. Halk kitlelerinin sağduyusu, geçirdiği tüm sarsıntılara

ve aldığı tüm uyarılara rağmen hâlâ dışarıdan yönetilmeyi bekleyen bir güç olmaya devam ediyor.

Bundan on üç yıl önceki düşüncelerim böyleydi ve yanlıştı. Anılarımın bu sayfasını çizip atmak gerekirdi. Fakat "kalemle yazılanı baltayla kazıyamazsın," derler. Ayrıca Vladimir İlyiç'in sık sık yinelediği gibi "hatalardan ders alırız." Varsın okurlar benim bu yanlışımı öğrensinler. Yaptıkları gözlemlerden sonuç çıkartmakta acele edenlere ders olabilirse ne mutlu bana.

Pek tabii ki, bir kısım uzmanların bir dizi alçakça sabotajlarından sonra bilim ve teknik işçilerine karşı tutumumu yeniden değerlendirmek zorunda kaldım ve bu değerlendirmeyi yaptım. Böylesi yeniden değerlendirmelerin bir bedeli vardır, özellikle de ileri yaşlarda.

Dürüst halk önderlerinin işi, bir insanın taşıyamayacağı kadar zordur. Lenin'in önderliğindeki devrime gösterilen direniş de geniş çaplı, güçlü bir direnişti. Ayrıca, günümüz Avrupası'nda insanları yok etme tekniğinde ve bu işe olan hevesteki artışın da tartışmasızca kanıtladığı gibi, "uygarlığın" gelişmesiyle birlikte, insan hayatının değerinde apaçık bir azalma olduğunu dikkate almak gerekir.

Ancak vicdanınızın sesine kulak verip söyleyin: Bütün Avrupa'yı kasıp kavuran dört yıllık alçakça kıyımda yok edilen milyonlarca insana acımadıkları gibi, üstüne üstlük her yola başvurup bu iğrenç savaşı "tam bir zafere ulaşıncaya kadar" iyice tutuşturduktan sonra, Rus Devrimi'nin kana susamış olduğunu ileri süren "ahlakçıların" ikiyüzlülüğüne ne dersiniz? Bu, son derece tiksindirici bir şey değil midir? "Kültürlü uluslar" şu anda harap, perişan durumdalar, yabanileşmekteler, insanların küçük çıkarlar peşindeki ortak ahmaklığı zafer kazanıyor, bu ahmaklığın sımsıkı ilmekleri bugün de insanları boğmaya devam ediyor.

Lenin'in sertliği konusunda pek çok şey yazılıp söylenmiştir. Pek tabii ki, onu yalandan ve iftiradan korumak gibi gülünç bir münasebetsizlik yapamam. İftira ve yalanın, küçük burjuva poli-

tikasının yasalaşmış bir yöntemi, düşmana karşı alışılmış bir mücadele tarzı olduğunu biliyorum. Dünyanın büyük insanları arasında çamur atmaya kalkışmamış bir tek kişinin bile bulunduğunu sanmıyorum. Bunu herkes bilir.

Ayrıca seçkin bir insanı kendi anlayış düzeyine indirmekle kalmayıp, aynı zamanda bu insanı, ayaklarının dibine, kendileri yaratıp "gündelik yaşam" diye adlandırdıkları yapışkan ve zehirli çamurun içine devirmeye çalışma isteği bütün insanlardaki bir istektir.

Şu olayı tiksinerek anımsarım: 1919 yılında, Petersburg'da "köylerdeki yoksulluk" diye bir kongre olmuştu. Rusya'nın kuzey illerinden birkaç bin köylü gelmişti kongreye. Bu köylülerin yüzlercesi Romanovların Kışlık Saray'ına yerleştirilmişti. Kongre bitip bu insanlar gittikten sonra görüldü ki, yalnız sarayın banyolarını değil, çok sayıda, çok değerli Sevr, Saksonya ve Doğu vazolarını da lazımlık niyetine kullanıp berbat etmişlerdi. Darda kaldıkları için yapmamışlardı bunu, sarayın tuvaletleri, su tesisatı gayet iyi çalışıyordu. Hayır, yaptıkları bu edepsizlik, güzel şeyleri bozma, kirletme isteğinin ifadesiydi. İki devrim ve savaş sırasında insanların bu kindar ve karanlık, güzel şeyleri kırıp dökme, bozma, alaya alma, kötüleme isteğini yüzlerce kez gözlemişimdir.

"Yoksul köylülerin" hareket tarzının altını, köylüye karşı kuşkucu davranışımdan kaynaklanan nedenlerle çizmiş olduğumu düşünmeyin, hayır, bazı aydın gruplarının da, örneğin kendileri Rusya'da olmadıklarına göre, Rusya'da artık güzel hiçbir şey kalmadığını düşünen göçmenlerin de güzel şeyleri kirletmeyi hastalık derecesinde istediklerini biliyorum.

Olağanüstü bir güzelliği bozmaya yönelik kötü niyetli isteğin kaynağıyla, olağandışı bir insanı ne olursa olsun karalamaya yönelik alçakça isteğin kaynağı aynıdır. Olağan olmayan her şey insanların istedikleri gibi yaşamalarına engel olur. İnsanlar, sosyal alışkanlıklarının köklü biçimde değişmesini değil, yalnızca bu alışkanlıkların genişlemesini isterler açgözlülükle. Çoğunluğun başlıca sızlanmaları ve feryatları:

"Alıştığımız gibi yaşamamıza engel olmayın!" şeklindedir.

Vladimir Lenin, insanların alıştıkları hayatı sürmelerine, kendisinden önce hiç kimsenin beceremediği kadar engel olan bir adamdı.

Dünya burjuvazisinin ona beslediği nefret, insanı iğrendirecek kadar açıkça gözler önündedir. Bu nefretin mavi veba lekeleri her yanda pırıl pırıl parlıyor. Kendisi zaten iğrenç olan bu nefret, bize bütün ülkelerin proleterlerinin esinlendiricisi ve önderi Vladimir Lenin'in, dünya burjuvazisinin gözünde ne kadar büyük, ne kadar korkutucu biri olduğunu gösteriyor. İşte fiziksel olarak ortada olmasa da sesi, dünya emekçileri için giderek daha gür, daha muzaffer çıkıyor. Yeryüzünde bu sesin, emekçi halkı devrime, yeni bir yaşama, eşit insanların dünyasını kurmaya yöneltmediği tek bir yer yoktur artık. Lenin'in öğrencileri ve onun gücünü miras alanlar, bu davayı daha da güvenilir, daha da sağlam, daha da başarılı hale getiriyorlar.

Lenin'de ifadesini bulan yaşama isteği ve yaşamın iğrenç yanlarına karşı duyduğu yoğun nefret beni büyülüyordu, yaptığı her şeye kattığı gençlik heyecanına hayran oluyordum. İnsanüstü çalışma gücü beni şaşırtıyordu. Hareketleri çevik, becerikliydi, az, fakat güçlü el kol hareketleriyle sözcük yönünden aynı şekilde cimri ama düşünce yönünden zengin konuşması tam bir uyum içindeydi. Moğol'u andıran yüzünde, yalana ve hayatın dertlerine karşı yorulmadan savaşan bir insanın keskin gözleri alev alev, süzülerek, kırpılarak, alaycı bir şekilde gülümseyerek, öfkeyle parlayarak yanıyordu. Bu gözlerin ışıltısı, konuşmasını daha ateşli, daha parlak hale getiriyordu.

Ruhundaki zaptolunmaz enerjinin gözlerinden zaman zaman kıvılcım gibi fışkırdığı ve aynı enerjiyle dolu sözlerinin havada uçuşup parıldadığı hissine kapılıyordu insan. Konuşması, karşı konulmaz gerçeğin elle tutulabileceği duygusunu uyandırırdı sürekli.

Uzun masanın bir ucunda oturan ve gülümseyerek, bir gemi dümencisinin gözlerini andıran keskin gözlerini ışıldatarak, yol-

daşların tartışmalarını ustalıkla yöneten ya da bir sahnede ayakta dururken başını geriye atmış, suskun kalabalığa, gerçeğe susamış insanların aç gözlerine doğru anlaşılır, açık sözler gönderen bir insan hayali onunla o kadar özdeşleşmişti ki, Lenin'i Gorki Parkı'nda dolaşırken görmek olağandışı ve garip gelirdi.

Bu sözler, bana demir tellerin soğuk ışıltısını anımsatırdı her zaman.

Bu sözlerden, gerçeğin sanatsal biçimde oyulmuş figürü, şaşırtıcı basitliğiyle ortaya çıkardı.

Hırs, yapısından kaynaklanan bir özellikti, ancak bu, bir kumarbazın kazanma hırsı değildi. Lenin'de bu özellik, görevine sarsılmaz şekilde sadık birine özgü, dünyayla arasındaki ilişkiyi çok yönlü ve derinlemesine duyumsayan, dünyadaki karmaşada üzerine düşen rolü, yani karmaşaya düşman olma rolünü tam olarak anlamış bir insana özgü olağanüstü ruh diriliğini çıkarıyordu ortaya. Aynı ilgiyle satranç oynayabilir, "Kostüm Tarihi" sergisini gezebilir, bir arkadaşıyla saatlerce tartışabilir, balık tutabilir, güney güneşiyle cayır cayır yanan Kapri'nin taş yollarında dolaşabilir, altın sarısı katırtırnağı çiçeklerini ve eli yüzü kir içindeki balıkçı çocuklarını hayran hayran seyredebilirdi. Akşamları ise Rusya'yla, köyle ilgili hikâyeler dinlerken imrenerek iç çekerdi:

"Rusya'yı pek bilmiyorum. Simbirsk, Kazan, Petersburg, sürgün; hemen hemen hepsi bu kadar!"

Gülünç şeyleri sever ve bütün gövdesiyle, bazen gözlerinden yaş gelene dek, "dem çekercesine" gülerdi. Kısacık bir "hmm-hmm" sesine, kindar bir alaydan dikkatli bir kuşkuya dek sonsuz ayırtılar katabilir ve bu "hmm-hmm"larda hayatın şeytanca saçmalıklarını iyi bilen, son derece uyanık bir adamın anlayabileceği keskin bir gülmece duyulurdu.

Tıknaz, sağlam yapısı, Sokrat alnıyla ve hiçbir şeyi kaçırmayan gözleriyle çoğu zaman garip ve biraz da gülünç bir poz alırdı: Başını geriye atıp omzuna doğru eğdikten sonra parmaklarını yeleğinin kol oyuklarından içeri sokardı. Bu pozda şaşırtacak kadar sevimli

ve gülünç bir şey, muzaffer bir horoz edası vardı. Böyle anlarda, bu lanet olası dünyanın yüce bir evladı, bir sevgi davasının gerçekleşmesi uğruna kendini düşmanlığa ve nefrete kurban etmek zorunda kalmış bir güzel insan, neşeyle pırıl pırıl parlardı.

1918 yılından önce, yani Lenin'i alçakça ve iğrenç öldürme denemesinden önce Rusya'da onunla hiç karşılaşmamış, hatta uzaktan bile görmemiştim. Ziyaretine gittiğimde elini hâlâ pek iyi kullanamıyor, kurşun isabet eden boynunu zor hareket ettiriyordu. Bu olay nedeniyle gösterdiğim öfkeye karşılık isteksiz, nasıl derler, bıkmış gibi şöyle dedi:

"Kavga işte ne yaparsınız? Herkes ancak becerebildiğini yapar."

Görüşmemiz çok dostça bir havada geçti, ama tabii ki, sevgili İlyiç'in hiçbir şeyi atlamayan keskin gözleri benim "şaşkın" yüzüme merhametle bakıyordu.

Birkaç dakika sonra Lenin hırsla şöyle dedi:

"Bizimle birlikte olmayan bize karşı demektir. Tarihe bağımlı olmayan insanlar hayal ürünüdür. Bir zamanlar böyle insanların olduğunu varsaysak bile şimdi bunlar yoktur ve olamazlar. Böylelerinin hiç kimseye yararı da yoktur. En sonuncu insana dek herkes, her zamankinden daha da karmaşık bir hale gelmiş olan gerçeklerin burgacına çekilmiştir. Hayatı çok basite indirgediğimi mi söylüyorsunuz? Bu basitleştirme, kültürü yok etmekle mi tehdit ediyor ha?"

Karakteristik ve alaycı bir:

"Hmm-hmm...

Keskin bakışlar daha da keskinleşiyor ve Lenin alçak sesle devam ediyor:

"Peki, milyonlarca mujik, ellerinde tüfeklerle kültürü tehdit etmiyorlar mı sizce? Kurucu Meclis'in köylülerin anarşizmiyle baş edebileceğini mi sanıyorsunuz? Köy anarşizmi konusunda bunca gürültü koparan siz, yaptığımız çalışmayı başkalarından daha iyi anlamış olmalıydınız. Rus halkına çok basit bir şeyi, halkın aklı

nın çok iyi kavrayabileceği bir şeyi göstermek gerekiyor. Sovyetleri ve komünizmi kısacası."

"İşçilerin aydınlarla birliği mi diyorsunuz? Hayır, bu kötü bir şey değil. Aydınlara söyleyin bizim yanımıza gelsinler. Size göre onlar adaletin çıkarlarına içtenlikle hizmet ediyorlar zaten, değil mi? O zaman mesele nedir? Yanımıza buyurun: Halkı ayakları üzerine kaldırmak, dünyaya yaşamla ilgili tüm gerçeği söylemek gibi korkunç boyutlardaki bir çalışmayı üstlenen biziz, insanca bir yaşama götüren en kestirme yolu, kölelikten, yoksulluktan, aşağılanmaktan kurtuluş yolunu halklara biz gösteriyoruz."

Gülmeye başladı ve içtenlikle şöyle dedi:

"Bunun için bana aydınlar da kurşun sıkmıştı."

Sohbetin sıcaklığı normale yaklaştığında ise sıkıntılı ve üzüntülü bir sesle:

"Aydınların bizim için gerekli olduğunu tartışıyor muyum ben? Onların nasıl düşmanca duygular içinde bulunduklarını, zamanın gereklerini hiç anlayamadıklarını siz de görmüyor musunuz? Biz olmazsak aydın kesimin güçsüz kalacağını, kitlelere erişemeyeceğini görmüyor musunuz? Bu kadar fazla bölünürsek bu onların suçu olacaktır."

Hemen hemen her görüşmemizde bu konudan söz ediyorduk. Sözlerinde aydınlar konusundaki tutumu kuşkucu ve düşmanca bir tutum olarak kalsa da aslında devrim sürecinde entelektüel enerjinin önemini her zaman doğru değerlendiriyor ve devrimin esas itibariyle zamanı geçmiş ve dar koşullarda kendisine düzenli gelişme olanakları bulamayan bu enerjinin patlaması olduğunu da kabul ediyordu.

Anımsıyorum, Bilimler Akademisi'nin üç üyesiyle birlikte onu ziyarete gitmiştik. Petersburg'daki yüksek bilim kurumlarından birinin yeniden düzenlenmesi gerektiğinden söz ediyorduk. Lenin, bilim adamlarını uğurladıktan sonra hoşnutlukla şöyle dedi:

"Onları anlıyorum. Zeki insanlar. Her şeyleri basit, kesin olarak formülleştirilmiş, ne istediklerini iyi bilen insanlar olduklarını hemen görüyorsun. Böyleleriyle çalışmak zevk verir insana. Özellikle hoşuma giden de..."

Rus biliminin en büyük adlarından birini söyledi, ertesi gün ise bana telefonda şöyle diyordu:

"S.'ye sorun bakalım, bizimle çalışır mı?"

Ve S. öneriyi kabul ettiğinde Lenin buna çok sevindi, ellerini ovuşturup espri yaptı:

"İşte böyle, bütün Rus ve Avrupalı Arşimet'leri art arda yanımıza çekeceğiz, o zaman dünya ister istemez altüst olacak!"

Partinin 8. Kongresinde N. İ. Buharin:

"Ulus demek, proletaryayla birlikte burjuvazi demektir. İnsanı tiksindiren bir burjuvazinin kendi kaderini belirleme hakkını kabul etmenin hiçbir anlamı yoktur," demişti.

"Hayır," diye itiraz etmişti Lenin, "bağışlayın ama anlamı var. Siz proletaryanın burjuvaziden ayrılması sürecine dayanıyorsunuz ama bu sürecin nasıl gelişeceğine bir bakalım hele."

Daha sonra bu ayrılma sürecinin yavaş ve zor geliştiği Almanya'yı örnek gösterip, "komünizmin zor kullanılarak benimsetilemeyeceğini" anımsattıktan sonra sanayi, ordu ve kooperatiflerdeki aydınların öneminden de aynı şekilde söz etmişti. İşte "İzvestiya"* gazetesinin kongredeki tartışmalarla ilgili raporundan bir alıntı:

"Bu konu önümüzdeki kongrede tam bir açıklığa kavuşturulmak zorundadır. Komünizmi, ancak burjuva bilim ve teknik araçları, komünizmi kitlelere daha iyi anlatabildiği zaman kurabiliriz.

Bunun için de burjuvazinin elindeki cihazı almak, bütün uzmanların çalışmaya katılmasını sağlamak gereklidir. Burjuva uzmanlar olmaksızın üretim gücünü artırmak olanaksızdır. Bu uzmanların çevresini dostça bir işbirliğiyle, işçi komiserleriyle, komünistlerle kuşatmak, kopamayacakları koşullara yerleştirmek gerekir. Ancak onlara kapitalistlerin yanında sahip olduklarından daha da iyi çalışma olanakları vermek gerekir, çünkü burjuvazinin eğittiği bu katman başka türlü çalışmayacaktır. Koskoca bir

* "İzvestiya" ("Haberler"), Moskova İşçi Milletvekilleri Sovyeti'nin yayın organı, günlük gazete.

katmanı zorla çalıştırmak olanaksızdır. Burjuva uzmanlar kültürel çalışmalara alışmışlardır ve bu çalışmayı burjuva düzenin çerçevesi içinde ilerletmişlerdir, yani burjuvaziyi büyük maddi işlerle zenginleştirmişler ve bundan proletarya için de çok küçük paylar ayırmışlardır ama her şeye rağmen kültürü ilerletmişlerdir, bu onların işidir, mesleğidir. İşçi sınıfının kültüre yalnızca değer vermekle kalmayıp aynı zamanda da kültürün kitleler arasında yayılmasına yardım ettiğini gördükleri için bize karşı tavırlarını değiştireceklerdir. İşte o zaman yalnızca politik bakımdan burjuvaziden uzaklaşmış olmakla kalmayacaklar, manevi bakımdan da kazanılmış olacaklardır. Onları bizim kadromuza çekmek, bunun için de zaman zaman fedakârlık yapmak gerekir. Uzmanlara karşı tavrımızda nedensiz, sığ çekişmelere yer vermemeliyiz. Onlara olabildiğince iyi geçim koşulları sağlamalıyız. Bu, iyi bir politika olacaktır. Dün küçük burjuva partilerin yasal hale getirilmesinden söz ettiğimiz halde bugün Menşevikleri ve Sol Sosyalist Devrimciler tutukluyorsak bütün bu gidip gelmeler yine de tek bir kesin çizgi üzerinde olmaktadır: Karşıdevrimin yolunu kesmek, burjuva-kültür kadrolarından yararlanmak."

Büyük bir politikacının bu mükemmel sözlerinde, bütün sığ, güçsüz ve özellikle de ikiyüzlü "hümanizm" çığlıklarına göre çok daha canlı ve gerçek bir anlam vardır. İşçi sınıfıyla birlikte onurlu çalışma çağrısını anlamış ve değer vermiş olması gerekenlerin pek çoğu ne yazık ki bu çağrıyı anlamamış ve değerini bilmemişlerdir. Bu kişiler saman altından su yürütmeyi, ihaneti yeğlemişlerdir.

"Uşak takımından" pek çokları kölelik yasasının kaldırılmasından sonra da efendilerinin kendilerini kamçıladığı at ahırlarında onlara hizmet etmeye devam etmişlerdir.

Devrimci taktik ve hayatın acımasızlığı konusunu Lenin'le sık sık konuşma fırsatı buldum.

"Ne istiyorsunuz?" diye soruyordu şaşkınlık ve öfkeyle. "Görülmemiş derecede acımasız olan bu kavgada insancıllıktan söz edilebilir mi? Burada iyi yürekliliğe ve gönül yüceliğine yer olabilir mi?

Avrupa bizi ablukaya almış durumda, Avrupa proletaryasından beklenen yardımdan yoksunuz, karşıdevrim her yandan canavar gibi tepemize çullanıyor, peki biz ne yapalım? Savaşmamalı, karşı koymamalı mıyız, böyle bir hakkımız yok mu? Bağışlayın ama biz de ahmak değiliz. Bizim istediğimiz şeyi bizden başka hiç kimsenin yapamayacağını biliyoruz. Aksine inanmış biri olsam burada oturacağımı mı sanıyorsunuz?"

"Bir kavgada ne kadar yumruk atılması gerektiğini ve ne kadarının fazla olacağını neye göre hesaplarsınız?" diye sormuştu bir gün bana, ateşli bir konuşmadan sonra. Bu basit soruya ancak duygusal bir yanıt verebilmiştim. Sanırım, başka bir yanıt da verilemezdi.

Çeşitli ricalarımla onu sık sık bunaltıyor ve zaman zaman insanlarla ilgili isteklerimin Lenin'de bana karşı bir acıma duygusu yarattığını hissediyordum.

"Saçma sapan işlerle uğraşıyormuşsunuz gibi gelmiyor mu size de?"diye soruyordu.

Ancak ben gerekli gördüğüm bir şeyi yapıyordum ve proletarya düşmanlarının hesaplarını bilen bir adamın kızgın yan bakışları beni ondan uzaklaştırmıyordu. Üzüntüyle başını sallıyor ve:

"Yoldaşlarınızın, işçilerin gözünde itibarınızı düşürüyorsunuz," diyordu.

"Öfke ve kızgınlık içindeki" yoldaşların ve işçilerin, özgürlüğe, değerli insanların yaşamlarına karşı genellikle son derece hafif ve "basit" davrandıklarını ve bunun bence onurlu ve zor devrim davasını gereksiz, zaman zaman da anlamsız bir sertlikle gözden düşürmekle kalmadığını, büyük bir gücü bu davaya katılmaktan uzaklaştırdığı için devrim davasına nesnel olarak zarar verdiğini de söylüyordum.

"Hmm, hmm," diye kuşkuyla homurdanıyordu Lenin ve bana aydınların işçi davasına ihanetleriyle ilgili bir sürü olay sıralıyordu.

"İçimizden pek çok kişinin ihanet etmesinin nedeni, sadece korkaklık değil, aynı zamanda bu insanların gururlu olmala

rı, mahcup olma korkusu, yakın buldukları teorinin pratikle yüz yüze geldiği zaman zarar göreceği korkusu duymalarıdır. Biz bundan korkmuyoruz. Teori, hipotez bizim için 'kutsal' bir şey değil, bir iş aletidir."

Her şeye rağmen İlyiç'in herhangi bir ricamı geri çevirdiğini anımsamıyorum. Ricalarımın yerine getirilmediği durumlar olmuşsa da bu onun suçu değil, hantal Rus devlet yapısının her zaman bolca bulundurduğu "mekanizma hataları" yüzündendir. Örneğin değerli insanların geleceklerini kolaylaştırmak, onların hayatlarını kurtarmak konusunda bir kimsenin öfkeli ve isteksiz davrandığını düşünelim. Burada bir baltalama da söz konusu olabilir, çünkü düşman kurnaz olduğu kadar hayasızdır da. Kin ve öfke mekanik olarak harekete geçer. Ayrıca yakınlarının acı çekmesinden epey zevk alan, psikolojik olarak hasta, küçük insanlar da vardır elbette.

Bir gün gülümseyerek bana şu telgrafı göstermişti:

"Beni yine tutukladılar, söyleyin bıraksınlar."

İmza: İvan Volnıy.

"Bu adamın kitabını okudum, çok hoşuma gitti. Şu beş sözcükte onun, hataların kaçınılmaz olduğunu anlayan ve buna kızmayan, kişisel dargınlığı yüzünden deliye dönmeyen biri olduğunu hissediyorum hemen. Oysa sanıyorum üçüncü kez tutuklanıyor. Ona köyden gitmesini, yoksa öldürülebileceğini söyleseniz. Anlaşılan pek sevilmiyor oralarda. Telgraf çekip bu öğüdü verin."

Lenin'in düşman saydığı insanlara yardıma hazır olması, hem de sadece hazır olması değil, bu insanların geleceklerinden kaygı duyması beni genellikle çok şaşırtırdı. Örneğin kimya bilgini bir general ölüm tehdidi altında bulunuyordu.

"hm-hmm," dedi Lenin anlattığım hikâyeyi dikkatle dinledikten sonra. "Sizce çalıştığı laboratuvara oğullarının silah sakladıklarını bilmiyor muymuş yani? Biraz hayal ürünü gibi. Fakat bu konuyu Dzerjinskiy'in incelemesi gerekir, gerçeği anlama konusunda ince bir sezgisi vardır onun."

Birkaç gün sonra Petrograd'a telefon edip bana şöyle diyordu:

"Sizin generali salıvereceğiz, herhalde salmışlardır bile. Ne yapmak istiyordu?"

"Homoemülsiyon..."

"Evet, evet, bir tür fenol! Tamam fenol yapsın bakalım. Çalışması için ne gerekiyorsa bana söyleyin...

Lenin, bir insanı kurtarmaktan duyduğu utangaç sevinci göstermemek işi şakaya vuruyordu.

Birkaç gün sonra tekrar soruyordu:

"General nasıl, işlerini yoluna koydu mu?"

1919 yılında Petersburg aşevine çok güzel bir kadın gelmiş ve sert bir dille:

"Ben prenses Ç., köpeklerim için kemik verin!" demiş.

Bu kadının aşağılanmaya ve açlığa dayanamayarak kendini Neva Nehri'ne atmaya karar verdiği, fakat dört köpeğinin, sahibelerinin bu niyetini sezip peşinden gittikleri ve sağa sola koşup, uluyarak onu intihardan vazgeçirdikleri anlatılıyordu.

Lenin'e bu hikâyeyi anlattım. Yan gözle, aşağıdan yukarı doğru bana bakıp gözlerini süzdü, sonunda gözlerini tamamen kapattı ve kaşlarını çatarak şöyle dedi:

"Yalan olsa bile iyi uydurulmuş bir yalan. Bir devrim esprisi."

Kısa bir süre sustu. Ayağa kalktı ve masanın üzerindeki kâğıtları karıştırıp düşünceli bir sesle şöyle dedi:

"Evet, bu insanların işi zorlaştı. Tarih, kimsenin gözünün yaşına bakmayan bir anadır ve iş cezalandırmaya gelince hiçbir şeyden çekinmez. Ne diyebilirim? Bu insanlar için kötü oldu. Akıllı olanlar köklerinden koparıldıklarını ve artık yeniden kök salamayacaklarını anlıyorlar elbette. Avrupa'ya gidip Avrupa toprağına kök salmaksa akıllı olanların hoşuna gitmiyor. Oraya alışamazlar, ne dersiniz?"

"Sanırım alışamazlar."

"Demek ki ya bizimle birlikte yürüyecekler ya da silahlı darbe telaşına düşecekler tekrar."

Ben mi öyle anladım yoksa gerçekten de böylelerine acıdığını mı sordum.

"Zeki olanlara acıyorum. Zeki insanımız az. Biz, genellikle yetenekli ama aklı tembel bir milletiz."

Sonra hayvani sol sınıf psikolojilerinden kurtulup "Bolşeviklerle" birlikte çalışan bazı yoldaşlardan insanı şaşırtan bir sevgiyle söz etmeye koyuldu.

İradesi çok güçlü bir insan olan Lenin, en mükemmel devrimcilere özgü niteliklere sahipti. Bu nitelikler, kendi kendine eziyet etme, kendini çirkin gösterme, Rahmetov'un çivili yatağı*, sanatın reddi, L. Andreyev'in kahramanlarından birinin "İnsanlar kötü yaşıyorlar, o halde ben de kötü yaşamalıyım" mantığı gibi aşırılıklara varan kendi kendini kısıtlamayı içeren niteliklerdi.

Çok ağır açlık koşullarında geçen 1919 yılında Lenin, taşradaki yoldaşların, askerlerin ve köylülerin kendisine gönderdiği yiyecekleri yemeye utanıyordu. Paketleri konforsuz dairesine getirdiklerinde yüzünü buruşturuyor, utanıyor, unu, şekeri, yağı hemen hastalara veya gıdasızlıktan zayıf düşmüş yoldaşlara dağıtıyordu. Bir gün beni öğle yemeğine çağırırken şöyle demişti:

"İste kurutulmuş balık ikram edeceğim, Astrahan'dan yollamışlar."

Sonra Sokratvâri alnını kırıştırıp, hiçbir şey kaçırmayan gözlerini yana çevirip eklemişti:

"Sanki beylerine gönderiyorlar! Bundan nasıl vazgeçirebilirsin? Geri çevirmek, kabul etmemek olmaz, gücenirler. Oysa herkes açlıktan ölüyor."

Kanaatkâr, içki, sigara alışkanlıkları olmayan, sabahtan akşama dek karmaşık, zor işlerle uğraşan Lenin, sağlığına hiç dikkat etmez ama yoldaşlarının durumunu dikkatle izlerdi. Çalışma odasında masasının başında oturmuş hızlı hızlı bir şeyler yazıyor ve kalemi kâğıttan kaldırmadan şöyle diyordu:

"Merhaba, nasılsınız? Şimdi bitiriyorum. Taşradaki yoldaşlar-

* N. G. Çernişevskiy'nin *Nasıl Yapmalı?* romanının kahramanlarından olan Rahmetov, yatak olarak kullandığı keçeye sivri uçları yukarı gelecek şekilde yerleştirdiği çivilerin üzerine yatarak kendini sınar.

dan birinin bir şeye canı sıkılmış da. Yorulmuş herhalde. Destek olmak gerekiyor. Ruhsal durumu önemlidir insanın!"

Bir gün ona uğradığımda:

"Yemek yediniz mi?" diye sordu.

"Evet."

"Yalan söylemiyorsunuz ya?"

"Tanıklarım var, Kremlin lokantasında yedim."

"Duyduğuma göre yemekleri berbatmış."

"Berbat değil ama daha iyi olabilir."

Hemen ayrıntıları sormaya koyulmuştu: Neden kötü, nasıl daha iyi olabilir?

Öfke içinde söylenmeye başlamıştı:

"Ne yapıyorlar bunlar, becerikli bir aşçı bulamayacaklar mı? İnsanların çalışmaktan canları çıkıyor. Daha lezzetli yemekler yapıp daha fazla yemelerini sağlamak gerekir. Malzemenin az ve kötü olduğunu biliyorum. İşini bilen bir aşçı bulmak gerekir." Ve bir hıfzısıhha uzmanının beslenme ve yemeklerin pişirilmesi sürecinde lezzet verici çeşnilerin rolü hakkındaki düşüncesinden söz etti. Sordum:

"Böyle şeyleri düşünecek zamanı nasıl buluyorsunuz?"

O da şu soruyu sordu:

"Rasyonel beslenme konusunu mu?"

Sözcükleri vurgulayış biçimiyle sorumun ne kadar yersiz bir soru olduğunu bana anlatmış oldu.

Kendisi de Sormovo'lu olan eski tanışım A. K. Skorohodov, yufka yürekli biriydi ve Çeka'daki işlerin ağırlığından yakınıyordu. Ona:

"Sanıyorum, sizin kişiliğinize uygun bir iş değil," dedim.

Boyun büküp kabul etti:

"Hem de hiç uygun değil."

Fakat biraz düşündükten sonra da şöyle dedi:

"Ancak İlyiç'in de sık sık ruhunu kanatları arkasına saklaması gerektiğini anımsarsın herhalde. Bu zayıflığımdan utanıyorum.

Dişlerini sıkarak "ruhlarını kanatlarının arkasına saklamak," yani hizmet ettikleri davanın zaferi uğruna kendi içlerindeki "sosyal idealizmi" zorla bastırmak zorunda kalmış ve kalmayı sürdüren nice işçi tanımıştım, hâlâ da tanırım.

Lenin'in "ruhunu kanatları arkasına saklaması" gerekiyor muydu?

Başkalarıyla kendisi hakkında konuşmak zorunda kalmamak için dikkat çekmemeye çalışırdı. Ruhundaki gizli fırtınaları belli etmemeyi hiç kimse ondan iyi beceremezdi. Fakat bir gün Gorki'de, çocukları severken şöyle demişti:

"Bu çocuklar bizden daha iyi yaşayacaklar; bizim yaşadıklarımızın pek çoğunu görmeyecekler. Daha katlanılır bir hayatları olacak."

Sonra uzaklara, tepedeki köye bakarak, düşünceli bir sesle ekledi:

"Ama yine de onları kıskanmıyorum. Bizim kuşağımız, tarihte büyük önemi olacak olağanüstü bir işi gerçekleştirmeyi başardı. Hayatımızda koşulların dayatmasıyla ortaya çıkmış olan sertlik, anlaşılacak ve haklı görülecektir. Hepsi anlaşılacaktır, hepsi!"

Çocukları dikkatle, çok hafif, özenli dokunuşlarla okşuyordu.

Bir gün ona uğramıştım, bir de baktım masanın üstünde *Savaş ve Barış* duruyor.

"Evet ya, Tolstoy! Av sahnesini okumak istiyordum ama bir yoldaşa mektup yazmam gerektiğini anımsadım. Okumaya hiç zamanım kalmıyor. Tolstoy hakkında yazdığınız kitapçığı da ancak dün gece okuyabildim."

Gülümseyip gözlerini kıstıktan sonra koltukta keyifle gerindi ve sesini alçaltıp hızlı hızlı devam etti:

"Ne dersiniz tuğla gibi kitap, değil mi? Ne büyük adam! İşte efendim sanatçı budur... Daha da şaşırtıcı olan nedir, biliyor musunuz? Bu konttan önce edebiyatta gerçek bir mujik yoktu."

Sonra kısık gözleriyle yüzüme bakarak sordu:

"Avrupa'da onu kiminle kıyaslayabiliriz?"

Yanıtı yine kendisi verdi:

"Hiç kimseyle."

Ve ellerini ovuşturarak keyifle gülmeye başladı.

Rusya'dan, Ruslardan, Rus sanatından gurur duyduğunu görürdüm sık sık. Bu, bazen Lenin'e yabancı, hatta naif bir şeymiş gibi gelirdi bana da, fakat daha sonra onun bu özelliğinde emekçi halka karşı derinlerde saklı, neşe dolu bir sevginin yankısını duymayı öğrendim.

Kapri'de, bir köpekbalığının parçaladığı ve birbirine dolaştırdığı ağlarını dikkatle çözmeye çalışan balıkçılara bakarken:

"Bizimkiler daha ateşli çalışırlar," demişti.

Ben bu konudaki kuşkularımı belirttiğimde ise hiç kızmadan şöyle demişti:

"Hmm-hmm, bu kozalak parçasının üstünde yaşarken Rusya'yı unutuyor olmayasınız sakın?"

V. A. Desnitskiy, Lenin'le İsveç'te bir tren yolculuğu sırasında Dürer'le ilgili bir Alman monografisini incelediklerini anlatmıştı bana.

Kompartıman komşusu Almanlar ellerindekinin ne kitabı olduğunu sormuşlar. Daha sonra Almanların, bu büyük ressamları hakkında hiçbir şey işitmedikleri ortaya çıkmış. Bu durum Lenin'de neredeyse büyük bir sevinç uyandırmış ve Desnitskiy'e iki kez gururla:

"Biz tanıyoruz, onlar kendi adamlarını tanımıyorlar," demiş.

Bir akşam, Moskova'da, Y. P. Peşkova'nın evinde İsay Dobroveyn'den Beethoven'in sonatlarını dinlerken Lenin şöyle demişti:

"'Apassionata'dan daha güzel bir şey tanımıyorum, onu her gün dinleyebilirim. Şahane, olağanüstü bir müzik. Hep gururla, belki de safça bir gururla 'Bak işte insanlar ne mucizeler yaratabiliyorlar!' diye düşünürüm."

Sonra gözlerini kısıp gülümseyerek neşesi kaçmış bir halde ekledi:

"Ama çok sık müzik dinleyemiyorum, sinirlerimi etkiliyor, se-

vimli saçmalıklardan söz etmek ve bir çamur cehenneminin içinde yaşarken böyle bir güzellik yaratabilen insanların başlarını okşamak istiyorum. Oysa bugün hiç kimsenin başını okşamak mümkün değil, elini koparıverirler hemen ve insanlara yönelik her türlü zorbalığı ortadan kaldırmayı amaçlayan bir idealin içinde bile kafalara vurmak, hem de acımasızca vurmak zorunda kalıyoruz. Hmm-hmm, ne zor bir görev!"

Çok yorgun ve neredeyse hasta bir haldeyken 9 Ağustos 1921 tarihinde bana şunları yazmıştı:

> Aleksey Maksimoviç!
>
> Mektubunuzu L. B. Kamenev'e yolladım. O kadar yorgunum ki hiçbir şeycik yapamıyorum. Sizinse hem kanamanız var hem de bir yere gitmemekte direniyorsunuz! Bu yaptığınız gerçekten hem vicdansızca hem de dikkatsizce bir şey. Avrupa'da iyi bir sanatoryuma gidip tedavi olabilir ve üç kat fazla iş yapabilirsiniz. Doğru söylüyorum. Bizde ise ne tedavi ne de iş var, yalnızca *koşuşturma, gereksiz bir koşuşturma. Gidip tedavi olun.* İnat etmeyin, sizden rica ediyorum!
>
> Sizin Lenin.

Rusya'dan gitmem için bir yılı aşkın bir süre olağanüstü bir inatla ısrarlarını sürdürdü. Onun gibi tümüyle işe gömülmüş bir insanın kim, nerede hastalanmış, dinlenmeye ihtiyacı varmış gibi şeyleri anımsaması beni şaşırtıyordu.

Farklı insanlara yukarıdakine benzer mektuplardan herhalde onlarca yazmıştır.

Yoldaşlarına karşı son derece benzersiz tavrından, onlara karşı hayatlarının tatsız ayrıntıları konusunda bile hissedilen dikkatinden daha önce söz etmiştim. Ancak onun bu dikkatinde akıllı bir patronun ara sıra dürüst ve becerikli işçilerine karşı davranışlarında görülen çıkarcı özeni hiçbir zaman görmedim.

Hayır, gerçek bir yoldaşın tam anlamıyla yürekten gösterdiği dikkat, eşitin eşitlere karşı sevgisiydi bu. Vladimir Lenin'le partisinin en önemli insanları arasında bile eşit işareti koymanın olanaksız olduğunu biliyorum ama o bunu bilmiyor gibiydi, daha doğrusu bilmek istemiyordu. İnsanlara karşı sertti, onlarla tartışırken acımasızca alay ederdi.

Daha dün çarmıha gerdiği ve "paramparça ettiği" insanlarla ilgili yargılarında, bu insanların yetenekleri ve ahlaklarının sağlamlığı karşısında, onların 1918-1921 yıllarının cehennemi koşullarında, bütün ülkelerden ve partilerden ispiyoncularla kuşatılmış olarak, ülkenin savaş yüzünden bitkin düşmüş bedeninde kurtlanmış çıbanlar şeklinde kabaran komplolar arasında gerçekleştirdikleri azimli ve zor çalışma karşısında duyduğu samimi şaşkınlığı da kim bilir kaç kez son derece açıkca işitmişimdir. Bu insanlar dinlenmeden çalışıyorlardı, az ve kötü besleniyorlardı, sürekli endişeyle yaşıyorlardı.

Fakat Lenin, bu koşulların ve kanlı iç savaş fırtınasıyla en derindeki köklerine dek sarsılmış olan bir hayatın yarattığı kaygıların ağırlığını yaşamamış gibiydi. Sadece bir kez, M. F. Andreyeva'yla bir sohbetinde, Andreyeva'nın sözleriyle şuna benzer bir yakınma çıkmış ağzından:

"Ne yapabiliriz, sevgili Mariya Fyodorovna? Savaşmak gerekiyor. Evet gerekiyor! Zor mu geliyor bize? Elbette! Benim için zor olmadığını mı sanıyorsunuz? Zor oluyor, hem de nasıl! Fakat Dzerjinskiy'e bir bakın, ne hale geldi! Elimizden bir şey gelmiyor! Varsın zor gelsin, yeter ki bu işin üstesinden gelebilelim!"

Ben şahsen onun ağzından bir tek şu yakınmayı duydum:

"Yazık, Martov bizimle birlikte değil, çok yazık! Ne harika bir yoldaş, ne temiz bir adam!"

Bir yerde Martov'un "Rusya'da yalnızca iki komünist var: Lenin ve Kollontay" sözlerini okuduğunda uzunca bir süre neşeli kahkahalarla güldüğünü anımsıyorum.

Daha sonra iç çekip:

"Ne akıllı bir adam! Ama yazık ki..." demişti.

"Yönetici" olan bir yoldaşı çalışma odasından uğurladıktan sonra saygıyla ve şaşkınlıkla sordu:

"Eskiden beri mi tanışıyorsunuz? Herhangi bir Avrupa ülkesinin başbakanı olabilecek bir adam."

Sonra ellerini ovuşturup gülerek ekledi:

"Yetenekli insanlar yönünden Avrupa bizden daha yoksul."

Ona, Topçu Birliği Genel Karargâhı'na, eskiden topçu olan bir Bolşeviğin icat ettiği, uçaklara top atışını düzenleyici cihazı görmeye gidelim dedim.

"Ben bu işten ne anlarım?" diye sordu ama yine de gittik. Loş bir odada, cihazın durduğu masanın çevresinde çatık kaşlı, hepsi de kır saçlı, kır bıyıklı yedi sekiz bilim adamı ayakta duruyorlardı. Ufak tefek, sivil Lenin, bu askerlerin arasında kaybolmuş gibiydi, fark edilmiyordu. Mucit, cihazın yapısını anlatmaya başladı. Lenin onu iki üç dakika kadar dinledi, onaylayan bir edayla şöyle dedi:

"Hmm-hmm!" ve sanki politika konularında sınav yapıyormuş gibi bir rahatlıkla sorular sormaya başladı.

"Peki mekanizmanın nişan noktasını ayarlayacak şekilde ve aynı anda ikili çalışmasını nasıl sağladınız? Kundak donanımının otomatik olarak mekanizmanın göstergelerine bağlanması mümkün değil mi?"

Cihazın menzili ve daha başka şeyler hakkında sorular soruyordu. Mucit ve generaller hararetle açıklama yapıyorlardı. Ertesi gün mucit bana şunları anlatmıştı:

"Benim generallere, sizin bir arkadaşınızla birlikte geleceğinizi haber vermiş, fakat arkadaşınızın kim olduğunu söylememiştim. Anlaşılan İlyiç'i tanımıyorlardı ve onun gürültüsüz patırtısız, korumasız geleceğini de düşünememişlerdi. 'Teknisyen mi, profesör mü?' diye sordular. 'Ne, Lenin mi?' Müthiş şaşırmışlardı. 'Nasıl olur? Olamaz! Yapmayın! Bizim işimizi nereden biliyor? Teknik bilgisi olan biri gibi sorular sordu! Yalan!'dediler. Yanlarına gelen kişinin Lenin olduğuna inanmadılar galiba."

Lenin ise Topçu Birliği Genel Karargâhı'ndan çıktıktan sonra yolda kahkahalarla gülüyor ve mucit hakkında şöyle diyordu:

"Birini değerlendirirken insan yanılabiliyormuş demek! Bu adamın yaşlı başlı, namuslu bir yoldaş olduğunu biliyordum, gökteki yıldızların yetmeyeceği insanlardanmış meğerse. Tam işinin adamı. Aferin! Cihazın pratik değeri konusundaki kuşkumu belirttiğim zaman generaller bana nasıl da terslendiler! Oysa ben mahsus yaptım, bu orijinal aleti onların nasıl değerlendirdiklerini anlamak istiyordum."

Kahkahadan kırılıyordu, sonra sordu:

"Ne dersiniz, İ.'nin başka bir buluşu daha var mıdır? Asıl mesele nedir, biliyor musunuz? Onun başka hiçbir şeyle uğraşmaması gerekir. Ah, bütün bu teknik adamlara çalışabilecekleri ideal koşulları bir sağlayabilsek! Yirmi beş yıl sonra Rusya, dünyada önde gelen ülkelerden biri olurdu!"

Evet, ondan sık sık yoldaşları öven sözler duyuyordum. Hatta dediklerine göre, Lenin, kişisel sempatisini kazanamamış olanlardan bile harcadıkları enerjinin hakkını vererek söz edermiş. L. D. Trotskiy'in örgütleme yeteneklerine verdiği büyük değer beni çok şaşırtmıştı. Vladimir İlyiç şaşırdığımı fark edince:

"Evet, onunla aramızdaki ilişkiler konusunda yalan söylediklerini biliyorum," dedi. "Fakat bir şey varsa vardır, yoksa da yoktur. Bunu da biliyorum. Askeri uzmanları örgütlemeyi başardı."

Bir süre sustuktan sonra alçak sesle ve keyifsizce ekledi:

"Ama yine de bizden değil. Bizimle birlikte ama bizden değil. İkbalperest. Ve iyi olmayan bir şey var onda... Lassalle'dan kalma..."

"Bizimle birlikte ama bizden değil" sözlerini ondan iki kez işittim. İkincisi de yine önemli biri için söylenmişti. Bu kişi Vladimir İlyiç'ten kısa bir süre sonra öldü. Vladimir İlyiç insanları çok iyi tanıyor olmalıydı. Bir gün Vladimir İlyiç'in çalışma odasına girerken birine rastlamıştım. Adam, kapıya sırtını vermiş geri geri giderken Vladimir İlyiç'e selam veriyor, Vladimir İlyiç ise onun yüzüne bakmaksızın yazmaya devam ediyordu.

"Bu adamı tanıyor musunuz?" diye sordu parmağıyla kapıyı

gösterip; "Vsemirnaya Literatura"nın işleri için iki kez falan onunla görüştüğümü söyledim.

"Ee?"

"Cahil ve kaba bir adam."

"Hmm-hmm... Dalkavuğun teki. Galiba dalavereci de. Bununla birlikte onu ilk kez görüyorum, belki de yanılıyorum."

Hayır, Vladimir İlyiç yanılmıyordu; birkaç ay sonra bu adam Lenin'in değerlendirmesini tamamen haklı çıkardı.

İnsanlar hakkında çok düşünürdü. Şöyle diyordu:

"Kadromuz karmakarışık, Ekim Devrimi'nden sonra tanımadığımız insanlar girdi kadroya. Bu, sizin çok sevdiğiniz, sofu aydınlar yüzündendir, bu aydınların alçakça sabotajlarının sonucudur, beyefendi!"

Bunu, birlikte Gorki'de dolaşırken söylemişti. Aleksinskiy'den niçin söz açmıştım, şimdi anımsamıyorum. Herhalde o sıralarda kötü bir oyuna karışmış olmalıydı.

"Tasavvur edebiliyor musunuz, daha ilk görüşmemizden itibaren içimde ona karşı çok açık bir tiksinme belirmişti. Engelleyemediğim bir tiksinme. Hiç kimse hiçbir zaman bende böyle bir duygu uyandırmamıştır. Birlikte çalışmak zorundaydık, kendimi tuttum, kötü bir durumdu, fakat bu sevimsiz adama katlanamadığımı hissediyordum."

Sonra omuz silkerek şöyle dedi:

"Şu malın gözü Malinovskiy'i anlayamamıştım. Çok karanlık bir iş bu Malinovskiy...

Bana karşı tavrı, hem sert bir öğretmen, hem de iyi "özenli bir dost" tavrıydı.

"Siz gizemli bir adamsınız," demişti bana şaka yollu, "edebiyatta iyi bir realiste benziyorsunuz, ama insanlara karşı romantik birisiniz. Yazdığınız herkes tarihin kurbanı mı? Tarihi biliyoruz ve kurbanlara, kurban sunaklarını kırın, tapınakları yıkın, kahrolsun tanrılar! diyoruz. Sizse beni, işçi sınıfının savaşçı partisinin öncelikle aydınların rahatını sağlaması gerektiğine inandırmak istiyorsunuz."

Belki de yanılıyorum ama Vladimir İlyiç'in benimle sohbet etmekten hoşlandığını sanıyorum. Hemen hemen her zaman:

"Uğrayın, telefon edin, görüşelim," derdi.

Bir gün de şöyle demişti:

"Sizinle laflamak her zaman ilgimi çekiyor, çok çeşitli ve geniş izlenimleriniz var."

Aydın kesimin durumunu soruyor, özellikle de bilim adamlarını dikkatle izliyordu. Ben o sırada "Bilim Adamlarının Yaşantısını İyileştirme Komisyonu"nda A. B. Halatov'la birlikte çalışıyordum. Proleter edebiyatıyla ilgileniyordu:

"Bu edebiyattan ne bekliyorsunuz?" diye soruyordu.

Çok şeyler beklediğimi, fakat dil bilimi, Batı ve Doğu dilleri, folklor, dünya edebiyat tarihi kürsüleri ve ayrıca da Rus edebiyatı tarihi kürsüsü olan bir edebiyat yüksek okulu kurulmasını son derece gerekli gördüğümü söylüyordum.

"Hmm, hmm," diyordu gözlerini kısıp kahkahalar atarak. "Demek çok geniş ve göz kamaştırıcı! Geniş olmasına karşı değilim, ama göz kamaştırıcı da olacak, ha? Bizim bu alanda profesörlerimiz yok, oysa burjuvalar okullarında edebiyat tarihini öğretiyorlar... Hayır şu anda bu işin üstesinden gelemeyiz, üç beş yılcık beklemek gerekecek."

Sonra yakınıyordu:

"Okumaya hiç zamanım yok!"

Demyan Bednıy'ın yaptığı çalışmaların propaganda açısından önemli olduğunun altını kim bilir kaçıncı kez heyecanla çiziyor, fakat şunu da ekliyordu:

"Biraz kaba galiba. Okurun arkasından gidiyor, oysa biraz önünde olması gerekir."

Mayakovskiy'e karşı güvensiz, hatta kızgındı:

"Bağırıp çağırıyor, birtakım çarpık çurpuk laflar uyduruyor, yazdıkları, yazmak istedikleri değil. Pek anlaşılmıyor da üstelik. Yazdıkları çok dağınık, zor okunuyor. Yetenekli mi? Hem de çok mu diyorsunuz? Hmm, hmm, bakalım göreceğiz! Sizce de çok fazla şiir yazılmıyor mu? Dergilerde sayfalar dolusu şiir yayınlanıyor, neredeyse her gün yeni yeni şiir kitapları çıkıyor."

Gençlerin şiire merakının bugünlerde doğal olduğunu, orta halli bir şiir yazmanın -bence- iyi bir düzyazı yazmaktan daha kolay olduğunu, şiirin daha az zaman gerektirdiğini, ayrıca da şiir yazma teknikleri konusunda çok sayıda iyi öğretmenimiz olduğunu söyledim.

"Şiirin düzyazıdan daha kolay olduğuna inanmıyorum! Düşünemiyorum bile. Derimi yüzseniz iki dizecik yazamam," dedi ve kaşlarını çattı. "Bizdeki ve Avrupa'daki tüm eski devrim edebiyatını kitlelere kazandırmak gerekir."

O, uzun yıllar Rusya dışında yaşamış, ülkesini dışarıdan dikkatle izlemiş bir Rustu. Rusya uzaktan daha renkli ve daha parlak görünür. Ülkesinin gizli gücünü doğru değerlendirmiştir. Bu güç, henüz yeterince ifade edilmemiş, ağır ve can sıkıcı tarihimizin bir türlü harekete geçiremediği, ancak fantastik Rus yaşantısının karanlık perdesi önünde altın yıldızlar halinde parlayan halkın olağanüstü yeteneğidir.

Bu dünyanın büyük ve gerçek bir insanı, Vladimir Lenin öldü. Bu ölüm onu tanıyan insanların yüreklerine acı bir darbe indirdi, çok acı bir darbe!

Fakat ölümün kara çizgisinin yapacağı tek şey, bütün dünyanın gözünde emekçi dünya halklarının önderinin sahip olduğu önemin altını daha keskin bir şekilde çizmektir.

Üzerindeki nefret bulutu, adının çevresindeki yalan ve iftira bulutu daha da kararsa bile fark etmez, çünkü aklını yitiren dünyanın boğucu karanlığı içinde Lenin'in kaldırdığı meşaleyi söndürebilecek güç yoktur.

Ve dünyada sonsuza dek belleklere kazınmayı gerçekten hak etmiş başka bir insan daha yoktur.

Vladimir Lenin öldü. Onun aklının ve iradesinin mirasçıları yaşıyorlar. Yaşıyor ve dünyanın hiçbir yerinde, hiç kimsenin, hiçbir zaman çalışmadığı kadar büyük bir başarıyla çalışıyorlar.

Temmuz 1930

Notlar

İlk basımı, 1924 yılı ilkbaharında yapılmıştır.

Maksim Gorkiy, M. F. Andreyeva'ya yazdığı 4 Şubat 1924 tarihli mektupta Lenin'le ilgili anılarını yazdığını bildiriyor (M. Gorkiy arşivi.). Yazarın bu döneme ait mektupları, "dünyanın en büyük adamının" (M. Gorkiy, V. İ. Lenin'i böyle adlandırıyordu.) kaybından duyduğu elemle doludur. Daha sonra "kendimi hiçbir zaman onun öldüğü yılki kadar öksüz, o kadar güçsüz hissetmemiştim," diye yazmıştır (1933 yılında A. İ. Afinogenov'a mektubu. A. M. Gorkiy arşivi.).

1924 tarihli anıların müsveddeleri "İnsan" başlığını taşıyor ve aynı yıl bazı kısaltmalar yapılarak "Russkiy Sovremennik" dergisinde "Vladimir Lenin" başlığı altında yayınlanmış. Yapıt tam metin halinde M. Gorkiy'nin *Anılar Öyküler Yazılar* kitabında "Kniga" yayınevi tarafından 1927'de ve yazarın *Bütün Eserleri*'nin yirminci cildinde (Giz, M. L. 1928) yayınlanmıştır. Ancak M. Gorkiy, anıların bu halini beğenmemiştir: "Onun ölümünden kısa bir süre sonra yazdıklarım, büyük bir üzüntü içinde aceleyle ve kötü yazdığım şeylerdir... Onunla ilgili anılarım, kötü olmanın ötesinde tutarsızca yazılmıştır ve can sıkıcı sorunlarla doludur. Yazmaya Londra'daki kongreden başlamam gerekirdi..." (*Bütün Eserleri*, cilt 17, s.6)

1930'da Maksim Gorkiy, anıların metnini gözden geçirip epeyce genişletmiş, V. Parti Kongresi hakkında daha fazla bilgi vermiş, V. İ. Lenin'in kongrede yaptığı konuşmaları, Kapri ve Paris'te V. İ. Lenin'le görüşmelerini anlatmış, kendisinin 1917-1918 yıllarında yaptığı hataları açıklamıştır.

M. Gorkiy, V. İ. Lenin'i ilk kez 1905 Kasımında Petersburg'da görmüş, V. İ. Lenin'in parti lideri olarak önemini onunla şahsen tanışmadan önce anlamıştı. Eski bir parti görevlisi olan R. S. Zemlyaçka, 26 Aralık 1904 tarihinde V. İ. Lenin ve N. K. Krupskaya'ya M. Gorkiy'le görüşmeleri hakkında bilgi verirken şunları yazıyordu: "Kesin olarak bizim tarafa geçti... Bana onu (V. İ. Lenin'i Yay. notu) tek politik lider olarak gördüğünü söyledi." ("Proletarskaya Revolyutsiya" dergisi, 1925, 3/38, s.25)

V. İ. Lenin'le M. Gorkiy'nin daha yakından tanışmaları M. Gorkiy'nin delege olarak bulunduğu 1907 yılındaki V. Parti Kongresinde gerçekleşti.

N. K. Krupskaya, bu görüşmeyle ilgili olarak şunları yazıyordu:

"Vladimir İlyiç, 1907 yılında, Londra'da yapılan parti kongresinde Gorkiy'i yakından tanımış, izlemiş, onunla konuşmuş ve manevi bir yakınlık kurmuştu." ("Lenin ve Edebiyat" derlemesi, Gospolitizdat, M. 1941, s.261-262)

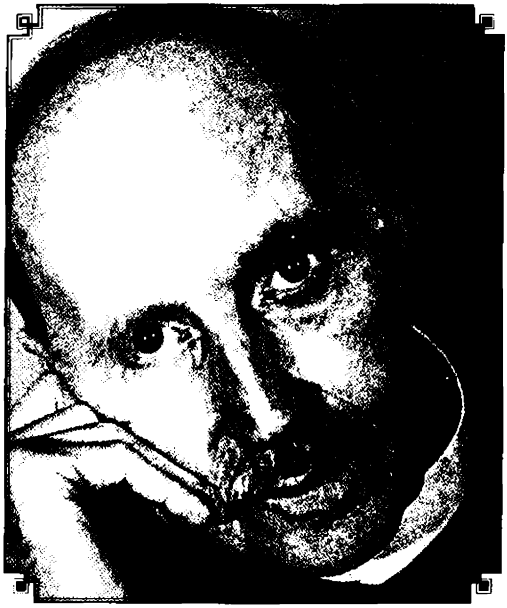
V. İ. Lenin, Maksim Gorkiy'e değer veriyor ve onun "kendisini büyük

edebiyat yapıtlarıyla Rusya'nın ve tüm dünyanın işçi hareketine sağlam bağlarla bağlamış olduğun," yazıyordu. (V. İ. Lenin, *Eserler*, 4. basım, cilt 16, s. 89) M. Gorkiy'i proletarya sanatı konusunda en büyük otorite olarak adlandırıyordu. "Gorkiy'nin dünya proleter hareketine pek çok yarar sağlamış ve sağlamaya devam eden çok büyük bir sanat yeteneği olduğundan kuşku yoktur," diye yazıyordu V. İ. Lenin. (V. İ. Lenin, *Eserler*, 4. basım, cilt 23, s. 325)

N. K. Krupskaya, M. Gorkiy'e yazdığı mektuplarda V. İ. Lenin'in kendisine karşı duyduğu sevgiyi dile getiriyordu.

N. K. Krupskaya, 1930 yılında M. Gorkiy'nin "V. İ. Lenin" adlı denemesini okuduktan sonra şunları yazmıştı: "İlyiç'le ilgili anılarınızı aldım. Güzel. İlyiç'i içinizde yaşatıyorsunuz. Londra kongresi hakkında yazdıklarınız çok iyi. Hepsi doğru. Anılarınızın her tümcesi bir dizi benzer anıyı çağrıştırıyor. İlyiç'i siz de sevmişsiniz. Sevmeyen biri böyle yazamazdı. İlyiç capcanlı." ("Oktyabr" dergisi*, 1941, kitap 6, Haziran, s. 24)

* "Oktyabr" 1924 yılından itibaren yayınlanan aylık edebiyat-sanat ve toplum-politika dergisidir.

Romain Rolland (1866-1944)

Fransız yazar, müzik uzmanı ve toplum adamıdır. *Halk Tiyatrosu* kitabı, sanatta halk kahramanlığını ortaya koyar. *Jean Christophe* adlı destan romanı (10 cilt, 1904-1912), Birinci Dünya Savaşı öncesinde Avrupa'da manevi kültür düzeyindeki düşüşü anlatan gerçekçi bir tablonun önünde dâhi ve isyankâr bir muzisyenin öyküsünü anlatır. *Colas Breugnon* (1914) romanının merkezinde özgürlüksever bir emekçi tipi vardır. Ekim Devrimi'ni hararetle desteklemiştir. Beethoven'in, Michelangelo'nun, Tolstoy'un yaşamöykülerini yazmıştır. 1915 yılında Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanmıştır.

ROMAİN ROLLAND ÜZERİNE

"Ebedi" bir şeyin yıkılmayacağı, aklın iradesinin yine aklın iradesiyle, aklın kendi gücü için de artık yıkılmaz, kesin gerçeği bulmak amacıyla harcadığı acı dolu çabalarla yaratılmış olan dinsel ve batıl inançları çürütmeye heveslenmeyeceği bir devir olmamıştır ve olamaz da.

Bence, Avrupa'daki insanların, 1914-1918 yıllarındaki alçakça katliamların dehşetinden gözleri kör olmuş halde ve her yanda sınıfsal iç savaşın dehşetini bekleyerek şu anda yaşadıkları kadar trajik bir inançsızlık, güçsüzlük, kendi kendini yadsıma durumunda yaşadıkları bir dönem daha olmamıştır.

Felsefeleri "Bizden sonra tufan" sözlerinden ibaret olanlar her zamankinden daha fazla çıkmıştır ortaya. Zihinsel ve duygusal ahlak bozukluğu hiçbir zaman bugünkü kadar çirkin biçimler almamıştır. İnsanlar, gerçeklerin ilkesiz etkilerine hiçbir zaman kendilerini böylesine iradesiz, böylesine mekanikçe teslim etmemişlerdir.

Geçmişte insanların karşılıklı birbirini yok etme araçlarını araştırmak için bu kadar derinlemesine, iradelerini ve zihinlerini bu derece zorlayarak çalıştıkları bir dönem var mıdır? Hümanizm ve merhamet ideolojisini kurmak için yapılan çalışmaların dilencilik derecesinde yoksul çalışmalar olduğu bir dönem de yoktur. Bir yabanileşmenin hüküm sürdüğü günümüzde hümanizmden söz etmek "çirkin ses" sayılıyor. Gerçi eski ezberlerine göre yine de "İnsana acıyın," diye bağırıyorlar, ancak insanlara besledikleri nefreti gizlemeksizin ve onları öç almakla korkutarak bağırıyorlar.

Avrupa'nın "batışı," yok oluşu hakkında büyük bir coşkuyla, esprili bir şekilde, hatta "zevkle" konuşuluyor ve yazılıyor, ancak Avrupa'nın canlandırılması gereğinden söz eden sesler duyulmuyor.

Korkunç günler. Her tarafta yıkımın kulakları sağır eden gürültüsünü işitiyorsun ve her yerde çok derin üzüntüler yaşanıyor. İnsanlar neşelendiklerinde ise bu neşe çığlıkları bana 1906 yılından sonra Rusya hapishanelerinde ölüme mahkûm insanlarca yaratılmış, artık bütün umudunu yitirmiş ama neşeli türküyü anımsatıyor:

Son bir güncük daha
Geziniyorum sizinle, dostlar...

Egemen sınıfın içinde yaşadığı debdebenin gösterişçi arsızlığıyla giderek daha fazla aşağılanan işçiler, vadesi dolmuş, kokuşmuş, çürümüş şeyleri demirden bir süpürgeyle yaşamdan süpürmek için Avrupa çapında bir ordu kuruyorlar. İnsanın devrim için değil, devrimin insan için olduğunu anımsasam da bu çalışmayı içtenlikle selamlıyorum. Kendiliğinden bir araya gelen öfkeli kuvvetlerin akıldan yoksun oluşu da pek tabii ki bana korkunç ve ters geliyor. İçinde bulunduğumuz iç karartıcı günlerde durup dinlenmeden kültürel değerler yaratan insanların hayatı ve çalışmaları benim için paha biçilmezdir.

İnatla mücadele eden bu insanlardan biri –ve biriciği değil mi?–

Romain Rolland'dır. Onu dostum olarak görmenin yüksek onuru var bende ve bu yüzden de ondan söz etmek bana çok zor geliyor. Çünkü ben, dostlarından söz ederken, onların ideolojik veya başka "noksanlarının" altını çizmeyi gerekli bulanlardan değilim. Bu tip insanların dostlarıyla ilgili anılarını veya düşüncelerini okuduğum zaman hep bu anıların başında yazarı tarafından yazılmamış "Ben ondan daha kötü değilim" ya da "Ben ondan daha iyiyim" şeklindeki bir yazıyı hemen her zaman görürüm. Böylesi dostlar konusunda Tanrı'nın Âdem'e lanetinin İncil'de tam olarak yazılmadığını düşünürüm; bence Tanrı, "Yüzün ter içinde ekmeğini yiyeceksin" sözlerinden sonra şunları eklemiştir: "Ve sana ceza olarak bir dost vereceğim." Kaderin Romain Rolland'ı böyle dostlardan koruduğundan eminim.

Eleştirmen değilim, bir şairden, *İnanç Trajedileri*, *Jean Christophe* ve fevkalade, tertemiz bir Gal poeması olan *Colas Breugnon*'un yazarından söz etmeye kalkışmayacağım. Bu belki de günümüzün en benzersiz kitabıdır. Fransa'nın yaşadığı trajedilerden sonra bu ülkede bu derece güçlü, kendi insanına, bir Fransız'a sarsılmaz ve mertçe inanan bir kitap yazmak için mucize yaratabilecek bir yüreklilikte olmak gerekir. Sırf onun bütün kitaplarında ve yaptığı her şeyde sesini duyuran bu inancı için Romain Rolland'ın önünde hayranlıkla eğiliyorum. Benim için Romain Rolland çok uzun zamandan beri Fransa'nın Lev Tolstoy'udur fakat akıldan nefret etmeyen, Rus rasyonalisti için onun büyük acılarının kaynağı olmuş ve dâhi bir sanatçı olarak kalmasını amansızca engellemiş olan o korkunç nefreti olmayan bir Tolstoy.

Romain Rolland için Don Kişot derler. Bence bu, bir insan için söylenebilecek en güzel şeydir. Tarihi yaratan güçlerin biz insanlara karşı oynadıkları acımasız oyunun içinde adalete susamış insan da bir güçtür ve bu oyunun kendiliğinden ortaya çıkışına karşı koyabilir.

Vladimir Lenin, Lev Tolstoy'un tarih felsefesinin gerçeklerden çok uzak olduğunu ve bireyin tarih içindeki rolünün tam olarak Karl Marx'ın değerlendirdiği gibi olmadığını kanıtlamıştı.

R.Rolland, gerçek bir Fransız gibi inatçı ve yüreklidir ve gerçekten özgür bir insandır. Modası geçmiş binlerce kişinin Lenin'in ölümüne sevinerek bayram ettiği şu günlerde bu insanlara, son derece sakin ve kısaca "Lenin, asrımızın kendi çıkarını gözetmeyen en büyük dava adamıdır," demek için kendi gerçeğine çok sağlam bir inanç duyması gereklidir.

R. Rolland, Avrupa'da savaşa karşı sesini yükselten ilk edebiyatçıdır. Bu yüzden pek çokları ona kin kusmuşlardır. Elbette, gerçekten yana olanı kim sever?

Büyüleyici Ruh'ta, çoktan beridir dünya için gerekli olan başka, iyi bir gerçeğin doğuşunu seziyor. Bu dünyayı yıkmaya yardım eden kadının yerini alacak yeni bir kadının, kültür uyarıcılığı rolünü anlayıp dünyaya, bu dünyanın en yasal sahibi ve kendi yarattığı ve kendisine karşı yaptıkları işlerden sorumlu olan erkeklerin anası olarak tamamen egemen ve tüm haklara sahip biçimde girmek isteyen bir kadının doğumunu önceden görüyor.

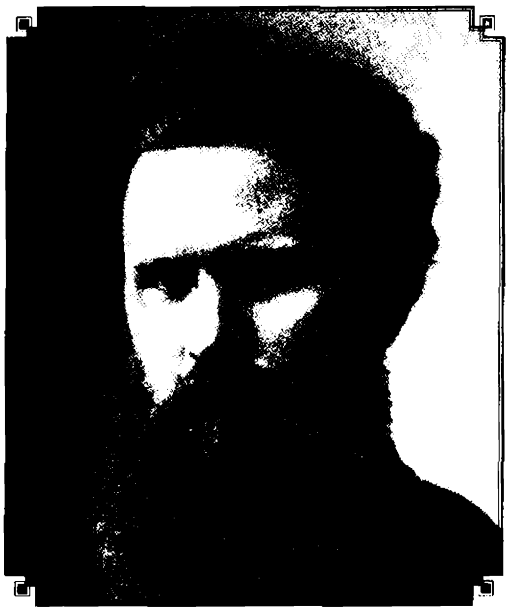
Romain Rolland'ın dünya ve insan sevgisinin sağlamlığı beni hayrete düşürüyor; sevginin gücüne duyduğu sağlam inanç yüzünden onu kıskanıyorum. Onu bir optimist olarak görmüyorum, o ideal bir stoacıdır. "Her şey geçer, yalnız gerçek kalır" Rus atasözünde saklı olan gerçeği anlaşılan, çok derinden hissetmiş. Romain Rolland, şair ve düşünür olarak işini, bize saf ve güzel gerçeği bırakmak için insanlara azap çektirerek geçen sayısız acıya göz yummaksızın, güvenle yapıyor.

Onu hiç görmedim fakat Rolland'ın gözlerinin sakin ve hüzünlü, sesinin ise alçak fakat kararlı bir ses olduğunu sanıyorum.

Ve çocukluğumdan beri sevdiğim Fransa'da Romain Rolland gibi güzel bir insanın, iyi kalpli bir sanatçının var olduğunu bilmekten mutluluk duyuyorum.

Notlar

İlk kez (Fransızca'ya çeviri olarak) "Europe" dergisinde (Paris, 1926, No. 38, 15 Şubat); Rusça olarak "Krasnaya Nov'" dergisinde (1927, No. 6, Haziran) yayınlanmıştır.

Vladimir Galaktionoviç Korolenko (1853-1921)

Sibirya ve Yakutistan'da sürgünde yaşadı. *Makar'ın Düşü* (1883) ile adını duyurdu. *Kör Müzisyen* (1886), *Dilsiz* (1895), *Pavlov Notları* (1890), *Nehir Oyun Oynuyor* (1891) adlı öykülerinde ve uzun öykülerinde sıradan insanların yaşamlarını duygulu ve sade bir dille anlattı, birçok toplumsal mücadeleye katıldı. Yapıtlarında demokrat ve hümanist düşünceler ağır basar. *Bir Çağdaşımın Hikâyesi* (1906-1922) özyaşamöyküsüdür. Petersburg ve Rusya Bilim Akademilerin-n onur üyeliğinde bulunmuş, "Russkoye Bogatsvo" ("Rus Zenginliği") dergisinin redaktörlüğünü yapmıştır.

V. G. KOROLENKO

Tiflis'ten Nijniy'e döndüğüm sıralar V. G. Korolenko Petersburg'daydı.

Bir işte çalışmıyordum. Birkaç küçük öykü yazmış ve bu öyküleri, V. G. Korolenko'nun sürekli yardımları sayesinde Volga boyunun en etkili gazetesi olan Reyngardt'ın çıkarttığı "Voljskiy Vestnik"e ("Volga Bülteni") yollamıştım.

M. G. ya da G-iy diye imzaladığım bu öyküler hemen yayınlanmış ve Reyngardt bana oldukça gönül okşayıcı bir mektupla bir miktar da para, yaklaşık otuz ruble yollamıştı. Şimdi hatırımda olmayan birtakım düşünceler yüzünden yazarlığımı bana çok yakın olan insanlardan, N. Z. Vasilyev'den ve A. İ. Lanin'den bile kıskançlıkla saklıyordum; bu öykülere ciddi bir önem vermiyor ve geleceğimi onların belirleyeceğini düşünmüyordum fakat Reyngardt, Korolenko'ya soyadımı bildirmiş. Vladimir Galaktionoviç Korolenko Petersburg'dan döndüğünde benimle görüşmek istediğini söylediler.

Kentin kıyısında, mimar Lemke'ye ait ahşap evde oturuyordu

yine. Pencereleri sokağa bakan, pencere önlerinde ve köşelerde çiçek saksıları, her yanda yığınla kitap ve gazete olan küçük odada, çay masasının başında buldum onu.

Karısı ve çocukları çaylarını içip gezmeye çıktılar. Bana bu defa daha sağlam, kendinden emin ve daha gösterişli göründü.

'Kanarya' adlı öykünüzü yeni okuduk. Sonunda öyküleriniz yayınlanmaya başladı, kutlarım! Öyle görünüyor ki, inatla alegoriler yazmaya devam ediyorsunuz. Zekice yapılırsa alegori iyidir, inatçılık da kötü bir özellik sayılmaz..."

Süzgün gözleriyle yüzüme bakarak birkaç gönül okşayıcı söz daha söyledi. Alnı ve boynu güneşten iyice yanmış, sakalının rengi atmıştı. Beli deri bir kemerle sıkılmış mavi pamuklu gömleği, çizmelerinin içine sokulmuş siyah pantolonuyla biraz önce uzak bir yerden gelmiş ve hemen tekrar gidecekmiş gibi görünüyordu. Sakin, zeki gözleri canlı, neşeli pırıltılar saçıyordu.

Birkaç öyküm daha olduğunu ve birinin "Kavkaz" gazetesinde yayınlandığını söyledim.

"Yanınızda bir şey getirmediniz mi? Yazık. Son derece özgün yazıyorsunuz. Öykülerinizde her şey dümdüz değil, pürtüklü fakat merak uyandırıcı. Yaya olarak özenle pek çok yer dolaştığınızı söylüyorlar. Doğru mu? Ben de neredeyse bütün bir yaz Volga boylarında, Kerjenets'te, Vetluga'da gezdim. Siz nerelere gittiniz?"

İzlediğim yolu kısaca çizdiğimde hayranlıkla haykırdı:

"Oho! Çok güzel bir yol! Üç yılda neden böyle gençleştiğiniz anlaşılıyor! Müthiş güç toplamış olmalısınız?"

Onun "Nehir Oyun Oynuyor" adlı öyküsünü yeni okumuş, öykü hem güzelliği hem de içeriğiyle çok hoşuma gitmişti. İçimde yazara karşı bir şükran duygusu vardı ve bu öyküden hayranlıkla söz etmeye koyuldum.

Korolenko, kayıkçı Tyulin'in şahsında, bence, şaşırtıcı derecede doğru anlaşılan ve mükemmel bir şekilde betimlenmiş "bir saatlik kahraman" bir köylü tipi çizmişti. Bu tip bir insan, gönül yüceliği gerektiren bir davranışı basit bir şey yapıyormuşçasına ve kendinden geçercesine yapabilir ama bunun hemen arkasından karısını

öldüresiye dövebilir, komşusunun kafasını kırabilir. Bu tip bir insan, iyilik dolu gülümsemelerle ve yüzlerce içten, çiçek gibi parlak sözlerle sizi büyüleyebilir ve durup dururken, ortada hiçbir neden yokken çamurlu çizmesiyle suratınızı çiğneyebilir. Kozma Minin gibi, bir halk hareketi örgütleyebilir ama daha sonra işi ayyaşlığa vurabilir.

Vladimir Galaktionoviç, benim karmakarışık konuşmamı kesmeden, dikkatle yüzüme bakarak dinledi. Bu durum beni çok utandırmıştı. Arada bir gözlerini kapatıp elini masaya vuruyordu, sonra oturduğu sandalyeden kalktı, sırtını duvara dayadı ve iyilik dolu bir gülümsemeyle şöyle dedi:

"Abarttınız. Kısaca, başarılı bir öykü diyelim. Bu kadarı yeter. Saklamıyorum, benim de hoşuma gidiyor. Ama Tyulin gibi bir köylü var mıdır, bunu bilmiyorum! Siz de açık seçik, sağlam bir dille, güzel konuşuyorsunuz. Bu övgülerinizin karşılığını nasıl öderim! Pek çok şey gördüğünüz, epeyce de düşündüğünüz hissediliyor. Bunun için sizi canı yürekten kutlarım. Canı yürekten!"

Bana nasırlı elini uzattı. Elleri, kürek çekmekten ya da balta sallamaktan nasır tutmuştu. Odun kırmayı ve bedensel çalışmayı seviyordu.

"E, anlatın bakalım, neler gördünüz?"

Anlatırken, gerçeği arayan insanlarla karşılaşmalarıma değindim. Bu insanların yüzlercesi kentten kente, manastırdan manastıra, Rusya'nın dolambaçlı yollarında dolaşıyorlardı.

Korolenko, pencereden sokağa bakarak şöyle dedi:

"Bunlar daha çok işsiz insanlardır. Başarıya ulaşamamış, kendilerine âşık kahramanlardır. Fark ettiniz mi, hemen hemen hepsi kötü insanlardır. Çoğunluğu 'kutsal gerçeğin' değil, kolay elde edilebilecek bir lokma ekmeğin peşindedir."

Rahatça söylenmiş olan bu sözler, belli belirsiz hissediyor olduğum gerçeği gözlerimin önüne sererek beni bir anda etkilemişti.

"Bu insanların arasında çok iyi hikâye anlatıcıları vardır," diye devam etti Korolenko. "Zengin bir dilin insanları! Kimisi, ipekle nakış işler gibi konuşur."

"Gerçek arayıcıları", sözlü halk edebiyatının sevilen kahramanlarıydı, oysa Korolenko onları işsiz, dahası kötü insanlar olarak niteliyordu. Bu sözler, dine hakaret olarak anlaşılırdı, oysaki V. G. Korolenko'nun ağzından ölçülüp biçilmiş, kararlaştırılmış sözcükler halinde çıkmıştı. Onun sözleri, bu adamın manevi sağlamlığı konusundaki düşüncelerimi güçlendirmişti.

"Volınya ve Podolya'ya da gittiniz mi? Çok güzel yerlerdir!"

Ona İoan Kronştadtskiy'le cebren yaptığım görüşmeden söz ettim. Heyecanla haykırdı:

"Onun hakkında ne düşünüyorsunuz? Nasıl bir adam?"

"Bazı iyi yürekli, dürüst köy papazları gibi içtenlikli bir dindar. Bana öyle geliyor ki, popülerliğinden ürküyor, popülerlik ona taşıyamayacağı kadar ağır gelmiş. Rastlantısal bir şey var onda ve sanki kendi iradesiyle hareket etmiyor. Sürekli olarak Tanrı'sına soruyor: Böyle mi Tanrım diye ve öyle olmamasından hep korkuyor."

"Bunu duymak tuhaf," dedi Vladimir Galaktionoviç düşünceli bir şekilde.

Daha sonra Lukoyanov köylüleriyle, Kerjents tarikatçılarıyla yaptığı konuşmaları anlatmaya başladı. Mükemmel bir şekilde, ince, keskin bir mizahla, karşılaştığı bu insanların konuşmalarındaki cehaletin ve kurnazlığın komik uyumunun altını çizerek, köylünün sağduyusunu ve yabancı birine karşı aşırı güvensizliğini ustaca ifade ederek anlatıyordu.

"Bazen düşünüyorum da, dünyanın hiçbir yerinde bizim Rusya'daki kadar çeşitlilik gösteren bir manevi yaşam yoktur. Ama böyle olmasa bile, yine de bizde düşünen ve inanan insanların karakterleri sonsuz ve birbiriyle bağdaşmaz şekilde çeşitlidir."

Köyün manevi yaşamının dikkatle incelenmesi gerektiği konusunda ciddi şeyler söylemeye başlamıştı:

"Etnografyayla iş bitmiyor. Meseleye daha farklı bir biçimde, daha yakından ve daha derinden yaklaşmak gerekiyor. Köy, hepimizin yetiştiği, aynı zamanda üzerinde pek çok devedikeninin ve faydasız yabani otun bulunduğu topraktır. Bu toprağa gerek dik-

katlı, gerekse enerjik olarak 'akıllı, iyi, sonsuza dek kalacak şeyler' ekmek gerekir. Yazın, çok zeki bir delikanlıyla konuşuyordum. Bu adam beni, zengin köylülerin sermaye biriktiriyor olmaları, Rusya'nınsa kapitalist bir ülke olmak zorunda olması nedeniyle köy burjuvazisinin ilerici bir oluşum olduğuna ciddi ciddi inandırmıştı. Böyle bir propagandacının yolunun köye düştüğünü düşünün..."

Gülmeye başlamıştı.

Beni uğurlarken bir kez daha başarı diledi:

"Ne dersiniz, yazmayı becerebilecek miyim?" diye sordum.

"Elbette!" diye haykırdı biraz şaşırmış bir halde. "Siz zaten yazıyor ve yazdıklarınızı yayınlatıyorsunuz, neden sordunuz ki? Akıl danışmak istiyorsanız, müsveddelerinizi getirin, konuşalım..."

Onun yanından sıcak bir günde, hayli yorulduktan sonra orman içindeki bir derenin serin sularında yıkanmış bir adamın diriliğiyle ayrıldım.

V. G. Korolenko bende güçlü bir saygı duygusu uyandırmıştı fakat nedense yazara karşı sempati duymamıştım, bu da beni üzmüştü. Bunun nedeni herhalde öğretmenlerin ve eğitmenlerin bir zamanlar beni biraz üzmüş olmalarıydı. Onlardan kurtulup başımı dinlemeyi, beni amansızca heyecanlandıran konularda iyi bir insanla arkadaş gibi, hiçbir şeyden çekinmeden konuşmayı çok istiyordum. Oysa öğretmenlere izlenimlerimin kumaşını götürdüğümde, onlar, bu kumaşı, makasları ve terzisi oldukları siyasi-felsefi biçimlerin modasına ve geleneklerine göre biçip dikiyorlardı. Başka türlü biçmelerinin ve dikmelerinin mümkün olmadığını hissediyordum, ancak kumaşıma zarar verdiklerini de görüyordum.

İki hafta kadar sonra Korolenko'ya "Balıkçı ve Peri Kızı" masalımın ve yeni yazdığım "Kocakarı İzergil" öyküsünün müsveddelerini götürdüm. Vladimir Galaktionoviç evde yoktu, müsveddeleri bıraktım. Ertesi gün ondan şu notu aldım:

"Akşam gelin, konuşalım. Vl. Kor."

Beni merdivende, elinde baltayla karşıladı:

"Bunun benim eleştiri aracım olduğunu sanmayın," dedi baltayı sallayarak, "hayır değil, kilere raf yapıyordum ama bazı kısaltmalar bekliyor sizi de..."

Yüzü iyilikle ışıldıyor, gözleri neşeyle gülüyor ve üzerinden, sağlıklı bir Rus köylü kadını gibi, taze pişmiş ekmek kokusu yayılıyordu.

"Bütün gece yazdım, öğleden sonra da uyudum, uyandığımda bir şeyler yapmak gerektiğini hissettim!"

İki hafta önce gördüğüm adama benzemiyordu; onu hiç de bir eğitmen ve öğretmen olarak hissetmiyordum; karşımdaki, bütün dünya için karşı dostluk duyguları besleyen iyi bir adamdı.

Masadan müsveddelerimi alıp dizine vurarak:

"Evet efendim, masalınızı okudum," diye söze başladı. "Eğer bunu Musset'nin* şiirlerini bizim sevimli kocakarı Misoskaya'nın çevirilerinden çok fazla okumuş bir genç hanım yazmış olsaydı, ona fena değil, ama siz yine de kocaya varın, derdim. Oysa sizin gibi böyle uzun boylu, sert görünüşlü birinin çıtkırıldım şiirler yazması iğrenç denebilecek, nereden bakarsanız bakın suç sayılacak bir şey. Ne zaman yazmaya başladınız bunu?"

"Daha Tiflis'teyken..."

"İşte! Oradayken karamsar duygular içinde olduğunuz seziliyor. Şöyle düşünün: Aşka karşı takınılan karamsar tavır yaşla ilgili bir hastalıktır. Bu diğer bütün kuramlara göre uygulamayla en fazla çelişen kuramdır. Sizin gibi karamsarları tanıyor, hakkınızda bir şeyler işitiyoruz!"

Bana kurnazca göz kırptı, gülmeye başladı ve ciddileşerek devam etti:

"Bu ölü âyininin içinden yalnızca şiirler basılabilir. Şiirler orijinal, ben basarım. 'Kocakarı' daha iyi, daha ciddi yazılmış, ama yine alegori. Bu alegoriler sizi iyiye ve güzele götürmeyecek. Hapiste misiniz? Orada kalmaya devam edin!"

Bir süre düşündü, müsvedde sayfalarını çevirirken:

"Çok tuhaf bir şey!" dedi. "Romantizm bu, oysaki romantizm

* Alfred de Musset (1810-1857): Fransız şair.

çoktan öldü. Bu Lazar'ın dirilebileceğinden çok kuşkuluyum. Bana öyle geliyor ki, kendi sesinizle şarkı söylemiyorsunuz. Siz realistsiniz, romantik değil, realist. Ayrıca, orada Polonyalıyla ilgili bir yer var, bu bana çok kişisel bir şey olarak göründü, yanılıyor muyum yoksa?"

"Olabilir."

"Ha, işte görüyorsunuz! Diyorum ya sizin hakkınızda bir şeyler biliyoruz. Böyle olmaz, kişisel şeyleri çıkarın! Dar anlamda kişisel olanları kastediyorum."

Hevesle, neşeyle konuşuyor, gözleri olağanüstü bir ışıkla parlıyordu. Ona, ilk kez gördüğüm birine bakar gibi, büyük bir şaşkınlıkla bakıyordum. Kâğıtları masanın üstüne atıp yanıma yaklaştı, elini dizime koydu.

"Bakın, sizinle samimi olarak konuşabilir miyim? Sizi az tanıyorum, ama hakkınızda çok şey işitiyorum, kendim de bir şeyler görüyorum. Yaşantınız kötü. Yerine düşmemişsiniz. Bence sizin buradan gitmeniz ya da aptal olmayan iyi bir kızla evlenmeniz gerek."

"Ama ben evliyim zaten."

"İşte bu da kötü."

Bu konuda konuşamayacağımı söyledim.

"Peki, affedersiniz!"

Şaka yapmaya başladı, sonra birden kaygıyla:

"Evet! Romas'ın tutuklandığını duydunuz demek. Öğreneli çok mu oldu? Ben daha dün duydum. Nerede mi? Smolensk'te. Orada ne yapıyordu Romas?"

Romas'ın oturduğu dairede kendi kurduğu "Halk Hukuku Partisi" üyelerinin matbaasına da el konulmuştu.

"Yorulmak bilmeyen bir adam," dedi Vladimir Galaktionoviç düşünceli bir ifadeyle. "Yine kim bilir nereye gönderirler onu. Nasıl, sağlığı iyi mi bari? Çok sağlıklı bir köylüydü..."

İç çekti, geniş omuzlarını oynattı.

"Hayır, böyle olmamalı! Bu yolla hiçbir şey elde edemezsin. Astırevskiy davası iyi bir derstir. Astırevskiy bize şöyle diyor: Kaba,

legal çalışmaya başlayın, sıradan kültürel işlere girişin. Çarlık hükümeti hasta, ancak yine sağlam bir diştir, kökü dallı budaklıdır ve derinlere uzanır, bizim kuşağımız bu dişi çekemez, bizler onu önce yerinden oynatmalıyız, bunun içinse onlarca yıl legal çalışma yapmak gerekiyor."

Bu konu üzerine uzun uzun konuştu. Söylediklerine gerçekten inandığı hissediliyordu.

Avdotya Semyonovna geldi, çocuklar gürültü etmeye başladılar. Ben vedalaştım ve güzel duygularla oradan ayrıldım.

Taşrada insanın cam fanus içindeymiş gibi yaşadığı bilinir, herkes seni tanır, çarşamba gün saat iki civarında ve cumartesi akşam âyini öncesinde ne düşündüğünü bilir; içindeki gizli niyetleri bilir, onların kâhince tahminlerini ve önsezilerini haklı çıkartmazsan çok öfkelenirler.

Korolenko'nun bana yakınlık gösterdiğini kuşkusuz bütün bir kent biliyordu ve ben şu türden öğütler almak zorunda kalıyordum:

"Dikkatli olun, bu akıllılar kumpanyası sizin kafanızı karıştıracak."

Burada kastedilen, P. D. Boborıkin'in* o sıralar pek popüler olan "Akıllı Adam" adlı öyküsüydü. Öyküde yerel yönetimde legal çalışma yapmaya başlayan, daha sonra şemsiyesini kaybeden ve karısı tarafından terk edilen bir devrimci anlatılıyordu.

"Siz demokratsınız, sizin generallerden öğreneceğiniz hiçbir şey yok, siz halkın evladısınız!" diyorlardı.

Fakat ben uzun zamandır kendimi halkın üvey evladı gibi hissediyordum; bu duygu gün geçtikçe güçleniyordu ve daha önce söylediğim gibi, halkseverlerin kendileri de aynen benim gibi üvey evlat olarak görünüyorlardı. Buna işaret ettiğimde ise bana çıkışıyorlardı:

"Gördünüz mü işte, hastalığı kapmışsınız bile!"

Yaroslavl Lisesi'nin öğrencileri beni yemekli bir toplantıya çağırmışlardı. Onlara bir şeyler okuyordum. Bana fark ettirmemeye

* P. D. Boborıkin (1836-1921): Rus yazar, Petersburg Bilimler Akademisi Onur Üyesi.

çalışarak bardağıma biraz daha votka ve bira koydular. Onların bu küçük kurnazlıklarını gördüm. Beni zilzurna sarhoş etmek istediklerini anlıyordum, ancak buna neden gerek duyduklarını anlamıyordum. İçlerinden çelimsiz, kendini beğenmiş biri beni ikna etmeye çalışıyordu:

"İyisi mi, düşünceleri, idealleri ve bütün bu saçma sapan sözleri cehennemin dibine yollayın! Basit yazın! Kahrolsun düşünceler!.."

Bütün bu öğütler tahammül edemeyeceğim kadar bıktırıyordu beni.

V. G. Korolenko, her hatırı sayılır insan gibi, küçük burjuvaların hedefi çeşitli etkilerine maruz kalıyordu. Bazıları, onun insanlara karşı dikkatli tavrını içtenlikle takdir ederek, yazarı, kendi kişisel, sığ çekişmelerinin içine çekmeye çalışıyorlar, bazıları ise iftira konusu olarak seçiyorlardı. Tanıdıklarım onun öykülerinden pek hoşlanmıyorlardı.

"Sizin şu Korolenko, Tanrı'ya da inanıyor galiba," diyorlardı bana.

Özellikle de "İkonanın Arkasında" öyküsü nedense beğenilmemişti. Öykünün "etnografyadan öte bir şey olmadığını" söylüyorlardı.

"Pavel Yakuşkin de aynen böyle yazıyor."

Kunduracı-kahraman karakterinin G. Uspenskiy'in* "Rasteryayeva (Kayıp) Sokağı'nın Töreleri"nden alındığını iddia ediyorlardı. Eleştirmenler bana Voronejli bir keşişi anımsatıyorlardı. Bu keşiş, Mikluho-Maklay'ın** seyahatiyle ilgili hikâyeyi dinledikten sonra şaşkın ve kızgınca şu soruyu sormuş:

"Müsaade buyurun! Onun Rusya'ya bir tek Yeni Gineli getirdiğini siz söylediniz. Peki, neden sadece bir tane Yeni Gineli? Neden sadece bir tane?"

Bir keresinde gece boyunca dolaştığım kırlardan sabah erken

* G. İ. Uspenskiy (1843-1092), Rus yazar.

N. N. Mikluho-Maklay (1846-1888): Rus bilim adamı, gezgin, toplum adamı. Dünyanın çeşitli yerlerine geziler yapmış, Yeni Gine'nin ormanlarla ve kauçuk plantasyonlarıyla kaplı 300 kilometrelik kuzeydoğu kıyısına, burada yaşamış ve araştırmalar yapmış olması nedeniyle adı verilmiştir.

saatte dönüyordum. Evinin kapısında Vladimir Galaktionoviç'le karşılaştım.

"Nereden geliyorsunuz bu saatte?" diye hayretle sordu. "Ben de dolaşmaya çıkıyordum, ne harika bir sabah! Birlikte gidelim mi?"

Anlaşılan gece yine uyumamıştı; gözleri kızarmış ve kurumuş, bakışları yorgundu, sakalı tutam tutam olmuş, giyimi özensizdi.

" 'Volgalı'da sizin 'Arhip Dede'yi okudum. Fena değil, dergide de basılabilirdi. Yayınlamadan önce bu öyküyü neden bana göstermediniz? Hem niçin bana uğramıyorsunuz?"

Bana üç ruble borç verirken, parayı hiçbir şey söylemeden ve arkası dönük olarak uzatmasının beni kendisinden uzaklaştırdığını söyledim. Bu hareketine alınmıştım. Borç para almak o kadar zor bir şeydi ki, buna ancak gerçekten aşırı derecede gerek duyduğumda başvuruyordum.

Kaşlarını çatıp bir an düşündü:

"Anımsamıyorum! Siz söylediğinize göre olmuştur ama bu özensiz davranışımı mazur görmeliydiniz. Herhalde keyfim yoktu, son zamanlarda sık sık keyfim kaçıyor. Ansızın bir kuyuya düşmüş gibi düşünceye dalıyorum. Hiçbir şey görmüyorum, duymuyorum ama kulağıma bir şeyler çarpıyor ve çok geriliyorum."

Koluma girdikten sonra gözlerimin içine baktı.

"Unutun bunu. Kızacak, alınacak bir şey yok, size karşı iyi duygular besliyorum, ancak alınmış olmanız da genel olarak bakıldığında kötü bir şey değil. Bizler çok alıngan değiliz, işte kötü olan da bu. Hadi unutalım gitsin. Size söylemek istediğim bir şey var: Çok ve acele yazıyorsunuz, öykülerinizde bir savsaklama, bir belirsizlik görülüyor. 'Arhip'te, yağmurun betimlendiği yer, ne şiir, ne de uyaklı düzyazı. Bu güzel bir şey değil."

Diğer öyküler hakkında da uzun uzun ve ayrıntılı olarak konuştu. Yayınladığım her şeyi büyük bir dikkatle okuduğu anlaşılıyordu. Bu durum beni tabii ki çok duygulandırmıştı.

Teşekkürüme karşılık:

"Birbirimize yardım etmeliyiz," dedi. "Sayımız fazla değil ve hepimizin işi zor!"

Sesini alçaltıp:

"Natanson, Romas ve diğerlerinin davasına İstomina diye bir kızın karıştığını gerçekten duymadınız mı?" diye sordu.

Bu kızı tanıyordum, bir sandalın kıç tarafından balıklama atladığı Volga'dan sürükleyerek çıkardıktan sonra tanışmıştım onunla. Kızı sudan çıkartmak kolay olmuştu, çünkü çok sığ bir yerde boğulmaya kalkışmıştı. İsteri eğilimli ve yalan söylemeyi hastalık derecesinde seven, soluk benizli, kafasız bir yaratıktı. Daha sonra Saratov'da Stolıpin'in evinde mürebbiye olarak çalışmıştı ve Aptekarskiy Adası'nda bir bakanın yazlığında, maksimalistlerin bombası patladığında, başkalarıyla birlikte hayatını kaybetmişti.

Vladimir Galaktionoviç, hikâyemi dinledikten sonra neredeyse öfkeyle şöyle demişti:

"Bu tip çocukları riskli işlere sokmak cinayettir. Bu kızla karşılaşalı dört yıl kadar ya da daha fazla oluyor. Bana, sizin anlattığınız gibi görünmemişti. Gerçek olmadığı çok açık bir hayattan şaşkına dönmüş, sevimli bir kızcağızdı. İyi bir köy öğretmeni olabilirdi. Sorgulamalar sırasında boşboğazlık ettiğini söylüyorlar. O ne bilebilirdi ki? Hayır, ben çocukların politika tanrısına kurban edilmesini doğru bulmuyorum...

Benden hızlı yürüyordu, benimse bacaklarım ağrıyordu. Ayağım takılıyor ve geride kalıyordum:

"Neyiniz var?"

"Romatizma."

"Daha çok erken. O kızcağız hakkında söylediklerinizi bence tamamen yanlış ama güzel anlatıyorsunuz. Dergi için biraz daha kuvvetli şeyler yazmaya çalışın. Bunu yapmanın tam zamanı. Dergide yazılarınız basılacaktır ve umarım, kendinize daha iyi bakarsınız!"

Onun benimle daha önce, bu çok güzel sabahta olduğu gibi, iki gün aralıksız yağan yağmurun ardından canlanmış tarlaların arasında, bu kadar büyüleyici bir sesle konuştuğunu anımsamıyorum.

Yahudi mezarlığının yanındaki hendeğin kıyısında, ağaçların ve otların üzerindeki zümrüt rengi çiy tanelerini hayranlıkla sey-

rederek uzun süre oturduk. O "yerleşikliğin şeytanları" olan Yahudilerin trajikomik hayatını anlatıyordu, gözlerinin altındaysa yorgunluğun gölgeleri giderek artıyordu.

Kente geri döndüğümüzde saat sabahın dokuzuydu. Benimle vedalaşırken:

"Büyük bir öykü yazmaya çalışacaksınız, tamam mı?" diye tekrar anımsattı.

Eve gittim ve hemen "Çelkaş"ı yazmaya koyuldum. Nikolayev kentindeki bir hastanede yatak komşum olan Odessalı bir serseriyi anlatan bu öyküyü iki günde bitirdim ve müsveddesini Vladimir Galaktionoviç'e yolladım.

Birkaç gün sonra gösterebildiği kadar içtenlikle beni kutladı:

"Eli yüzü düzgün bir şey yazmışsınız. Hatta aslında güzel bir öykü bile denebilir. Tek parçadan yontulmuş gibi..."

Bu övgüsünden çok mahcup olmuştum.

Akşam küçük çalışma odasında, sandalyede otururken heyecanla şöyle diyordu:

"Hiç fena değil! Karakter yaratabiliyorsunuz, insanlarınız kendileri gibi, kendi ruhlarına uygun konuşup davranıyorlar, onların düşüncelerinin akışına, duygularının oyununa karışmamayı becerebiliyorsunuz. Bu herkese nasip olan bir şey değildir! Asıl güzel olan da, sizin insanı olduğu gibi değerlendirmeniz. Realist olduğunuzu söylemiştim size."

Ancak bir süre düşündükten sonra gülerek ekledi:

"Ama aynı zamanda romantiksiniz de! Bir şey daha var: En fazla on beş dakikadır burada oturuyorsunuz, ama dördüncü sigarayı içiyorsunuz..."

"Çok heyecanlıyım..."

"Boşuna heyecanlanıyorsunuz. Her zaman da heyecanlı biri olarak görünmüşsünüz ki, sizin için, demek ki bu yüzden, çok içki içer diyorlar. Kemiğiniz çok, etiniz yok, üstelik sigara içiyorsunuz. Keyif vermedikçe gereksiz bir şey. Derdiniz ne?"

"Bilmiyorum."

"Çok içki içiyormuşsunuz, diye bir söylenti var."

"Yalan söylüyorlar."

"Ve sefahat âlemleri yapıyormuşsunuz..."

Arada bir gülüp, merakla yüzüme bakarak hakkımdaki, kötü olmayan dedikodulardan birkaçını sıraladı.

Sonra aklına bir şey gelmiş gibi şöyle dedi:

"Biri birazcık öne çıkacak olsa, her zaman kafasına vururlar. Bu, Petrovetsli bir öğrencinin vecizesi. İltifat da olsa bu boş lafları bir yana bırakalım. 'Çelkaş'ı 'Russkoye Bogatsvo'da ('Rus Zenginliği') yayınlarız, hem de en başköşede. Büyük bir başarı ve onur demektir bu. Müsveddenizde dilbilgisine uymayan bazı yerler vardı. Öykünüzü çok kötü duruma düşürecek bu hataları düzelttim. Başka hiçbir şeye dokunmadım. Göz atmak ister misiniz?"

İstemediğimi söyledim tabii ki.

Eşyayla dolu odada dolaşırken ellerini ovuşturarak:

"Başarınız beni sevindiriyor," dedi.

Bu sevincin büyüleyici içtenliğini duyumsuyor ve edebiyattan, dingin, sağlam bir aşkla sevdiği ve ebediyen de seveceği bir kadın gibi bahseden bu adama hayran oluyordum. Bir kılavuz kaptanla birlikte olduğum bu saat, benim için unutulmaz bir şeydi. Sessizce gözlerini izliyordum. Bu gözlerde insanlar için duyduğu sevinç ışıkları yanıyordu.

İnsanlar, bu sevinç duygusunu ne kadar ender duyarlar. Oysa dünyadaki en büyük sevinçtir bu.

Korolenko karşımda durdu, ağır ellerini omuzlarıma koydu.

"Bakın, buradan ayrılıp başka bir yere gidemez misiniz? Örneğin Samara'ya? Orada 'Samarskaya Gazeta'da bir tanıdığım var. İsterseniz, ona bir mektup yazıp size iş vermesini rica edebilirim. Ne dersiniz, yazayım mı?"

"Burada birilerine mi engel oluyorum?"

"Asıl size engel oluyorlar."

Sarhoşluğumla, "hamam âlemleriyle", genel olarak "rezil" hayatımla ilgili hikâyelere inandığı anlaşılıyordu. Yoksulluk bu hayatın en büyük rezilliğiydi. Vladimir Galaktionoviç'in kentten gitmem konusundaki ısrarlı tavsiyeleri biraz kalbimi kırıyordu fakat

aynı zamanda da onun beni "rezillik çukurundan" çekip çıkartma isteği içimi titretiyordu.

Heyecan içinde ona nasıl bir hayat sürdüğümü anlattım. Beni hiçbir şey söylemeden dinledi, kaşlarını çattı, omuzlarını oynattı.

"Fakat bütün bunların hiç olmayacak şeyler olduğunu ve bütün bu hayal dünyası içinde yabancı biri olduğunuzu kendi gözlerinizle görmek zorundasınız. Hayır, siz beni dinleyin! Sizin buradan gitmeniz, kendinize yeni bir hayat kurmanız gerekli..."

Bunu yapmam gerektiğine inandırdı beni.

Daha sonra, "Samarskaya Gazeta"da kötü, günlük mizah fıkraları yazdığım ve bunları Yegudiil Hlamida* gibi güzel bir takma adla imzaladığım sıralarda, Korolenko benim bu kahrolası çalışmamı alaycı, ciddi, sert fakat her zaman dostça eleştirdiği mektuplar yolluyordu. Şu olayı özellikle anımsıyorum: Skukin (sıkıntılı demektir. -*çev.*) gibi uğursuz bir soyadı taşıyan bir şair, beni tiksinti derecesinde bıktırmıştı. Bu şair, kulaçlarca uzunluktaki şiirlerini yazı işlerine gönderiyordu. Düzeltilemeyecek dil yanlışlarıyla dolu ve son derece açık saçık olan bu şiirleri yayınlamak olanaksızdı. Şöhret hırsı bu adamın aklına orijinal bir fikir getirmişti: Şiirlerini tek tek pembe kâğıtlara yazıyor ve kentteki bakkallara dağıtıyordu. Tezgâhtarlar, çay paketlerini, şeker kutularını, konserveleri, sucukları bu kâğıtlara sarıyorlar ve böylece insanlar, alışverişlerinin yanı sıra yarım arşınlık bir de şiir kazanmış oluyorlardı. Bu şiirlerde kent yöneticileri, soyluların başkanı, vali, metropolit öve öve göklere çıkarılıyordu.

Bu insanların hepsi, her biri kendi çapında kayda değer kişilerdi ve önem verilmeye layıktılar. Hele hele metropolit, özellikle seçkin biri. Bir Tatar kızını zorla vaftiz etmişti. Bu yüzden koca bir nahiyedeki Tatarlar arasında az daha isyan çıkıyordu. Yine

* Yegudiil Hlamida: Yegudiil, Yahudi dinsel menkıbelerine göre en yüksek yedi melekten biridir. Hlamida ise eski Yunan ve Romalıların sol omuzlarının üstünden attıkları pelerin gibi bir giysidir; halk dilinde ise saçma sapan giysi anlamında kullanılır. Gorkiy, Samara'dayken omuzları kısa pelerinli, siyah, çok geniş bir yağmurluk giyiyordu. -*çev.*

bu metropolit, Hlıst tarikatı* üyeleri için son derece budalaca bir yargılama yapmıştı; bu mahkemede hiçbir suçu olmayan insanlar hüküm giymişti. Gayet iyi biliyordum bunu. Bu adamın en şanlı kahramanlığı da şuydu: Piskoposluk bölgesindeki bir gezi sırasında, yağmurlu bir gün, küçük, bakımsız bir köyün yakınında arabası bozulmuş ve bir köylünün evine girmek zorunda kalmış. Evde, ikona dolabının yanındaki rafın üstünde alçıdan bir Zeus kafası görmüş. Tabii çok şaşırmış. Soruşturmalardan ve diğer evlerin teftişinden anlaşılmış ki, birkaç köylünün evinde daha Olimpos tanrılarının tasviri ve hatta tanrıça Venüs'ün bir heykelciği var. Ancak köylülerden hiçbiri bu heykelcikleri nereden aldığını söylemek istemiyormuş. Eski Roma tanrılarına inanan Samaralı putperestler tarikatı hakkında ceza davası açılması için bu yeterli görülmüş. Putperestler hapse atılmış ve soruşturma sonucunda bu adamların Vyatka'daki Soldatskaya kasabasından, alçı heykelcikler satan bir tüccarı öldürüp mallarını çaldıktan sonra aralarında kardeş payı yaptıkları anlaşılana dek hapis yatmışlar. Meğerse bütün olan biten buymuş.

Kısacası ben, validen, metropolitten, şehirden, dünyadan, kendi kendimden ve daha pek çok şeyden hoşnut değildim. Bu yüzden, öfke ve hiddetle, nefret ettiğim şeyleri öven şaire, soyadının sonuna bir de "oğlu" sözcüğünü ekleyerek hakaret etmiştim. Vladimir Galaktionoviç hemen bana uzun ve etkileyici bir mektup gönderdi. Mektubun anafikri, iş için bile olsa insanlara hakaret ederken ölçü duygusunu gözetmek gerekir, şeklindeydi. Güzel bir mektuptu, fakat bir arama sırasında jandarmalar el koydular ve o da Korolenko'nun diğer mektuplarıyla birlikte kayboldu. Sırası gelmişken jandarmalardan da söz edeyim.

97 yılı (1897) ilkbaharının ilk günlerinde Nijniy'de tutuklandım ve çok da nazik olmayan biçim Tiflis'e götürüldüm. Tiflis'te Meteh Şatosu'nda, daha sonradan Petersburg jandarma şefi olan

* Hlıst tarikatı: Rusya'da XVII. yüzyıl sonu, XVIII. yüzyıl başında ortaya çıkmış, Ortodoks âyinlerini reddeden ve üyeleri kendi kendilerini kamçılayan bir Hıristiyan tarikatı -çev.

süvari yüzbaşısı Konisskiy, beni sorguya çekerken canından bezmiş bir halde şöyle diyordu:

"Korolenko size ne kadar güzel mektuplar yazıyor. Gerçekten de şu anda Rusya'nın en iyi yazarı kendisi!"

Bu süvari yüzbaşısı garip bir adamdı: Ufak tefek, hareketleri yumuşak, dikkatli, sanki karar veremiyormuş gibi sakıngandı; çirkin denecek kadar iri burnu üzüntüyle aşağı doğru iniyor, canlı gözleri, yüzünde sanki başkasının gözleriymiş gibi duruyor ve gözbebekleri gülünç biçimde burun köküne doğru bir yerlere saklanıyor gibiydi.

"Ben Korolenko'nun hemşerisiyim, Volınlıyım, anımsar mısınız bilmiyorum, İkinci Katerina'ya 'Güneşi bırakalım' şeklindeki ünlü konuşmayı yapan Piskopos Konisskiy'in soyundan geliyorum. Bundan gurur duyarım."

Ben kibarca sordum, atasından mı yoksa hemşerisinden mi daha çok gurur duyuyor diye.

"Her ikisinden de elbette, her ikisinden de!"

Gözbebeklerini burun köküne doğru çeviriyor, fakat burnunu gürültülüce çeker çekmez gözbebekleri sıçrayıp yerlerine dönüyordu. Hasta olan, hasta olduğu için sinirli de olan –bu arada ben, jandarmaların aşırı nazik "dikkati" yüzünden yaşamı daha önce engellenmiş, halen de engellenmekte olan bir insanın gurur denen şeyi pek iyi anlayamadığını belirtmiştim– Konisskiy dindar bir tavırla yanıtladı:

"İçimizden her biri, yaptığı işi, Tanrı'nın iradesiyle yapar, her birimiz ve hepimiz! Biz işimize devam edelim. Şu halde siz de kabul ediyorsunuz ki... Bununla birlikte, öğrendiğimize göre..."

Şatonun giriş kapısının altındaki küçük odada oturuyorduk. Odanın penceresi çok yukarıda, tavanın hemen altındaydı. Kâğıtlarla dolu masanın üstüne pencereden kızgın güneş ışınları düşüyor ve laf aramızda, üzerine benim tarafımdan açık açık şu sözler yazılmış olan kâğıdın bir parçasını aydınlatıyordu:

"Geyik kavağı kemiriyor diye somon balığına kızmayın."

Bu lanet olası kâğıda bakıyor ve:

"Bu veciz sözün anlamını soracak olursa yüzbaşıya ne cevap veririm" diye düşünüyordum.

1895'ten 1901'e kadar altı yıl Vladimir Galaktionoviç'le karşılaşmadım fakat arada sırada mektuplaşıyorduk.

1901 yılında, ilk kez Petersburg'a, düz çizgilerin ve karanlık insanların kentine gittim. "Moda" idim, "şöhret" yaşamımı ciddi ciddi engelleyerek canıma okuyordu. Ünüm iyice yayılmıştı: Anımsıyorum, bir gece Aniçkov Köprüsü'nde yürüyordum, berber olduklarını sandığım iki kişi önüme geçtiler ve biri yüzüme bakıp korku içinde, alçak sesle arkadaşına:

"Bak, bu Gorkiy!" dedi.

Öbürü durdu, beni tepeden tırnağa dikkatle süzdü ve yanından geçmeme izin verdikten sonra hayranlıkla şöyle dedi:

"Şuna bak, meğer iblis lastik galoş giyiyormuş!"

Pek çok zevkin arasında bir de "Naçalo" ("Temel") dergisinin yazı işlerinden bir grupla fotoğraf çektirmiştim. Aralarında provokatör ve gizli polis ajanı M. Guroviç de vardı.

Kadınların lütufkâr gülümsemelerini, genç kızların hayran bakışlarını görmek pek tabii ki çok hoşuma gidiyordu ve şöhretten başı dönmüş tüm genç insanlar gibi kabarıyordum. Fakat geceleri, kendinle baş başa kaldığın zaman birden henüz yakalanmamış, ama çevresi casuslar, sorgu yargıçları, savcılar tarafından sarılmış bir cinayet suçlusu gibi hissediyorsun kendini. Bu insanların hepsi, cinayeti talihsiz, acıklı bir "gençlik hatası" sayıyormuş gibi davranırlar ve hele bir itiraf etmeyegör, büyüklük gösterip hemen seni bağışlarlar. Ancak her birinin ruhunun derinlerinde suçluyu açığa çıkarmak, onun suratına "A-ha!" diye haykırmak için yenilmez bir istek vardır.

Sık sık da bir topluluk karşısında her konudan sınava çekilen bir öğrenci durumunda bulunuyordum.

"Neye iman ediyorsun?" diye bana işkence ediyorlardı tarikatçılar ve din adamları.

Kibar biri olarak ve gücüne şaştığım bir sabır göstererek bu sınavları veriyordum; ancak sözlerle yapılan bu işkenceden sonra içimde Donanma Binası'nın sivri külahını alıp İsaak Katedrali'nde bir delik açmak ya da en azından skandal yaratabilecek başka bir şey yapmak isteği uyanıyordu.

Ruslar, hemen hemen her zaman yapmacık olan iyi yürekliliklerinin arkasına küstahlığa benzer bir şey saklarlar. Bu özellik, -belki de bir tür araştırma yöntemi- çok çeşitli şekillerde, esas olarak da panayır çadırını ziyaret edercesine bir yakınının ruhuna girmek, bu çadırın içinde ne hokkabazlıklar sergilendiğine bakmak, başka birinin ruhundaki çer çöpü buraya atarak kirletmek, bazen de bir şeyleri devirip yıkmak, *Foma* örneğinde olduğu gibi, bir havarinin kuşkuculuğunun maymunların meraklılığıyla aynı şey olduğunu düşünerek yaralara parmak basma isteği olarak ifadesini bulur.

V. G. Korolenko, taş binalarla dolu Petersburg'da, odalarının döşeme tahtaları boyalı, eskimişliğin hoş kokusuyla dolu, taşra için rahat sayılabilecek çok eski ahşap bir ev bulmuştu.

Vladimir Galaktionoviç, geçen yıllar içinde saçlarını iyice ağartmıştı. Şakaklarındaki gri bukleler neredeyse beyazlaşmış, gözlerinin altında morluklar oluşmuştu. Bakışları dalgın ve yorgundu. Eskiden hoşuma giden sakinliğinin aşırı derecede gerginlik içinde yaşayan bir kimsenin sinirliliğiyle yer değiştirmiş olduğunu hemen hissetmiştim. Anlaşılan Multan davası[4] ve onun o yıllarda bir ayı gibi yerinden oynatıp devirdiği şeyler pahalıya patlamıştı.

"Uykusuzluk beni canımdan bezdiriyor. Ya siz, veremi umursamayıp yine çok sigara içiyor musunuz? Ciğerleriniz ne âlemde? Karadeniz'e gideceğim. Birlikte gidelim mi?"

Masanın arkasına, karşıma geçip oturdu ve semaverin ardından yüzüme bakarak benim çalışmalarımdan söz etmeye başladı.

1892-96 yıllarında Eski Multan köyünden bir grup Udmurtiyalı köylü, cinayetle suçlanarak yargılanmıştır. Dava, polis yetkilileri tarafından ulusal düşmanlıkları kışkırtmak amacıyla açılmıştır. V. G. Korolenko ve A. F. Koni savunma yapmışlar, sanıklar aklanmıştır (Y.N.).

" 'Varenka Olesova' gibi şeyler size *Foma Gordeyev*'den daha büyük başarılar getirecektir. 'Foma'nın okunması zor, içinde çok fazla malzeme var, derli toplu değil."

Belini öyle bir doğrulttu ki, omurları çıtırdadı ve:

"Söyleyin bakalım, Marksist oldunuz mu?" diye sordu.

Buna yaklaştığımı söylediğimde neşesizce gülümsedi ve:

"Bunu anlamıyorum," dedi. "Benim için idealizm olmadan sosyalizm anlaşılmaz bir şeydir. Maddi çıkar ortaklığı bilinci esas alınarak bir töre yaratılabileceğini sanmıyorum, ama töresiz de yapamayız."

Çayından bir yudum alarak:

"E, Petersburg'u beğendiniz mi?" diye sordu.

"Kent, insanlardan daha ilgi çekici."

"Buradaki insanlar...

Kaşlarını kaldırdı ve parmaklarıyla yorgun gözlerini ovuşturdu.

"Buradaki insanlar Moskovalılardan ve bizim Volgalılardan daha Avrupalıdır. Moskova'nın daha kendine özgü bir kent olduğunu söylerler, öyle midir bilmiyorum. Bana kalırsa Moskova'nın kendine özgülüğü, bir tür hantal, anlamsız tutuculuktan ibarettir. Orada Slavcılar, Katkov ve aynı ruhta olan başkaları var. Burada ise dekabristler, Petraşevciler, Çernışevskiy yaşıyor.

"Pobedonostsev*," diye takıldım ben.

"Marksistler," diye ekledi Vladimir Galaktionoviç, gülümseyerek, "ve ilerici, yani devrimci düşüncedeki diğer bütün aşırı uçlar. Pobedonostsev için yetenekli biri diyelim isterseniz. Onun *Moskovskiy Sbornik*'ini ("Moskova Kitabı") okudunuz mu? Moskova lafına dikkat edin!"

Birden asabi bir şekilde canlandı ve mizahi bir dille edebiyat gruplarının mücadelesini, narodniklerin Marksistlerle tartışmasını anlatmaya koyuldu.

---

* Konstantin Petroviç Pobedonostsev (1827-1907): Gerici Rus devlet adamı, hukukçu, aşırı gericiliğin esinlendiricisi. Batı Avrupa kültürü ve burjuva toplum yaşamı karşıtı.

Bu konuda bir şeyler biliyordum. Petersburg'a gelişimin ertesi günü şimdi bile kötü bir duyguyla anımsadığım bir "hikâyenin" içine çekilmiştim; bu konuda Vladimir Galaktionoviç'le konuşmak üzere evine gittim.

İşin aslı şöyleydi: "Jizn" ("Yaşam") dergisinin yazı işleri müdürü V. A. Posse, N. G. Çernışevskiy onuruna ve anısına bir edebiyat gecesi düzenlemişti. V. G. Korolenko, N. K. Mihaylovskiy, P. F. Melşin, P. B. Struve, M. İ. Tugan-Baranovskiy'i ve daha başka Marksist ve narodnikleri de bu geceye çağırmıştı. Edebiyatçılar çağrıyı kabul ettiklerini bildirmişler, polisten de izin çıkmıştı.

Petersburg'a gelişimin ertesi günü üniversite öğrencisi cilveli bir küçük hanımla fiyakalı iki delikanlı yanıma gelmişler ve Posse'nin öğrenci gençler arasında hoş karşılanmayan biri olduğunu, onun "Jizn" dergisi yayıncılarının sırtından geçindiğini ileri sürerek Çernışevskiy gecesine katılmasına izin vermeyeceklerini söylemişlerdi. Posse'yi bir yıldan fazladır tanıyordum ve özgün, yetenekli biri saydığım bu insanın yayıncıların sırtından geçinecek biri olduğunu sanmıyordum. Posse'nin yayıncılarla ilişkilerinin dostça ilişkiler olduğunu, eşek gibi çalıştığını, üç kuruş para alıp kalabalık ailesiyle yarı aç yarı tok yaşadığını biliyordum. Bu durumu gençlere söylediğimde Posse'nin narodniklerle Marksistler arasındaki politik konumunun belirsizliğinden söz etmeye başladılar, ancak Posse bu belirsizliği kabul ediyor ve makalelerini Vilde takma adıyla imzalıyordu. Bu ahlak ve inanç gözcüleri bana kızdılar, geceye katılacakların hepsine tek tek gidip konuşma yapmaktan caydıracaklarını söyleyerek gittiler.

Daha sonra "olayı", Posse'ye karşı kişisel bir saldırı olarak değil, "iki politik düşünce akımının mücadele eylemlerinden biri olarak" ele almak gerektiği anlaşıldı. Genç Marksistler, kendi ekollerinden temsilcilerin, "eskimiş, can çekişen" narodnik temsilcileriyle izleyicilerin karşısına çıkıp konuşma yapmalarının yersiz olduğu görüşündeydiler. Bu düşünce, okurken kendimi yabancı biri gibi hissettiğim bir dille yazılmış, rapor büyüklüğündeki bir mektup-

ta açıklanıyordu. Tanımadığım insanlardan gelen bu mektubun ardından P. B. Struve'nin* bir notunu aldım. P. B. Struve, bana, gecede konuşma yapmaktan vazgeçtiğini bildiriyordu, birkaç saat sonra ise gönderdiği bir başka notla konuşmama kararını geri aldığını haber veriyordu. Ancak ertesi gün M. İ. Tugan-Baranovskiy de konuşma yapmaktan vazgeçmişti. Struve ise bu kez kesin olarak ret kararı aldığını belirten, ilk iki notunda olduğu gibi herhangi bir gerekçe göstermediği üçüncü notunu yolladı.

Vladimir Galaktionoviç can sıkıcı biçimde uzamış olan bu işin hikâyesini zaman zaman gülümseyerek dinledi ve alaycı bir üzüntüyle:

"Bak gördün mü, seni bir şeyler okumaya çağırıyorlar, sahneye çıktığın zaman da yakalayıp, pantolonunu aşağı indirecekler ve kıçını kamçılayacaklar," dedi.

Ellerini arkasına koymuş odanın içinde dolaşırken alçak sesle, düşünceli bir sesle devam etti:

"Zor bir dönem! İnsanların ahlakını bozan acayip bir şey giderek büyüyor. Gençlerin ruhsal durumunu anlayamıyorum. Bana öyle geliyor ki, gençlerin arasında nihilizm yeniden doğuyor ve birtakım kariyerist-sosyalistler ortaya çıkmış bulunuyor. Çarlık hükümeti Rusya'yı mahvediyor ama onun yerini alabilecek bir güç de ortada görünmüyor!"

Korolenko'yu ilk kez bu kadar kaygılı ve yorgun görüyordum. Canı çok sıkkındı.

Taşradan bazı hemşerileri geldi, ben çıktım. İki üç gün sonra dinlenmek için bir yere gitti ve bu buluşmadan sonra bir daha görüşüp görüşmediğimizi anımsamıyorum.

Görüşmelerimiz seyrekti, onu sürekli, kısa süreliğine de olsa gün be gün gözlemlemiyordum.

Fakat onunla her sohbetimiz, V. G. Korolenko'nun büyük bir hümanist olduğuna ilişkin düşüncemi güçlendiriyordu. Rus kültür adamları arasında böylesine "gerçek-adalet" açlığı çeken birine, bu

* P. B. Struve (1780-1944): Rus ekonomist, filozof, tarihçi. "Legal Marksizmin" kuramcısı.

gerçeği hayata geçirme gereğini böylesine içten duyan birine daha rastlamadım.

L. N. Tolstoy'un ölümünden sonra bana şunları yazmıştı:

"Tolstoy, kendisinden önce hiç kimsenin yapmadığını yaparak, düşünen ve inanan insanların sayısını artırmıştır. Bana kalırsa bu artışın, iş yapan ve iş yapma yeteneği olanlar sayesinde olduğunu iddia ederken yanılıyorsunuz. İnsan düşüncesi aktiftir, siz uyandırmayagörün, düşüncenin hevesi, isteği hemen gerçeğe, adalete doğru yönelecektir."

Vladimir Galaktionoviç'in kültürel çalışmasının çok sayıda Rus'un uyuklamakta olan sağduyusunu uyandırdığından eminim. Kendisini, duygularının ve aklının uyumlu bir şekilde birleşmek suretiyle derin, dinsel bir ihtiras düzeyine yükseldiği, ender rastlanacak bir gayretle adalet davasına adamıştı. Bütün güzel hallerimiz gibi, insan ruhu tarafından yaratılmış, elle tutulur gözle görülür bir biçim alma yolunu arayan bir imge olan adaleti sanki görüyor ve hissediyordu.

Enerjisini, bir sanatçının yeteneğine zarar verecek biçim, hayalci Rus yaşantısı tarafından beslenerek semirtilmiş olan yüz başlı devle sürekli, yorulmak bilmez mücadeleye adamıştı.

Devrimci düşüncenin, devrimci davanın sert formları, onun, güzelliği ve adaleti ihtirasla seven, her ikisini tek bir bütün olarak birleştirme yolları arayan bir insanın yüreğine acı veriyordu. Ancak o, ülkedeki yaratıcı güçlerin yakında gelişeceğine inanıyor ve halkın ölülerinden dirilerek müthiş bir mucize yaratacağını seziyordu.

1908 yılında şunları yazıyordu:

"Şimdi yapılan her şey birkaç yıl sonra bir volkan patlaması gibi ses getirecek, müthiş günler gelecek. Ancak bu, halkın ruhu diriyse olacaktır, halkın ruhu ise diridir."

"Tutulma" adlı öyküsünü 1887 yılında N. Berg'in şu dizeleriyle bitirmişti:

Kutsal Rusya'da horozlar ötüyor,
Yakında gün doğacak kutsal Rusya'da.

O, hayatı boyunca, bir kahramanın zorluklarla dolu yolunu izleyerek "gün"ü karşılamaya yürüdü. V. G. Korolenko'nun "gün"ün bir an evvel doğması için yaptıkları sayılamayacak kadar çoktur.

Aleksandr Aleksandroviç Blok (1880-1921)

İlk kitabı *Güzel Hanım* (1904) Rus simgeciliğinin en önemli yapıtlarındandır. 1905 devriminin etkisiyle eserleri toplumsal bir duyarlılık kazandı. (*Kent*, 1904-1908) Modern insanın yaşadığı trajedinin bilinci, burjuva ilişkilerinin "korkunç dünyasının" kavranmasından (*Roza ve Haç* oyunu,1912-1913) geçerek onu devrimin kaçınılmazlığı düşüncesine götürdü. *On İki* (1918) şiiri, devrimle ilgili ilk Sovyet şiiridir. Hümanist heyecan, düşüncelerin tarihsel gelişimiyle ele alınması, biçimlerin doğru seçilmiş olması Blok'un şiirlerini Rus kültürünün önemli bir olgusu haline getiriyor.

A. A. Blok

... Rus düşüncesi, kendi kendisinden korkma hastalığına yakalanmış gibi gelir bazen bana; akıl dışı olmaya heveslenirken aklı sevmez, ondan korkar.

Kurnaz yılan V. V. Rozanov*, *Münzevi*'de acıklı acıklı iç çekiyor:

"Ah benim hazin tecrübelerim! Niçin her şeyi anlamak istedim? Artık umduğum kadar rahat ölemeyeceğim."

L. Tolstoy, *Gençlik Günlüğü*'nde (4 Mayıs 1851) sert bir dille şöyle diyor:

"Bilinç, insanın başına gelebilecek en büyük manevi kötülüktür."

Dostoyevskiy de aynı şeyi söylüyor:

"...aşırı derecede bilinçli olmak, gerçek ve tam bir hastalıktır... çok fazla bilinç ve hatta her türden bilinç, hastalıktır. Ben bu kanıdayım."

Gerçekçi A. F. Pisemskiy**, Melnikov-Peçerskiy'e*** yazdığı bir mektupta şöyle haykırıyordu:

---

* Vasiliy Vasilyeviç Rozanov (1856-1919): Rus ilahiyatçı, eleştirmen ve yazar.

** A. F. Pisemskiy (1821-1881): Rus yazar. *Bin Can* adlı romanında reform öncesi Rus hayatını anlatır.

*** Melnikov-Peçerskiy (1818-1883): Rus yazar.

"Şu düşünme alışkanlığını, ruhun uyuz hastalığını şeytan alsın!"

L. Andreyev* de:

"Aklın içinde bir ispiyon, bir kışkırtıcı vardır," diyor ve şu tahminde bulunuyordu:

"Akıl, büyük olasılıkla maskeli, yaşlı bir cadı kılığındaki vicdandır."

Rus yazarlarından bu şekilde onlarca özdeyiş alıntılamak mümkündür. Bunların hepsi, aklın gücüne olan güvensizliği keskin çizgilerle kanıtlıyor. Bu durum, yaşamı, en az akılcı temeller üzerinde kurulmuş bir ülkenin insanları için son derece karakteristik özelliklerden biridir.

Aktif İlerleme kitabının yazarı ve galiba bu düşünce çizgisine yabancı olan P. F. Nikolayev'in** 1906 yılında bana yazdığı şu sözler ilginçtir:

" Bilgi, talepleri artırır, talepler tatminsizlik doğurur, tatminsiz bir insan mutsuzdur, bu yüzden bu insan sosyal bakımdan değerli, bireysel bakımdansa sevimlidir."

Son derece anlaşılmaz ve Budistçe bir düşünce.

Bununla birlikte Montaigne de kederle iç çekiyordu:

"Neden yararsız düşüncelerle donanıyoruz? Seçilmişler için yatağın başucu ne kadar rahat ve yumuşaktır: Onlar cahil ve basittir."

Montaigne, ilkel insanların uzun ömürlü oluşunu, bilim ve din konularının daha cenin halindeyken içlerinde olduğunu bilmeyenlerin bu konulardaki bilgisizlikleriyle açıklıyordu. Epikürcü Montaigne, din savaşları döneminde yaşamıştı. Neşeli bir bilgeydi ve ilkel insanların barbarlığını engizisyon işkenceleri kadar tiksindirici bulmuyordu.

Üç yüz yıl sonra Lev Tolstoy, onun için:

"Montaigne ahlaksızın biridir," diyordu.

Lev Tolstoy, hem biçim hem de içerik olarak dinsel düşünüyor-

* L. N. Andreyev (1871-1919): Rus yazar.

P. F. Nikolayev (1844-1910): Rus yayıncı, sosyolog.

du. Dogmatizmden hoşlandığını ve düşünme sürecinin Tolstoy'a, Schopenhauer gibi, düşüncelerinin gelişmesinden keyif alan düşünürlerin duydukları zevki verdiğini sanmıyorum. Bence, Lev Tolstoy için düşünmek, nefret edilecek, can sıkıcı bir görevdi ve bana öyle geliyor ki, Tertullianus'un*, kuşkuyla yaralanmış bir fanatiğin karamsarlığını ifade eden "Düşünce kötülüktür," sözlerini hep anımsamıştır.

Düşünceden duyulan korkunun ve düşünceye karşı beslenen nefretin kökenleri İncil'deki (VI, 1-4) şu sözlerde yatmıyor mu?

"İnsanlara kılıç ve bıçak yapmayı, onlara çeşitli sanatları öğreten... yıldızların ve ayın hareketini anlatan Azazel** değil miydi? Ve yeryüzünde büyük bir dinsizlik ve ahlaksızlık başlamadı mı, insanlar yoldan çıkmadılar mı?"

Bütün bunlar, dün Aleksandr Blok'la yaptığım beklenmedik sohbetten sonra aklıma geldi. "Vsemirnaya Literatura" ("Dünya Edebiyatı")*** yayınevinden birlikte çıkmıştık. "Hümanizmin Çöküşü" adlı yapıtı hakkında ne düşündüğümü sordu.

Birkaç gün önce bu konuda bildiriye benzeyen kısa bir makale okumuştu. Makale bana anlaşılmaz ve trajik önsezilerle dolu görünmüştü. Blok, makaleyi okurken ormanda yolunu kaybetmiş masal kahramanı bir çocuğu anımsatıyordu: Karanlığın içinden canavarların yaklaştığını hissediyor ve onları korkutacağını sanarak büyülü sözler mırıldanıyordu. Müsvedde sayfalarını çevirirken parmakları titriyordu. Hümanizmin çöküşü onu üzüyor mu, sevindiriyor mu, anlamamıştım. Blok, düzyazıda, şiirde olduğu kadar kıvrak ve yetenekli değil, fakat çok derinden ve çok yıkıcı şekilde hissedebilen bir şair. Genel anlamda bir "dekadan"

---

* Tertullianus (yaklaşık 160-220): Hıristiyan ilahiyatçısı ve yazar.

Azazel: Yahudi inancına göre çölde yaşadığına ve bütün günahların nedeni olduğuna inanılan şeytan.

"Vsemirnaya Literatura": 1918-1924 yıllarında Petrograd'da faaliyet gösteren Sovyet yayınevi. M. Gorkiy'nin girişimiyle kurulan yayınevi, XVIII.- XX. yüzyıl Avrupa ve Amerika edebiyatının önemli yapıtlarının yayınını planlamış, 200 kadar kitap basmıştır.

Blok'un inançları, bana kendisinin de anlamadığı şeylermiş gibi geldi; "hümanizmin çöküşü" diye adlandırdığı şeylerle birleştiğinde, sözcüklerin, bu adamı perişan eden düşüncenin derinliklerine nüfuz etmediği görülüyor.

Bildirideki bazı düşünceler, üzerinde yeterince iyi düşünülmemiş gibiydi. Örneğin:

"Kitleyi uygarlaştırmak ne olanaklıdır ne de gerekli"; "keşifler yerini icatlara bırakıyor"

XIX. ve XX. yüzyıllar, en bol ve en büyük bilimsel buluşların yapıldığı dönemdir. Rus halkı için uygarlığın olanaksız ve gereksiz olduğunu söylemek açıkça ilkelliktir ve ben bunu Rus halkının, yapısından kaynaklanan devlet karşıtlığının tanınması olarak anlıyorum. Hem ilkelliğin Blok'a ne faydası olabilirdi?

Bunu olabildiğince dikkatli bir şekilde söyledim ona. Blok'la konuşmak oldukça zor: Kendi dünyasına yabancı ve anlaşılmaz gelen herkesi küçümsüyor sanıyorum. Bana da onun dünyası anlaşılmaz geliyor. Son zamanlarda haftada iki kez "Vsemirnaya Literatura"nın yazı kurulu toplantılarında yan yana oturuyoruz ve çevirilerin Rus dilinin ruhu açısından eksiklikleri konusunda konuşurken sık sık tartışıyoruz. Bu tartışma da bizi birbirimize yakınlaştırmıyor. Yazı kurulundaki herkes gibi o da çalışma konusunda biçimci ve ilgisiz davranıyor.

Benim "aydınlara özgü, sosyal yaşam sorunlarını çözümleme alışkanlığından" kurtulmakta olduğuma sevindiğini söyledi.

"Sizde sahici olmayan bir şey olduğunu hissediyordum hep. İnsanın en derin ve korkunç sorunları olan 'çocukluk sorunlarının sizi heyecanlandırdığı 'Okurov Kasabası'nda belli olmuştu."

Yanılıyor, ama karşı çıkmadım, eğer bundan hoşlanıyorsa ya da gerekli görüyorsa varsın öyle düşünsün.

"Neden bu konuları yazmıyorsunuz?" diye ısrarla soruyordu.

Yaşamanın anlamıyla, ölümle, aşkla ilgili sorunların son derece kişisel, mahrem ve yalnızca beni ilgilendiren sorunlar olduğunu söyledim. Bu sorunları sokağa taşımayı sevmiyorum, bunu arada sırada elimde olmadan yaparsam da hep beceriksizce yapıyorum.

"Kendinden söz etmek ince bir sanattır, ben bu sanatı bilmiyorum."

Yaz Bahçesi'ne uğradık, bir kanepeye oturduk. Blok'un gözleri deli gibiydi. Bu gözlerdeki ışıltıda, soğuk ama bitkin yüzünde dolaşan ürpertilerde onun şiddetle konuşmak, soru sormak arzusunda olduğunu görüyordum. Güneşin toprakta yarattığı deseni ayağıyla bozarken bana sitem etti.

"Siz saklanıyorsunuz. Ruhla, gerçekle ilgili düşüncelerinizi gizliyorsunuz. Neden?"

Ve daha ben cevap vermeden Rus aydınlarını kınayan, artık bıkkınlık vermiş sözler söylemeye başladı. Bu sözler, şimdi, devrimden sonra özellikle yersiz kaçan sözlerdi.

Ben, kendi düşünceme göre, aydınlara karşı olumsuz tavrın tam da saf, "aydınca" bir tavır olduğunu söyledim. Bu tavrı, ne aydını yalnızca özverili bir köy hekiminin, bir papazın ya da bir köy öğretmeninin şahsında tanımış olan bir köylü ne de politik eğitimini aydına borçlu olan bir işçi oluşturabilirdi. Bu tavır yanlış ve zararlı bir tavırdır, kaldı ki, bu tavrın, aydın kesimin kendisine, kendi tarihsel ve kültürel çalışmasına olan saygısını ortadan kaldıracağından da söz etmiyoruz daha. Bizim aydınlarımız, her zaman, şimdi ve ezelden beri, tarihin yükünü sırtında taşıyan yük hayvanı rolü oynamışlardır, oynamaktadırlar ve daha da oynayacaklardır. Aydınlar, yorulmak bilmez çalışmalarıyla proletaryayı, bir an evvel gerçekleştirilmek üzere ortaya konmuş olan ödevlerin genişliği ve derinliği bakımından eşi benzeri görülmemiş bir devrimin zirvesine çıkartmışlardır.

Galiba beni dinlemiyor, kaşlarını çatmış yere bakıyordu, ancak ben sustuğum zaman tekrar aydınların "Bolşevizm" konusundaki kararsızlıklarından söz etmeye başlıyordu. Bu arada çok doğru bir şey söyledi:

"Karanlığın içinden yıkım ruhunu çağırdıktan sonra bunun bizim tarafımızdan değil, başkaları tarafından yapıldığını söylemek dürüstlük olmaz. Bolşevizm, aydınların üniversite kürsülerinde, yazılışleri bürolarında ve yeraltında çalışmalarının kaçınılmaz sonucudur..."

Güzel bir hanım zarif bir tavırla kendisiyle selamlaştı. Kadına karşı soğuk, neredeyse küçümser gibi karşılık verdi. Kadın, şaşkın şaşkın gülümseyerek uzaklaştı. Blok onun ardından, kararsız adımlar atan küçük ayaklarına bakarken:

"Ölümsüzlük hakkında, ölümsüzlük olasılığı hakkında ne düşünüyorsunuz?" diye sordu.

Israrcı bir tutumla sormuştu soruyu ve bakışlarını yüzüme dikmişti. Ben, Lamennais'nin* haklı olduğunu, evrendeki madde miktarı sınırlı olduğuna göre, maddenin kombinasyonlarının sonsuz zaman içinde, sonsuz kez yineleneceği düşüncesini kabul etmek gerektiğini söyledim. Bu açıdan bakınca, milyonlarca yıl sonra, Petersburg'un bulutlu bir ilkyaz akşamında, Blok ve Gorkiy'nin Yaz Bahçesi'nde bir kanepeye oturup tekrar ölümsüzlükten konuşmaları mümkündü.

"Bunu siz mi söylüyorsunuz? Ciddi olamazsınız," dedi.

Onun basit bir meraktan değil, sanki kaygı verici, ağır bir düşünceyi bastırmak isteğiyle bu soruyu sorduğunu hissettiğim halde, ısrarcılığı beni hem şaşırtıyor hem kızdırıyordu.

"Lamennais'nin düşüncesini, bu konudaki diğer bütün görüşlerden daha az ciddi sayabilecek bir nedenim yok."

"Peki ya siz, siz ne düşünüyorsunuz?"

Bunu söylerken ayağını yere vurmuştu. O akşamdan önce bana hep ölçülü, az konuşan biri olarak görünmüştü.

"İnsanı, 'ölü madde' diye adlandırılan şeyi içinde ruhsal bir enerjiye çeviren ve çok çok uzak bir gelecekte bütün 'dünya'yı temiz bir ruhsal yapıya dönüştürecek bir cihaz olarak tasavvur etmek benim şahsen daha çok hoşuma gidiyor."

"Anlamıyorum, panpsişizm mi yani bu?"

"Hayır. Çünkü düşünceden başka hiçbir şey olmayacak, saf düşünceye dönüşmüş olan her şey yok olacak; sadece o, ilk pırıltılarından düşüncenin son patlama anına dek insanlığın tüm düşünme sürecini kendinde simgeleştirerek sadece düşünce var olacak."

"Anlamıyorum,"diye yineledi Blok, başını sallayarak.

---

* Lamennais (1782-1854): Fransız gazeteci ve düşünür, Hıristiyan sosyaliz in kurucularından.

Dünyayı, maddenin aralıksız parçalanma süreci olarak tasavvur etmesini önerdim ona. Madde parçalanırken sürekli olarak ışık, elektromanyetik dalgalar, Hertz dalgaları gibi enerji çeşitlerini açığa çıkarır ve kuşkusuz radyoaktivite olayları da bunlar arasındadır. Düşünce, beyin atomlarının parçalanmasının sonucudur, beyin "ölü" inorganik madde elementlerinden oluşmuştur. İnsan beyninde bu madde sürekli olarak ruhsal enerjiye dönüşür. Bir gün insan tarafından emilen tüm "madde"nin insanın beyni tarafından tek bir enerjiye, ruhsal enerjiye dönüştürüleceğini düşünebilirim. Bu enerji, kendi içinde bir uyuma ulaşacak ve kendi iç âleminde, yani içinde saklı olan sonsuz çeşitlilikteki yaratıcı olanaklar âleminde hareketsiz kalacaktır.

"İç karartıcı bir fantezi," dedi Blok ve güldü. "Maddenin korunması yasasının bu fanteziye karşı olduğunu anımsamak güzel."

"Benim içinse laboratuvarlarda yaratılan yasaların, evrenin bilgimiz dışında kalan yasalarıyla her zaman uyuşmadığını düşünmek hoş. Arada bir gezegenimizi tartma olanağımız olsaydı, ağırlığının sürekli olarak azaldığını göreceğimizden eminim."

"Hepsi de sıkıcı şeyler," dedi Blok, başını sallayarak. "Mesele basit; mesele, Tanrı'ya inanmak için son derece akıllı olmamızdan ve yalnız kendimize inanmak içinse yeterince güçlü olmamamızdan ibaret. Yaşamın ve inancın dayanağı olarak sadece Tanrı ve insanlık mı var? Ancak bu savaştan sonra ve kaçınılmaz, daha da acımasız savaşların öngününde insanlığın akıllı olduğuna inanılabilir mi? Hayır, sizin şu fanteziniz... korkunç! Bu sözlerinizin ciddi olmadığını düşünüyorum."

Derin bir soluk aldı:

"Bir on yıl olsun düşünmekten tamamen vazgeçebilseydik. Bizi dünyanın gecesine doğru gitgide daha derinlere çeken bu aldatıcı bataklık ateşini söndürebilseydik ve dünyanın uyumuna yüreğimizle kulak verebilseydik. Beyin, beyin... Güvenilmez bir organdır beyin, biçimsizce büyük, biçimsizce gelişmiş. Kursak gibi bir şiş..."

Bir an sustu, dudaklarını iyice sıktıktan sonra yavaşça şöyle dedi:

"Hareket dursa, zaman da dursa..."

"Her tür harekete aynı hızı vermek mümkün olsa zaman durur."

Blok, kaşlarını kaldırıp, bana yan yan baktı ve hızlı hızlı, anlaşılmaz biçimde, sayıklar gibi konuşmaya başladı. Onu anlamaya çalışmaktan vazgeçtim. Garip bir etki yaratmıştı: Sanki üzerindeki eski püskü giysileri yırtıp atmak ister gibiydi.

Ansızın ayağa kalktı, elini uzattı ve tramvaya doğru yürüdü. Yürüyüşü ilk bakışta kararlı görünüyor, ama dikkatle baktığında ayaklarının üzerinde kararsız bir şekilde sallandığını görüyorsun ve ne kadar iyi giyinmiş olursa olsun, onu herkesinkinden farklı giysiler içinde görmek istiyorsun. Sırtına kürkten dikilmiş bir kostüm giymiş Gumilyov* bile herkes gibi giyinmiş görünür. Blok'sa alışılmamış giysiler içinde olmayı gerektiriyor.

Blok'la konuşmamızı hemen not ettim. Baltık Filosu'ndan tayfa V. "ilginç kitapçıklar için" yanıma geldi. Kendisi bilimi çok sever, bilimden "hayatın bütün düzensizliklerini" çözmesini bekler ve her zaman sevinç ve inançla söz eder. Ama bugün sarsıcı bir haber verdi:

"Diyorlar ki, sözde okumuş yazmış bir Amerikalı, bir baca, bir tekerlek ve bir koldan ibaret basit bir makine yapmış. Kolu çevirince her şey görünüyormuş: Analiz, trigonometri, eleştiri ve tüm hayat hikâyelerinin genel olarak anlamı. Makine hepsini gösteriyor ve ıslık çalıyormuş!"

Bu makine özellikle ıslık çaldığı için hoşuma gitti.

Nevskiy Caddesi'nden bir hanım "Fırıncı" lokantasında bana şunları anlatmıştı:

"Elinizdeki kitap, şu ünlü Blok'un kitabı mı? Onu ben de tanıyorum. Ama yalnızca bir kerecik gördüm, sonbaharda, çok geç bir vakitte, gece yarısına yakın bir saatte, vıcık vıcık çamurlu, sisli bir havada. Müthiş yorgundum ve eve gitmeye hazırlanıyordum. Birden İtalyanskaya'nın köşesinde şık giyimli, yakışıklı, yüzü çok

* N. S. Gumilyov (1886-1921): Rus şair.

gururlu biri beni çağırdı. Hatta yabancı sandım. Buraya yakın Karavanaya üzerinde, randevu için kiralık odaların olduğu on numaraya yürüyerek gittik. Hem yürüyor hem konuşuyorum, o ise ağzını açmıyor. Hoşuma gitmedi, alışılmamış bir şey, kaba insanları sevmem. Gittik, ben çay istedim; zili çaldı, ama uşak gelmiyor, o zaman koridora çıktı. Bense öyle yorulmuş, öyle üşümüşüm ki, divanda otururken uyuyakalmışım. Sonra birden gözlerimi açtım. Bakıyorum: Karşımda oturuyor, dirseklerini masaya dayamış, başını ellerinin arasına almış, yüzüme öyle sert bakıyor ki, gözleri korkunç! Fakat utancımdan olacak bana çok da korkunç gelmedi, 'Aman Tanrım, müzisyen herhalde!' diye düşünüyorum. Saçları kıvırcık. 'Ah, affedersiniz,' diyorum, 'hemen soyunuyorum.'

"O ise nazikçe gülümsedi ve 'Gerek yok, rahatsız olmayın,' dedi. Yanıma gelip divana oturdu, beni dizlerinin üstüne oturttuktan sonra saçlarımı okşayarak 'Hadi biraz daha kestirin!' dedi. Düşünebiliyor musunuz ben yine uyukluyorum, rezalet! Anlıyorum, elbette bu hoş bir şey değil, ama gözümü açamıyorum! O, beni öyle, tatlı tatlı sallamaya devam ediyor. Kucağı o kadar rahat ki, gözlerimi açıyorum, gülümsüyorum, o da gülümsüyor. Beni dikkatle kaldırıp 'Hoşça kalın, benim gitmem gerek,' dediği sırada galiba uykuya dalmışım. Masanın üzerine yirmi beş ruble koyuyor. 'Bakın, diyorum, nasıl olur?' Tabii çok utanmıştım, özür diliyorum. Ne kadar komik, alışılmamış bir şeydi bu. O ise sessizce gülmeye başladı, elimi sıktı ve hatta öptü. Gitti, ben çıkarken uşak, 'Kiminle beraber olduğunu biliyor musun?' dedi. 'Şair Blok, işte bak!' Sonra bana bir dergideki resmini gösterdi. Bakıyorum: Doğru, o, ta kendisi. 'Aman Tanrım,' diye düşünüyorum, 'ne aptalca davrandım!'"

Gerçekten de kadının kalkık burunlu, ihtiraslı yüzünde, küçük bir sokak köpeğini andıran hilekâr gözlerinde samimi bir kederin ve gücenikliğin yansıması bir an görünüp kayboldu. Yanımdaki bütün parayı hanıma verdim ve o andan itibaren Blok'u çok anlaşılır ve yakın hissetmeye başladım.

Onun sert ifadeli yüzü ve Rönesans döneminden bir Floransalıyı anımsatan başı ne kadar hoşuma gider.

Leonid Andreyev (1871-1919)

İlk öyküleri demokrat ve gerçekçi bir nitelik taşır (*Bergamot ve Garaska* 1898) Devrimcilere yakınlık duymuş (*Yedi Asılmışların Hikâyesi* 1908) devrimi kendiliğinden ortaya çıkmış bir ayaklanma olarak betimlemiştir (*Savva* 1907) *Vasiliy Fiveyskiy'in Hayatı*'nda (1904) dinsel bilinç buralını. *Kı. Kahkaha*'da (1906) savaş çılgınlığı kötüsü işlenmiştir. Daha sonraları gerçekçi eğilimlerin (*Yaşadığımız Günler* oyunu 1908) yanında dekadan eğilimlerinde (*Bir İnsanın Hayatı* 1907; *Anatema* 1910) artış görülmüştür.

LEONİD ANDREYEV

1898 ilkbaharında Moskova'da yayınlanan "Kuryer" gazetesinde "Bergamot ve Garaska" adlı öyküyü okudum. Bayram günü, okurunun yüreğine seslenen alışılmış bir paskalya öyküsü olan bu öykü, insanın bazen, bazı özel koşulların bulunması halinde gönül yüceliğine ulaşabileceğini ve bazen düşmanların, uzun süre olmasa bile, diyelim bir günlüğüne, dost olabileceklerini bir kez daha anımsatıyordu.

Gogol'ün "Palto"sundan bu yana Rus yazarları böyle inadına dokunaklı öykülerden herhalde yüzlerce, hatta binlerce yazmışlardır; gerçek Rus edebiyatının enfes çiçeklerinin çevresinde bunlar hasta ve katı Rus ruhunun yoksul yaşamını sözde güzelleştirmesi gereken yabani hindibalar gibidir.*

Ancak bu öyküden bana bir bakıma Pomyalovskiy'i anımsatan sağlam bir yetenek esintisi geliyor, ayrıca öyküde, gerçeğe karşı güvensizliği ifade eden ve yazarı tarafından gizlenen zeki bir gü-

* Büyük olasılıkla bir zamanlar şimdi söylediğim gibi düşünmüyordum fakat eski düşüncelerimi anımsamak hiç ilginç gelmiyor (Yazarın notu.).

lümseme duyumsanıyordu. Bu küçük gülümseme, "Paskalya" ve "Noel" edebiyatının kaçınılmaz duygusallığıyla kolayca bağdaşıyordu.

Yazara, öyküyle ilgili bir mektup yazdım ve L. Andreyev'den eğlenceli bir yanıt aldım; yarı yarıya matbaa harfli el yazısıyla neşeli, gülünç sözcükler yazmıştı ve bu sözcükler arasında sade fakat kuşkucu bir özdeyiş, altı iyice çizilerek belirginleştirilmişti:

"Tok insana gönlü yüce olmak, yemekten sonra kahve içmek kadar hoş gelir."

Leonid Nikolayeviç Andreyev'le giyabi tanışıklığımız böylece başlamış oldu. Yazın onun birkaç küçük öyküsünü ve "James Lynch" takma adıyla yazdığı fıkraları okuyarak genç yazarın kendine özgü yeteneğinin nasıl hızlı ve gözüpek geliştiğini gözledim.

Sonbaharda, Kırım'a gitmek üzere Moskova'da, Kursk İstasyonu'nda beklerken birisi beni L. Andreyev'le tanıştırdı. Sırtında gocuğu andıran eski paltosuyla, başında koyun postundan yapılma, yana yıkılmış tüylü şapkasıyla Ukrayna tiyatro grubundan genç bir aktörü anımsatıyordu. Güzel yüzü hareketsiz görünüyordu fakat koyu renk gözlerinin dikkatli bakışı öykülerinde ve fıkralarında pırıl pırıl parlayan gülümsemeyle aydınlanıyordu. Söylediği sözleri anımsamıyorum, ancak bunlar alışılmış sözler değildi ve coşkulu konuşma düzeni de alışılmışın dışındaydı. Hızlı hızlı, boğuk, gürleyen bir sesle, üşütmüş gibi öksürerek, sözcükleri biraz yutarak ve elini, orkestra yönetiyormuş gibi hep aynı biçimde sallayarak konuşuyordu. Bana, günlük yaşamın sıkıntılarıyla dalga geçerek yaşayabilen, son derece neşeli biri olarak göründü. Heyecanlı hali çok hoştu.

"Arkadaş olalım!" dedi, elimi sıkarak.

Ben sevinçli bir heyecana kapılmıştım.

Kışın, Kırım'dan Nijniy'e giderken Moskova'da kaldım ve ilişkilerimiz hızla içten bir dostluk niteliği kazandı.

Bu adamın gerçekleri iyi bilmediğini, gerçeklerle az ilgilendiğini görüyordum. Dahası sezgilerinin kuvvetiyle, hayal gücünün

üretkenliğiyle beni şaşırtıyordu. Kendisine verilen ufacık bir şeyi yakalayıp hemen bir tablo, bir anekdot, bir karakter, bir öykü haline getirivermesi için tek bir tümce, hatta bazen isabetli tek bir sözcük yetiyordu.

"Nedir bu S.'nin hali?" diye soruyor, o sıralar oldukça tanınmış bir yazar hakkında.

"Kürkçü dükkânından çıkmış kaplan gibi."

Gülüyor ve bir sır veriyormuş gibi sesini alçaltıp hızlı hızlı konuşuyor:

"Biliyor musunuz, kahraman olduğuna, var olan her şeyi yıktığına ve hatta kendisini bile korkuttuğuna kendini inandırmış bir adamı yazmak gerek! Adam kendi kendisini öyle kandırmış ki herkes ona inanıyor. Fakat gerçek yaşamın içinde, kendi köşeciğinde bir yerde aslında zavallı bir hiçtir, karısından ya da kedilerden korkar."

Esnek bir düşüncenin ekseni üzerine sözcükleri peş peşe sıralayarak beklenmedik, kendine özgü bir şeyi her zaman kolaylıkla ve neşe içinde yaratıveriyordu.

Bir elinin ayası kurşunla delinmiş, parmakları eğrilmişti; bu nasıl oldu diye sordum.

"Delikanlılık döneminin bir romantizm hilesi," diye yanıt verdi. "Siz de bilirsiniz, kendini öldürmeye kalkışmamış bir adam beş para etmez."

Kanepeye, yanıma oturdu ve yeniyetmeliğinde bir gün bir yük treninin altına kendini nasıl attığını, şans eseri boylu boyunca iki rayın arasına düştüğünü ve trenin kulaklarını sağır ederek hızla üzerinden geçtiğini ballandıra ballandıra anlattı.

Öyküde anlaşılmaz, gerçek olmayan bir şey vardı fakat o, bu gerçekdışı anlaşılmaz şeyi, bir insanın, üzerinden binlerce pudluk (pud, 16,3 kilogramlık eski bir Rus ağırlık birimi -*çev.*) bir ağırlığın çelik gümbürtüsüyle geçerken hissettiklerini hayranlık uyandıracak kadar parlak bir betimlemeyle süslemişti. Bu duyguyu ben de biliyordum: On yaşlarında bir çocukken, arkadaşlarımla cesaret yarışı yapmak için bir yük treninin altına yatmıştım. Arka-

daşlarımdan biri makasçının oğluydu ve bunu son derece soğukkanlıca yapıyordu. Lokomotifin ocak kısmı yeterince yüksekse ve tren yokuş aşağı değil, yokuş yukarı gidiyorsa bu oyunun hemen hemen hiçbir tehlikesi yoktur; o sırada vagonların bağlantısı iyice gergindir ve size vurması ya da takılıp traverslerin üzerinde sürüklemesi olanaksızdır. Yere olabildiğince sıkı yapışmaya çalışıp bütün iradeni kullanarak hareket etme ve başını kaldırma isteğini yenerek birkaç saniyeliğine bir dehşet duygusu yaşarsın. Üzerinden geçen demir ve ağaç selinin seni yapıştığın yerden alıp başka yerlere götürmek istediğini hissedersin, demirin gümbürtüsü ve gıcırtısı ise adeta kemiklerinin içinde dağılır. Tren geçip gittikten sonra bir dakika daha yerde yatarsın, ayağa kalkacak gücün yoktur, trenin peşi sıra yüzüyormuşsun gibi gelir, gövden sanki sonsuzca uzamakta, büyümekte, hafiflemektedir. İşte o anda toprağın üzerinde uçar gibisindir. Çok hoş bir duygudur bu.

"Peki bizi bu saçma oyuna çeken neydi?" diye sordu Leonid Nikolayeviç.

Belki de dev kitlelerin mekanik hareketine küçücük gövdemizi bilinçli bir şekilde hareket ettirmeksizin karşı koyarak irademizin gücünü sınadığımızı söyledim.

"Hayır," diye itiraz etti, "bu, çocukça değil, çok akıllıca bir şey olurdu."

Ona çocukların "sallanan şeylerin üstüne bastıklarını", yeni donmuş bir göletin ya da küçük bir nehir koyunun esnek buzu üzerinde sallandıklarını anımsatıp, çocukların tehlikeli oyunlardan genellikle hoşlandıklarını söyledim.

Bir süre sustu, bir sigara yaktı, sonra sigarayı fırlatıp attı, gözlerini kısıp odanın karanlık köşesine dikti.

"Hayır, öyle olmamalı. Hemen hemen bütün çocuklar karanlıktan korkarlar... Birisi şöyle demiş:

Zevk vardır kavgada
Ve karanlık bir uçurumun kenarında,

ama 'laf olsun diye' söylenmiş bir söz bu. Ben biraz farklı düşünüyorum, yalnız nasıl olduğunu anlayamıyorum."

Sonra birden canlandı, içinde ateş yanmış gibi parladı.

"Hayatı boyunca deli gibi uğraşarak gerçeği arayan ve tam karşısına çıktığı anda gözlerini kapatan, kulaklarını tıkayan ve 'Çok güzel olsan da seni istemiyorum, çünkü yaşadıklarım, çektiğim acılar ruhumda sana karşı nefret ateşini tutuşturdu,' diyen birinin öyküsünü yazmalı. Ne dersiniz?"

Konu benim hoşuma gitmemişti; derin bir soluk alıp şöyle dedi:

"Evet, önce gerçek nerede, insanın içinde mi, dışında mı sorusuna yanıt vermek gerekir. Sizce insanın içinde mi?"

Ve gülmeye başladı:

"Öyleyse çok kötü, çok önemsiz..."

Leonid Nikolayeviç'le benim aynı gözlerle baktığımız tek bir olgu, ele aldığımız tek bir konu yok gibiydi fakat aramızdaki sayısız fikir ayrılığı, bizim yıllarca birbirimize karşı çok eskilere dayanan bir dostlukta bile sık görülmeyen bir ilgi ve dikkat göstermemize engel olmamıştır. Hiç durmadan sohbet ederdik. Anımsıyorum, bir gün aralıksız yirmi saatten fazla konuşmuş, iki semaver dolusu çay içmiştik. Leonid, inanılmayacak kadar çok çay içerdi.

Son derece ilginç, söyleyecek sözü hiç bitmeyen, keskin zekâlı bir sohbet arkadaşıydı. Düşünceleri, her zaman insan ruhunun en karanlık köşelerine ısrarla göz atma isteğini ortaya koysa da kendine özgü, hafif, şımarık düşüncelerdi ve rahatça bir gülmece ya da abartılı bir betimleme biçimine dökülüverirdi. Arkadaşça bir sohbette mizahtan esnek ve güzel bir şekilde yararlanmayı bilir ama Ruslarda ender rastlanılan bu yeteneğini öykülerinde ne yazık ki kaybederdi.

Canlı ve ince bir hayal gücü vardı ama tembeldi; edebiyat konusunda konuşmayı, edebiyat yapmaktan çok daha fazla severdi. Gecenin karanlığında, beyaz, temiz bir kâğıdın üzerinde, tek başına çalışma zevki, hemen hemen hiç akıl erdiremediği bir şeydi; bu

beyaz kâğıdı sözcüklerden oluşan bir nakışla doldurma sevincine pek değer vermezdi.

"Zor yazıyorum," diye itiraf ederdi, "elime kalemi alıp mektup yazmak insanı oyalayan hatta küçülten bir şey gibi geliyor. Düşüncelerim, yangında sağa sola uçan kargalar gibi kaçışıyor, kısa bir süre sonra onları yakalamaya çalışmaktan ve sıraya sokmaktan yoruluyorum. Bir de şu oluyor: Örümcek sözcüğünü yazdım diyelim, bir anda aklıma geometri, cebir ve Orlov Lisesi'ndeki kalın kafalı öğretmenim geliyor. Bu adam sık sık bir filozofun 'Gerçek bilgelik sakin bir bilgeliktir,' sözünü anımsatırdı ama ben dünyadaki en iyi insanların müthiş rahatsız insanlar olduklarını biliyorum. Sakin bilgelik cehennemin dibine gitsin! Peki onun yerini ne alabilir? Güzellik mi? Yaşasın! Yalnız ben Venüs'ü özgün haliyle görmedim. Fotoğraflarda da bana oldukça ebleh bir kadın olarak görünüyor. Zaten güzel şeyler genellikle biraz aptaldır. Tavus kuşu, tazı, kadın örneğin."

Gerçekleri umursamayan, insanın aklından ve iradesinden kuşku duyan Leonid Nikolayeviç, didaktikle, gerçekleri çok iyi bilen birisi için kaçınılmaz olan eğitimle ilgilenmeye gerek görmemiş gibiydi. Ancak ilk konuşmalarımız, mükemmel bir sanatçının bütün özelliklerine sahip bu adamın bir düşünür, bir filozof havasına girmek istediğini açıkça gösteriyordu. Bu bana tehlikeli, neredeyse umutsuz bir durum olarak göründü, çünkü bilgi dağarcığı şaşılacak kadar zayıftı. Sanki görünmez bir düşmanı olduğunu sanıyor ve birisiyle sinirlice tartışıyor, birisini yenmek istiyormuş gibi görünüyordu.

Leonid Nikolayeviç okumayı sevmezdi ve kendisi de bir kitap yaratıcısı olarak eski kitaplara karşı kuşkucu ve özensiz bir yaklaşırdı.

"Senin için kitap, ilkel adamın fetişi gibi," derdi bana. "Çünkü sen pantolonunu lise sıralarında eskitmedin, üniversitede bilime dokunmadın. Oysa benim için *İlyada*, Puşkin ve diğer kitaplar, öğretmenlerin salyasıyla kirlenmiş, basurlu memurlarca soysuz-

laştırılmıştır. *Akıldan Bela*,* Yevtuşevskiy'in problem kitabı kadar sıkıcıdır. *Yüzbaşının Kızı*** Tver Bulvarı'ndan bir küçükhanım kadar bıkkınlık vermiştir."

Okulun edebiyata yaklaşım üzerine yaptığı etkiyle ilgili bu alışılmış sözleri çok sık duyardım ama uzun zamandır bunlara inanmıyordum. Bu sözlerde Rus tembelliğinin doğurduğu bir peşin fikir hissediliyordu. Leonid Andreyev, gazetelerdeki eleştiri yazılarından sokak diliyle söz ederek bu yazıların kitapları nasıl ezdiğini ve bozduğunu çok daha özgün biçimde resmediyordu.

"Bunların hepsi birer değirmen," diyordu, "bunlar Shakespeare'i, İncil'i, aklına gelen her şeyi öğütüp bayağılık tozu haline getiriyorlar. Bir gün gazetede Don Kişot'la ilgili bir makale okudum, bir de ne göreyim, Don Kişot, devlet dairesinde müdürlük yapan, benim de tanıdığım bir ihtiyarcık değil mi? Sürekli nezle olan bu ihtiyarın bir de sevgilisi var. Pastanede çalıştığı söylenen Milli adlı bu kız aslında bulvarlarda faaliyet gösteriyor, adı da Sonka Puzır..."

Bir yandan bilgiye ve kitaba karşı umursamaz, özensiz, hatta zaman zaman düşmanca bir tavır takınırken, bir yandan da hep derin bir merakla benim ne okuduğumla ilgileniyordu. Bir gün "Moskova Oteli"ndeki odamda Aleksey Ostroumov'un Sinezya adındaki bir piskopos ile ilgili kitabını görünce:

"Ne işine yarayacak bu?" diye hayretle sormuştu.

Ona bu yarı putperest piskopostan söz etmiş ve piskoposun *Kelliğe Övgü* kitabından birkaç satır okumuştum: "Tanrısal şeylerden daha kel ne olabilir?" diyordu piskopos.

Herkül'ün torununun torununun bu patetik haykırışı, Leonid'de çılgınca bir kahkaha krizine neden olmuştu fakat hemen gözlerinden akan yaşları silip gülmeye devam ederek şöyle demişti:

"Biliyor musun, dindarların ahmaklığını sınamak için yüzüne azizlik maskesi geçiren, keşiş gibi yaşayan, Tanrıyla ilgili yeni –çok

* Rus yazar ve diplomatı Griboyedov'un (1795-1829) yazdığı bir komedi.

** Puşkin'in bir eseri.

aptalca- bir öğretinin propagandasını yapan, binlerce insanın sevgisini ve saygısını kazanan, sonra da müritlerine 'Bunların hepsi saçma' diyen bir dinsizi anlatan bir öykü için mükemmel bir konu bu. Ancak bu binlerce insan için inanmak bir gereksinimdir ve sonunda onu öldürürler."

Sözlerinden etkilenmiştim; aslında Sineziya'nın düşüncesi şöyleydi:

"Bana bir piskoposun, halkın görüşünü paylaşması gerektiğini söylemiş olsalardı, kim olduğumu herkesin önünde açıklardım. Çünkü alt tabakadan insanlarla felsefe arasında ne ortaklık olabilir ki? İlahi gerçek gizli kalmalıdır, halkın başka bir şeye gereksinimi yoktur."

Ama Andreyev'e bu düşünceden söz etmemiştim. Vaftiz edilmemiş putperest bir filozofun, Hıristiyan kilisesinin piskoposu rolüne soyunmasından söz edecek zamanı da bulamamıştım. Bunu söylediğimde ise muzaffer kahkahalar atarak:

"Görüyorsun ya öğrenmek ve anlamak için her zaman okumak gerekmiyor," diye haykırmıştı.

Leonid Andreyeviç doğuştan yetenekli biriydi. Sezgileri şaşırtacak kadar güçlüydü. Hayatın karanlık yanlarıyla, insan ruhundaki çelişkilerle, içgüdülerdeki kaynaşmalarla ilgili her konuyu son derece iyi kavrardı.

Mutlak inanç peşindeki çeşitli insanlar hakkında konuşurken, meçhul düşünce çilekeşlerinin yapıtlarından ve Lev Tolstoy'un "Öğretileri"yle ortaya çıkmış yapıtlardan biri olan, Peder Apollov'un el yazması *Vaazları*'nın içeriğini anlatıyordum. Dogmalara inanan insanlarla ilgili kişisel gözlemlerimden söz ediyordum. Bu insanlar genellikle kör ve katı bir inancın gönüllü köleleridir ve bu inancın gerçekliğini, bundan kuşku duyanlara göre daha fanatik savunurlar.

Andreyev, çayını yavaş yavaş karıştırırken bir an düşünceye daldı, sonra gülümseyerek şöyle dedi:

"Bunu anlamış olman garibime gidiyor. Dinsiz gibi konuşuyorsun ama dindar gibi düşünüyorsun. Eğer sen benden önce ölürsen

mezar taşına 'Aklın önünde eğilme çağrıları yaparken aklın güçsüzlüğüyle gizli gizli alay ediyordu' diye yazacağım."

İki üç dakika sonra ise omzuma abanarak, iri iri açılmış koyu renk gözlerini gözlerime dikti ve alçak sesle:

"O papazı yazacağım, görürsün! Hem de çok güzel yazacağım kardeş!" dedi.

Parmağını birini tehdit eder gibi sallayıp, sonra da şakaklarını sıkı sıkı ovuşturarak gülümsedi.

"Yarın eve gidip hemen başlıyorum! İlk tümce hazır bile: 'İnsanların ortasında yapayalnızdı, çünkü büyük bir sırra değinmişti...'"

Ertesi gün Moskova'ya gitti, bir hafta sonra ise -daha fazla değil- papaz öyküsü üzerinde çalıştığını, işin "yağ gibi" gittiğini yazıyordu. Ruhunun, hayatın en sivri ve en can acıtıcı gizleriyle ilgili isteklerine karşılık veren her şeyi havada yakalardı.

İlk kitabının kazandığı gürültülü başarı onu büyük sevince boğmuştu. Nijniy'e, yanıma neşe içinde, sırtında tütün rengi yepyeni bir takım elbiseyle geldi. Kolalı gömleğinin göğsünü, rengârenk bir kravat süslüyordu, ayaklarında sarı ayakkabılar vardı.

"Saman sarısı eldiven aradım, ama Kuznetskiy'deki dükkânda bir hanım, saman sarısı eldivenlerin artık moda olmadığını söyleyip beni caydırdı. Galiba yalan söyledi, herhalde yüreğinin özgürlüğüne önem veriyordu ve saman sarısı eldivenlerle ne kadar dayanılmaz olacağıma inanmaktan korkuyordu. Sana bir sır vereyim, bütün bu görkemli şeylerin hiçbiri kullanışlı değil, en rahatı gömlek."

Sonra birden beni kucaklayarak şöyle dedi:

"Biliyor musun bir marş yazmak istiyorum, kimin için ya da ne için olduğunu henüz bilmiyorum ama mutlaka bir marş yazacağım! Schiller'inki gibi bir şey, ne dersin. Aynı onunki gibi ağdalı, ortalığı gümbürdeten bir şey!"

Onunla dalga geçtim.

"Görürsün sen!" diye haykırdı neşeyle. "Aslında Ekklesiast'taki (İncil'in Vaiz bölümü, -*çev.*) 'Kötü bir hayat bile iyi bir ölümden

daha iyidir,' sözü çok doğru. Gerçi oradaki böyle bir şey değil, aslanla köpek hakkında söylenmiş bir sözdü: 'Evde kötü bir köpek, iyi bir aslandan daha yararlıdır.' Peki sen ne düşünüyorsun, İov,* Ekklesiast'ı okuyabilmiş midir sence?"

Sevinç şarabıyla kendinden geçmiş bir halde ve güzel bir gemiyle Volga'da gezmeyi, yürüyerek Kırım'ı dolaşmayı hayal ediyordu.

"Seni de çeke çeke götüreceğim, yoksa bu kerpiçlerin arasında kendini hapsedip kalacaksın," dedi kitapları gösterip. Sevinci, çok uzun süre aç kalmış, şimdi ise ebediyen karnının doyduğunu düşünen bir çocuğun heyecanlı mutluluğunu anımsatıyordu.

Küçük odadaki geniş kanepeye oturmuş, kırmızı şarap içiyorduk. Andreyev raftan bir şiir defteri aldı:

"Alabilir miyim?"

Ve yüksek sesle okumaya başladı:

"Bakır rengi çamlar sıra sıra,
Denizin şıpırtısı tekdüze...

Kırım mı bu? Ben şiir yazamıyorum, isteğim de yok zaten. Daha çok şu tür baladları seviyorum:

Seviyorum yeni olan her şeyi,
Romantik, anlamsız,
Ozanı gibi
Eski yılların.

Bunu "Yeşil Ada" operetinde söylüyorlar galiba.

Ve iç çekiyor ağaçlar,
Uyaksız şiirler gibi.

Hoşuma gidiyor bu. Söylesene, neden şiir yazıyorsun? Sana hiç yakışmıyor. Şiir yapmacık bir şey."

* İov (?-1607): İlk Rus patriği.

Sonra Skitalets* üzerine bir parodi yazdı:

Alacağım koca bir odun
Güçlü elime
Ve hepinizin –yedinci göbeğe dek–
Kıracağım kafasını!
Ve serseme çevireceğim
Hurra! Titreyin! Sevinçliyim.
Kafalarımıza Kazbek'i alacağım,
Yıkacağım tepenize Ağrı Dağı'nı!

Birbiri arkasına sevimli, gülünç saçmalıklar uydurarak kahkahalarla gülüyordu. Sonra ansızın elinde şarap bardağıyla bana doğru eğilip, usulca ve ciddi bir ifadeyle konuşmaya başladı:

"Geçenlerde komik bir fıkra okudum: Bir İngiliz kentinde şair Robert Berns'in heykeli varmış. Heykelin üstünde kime ait olduğu yazmıyormuş. Anıtın dibinde bir çocuk gazete satıyormuş. Yazarın biri çocuğun yanına yaklaşmış, 'Bunun kimin heykeli olduğunu söylersen senden gazete alacağım,' demiş. 'Robert Berns'in' diye yanıtlamış çocuk. 'Aferin! Şimdi gazetelerinin hepsini alacağım, ama önce söyle bana, Robert Berns'in anıtını niye dikmişler?' Çocuk cevap vermiş: 'Öldüğü için.' Nasıl, hoşuna gitti mi?"

Çok hoşuma gitmemişti. Leonid'deki keskin ve hızlı ruhsal değişiklikler beni her zaman kaygılandırırdı.

Şöhret, onun için yalnız "bir şarkıcının eski püskü giysisi üzerindeki parlak bir yama" değildi, şöhret kazanmayı açgözlülükle istiyor ve bunu saklamıyordu. Şöyle derdi:

"Daha on dört yaşındayken *kendi kendime*, meşhur olacağını, derdim, aksi takdirde yaşamanın bir değeri olmaz. Benden önce yapılmış olan her şeyin, benim yapabileceklerimden daha iyi olmadığını söylemekten korkmuyorum. Eğer bu sözlerimi kendine aşırı güven sayıyorsan hata ediyorsun. Hayır, kendini kişiliksiz milyonlarca insanla aynı safa koymak istemeyen herkesin en

* S. G. Skitalets (1869-1941): Rus yazar.

önemli inancı olmalıdır bu. İşte benzersiz olduğuna duyduğu bu inanç, yaratma gücünün kaynağı olmalıdır ve olabilir de. En başta kendi kendimize, biz başkaları gibi değiliz demeliyiz, daha sonra bunu başkalarına kanıtlamak kolay olacaktır."

"Yani sen, süt ananın memesini emmek istemeyen bir bebeksin..."

"Ben sadece ruhumun sütünü istiyorum. İnsan için gerekli olan şey sevgi ve dikkat ya da kendisinden korkulmasıdır. Yüzlerine büyücü maskesi takan mujikler bile bunun farkındalar. Napolyon'un sevildiği gibi, birini korktukları için sevenler herkesten daha mutludur."

"Onun *Anılar*'ını okudun mu?"

"Hayır. Gerek duymadım."

Gülümseyerek göz kırptı:

"Ben de günlük tutuyorum ve bunun nasıl yapıldığını biliyorum. Anılar, vaazlar ve benzeri şeyler, bozuk yiyecekten zehirlenmiş bir ruhun dışkılarıdır."

Bu tür özdeyişleri seviyordu ve bu tip sözleri başarılı olursa çok seviniyordu. İçindeki karamsarlık eğilimine karşın örneğin yazmaktan ziyade konuşurken çok daha iyi kullandığı söz ustalığıyla bir çocuk saflığıyla övünmek gibi, üzerinden atamadığı çocukça bir yanı vardı.

Bir gün ona bir kadından söz ediyordum. Bu kadın, "namuslu" yaşamından o kadar büyük gurur duyuyor, herkesi masumiyetine inandırma konusunda o kadar çaba gösteriyordu ki, çevresindeki herkes, sıkıntıdan patlayarak ya bu iyilik timsalinin yanından çabucak kaçıyor ya da nefretinden kaskatı kesiliyordu.

Andreyev dinledi, güldü ve birden şöyle dedi:

"Yani ben şerefli bir kadınını, tırnaklarını kesip de ne olacak, diyor öyle mi?"

Bu sözlerle karakteri ve hatta sözünü ettiğim insanın alışkanlıklarını neredeyse tam olarak tanımlamıştı, kadın kendisine hiç bakmazdı. Bunu ona söylediğimde çok sevindi ve çocukça bir içtenlikle övünmeye başladı:

"Kardeş, bir olayın veya bir karakterin özünü iki üç sözcükle bu kadar isabetli ve ustaca yakalayabildiğime bazen kendim de şaşıyorum."

Ve kendini öven uzun bir söylev çekti. Ama bizim akıl küpü, bunun biraz gülünç kaçtığını anladı ve tiradını bir karikatürle bitirdi:

"Dâhice yeteneklerimi zamanla öyle geliştireceğim ki, bir insanın, bir ulusun, bir dönemin koskoca yaşamının anlamını tek bir sözcükle tanımlayacağım...

Ancak kendisine yönelik eleştirel yaklaşımı pek de fazla gelişmedi ve bu durum zamanla çalışmasını da, hayatını da tümüyle bozdu.

Leonid Nikolayeviç, tuhaf ve son derece keskin çizgilerle ikiye bölünebilirdi. Aynı hafta içinde dünyaya hem "Hosanna!" diye bir sevinç çığlığı atabilir hem "Lanet olsun!" diyebilirdi.

Karakter özellikleriyle meslek alışkanlıkları ya da gerekleri arasında dışarıdan görünen bir çelişki değildi bu, hayır, her iki durumda da duyguları aynı içtenlikteydi ve ne kadar yüksek sesle "Hosanna!" diye bağırırsa "Lanet olsun!" da o kadar güçlü bir yankı yapardı.

Şöyle diyordu:

"Yüzleri yanacak ya da ceketlerinin rengi solacak diye korkarak sokağın güneşli tarafından yürümeyen insanlardan nefret ediyorum, içlerindeki 'ben'in özgürce, şımarık oyununa katı istekleri yüzünden engel olan herkesten nefret ediyorum."

Bir gün gölgeden yürüyen insanlarla ilgili hayli iğneleyici bir fıkra yazmış, arkasından da bu dönem için oldukça alışılmış olan aydın-barbar çileciliğiyle –Emile Zola'nın kömürden zehirlenerek ölümü üzerine– güzel bir tartışmaya girmişti. Ancak benimle bu tartışma hakkında konuşurken birden şöyle dedi:

"Ama konuştuğum kişi, benim gibi evsiz barksız serseri gibi yaşamak zorunda olan bir yazardan daha mantıklıydı."

Şaka yapmıyordu. Tartıştık. Ben insanın gereksinimleri daha

çeşitli hale geldikçe, küçük de olsa hayatın nimetlerine karşı daha açgözlü davrandıkça bedenin ve ruhun da hızla gelişeceğini ileri sürüyordum. O karşı çıkıyordu: Hayır, Tolstoy haklı, kültür süprüntüdür, kültürün tek yaptığı ruhun özgürce büyümesini bozmaktır.

"Eşyalara bağlılık, ilkel insanların fetişizmidir, putperestliktir. Aklını başına topla yoksa ölürsün, al işte sana gerçek! Bugün bir kitap yaz, yarın bir makine yap, dün çizme yapmıştın ama çoktan unuttun. Unutmayı öğrenmemiz gerek."

Bense her eşyanın insan ruhunun bir simgesi olduğunu ve eşyanın iç değerinin genellikle insandan daha önemli olduğunu unutmamak gerektiğini söylüyordum.

"Bu, ölü maddeye tapınmaktır," diye bağırıyordu.

"Bu maddede ölümsüz bir düşünce simgeleşmiştir."

"Bu nasıl bir düşüncedir? Güçsüz olduğu için ikiyüzlü ve iğrenç bir şeydir...

Giderek daha sık, daha yoğun tartışıyorduk. Fikir ayrılıklarımızın en sivri noktası düşünceye yaklaşım konusuydu.

Ben kendimi düşünce atmosferinde yaşayan biri olarak duyumsar ve pek çok büyük ve yüce şeyin düşünce tarafından nasıl yaratıldığını görerek düşüncenin güçsüzlüğünün geçici olduğuna inanırım. Düşüncenin yaratıcı gücünü belki de idealleştiriyor ve abartıyorum fakat bu, manevi sentezin bulunmadığı, körü körüne bir duygusallığın hüküm sürdüğü bir ülke olan Rusya için doğal bir durumdur.

Leonid, düşünceyi "şeytanın insana kötü bir şakası" olarak kabul ediyordu; düşünce ona yapmacık ve düşman bir şey gibi görünüyordu. İnsanı açıklanamayan gizlerin burgaçlarına çekerek yanılgıya düşürüyor, gizlerin karşısında acı veren, güçsüz düşüren bir yalnızlık içinde bırakıyor, kendisi ise sönüp gidiyordu.

Düşüncenin kaynağı, düşüncenin merkezi olan insan üzerine görüşlerimiz birbiriyle uzlaşmayacak kadar farklıydı. Benim için insan, ölümcül yaralar almış, ölmek üzere bile olsa her zaman muzaffer'dir. İnsanın kendi kendini tanıma ve doğayı anlama isteği

çok güzeldir ve yaşamı acılarla dolu olsa bile insan, düşüncesiyle bilgeliklerle dolu bilimi, güzelliklerle dolu sanatı yaratarak hayatın sınırlarını giderek genişletmektedir. Ben insanı, şu anda yanımda var olan ve çalışan insanı da, gelecekte bir gün var olacak akıllı, iyi ve güçlü insanı da içtenlikle ve gerçekten sevdiğimi hissediyordum. Andreyev insanı manevi yönden zayıf görüyordu; uzlaşmaz içgüdü ve usavurma çelişkilerinden örülü bir kişi olarak bir iç uyuma ulaşma olanağından ebediyen yoksundu. Bütün işleri hep bir "telaş", bir içi içini yeme, kendi kendini aldatmaydı. En önemlisi de ölümün kölesi olması ve hayatı boyunca onun peşinden gitmesiydi.

Hakkında iyi şeyler hissettiğin birinden söz etmek çok zordur. Bu bir paradoks (karşıtlam) gibi gelir ama gerçektir: Karşındakinin "ben" diye için için yanarak titrediğini hissettiğin, bu titreme seni heyecanlandırdığı zaman yanlış, ağır bir söz söyleyerek, değer verdiğin bir ruhun görünmez ışınlarına değmekten, öyledir ya da öyle değildir demekten korkarsın, hissettiğin ve sözcüklerle neredeyse anlatılamayacak o şeyi bozmak istemezsin, herkesin bildiği, insanlık için değerli bir şey bile olsa konuşmana farklı, yabancı bir şey katmaya kalkışmazsın.

Yeterince açık hissetmediğin şeylerden söz etmekse çok daha kolay ve basittir. Bu durumda pek çok şeyi, hatta istediğin her şeyi kendinden ekleyebilirsin.

Ben, L. Andreyev'i iyi hissettiğimi sanıyorum. Daha doğrusu, onun, delilik bataklığının hemen yanı başındaki uçuruma, bir bakışta aklın görme gücünün söndüğü bir uçuruma doğru giden yolda yürüdüğünü görüyordum.

Hayal gücü çok genişti, fakat ölümün onur kırıcı gizine karşı sürekli ve aşırı dikkatine karşın, ölümden yana, ululayıcı ya da avutucu hiçbir şey hayal edemedi. İstediği halde kendisini avutabilecek bir şey yaratamayacak kadar gerçekçiydi.

Bu, onun boşluk üzerindeki bir yolda yürüyüşüydü ve bu yürüyüş bizi birbirimizden daha da çok ayırıyordu. Leonid'in bu ruh

halini ben de uzun zaman önce yaşamıştım ve insanda doğuştan var olan gurur yüzünden de ölümü düşünmek bana itici ve aşağılayıcı bir şey olarak görünüyordu.

Bir gün Leonid'e, "bir mahkûmun hapishane dışındaki yaşamla ilgili, taş gibi bir karanlıkla ve sonsuza kadar sürecek bir durağanlıkla ilgili hayallerinin" zor anlarını benim de yaşadığımı anlatıyordum. Kanepeden fırladı ve odanın içinde koşup, sakat elini orkestra şefi gibi sallayarak, telaşlı, heyecanlı, soluk soluğa şöyle dedi:

"Bu, ödleklikliktir kardeşim, kitabı sonuna kadar okumadan kapatmak! Aslında kitapta seninle ilgili bir iddia var; sen inkâr ediliyorsun, anladın mı? Seni sahip olduklarınla ilişkilendirip, hümanizmle, sosyalizmle, estetik ve sevgiyle inkâr ediyorlar. Bütün bunlar kitaba göre saçmalık değil mi? Gülünç ve acınası bir durum: Seni idama mahkûm ettiler, neden? Oysa sen bunu bilmiyormuş, bu yüzden hakarete uğramamış gibi yapıp kendini ve başkalarını kandırıp hayranlıkla çiçekleri seyrediyorsun, sersem, küçük çiçekleri!..

Depremi protesto etmenin hiçbir yarar sağlamayacağını söylüyor, yer kabuğundaki gerilimin protestolarla önlenemeyeceğine inandırmaya çalışıyordum. Bütün bunlara sadece sinirleniyordu.

Sonbaharda, Petersburg'da, beşinci kattaki boş ve sıkıcı bir odada sohbet ediyorduk. Kent koyu bir sisle kaplıydı, fenerlerin gökkuşağı rengindeki saydam küreleri, gri sis kütlesinde kocaman sabun köpükleri gibi hareketsiz duruyordu. Birtakım anlamsız sesler, sisin ıslak pamuğu arasından geçip sokağın derinlerinden bize kadar yükseliyor, en çok da at nallarının altıgen parke taşları üzerinde çıkardığı bezdirici şapırtılar geliyordu.

Aşağıdan, büyük bir şangırtıyla itfaiye ekibi geçti. Leonid, yanıma yaklaştı, kendini kanepeye bırakıp:

"Gidip yangını seyredelim mi?" diye sordu.

"Petersburg'daki yangınlar ilginç değildir."

Kabul etti.

"Doğru. Taşrada, Orel'de ahşap evler yandığında birileri güve

gibi oraya buraya koşuşur, çok güzel görünür! Duman bulutlarının üstündeki güvercinleri gördün mü hiç?

Omzuma sarılıp, gülerek:

"Sen her şeyi görmüşsündür, şeytan götüresice! 'Taş boşluğu' da. Bu çok güzel işte, taş karanlık ve taş boşluk!" dedi.

Ve başıyla böğrüme toslayarak:

"Bazen bu yüzden nefret ediyorum senden," dedi.

Bunu hissettiğimi söyledim.

"Evet," diye doğruladı, başını dizlerimin üstüne koyup. "Biliyor musun, neden? Benim çektiğim acıyı çekmeni istiyorum, o zaman birbirimize daha yakın oluruz. Ne kadar yalnız olduğumu biliyorsun!"

Evet, çok yalnızdı, fakat bazen bana yalnızlığının üzerine kıskançlıkla titriyormuş, yalnızlık onun için fantastik esinlerinin kaynağı ve kendine özgülüğünün bereketli toprağı olarak değer taşıyormuş gibi geliyordu.

"Bilimsel düşüncenin seni tatmin ettiğini söylerken atıyorsun," dedi, ürkek gözlerinin somurtkan ve karanlık bakışlarını tavana dikerek. "Kardeşim, bilim de gerçeklerin gizemidir: Hiç kimse hiçbir şey bilmiyor, işte sana gerçek! Nasıl düşünüyorum ve niçin düşünüyorum soruları ise insanların çektiği en büyük azabın kaynağıdır. Bu da en korkunç gerçek! Hadi dışarı çıkalım lütfen...

Düşünmenin işleyişine değinmek onu en çok heyecanlandıran ve korkutan şeydi.

Üstümüzü giyindik, sisin arasına karıştık ve Nevski'de çamurlu bir ırmağın dibindeki yayın balıkları gibi iki saat kadar siste yüzdük. Sonra bir kahvehanede oturduk. Üç genç hanım gözlerini bize dikmişlerdi. İçlerinden biri, düzgün endamlı Estonyalı kız, adının Elfrida olduğunu söyledi. Yüzü taştan yontulmuş gibiydi, pırıltısız, donuk, büyük gözlerini ayırmadan korkunç bir ciddiyetle Andreyev'e bakıyor ve çay kaşığıyla zehir yeşili bir likör içiyordu. Kızdan yanık deri kokusu geliyordu.

Leonid konyak içiyordu, anında sarhoş oldu, müthiş nükteler yapmaya başladı, eğlenceli ve hemen anlaşılmayan şakalarla kızları

güldürdü ve sonunda kızların evine gitmeye karar verdi. Kızlar bu konuda çok ısrar ediyorlardı. Leonid'i yalnız bırakmak mümkün değildi. İçmeye başladığı zaman içinde korkunç bir şey, bir kırıp yıkma gereksinimi, "tuzağa düşmüş bir vahşi hayvanın" nefretine benzer bir şey uyanıyordu.

Ben de onunla gittim. Şarap, meyve, şekerleme alıp, Razyezjaya Sokağı'nda, fıçılarla ve odunlarla dolu, pislik içinde bir avlunun köşesindeki ahşap bir evin ikinci katındaki iki küçük odada, zavallı ve acınacak biçimde kartpostallarla süslenmiş duvarların arasında içmeye başladık.

Leonid, kendinden geçecek kadar sarhoş olmadan önce tehlikeli ve şaşırtıcı bir heyecana kapılmıştı. Beyni korkunç bir hızla çalışmaya başlamış, hayalleri alevlenmiş, konuşması dayanılmayacak kadar canlanmıştı.

Kızlardan tombul, yumuşak ve fare gibi fıldır fıldır olanı, neredeyse büyük bir heyecana kapılarak bize, dizinin biraz üstünü bir savcı yardımcısının nasıl ısırdığını anlattı. Hukukçunun bu davranışını galiba hayatının en önemli olayı sayıyor, ısırık izini gösteriyor ve heyecandan boğulur gibi, gözleri sevinçten parlayarak şöyle diyordu:

"Beni öyle seviyordu ki hatırlaması bile korkunç! Biliyor musunuz, ısırdı ama dişleri takmaydı, derime takılıp kaldı!"

Bu kız, çabucak sarhoş olup, sedirin bir köşesine yığılıp kaldı ve horul horul uyumaya başladı. Vücudu gösterişli, gür, kumral saçlı, koyun gözlü ve kolları biçimsizce uzun olan öteki kız gitar çalıyordu. Elfrida ise şişeleri ve tabakları yere koyarak masanın üstüne çıkmış, hiçbir şey söylemeden, yılan gibi eğilip bükülerek, gözlerini Leonid'den ayırmaksızın dans ediyordu. Sonra gözlerini öfkeyle iri iri açıp, çınlayan, çirkin bir sesle şarkı söylemeye başladı, arada bir sanki belinden kırılıyormuş gibi Andreyev'e doğru eğiliyordu. Andreyev, yabancı bir şarkının, garip bir dilin yakalayabildiği sözcüklerini haykırıyor ve dirseğiyle beni dürtükleyip şöyle diyordu:

"Bir şeyler anlıyor, bak bak, görüyor musun? Anlıyor!"

Leonid'in arada bir açılan gözleri sanki kamaşıyormuş, daha da koyulaşmış, beyninin içine göz atmaya çalışıyormuş gibi derinlere kaçmıştı.

Estonyalı kız, yorularak masadan yatağın üzerine atladı, uzandı, dudaklarını aralayıp, avuçlarıyla küçük, bir keçininki kadar sivri memelerini okşamaya başladı.

Leonid:

"Hayatta erişebileceğimiz en yüksek ve en derin duygu, cinsel birleşme sırasındaki kasılmadır, evet, evet! Ve belki de dünya, tıpkı bu kancık gibi, kendisini yaşamın amacı kavramıyla döllememi bekleyerek kâinat boşluğunda dönüp durmaktadır. Bense, içimdeki her türlü mucizevi şeyle birlikte yalnızca bir sperma hayvancığıyım."

Eve dönelim dedim.

"Sen git, ben burada kalacağım...

Körkütük sarhoş olmuştu artık ve cebi para doluydu. Yatağın üzerine oturup, kızın düzgün bacaklarını okşamaya, gülünesi tavırlarla onu sevdiğini söylemeye başladı. Kız ise kollarını başının arkasına atmış, gözünü ayırmadan ona bakıyordu.

"Koyun beyaz turbun tadına baktığı zaman kanatları çıkarmış," dedi Leonid.

"Hayır. Doğru değil," dedi kız ciddi bir sesle.

"Dedim ya, kız bir şeyler anlıyor!" diye bağırdı Leonid sarhoş bir sevinçle. Birkaç dakika sonra odadan dışarı çıktı. Kıza para verdim ve Leonid'i ikna ederek dışarı çıkarıp hava aldırmasını rica ettim. Hemen kabul etti:

"Ondan korkuyorum. Böyleleri tabancayla vurur insanı," diye mırıldandı kız.

Gitar çalan kız, arkadaşının horlayarak uyuduğu sedirin yanında, yere oturmuş uyuyordu.

Estonyalı kız, Leonid geri döndüğünde çoktan giyinmişti; Leonid, bağırıp çağırarak itiraz ediyordu:

"İstemiyorum! Beden şöleni olacak!"

Kızı soymaya çalışıyordu. Kız Leonid'in elinden kurtulup gözlerini dikerek öyle bir baktı ki, bu bakışlar Leonid'i yatıştırdı.

"Gidelim," dedi Leonid.

Ama Rembrandt tarzı kadın şapkasını giymek istedi ve şapkanın bütün tüylerini yoldu.

"Şapkanın parasını siz mi ödeyeceksiniz?" diye sordu kız ciddi bir ifadeyle.

Leonid kaşlarını kaldırdı ve:

"Bütün iş şapkadaymış! Hurra!" diye bağırıp kahkahalar atmaya başladı.

Sokağa çıkıp bir araba tuttuk ve sisin içinde ilerlemeye başladık. Henüz geç değildi, olsa olsa gece yarısıydı. Fenerlerin iri boncuklarını takınmış olan Nevski Caddesi, aşağıya, derinlere doğru inen bir yol gibi görünüyordu, fenerlerin çevresinde ıslak toz tanecikleri bir an görünüp kayboluyor, gri ıslaklık içinde kara kara balıklar kuyruklarının üstünde dikine dikine yüzüyorlardı; şemsiyelerin yarım küreleri insanları yukarı kaldırıyormuş gibi görünüyordu. Bunların hepsi çok düşsel, garip ve kederli şeylerdi.

Andreyev açık havaya çıkınca iyice kendinden geçmiş, iki yana sallanarak uyuklamaya başlamıştı. Kız:

"Ben ineyim artık, değil mi?" diye fısıldadı kulağıma.

Ve dizlerimin üstünden caddenin vıcık vıcık çamuruna atlayıp gözden kayboldu.

Kamennoostrovskiy Caddesi'nin sonunda Leonid, gözlerini ürkekçe açıp sordu:

"Gidiyor muyuz? Canım meyhaneye gitmek istiyor. Gönderdin mi kızı?"

"Gitti."

"Yalan söylüyorsun. Sen kurnazsın ya, ben de öyle. Ne yapacağına bakmak için odadan çıkıp kapının arkasında bekledim ve kızı nasıl ikna ettiğini duydum. Masum ve efendi rolü oynadın. Sen iyi bir insan değilsin, çok içiyorsun ama sarhoş olmuyorsun, çocukla-

rın bu yüzden alkolik olacaklar. Benim babam da çok içer, sarhoş olmazdı, bak ben alkolik oldum."

Daha sonra sisin aptal balonu altında, "Strelka"da oturduk, sigara içtik. Sigaranın ateşi parladığında, paltolarımızın donuk nem boncuklarıyla kaplanarak beyazlaştığı görülüyordu.

Leonid sınırsız bir açık yüreklilikle konuşuyordu. Bu, bir sarhoşun açık yürekliliği değildi, alkol zehri beyninin çalışmasını tamamen durdurana dek aklı sarhoş olmamıştı.

"Kızlarla kalsaydım, içlerinden biri için kötü olabilirdi. Hep aynı şey oluyor. İşte bu yüzden seni sevmiyorum. Kendim olmamı engelliyorsun. Bırak beni daha geniş olayım. Sen, fıçının etrafındaki çember gibisin, gidersen fıçı dağılacak. Olsun, bırak dağılsın, anlıyor musun? Hiçbir şeyi engellemene gerek yok, bırak yıkılsın her şey. Belki de hayatın gerçek anlamı, bilmediğimiz bir şeyin yıkılmasındadır ya da bizim uydurduğumuz ve yaptığımız her şeyin."

Koyu renk gözlerinin sert bakışları, çevresini ve üzerini sarmış olan gri kütleye dikilmişti. Bakışlarını arada bir yapraklarla kaplı, ıslak toprağa indiriyor ve toprağın sağlamlığını dener gibi ayaklarını yere vuruyordu.

"Ne düşündüğünü bilmiyorum, ama söylediğin şey, her zaman senin inancın, senin duan değil. Hayatın bütün güçlerinin dengenin bozulmasından kaynaklandığını söylüyorsun ama kendin de o dengeyi, bir tür uyumu arıyorsun ve beni de buna itiyorsun, işte o zaman sence de denge, ölüm demek oluyor!"

Karşı çıktım: Onu hiçbir yere itmiyordum, itmek de istemiyordum, ancak onun hayatı, sağlığı, çalışması benim için değerliydi.

"Senin için sadece benim çalışmam, yani benim dışarıdan görünüşüm değerli, yoksa kendim ve çalışmamda cisimlendiremediğim şey değil. Bana ve herkese engel oluyorsun, cehennemin dibine git!"

Omzuma dayandı, gülümseyerek yüzüme bakarken şöyle devam etti:

"Sarhoş olduğumu ve farkında olmadan saçma sapan konuş-

tuğumu sanıyorsun, değil mi? Hayır, sadece seni kızdırmak istiyorum. Kardeşim, ben dekadanım, piçim, hasta bir adamım. Ama Dostoyevskiy de bütün büyük adamlar gibi hastaydı. Bir kitap var, kimindi anımsamıyorum, dâhilik ve delilik üzerine. Bu kitapta dehanın bir ruh hastalığı olduğu kanıtlanıyordu. İşte beni yoldan çıkaran bu kitap oldu. Eğer onu okumasaydım, daha basit bir insan olurdum. Şimdi ise dâhi gibi bir şey olduğumu biliyorum ama yeterince deli miyim ondan emin değilim. Yeteneğime kendimi inandırmak için kendimi deli gibi gösteriyorum, anlıyor musun?"

Gülmeye başlamıştım. Bu sözler bana kötü uydurulmuş ve bu yüzden de doğru olmayan sözler gibi gelmişti.

Bunu söylediğim zaman o da kahkahalarla gülmeye başladı ve birden esnek bir ruh değişimi ve cambaz çevikliğiyle bir mizahçı havasına giriverdi:

"Yazarların âyin yeri, meyhane nerede peki? Yetenekli Ruslar mutlaka meyhanede sohbet etmelidirler. Böyle bir gelenek var, yoksa eleştirmenler yeteneği kabul etmiyorlar."

Arabacıların gittiği bir gece lokantasında, nemli, dumanlı, boğucu bir havada oturuyorduk: Pislik içindeki odada uykulu "adamlar" sinirli ve yorgun dolaşıyorlar, sarhoşlar "matematiksel olarak" küfrediyorlar, korkunç fahişeler ciyak ciyak bağırıyorlardı. Bunlardan biri, ucu kocaman bir inek memesini andıran sarı, sol memesini çıkarıp bir tabağa koydu ve yanımıza gelerek:

"Alır mısınız?" diye sordu.

"Arsızlığı seviyorum," dedi Leonid, "arsızlıkta, bir hüzün, hayvanlaşmadan duramadığını bilen, hayvanlaşmak istemeyen ama bunu beceremeyen bir insanın umutsuzluğunu hissediyorum. Anlıyor musun?"

Koyu, simsiyah bir çay içiyordu; çayı böyle sevdiğini ve bunun onu ayıltacağını bildiğim için mahsus daha koyu bir çay demlemelerini söyledim. Leonid, katrana benzeyen acı sıvıyı yudumlayarak sarhoşların şiş suratlarını süzerken ara vermeden konuşuyordu:

"Kadınlarla birlikteyken arsız biri oluyorum. Daha doğrusu onlar bundan hoşlanıyorlar. Tam anlamıyla dua edemeyen bir dindar olmaktansa sapına kadar günahkâr olmak daha iyidir."

Etrafa bakındı, bir an sustu, sonra devam etti:

"Burası kardinaller meclisi kadar sıkıcı!"

Bu söz onu güldürdü.

"Kardinaller meclisinde hiç bulunmadım, balık havuzu gibi bir şey olmalı..."

Çay kendine getirmişti onu. Lokantadan çıktık. Sis yoğunlaşmıştı, fenerlerin opal küreleri buz gibi eriyordu.

Leonid, dirseklerini Neva Nehri üstündeki bir köprünün parmaklıklarına dayayarak:

"Canım balık istiyor," dedi ve canlı bir sesle sürdürdü: "Bazen nasıl oluyorum, biliyor musun? Çocuklar da herhalde öyle düşünüyorlardır. Balık sözcüğüne takılıyorum ve başlıyorum onunla uyaklı sözcükleri saymaya: balık, alık, ama şiir yazamıyorum!"

Biraz düşünüp ekledi:

"Abece kitabı hazırlayanlar da böyle düşünürler..."

Yine bir lokantada oturduk, tuzlu balık yedik; Leonid, "Vesı"* (Kantar) dergisinde birlikte çalışmak üzere "Dekadanların" kendisini davet ettiklerini anlatıyordu.

"Gitmeyeceğim, onları sevmiyorum. Sözlerinin arkasında içerik göremiyorum, Balmont'un konuşmayı sevdiği gibi onlar da sözcüklerle 'kafayı buluyorlar.' Balmont da yetenekli ve hasta bir adam."

Başka bir kez, "Skorpion" grubundan şöyle söz ettiğini anımsıyorum:

"Onlar, Schopenhauer'in ırzına geçiyorlar, oysa ben Schopenhauer'i seviyorum, bu yüzden de onlardan nefret ediyorum."

Ancak bunlar, sadece onun ağzından çıkarken çok güçlü olan sözlerdi, nefret etmeyi beceremezdi, bunun için çok yumuşak biriydi. Bir gün bana günlüğündeki "nefret sözlerini" göstermişti ama bunlar gülmece özelliği taşıyan sözlerdi ve kendisi de içtenlikle gülmüştü.

* "Vesı": 1904-1909 yıllarında simgecilerin Moskova'da yayınladıkları aylık edebiyat ve eleştiri dergisi.

Onu otele götürüp yatağına yatırdım, ancak öğleden sonra uğradığımda ben gittikten hemen sonra kalktığını, giyinip ortadan kaybolduğunu öğrendim. Bütün bir gün boyunca onu aradım ama bulamadım.

Dört gün hiç ara vermeden içmiş, sonra da Moskova'ya gitmişti.

İnsanlar arasındaki ilişkilerin içtenliğini sınamak gibi hoş olmayan bir davranışı vardı. Bunu, beklenmedik bir anda:

"Biliyor musun, Z senin için ne dedi?" diye sorarak ya da:

"S de senin hakkında şöyle diyor..." diyerek yapardı.

Bir gün ona:

"Bana bak, böyle yaparsan bütün arkadaşlarını birbirine düşürebilirsin," dedim.

"Ne olmuş yani?" diye yanıtladı. "Saçma sapan şeyler yüzünden kavga edeceklerse ilişkileri samimi değil demektir."

"Senin istediğin ne peki?"

"İlişkilerde sağlamlık, yücelik ve güzellik. İnsan ruhunun bir oya inceliğinde olduğunu, ona karşı sevgiyle ve özenle yaklaşmak gerektiğini tek tek her birimizin anlaması gerekiyor. İlişkilerde belli bir miktarda romantizm gerekli. Puşkin'in grubunda bu romantizm vardı, ben de buna özeniyorum işte. Kadınlar sadece bir erotiğe karşı duyarlıdırlar, onların kutsal kitabı 'Decameron'dur."

Fakat yarım saat sonra bir erotomanın lise öğrencisi bir kızla konuşmasını komik biçimde betimleyerek kadınlarla ilgili düşüncesini alaya aldı.

Artsıbaşev'e* tahammül edemezdi ve bazen kadınları tek yanlı bir bakış açısıyla sadece bir şehvet kaynağı olarak betimlemesi yüzünden kaba bir düşmanlık gösterisi içinde onunla alay ederdi.

Bir gün bana şöyle bir hikâye anlatmıştı: On on bir yaşlarındayken bir korulukta ya da bir bahçede bir papaz yardımcısının bir kızı öptüğünü görmüş.

---

* M. P. Artsıbaşev (1878-1927): Rus yazar. Amoralizm propagandası yapan natüralist romanlar yazmıştır.

"Öpüşüyorlardı ve ikisi de ağlıyordu," dedi, sesini alçaltıp büzülerek; mahrem bir şey anlattığı zamanlar biraz gevşek olan kaslarını iyice kasardı.

"Kız, incecik, narin, çöp bacaklı bir şeydi. Papaz yardımcısı ise şişman bir adamdı, cüppesinin göbek kısmı yağlanmış, parlıyordu. Neden öpüştüklerini artık öğrenmiştim ama öpüşürken ağlayan birilerini ilk kez görüyordum, çok da komiğime gitmişti. Papaz yardımcısının sakalı, kızın göğüs kısmı açık olan bluzunun kopçasına takılmıştı, kafasını döndürüp duruyordu. Onları korkutmak için ıslık çaldım ama kendim korktum ve oradan kaçtım. Ama aynı gün akşamleyin sulh yargıcının on yaşlarındaki kızına âşık olduğumu hissettim, kızı elimle şöyle bir yokladım, memeleri henüz çıkmamıştı, demek öpecek bir şey yoktu, sevmeye değecek bir kız değildi. O zaman komşunun kısa bacaklı, kaşsız, iri göğüslü hizmetçisine tutuldum. Kızın bluzunun göğüs kısmı, tıpkı papaz yardımcısının cüppesinin karın kısmı gibi yağlanmıştı. Çok kararlı bir tutumla işe giriştim, o da aynı kararlılıkla kulağımdan tuttuğu gibi beni kapı dışarı etti. Fakat bu, ona âşık olmamı engellemedi, gözüme dünya güzeli gibi görünüyordu, hem de ne kadar uzaktaysa o kadar güzel. Acı veren ama aynı zamanda da çok tatlı bir şeydi bu. Gerçekten güzel olan pek çok kız görüyordum ve âşık olduğum kızın onlarla kıyaslandığında bir ucube olduğunu gayet iyi anlıyordum ama yine de o, bana hepsinden güzel geliyordu. Kendimi iyi hissediyordum, çünkü soluk benizli, şişko bir kızı hiç kimsenin benim sevdiğim kadar sevemeyeceğini, hiç kimsenin onu bütün güzellerden daha güzel göremeyeceğini biliyordum!"

Bunu, benim size aktarmayı berecemediğim bir güzellikte, sözcüklere sevimli mizahını bol bol yedirerek anlatmıştı. Ne yazık ki, konuşurken her zaman olağanüstü ölçülerde bulundurduğu bu gülmece özelliğini önemsemiyordu ya da öykülerini mizah oyunlarıyla süslemekten, çizdiği tabloların karanlık tonlarını gülmece renkleriyle bozmaktan çekiniyordu.

Kısa bacaklı bir hizmetçiden bir dünya güzelini başarıyla yarattığını unutmuş olmasına, artık gerçeğin çamur içindeki maden

ocağından güzelliğin altın damarlarını çıkartmak istemeyişine üzüldüğümü söylediğimde gözlerini kurnazca süzerek şöyle dedi:

"Vay vay, amma da meraklısın! Hayır efendim, siz romantiklere yüz vermek niyetinde değilim..."

Asıl kendisinin romantik olduğuna onu inandırmak olanaksızdı.

1915 yılında Leonid, bana armağan ettiği *Bütün Eserler*'inin üzerine şöyle yazmıştı: " 'Kuryer'deki 'Bergamot'tan başlayarak buradaki her şey, senin gözlerinin önünde yazılmış ve geçmiştir Aleksey. Bunlar, ilişkilerimizin tarihidir."

Ne yazık ki, doğru; ne yazık ki diyorum, çünkü öykülerine "ilişkilerimizin tarihini" katmamış olsaydı L. Andreyev için daha iyi olurdu diye düşünüyorum. Oysa o, bunu çok büyük bir hevesle yaptı ve benim düşüncelerimi "çürütmekte" aceleci davranarak kendi âyinini bozmuş oldu. Sanki benim şahsımda kendi görünmeyen düşmanını cisimlendirmişti.

"Bir öykü yazdım, herhalde hoşuna gitmez," dedi bir gün. "Birlikte okuyalım mı?"

Okuduk. Öykü, birkaç ayrıntı dışında çok hoşuma gitmişti.

"Onlar önemsiz şeyler, düzeltirim," dedi canlı bir ifadeyle. Terliklerini şıpırdatarak odada dolaşıyordu. Sonra yanıma oturdu ve saçlarını yana atıp gözlerimin içine baktı.

"İşte bak, öyküyü içtenlikle öveceğini biliyorum, hissediyorum. Ama neden hoşuna gittiğini anlamıyorum."

"Dünyada hoşuma gitmeyen neler neler var. Ama bu, gördüğüm kadarıyla onları devre dışı bırakacak bir şey değil."

"Böyle düşünerek devrimci olunmaz."

"Ne o, devrimciye Neçayev'in gözüyle mi bakıyorsun, 'devrimci' insan değil mi yani?"

Bana sarıldı, gülmeye başladı.

"Sen kendini iyi anlayamıyorsun. 'Düşünce'yi yazarken seni düşünmüştüm; Aleksey Savelov, sensin! Orada 'Aleksey yetenekli değildi,' diye bir tümce var. Bu benim adıma iyi bir şey değil belki, ama inatçılığınla bazen beni öyle sinirlendiriyorsun ki, seni yeteneksiz biri olarak görüyorum. Kötü yapmışım, değil mi?"

Heyecanlanmış, hatta yüzü kızarmıştı.

Kendimi arap atı değil, sadece bir yük beygiri olarak gördüğümü söyleyip onu yatıştırdım; başarılarımı doğuştan gelme bir yetenekten ziyade çalışma yeteneğime ve çalışma sevgime borçlu olduğumu bilirim, dedim. Sözümü keserek:

"Tuhaf adamsın," dedi alçak sesle. Sonra ansızın bu boş lafları bırakıp kendisinden, ruhundaki dalgalanmalardan söz etmeye başladı dalgınca. Günah çıkartmak ve pişmanlık duymak gibi tatsız genel Rus huyları yoktu, fakat zaman zaman kendisinden mertçe ve açık yüreklilikle, hatta biraz sert, ancak kendine olan saygısını yitirmeden söz edebilirdi. Bu da onun güzel özelliklerinden biriydi.

"Biliyor musun," diyordu, "beni çok heyecanlandıran bir şey yazdığım zamanlar sanki ruhumun üstündeki kabuk düşüyor, kendimi daha açık görüyorum, aslında yazdıklarımdan daha yetenekli olduğumu anlıyorum. Örneğin 'Düşünce'. Onun seni şaşırtmasını bekliyordum, oysaki şimdi bunun aslında bir polemik yapıtı olduğunu, üstelik de hedefine ulaşamamış bir polemik yapıtı olduğunu kendim de görüyorum.

Ayağa kalktı ve saçlarını sallayıp şakayla karışık şöyle dedi:

"Senden korkuyorum, cani herif! Sen benden daha güçlüsün, sana boyun eğmek istemiyorum."

Yeniden ciddileşerek:

"Bende eksik bir şey var, sevgili kardeşim. Çok önemli bir şey, ne dersin?"

Ben, sahip olduğu yeteneğe karşı bağışlanmayacak kadar özensiz davrandığını ve bilgisinin eksik olduğunu düşünüyordum.

"Öğrenmek, okumak, Avrupa'ya gitmek gerek..."

Elini salladı.

"O değil. Kendine bir Tanrı bulmak ve onun hikmetine inanmak gerek."

Her zaman olduğu gibi tartışmaya başladık. Böyle bir tartışmadan sonra bana "Duvar" öyküsünün taslağını yollamıştı. "Hayaletler" konusunda ise şöyle demişti:

"Kapıyı çalan deli benim, çalışkan Yegor ise sen. Kendi gücüne güvenme duygusu gerçekten de sana özgü bir duygu. Bu aynı zamanda senin deliliğinin ve senin gibi kurduğu hayallerle yaşamdan kopmuş akıl ülküleştiricisi tüm romantiklerin deliliğinin en önemli dayanma noktasıdır."

"Uçurum" öyküsüyle kopan iğrenç gürültü onu allak bullak etmişti. Sokağa hizmet etmek için her an hazır insanlar, işi gülünç iftiralara kadar vardırıp Andreyev hakkında çirkin şeyler yazmaya başladılar. Örneğin bir şair, Harkov'da çıkan bir gazetede Andreyev'in nişanlısıyla birlikte "elbisesiz" yüzdüğünü yazmıştı. Leonid üzüntüyle soruyordu:

"Ne sanıyor yani, frakla mı yüzmek gerekiyormuş? Zaten yalan söylüyor, ne nişanlımla ne de tek başıma yıl boyunca hiçbir yerde yüzmedim. Biliyor musun, okurlara seslenen şöyle kısacık, mülayim bir rica notu bastırıp duvarlara yapıştırmaya karar verdim:

Lütfen,
'Uçurum'u okumayınız!"

Öyküleriyle ilgili eleştirilere karşı aşırı, neredeyse hastalık derecesinde dikkatliydi, eleştirmenlerin barbarca kabalığından her zaman üzüntü ve öfkeyle yakınırdı, hatta bir keresinde bir eleştiri yazısında, kendisine karşı insan olarak takınılan düşmanca tavırdan dert yanan bir yazı yayınlamıştı gazetede.

Bunu yapmasına gerek olmadığını söylüyorlardı.

"Hayır, gerekli, yoksa beni düzeltmek için ya kulaklarımı kesecekler ya da kaynar suda haşlayacaklar..."

Kalıtımsal alkolizm yüzünden çok acı çekiyordu; hastalık nispeten seyrek olarak, ancak hemen hemen her zaman çok ağır krizlerle çıkıyordu ortaya. Alkolizmle savaşıyordu, bu savaş ona çok büyük çabalara mal oluyordu ama bazen umutsuzluğa düşüp çabalarını alaya alıyordu:

"Gençliğinden itibaren yirmi beş yıl boyunca bir kadeh votka

içmeye korkan, bu yüzden hayatının pek çok güzel saatini yitiren, kariyerini mahveden ve nasırını başarısızca kestikten ya da parmağına kıymık battıktan sonra en güzel yıllarında ölen bir adamın öyküsünü yazacağım."

Gerçekten de Nijniy'e, benim yanıma gelirken bu konuda yazdığı bir öykünün müsveddesini de getirmişti.

Leonid Nikolayeviç, Nijniy'de, benim evimde, Peder Fyodor Vladimirskiy ile karşılaştı. Peder, Arzamas kentinin piskoposuydu, daha sonraları ise İkinci Devlet Duması üyesi olmuş, olağanüstü bir adamdı. Bir gün onun hayat hikâyesini yazmayı deneyeceğim, pederin hayatındaki en önemli atılımı kısaca anlatmayı şimdilik yeterli buluyorum.

Arzamas kenti, hemen hemen Korkunç İvan zamanından beri yazın içinde fare, kedi, köpek, tavuk ölülerinin yüzdüğü, kışınsa buz tutan göletlerin bozularak mide bulandırıcı bir koku salan suyunu içiyordu. İşte bu Peder Fyodor, kente sağlıklı su sağlamayı kendine amaç edinmişti; on iki yıldır Arzamas civarındaki yeraltı sularını bizzat inceliyordu. Her yaz gün doğarken yola çıkıp, tarlalarda, ormanlarda büyücü gibi dolaşıyor, toprağın "terlediği" yerleri arıyordu. Uzun çabalardan sonra yeraltı kaynaklarını bulmuş, bu kaynakların aktığı yerleri izlemiş, toprağı kazmış, suyu kentin üç verst ötesindeki ormanlık alanda bir çukura yönlendirmiş ve on bin kent sakini için kırk bin kovadan fazla kaliteli kaynak suyu elde edip, kente su borusu döşemeyi önermişti. Kentin elinde, su getirilmesi ya da bir kredi kurumu kurulması koşuluyla bir tüccar tarafından vasiyet edilmiş sermaye de vardı. Tüccarlar ve kent yöneticileri, suyu kent dışındaki uzak kaynaklardan at sırtında taşıttıkları için boru sistemine gerek duymuyorlardı ve Peder Fyodor'un çalışmasını her yolu deneyip zorlaştırarak bu sermayeyi kredi kurumunun kurulmasında kullanmak istiyorlar, sıradan kent sakinleri ise eskiden beri edindikleri alışkanlıkla konuya ilgi göstermeksizin ve hiçbir şey yapmaksızın göletlerdeki kokuşmuş suyu içmeye devam ediyorlardı. Suyu bulan Peder Fyodor, zengin-

lerin inatçı çıkarcılığıyla ve yoksulların rezil budalalığıyla uzun ve sıkıcı bir mücadele vermek zorunda kalmıştı.

Polis gözetiminde Arzamas'a gittikten sonra onu kaynak bulma çalışmalarının son aşamasındayken tanıdım. Yaptığı ağır çalışma ve karşılaştığı talihsizlikler yüzünden çok zayıf düşmüş olan bu adam, benimle tanışmaya karar vermiş ilk Arzamaslıydı. Çokbilmiş Arzamaslı yöneticiler, yerli ve dışarıdan gelmiş memurlara beni ziyaret etmeyi kesinlikle yasaklayıp, onlara gözdağı vermek için evimin pencerelerinin altına polis karakolu kurmuşlardı.

Peder Fyodor, bir akşamüstü, şakır şakır yağmur yağarken bana geldi. Tepeden tırnağa ıslanmış, çamura batmıştı. Ayağında ağır köylü çizmeleri, sırtında uzun gri yeleği vardı. Başındaki rengi atmış şapka o kadar ıslanmıştı ki bir çamur topağına benzemişti. Nasırlı ve sert amele eliyle elimi kuvvetlice sıktıktan sonra kasvetli ve kalın sesiyle şöyle dedi:

"Islah edelim diye bize kakaladıkları nedamet getirmeyen günahkâr siz misiniz? Biz sizi yola getiririz! Çay ikram edebilir misiniz?"

Kır sakalının arasına bir çilekeşin kupkuru, zayıf suratı gizlenmişti, mavi göz çukurlarının içinden zeki gözlerinin uysal gülümsemesi ışıldıyordu.

"Dosdoğru ormandan geliyorum. Üstümdekileri değiştirebileceğim bir şeyler var mı acaba?"

Hakkında daha önceden çok şey duymuştum, oğlunun siyasi göçmen olduğunu, bir kızının "politika yüzünden" hapis yattığını, öteki kızının da büyük bir gayretkeşlikle aynı yere gitmeye hazırlandığını biliyordum; bütün parasını su arama işine harcadığını, evini rehin koyduğunu, dilenci gibi yaşadığını, ormandaki kanalları kendi eliyle kazdığını, bunları kille sıvadığını, gücü yetmediğinde ise Tanrı aşkına çevredeki köylülerden yardım istediğini biliyordum. Köylüler yardım ediyorlardı ama kent sakinleri bu "garip" papazın çalışmasını kuşkuyla izleyerek, ona yardım etmek için parmaklarını bile oynatmıyorlardı.

Leonid Andreyev işte bu adamla benim evimde tanıştı.

Ekim ayında kuru, soğuk bir havaydı, rüzgâr esiyor, kâğıt

parçaları, kuş tüyleri, soğan kabukları uçuşuyordu. Toz, pencere camlarını tırmalıyor, kırlardan kentin üstüne doğru kocaman bir yağmur bulutu geliyordu. Peder Fyodor, toz kaçmış gözlerini ovuşturup, yırtık pırtık giysiler içinde, kızgın, çantasını ve şemsiyesini çalan hırsıza, su tesisatının kredi kurumundan daha yararlı olduğunu anlamak istemeyen valiye veryansın ederek oturduğumuz odaya birden dalmıştı. Leonid gözlerini iri iri açtı ve:

"Bu ne?" diye fısıldadı kulağıma.

Bir saat sonra, semaverin başında, Tanrıyı anlama öğretisinin halk tarafından öğrenilmemesi amacıyla kilise demokratlığıyla savaştıkları için gnostikleri (bilinircileri) yumruğunu masaya vurarak kınayan Arzamas piskoposunu ağzı açık dinliyordu.

"Bu zındıklar kendilerini en yüksek kavramın arayıcıları, ruhun aristokratları sayıyorlardı, oysa Tanrısal hikmetin ve ruhun timsali, en bilge önderlerinin şahsında halk değil midir?"

Peder Fyodor gürleyip duruyor, Leonid ise dirseğiyle beni dürtüp:

"İşte Arzamaslı dehşet timsali!" diye fısıldıyordu.

Kısa bir süre sonra elini Peder Fyodor'un suratının önünde sallıyor, ona düşüncenin acizliğini kanıtlamaya çalışıyor, din adamı ise sakalını sallayarak:

"Aciz olan düşünce değil, inançsızlıktır," diye karşı çıkıyordu.

"İnançsızlık düşüncenin özüdür..."

"Safsatalar üretiyorsunuz, yazar bey..."

Pencere camlarına yağmur vuruyor, masada semaver fokurduyor, yaşlı ve genç iki adam eski bir hikmeti evirip çeviriyorlar, bu dünyanın ulu gezgini Lev Tolstoy, elinde bastonuyla duvardan dalgın dalgın onlara bakıyordu. Elde ettiklerimizin hepsini yerle bir edip gece yarısından çok sonra odalarımıza dağıldık. Tam elimde kitap yatağa uzanmıştım ki kapı çalındı, saçları darmadağınık, gömleğinin yakası açık, heyecanlı bir halde Leonid geldi, yatağın üstüne, yanıma oturdu ve hayranlıkla konuşmaya başladı:

"Ne papazmış! Nasıl da ipliğimi pazara çıkardı ama?"

Birden gözlerinde yaşlar belirdi.

"Ne kadar şanslısın Aleksey, şeytan götürsün seni! Her zaman

çevrende son derece ilginç insanlar oluyor, oysa ben yalnızım... ya da benim çevremdekiler itişip kakışıp duruyorlar. "

Elini salladı. Ona Peder Fyodor'un hayatını, nasıl su aradığını, yazdığı *Ahdi Atik Tarihi*'ni, bu kitabın müsveddesinin Sinod kararıyla nasıl elinden alındığını, aynı şekilde dini sansür tarafından yasaklanmış olan *Hayatın Kanunu-Sevgi* kitabını anlatmaya koyuldum. Peder Fyodor bu kitapta Puşkin'den, Hugo'dan ve diğer şairlerden alıntılarla insanın insanı sevmesinin dünyadaki hayatın ve gelişmenin temelini oluşturduğunu, bu duygunun genel çekim yasası kadar güçlü olduğunu ve her bakımdan bu yasaya benzediğini ileri sürüyordu.

"Evet," dedi Leonid düşünceli bir sesle, "bir şeyler öğrenmem gerek, yoksa papazın karşısında mahcup olacağım..."

Kapı bir kez daha çalındı, uzun yeleği yerleri süpürerek, yalınayak, kederli bir suratla Peder Fyodor girdi içeri.

"Uyumadınız mı? Ben de... şey için gelmiştim! Baktım konuşuyorsunuz, gideyim de özür dileyeyim dedim. Size biraz sertçe çıkıştım gençler, sakın gücenmeyin. Yattım, sizi düşündüm, iyi insanlarsınız, boşuna kızdığıma karar verdim. Özür dilemeye geldim. Gidip uyuyayım bari..."

İkisi de yatağımın üstüne oturdular ve tekrar yaşamla ilgili sonu gelmez bir sohbet başladı. Leonid kahkahalarla gülüyor, duygulanıyordu:

"Hayır, Rusya'mız nasılmış?.. 'Lütfen, biz Tanrının varlığı konusunu henüz halledememişken siz bizi yemek yemeye çağırıyorsunuz!' Bunu Belinskiy söylemiyor, bunu Rusya, Avrupa'ya söylüyor, çünkü Avrupa, aslında bizi yemek yemeye, hem de tıka basa yemek yemeye çağırıyor, başka bir şeye değil!"

Peder Fyodor ise sıska, kemikli bacaklarını yeleğiyle örtüp, gülümseyerek karşı çıkıyordu:

"Ama unutmayın ki Avrupa yine de bizim vaftiz anamızdır! Avrupa'nın Voltaire'i ve bilginleri olmasaydı sizinle oturup felsefi bilgilerimizi tartışamaz, hepsi hepsi sessizce kreplerimizi yerdik!"

Peder Fyodor gün doğarken vedalaşmış ve iki saat kadar sonra

Arzamas'ın su boruları için koşturmak üzere ortadan kaybolmuştu. Leonid ise akşama dek uyuyup akşam bana:

"Düşünsene, iğrenç kokan bir kentte bu kadar akıllı, enerji dolu ve ilginç bir papazın yaşaması kimin için, ne için gerekli ve neden bu kadar akıllı bir papaz bu kentte yaşıyor ha? Ne saçma! Biliyorsun, insan ancak Moskova'da yaşayabilir. Sen de git buradan. Burası berbat, yağmur, çamur..." dedi ve hemen o anda evine dönmek için hazırlanmaya başladı.

İstasyonda şöyle diyordu:

"Bu papaz yine de akıl almaz bir şey, fıkra gibi!"

Hemen hemen hiç önemli ve orijinal insan görememekten sık sık yakınırdı.

"Bak işte sen böylelerini bulabiliyorsun, benim peşime ise her zaman bir dulavratotu takılıyor ve peşimden sürükleyip duruyorum, neden, ne için?"

Tanışmanın kendisine yarar sağlayabileceği, yüksek kültür düzeyine ya da kendine özgü düşüncelerdeki insanları anlatıyor, V. V. Rozanov ve başkalarından söz ediyordum. Bence özellikle Rozanov'la tanışması Andreyev için yararlı olabilirdi. Şaşırıyordu:

"Seni anlamıyorum!"

Ve Rozanov'un tutuculuğundan söz ediyor, ruhsal yapısı bakımından politikaya karşı son derece ilgisiz, ara sıra ancak görünüşte bir merak gösteren birisi olarak Rozanov'un tutuculuğunun bir işine yaramayacağını söylüyordu. Politik olaylara yaklaşımını en samimi şekilde "Böyle Gelmiş, Böyle Gidecek" adlı öyküsünde ifade etmiştir.

Ona münzevi bir azizden öğrenilecek şeyler olduğu gibi şeytandan ve hırsızdan da bir şeyler öğrenilebileceğini ve öğrenmenin boyun eğmek anlamına gelmediğini kanıtlamaya çalışıyordum.

"Bu hiç de doğru değil," diye karşı çıkıyordu. "Bilim, gerçeğe boyun eğmektir. Rozanov'u da sevmiyorum ayrıca."

Bazen de etkilerinde kalmamak için büyük adamlarla tanışmaktan kaçındığı oluyordu; bu adamlardan biriyle bir iki kez gö-

rüşüyor, onu zaman zaman hararetle övüyor, ama kısa süre sonra ilgisini yitiriyor ve yeni insanlar arıyordu.

Savva Morozov* konusunda da böyle olmuştu. L. Andreyev, Savva Morozov'la ilk uzun sohbetinin ardından ince zekâsına, geniş bilgisine ve enerjisine hayran kalarak, onu Yermak Timofeyeviç diye adlandırıyor, Morozov'un çok büyük politik rol oynayacağını söylüyordu:

"Suratı Tatar suratı ama kendisi İngiliz lordu, kardeşim!"

Fakat arkadaşlıkları devam etmedi. A. A. Blok'la da öyle olmuştu.

Bir "kronoloji", bir süreklilik kaygısı duymaksızın aklıma geldiği gibi yazıyorum.

Leonid Nikolayeviç, Sanat Tiyatrosu'nda beni sevimli, parlak gözleriyle zayıf, narin bir kız olan nişanlısıyla tanıştırdı. Gösterişsiz, sessiz kızcağız bana kişiliksiz gibi görünmüştü ama kısa süre sonra akıllı biri olduğuna inandım.

Andreyev'e ana şefkatiyle yaklaşmak gerektiğini ve yeteneğinin önemini çok iyi anlamıştı, onun canını yakan ruhsal çalkantıları çok çabuk ve derinden hissediyordu. Tutkulu bir sevgili gibi severken, bir ananın sevgisiyle sevme yeteneğini de yitirmeyen ender kadınlardandı; bu ikili sevgi ona ince bir sezgi kazandırmıştı, Leonid'in ruhundaki gerçek yakınmaları ve huysuz anlarındaki bağırıp çağırmalarını çok iyi anlıyordu.

Bilindiği gibi, Rus insanı, "nükteli ve isabetli konuşmak uğruna ne anasının ne de babasının gözünün yaşına bakar." Leonid Nikolayeviç de böyle tumturaklı konuşmaya çok düşkündü ve zaman zaman son derece anlaşılmaz özdeyişler üretirdi.

Bir gün Aleksandra Mihaylovna'nın yanında "Kadın, evlendikten bir yıl sonra giye giye ayağının şeklini almış ayakkabı gibidir, hissetmezsin bile," demişti. Aleksandra Mihaylovna bu tür laf ebe-

* Savva Morozov (1862-1905): Rus tekstil sermayedarı Morozovlar soyundan, kimyager, M. Gorkiy'nin arkadaşı, Sanat Tiyatrosu'nun koruyucusudur, devrimcilere yardım etmiştir.

liklerine aldırış etmemeyi becerir, hatta bazen bu dil haylazlıklarını espri olarak kabul eder ve tatlı tatlı gülerdi. Fakat son derece onurlu bir kadın olarak gerektiğinde kendisini çok direngen, hatta katı biri olarak gösterebilirdi. Sözcüklerdeki ezgi ve konuşma biçimi konusunda çok ince bir zevki vardı. Ufak tefek, kıpır kıpır, narin bir kadındı ama bazı zamanlar komik, çocukça bir ciddiyete bürünürdü. Ona "Bayan Şura" adını takmıştım, o da buna çok alışmıştı.

Leonid Nikolayeviç ona değer verirdi. O da Leonid Nikolayeviç için sürekli endişe içinde, kişiliğini tümüyle kocasının ilgilendiği konulara feda ederek yaşardı.

Andreyev'in Moskova'daki evinde edebiyatçılar sık sık bir araya gelirlerdi. Çok kalabalık, rahat bir ortam olur, "Bayan Şura"nın sevimli gözleri tatlı tatlı gülümseyerek Rus mizacının "genişliğini" biraz frenlerdi. F. İ. Şalyapin, sık sık buraya gelir, anlattığı hikâyelerle herkesi hayran bırakırdı.

"Modernizm", geliştiği sıralarda anlamaya çalışılıyor, ancak herkesin çok daha kolayına geldiği için daha ziyade kınanıyordu. Edebiyat hakkında ciddi ciddi düşünecek zaman değildi, politika ön plandaydı. Blok, Belıy ve Bryusov, bir tür "yalnız yürüyüşçüler", en iyi anlamda tuhaf insanlar olarak, en kötü anlamda "Rus toplumunun yüce geleneklerine" ihanet eden kişiler olarak görünüyorlardı. Ben de böyle düşünüyor ve hissediyordum. Bütün Rusya karamsarlık içinde trepak* oynamaya hazırlanırken "Senfoni"nin zamanı mıydı? Olaylar bir felakete doğru gidiyor, bu felaketin yaklaştığını gösteren belirtiler gün geçtikçe daha tehdit edici hale geliyor, Eserler bomba atıyorlar ve her patlama sosyal yaşamda ısrarla köklü bir değişim beklentisi yaratarak tüm ülkeyi yerinden oynatıyordu. Andreyev'in evinde Sosyal Demokrat Bolşevikler Merkez Komitesi'nin toplantıları yapılıyordu. Bir gün ev sahibiyle birlikte tüm komite tutuklandı ve hapse atıldı.

Bir ay hapis yatan Leonid Nikolayeviç, hapisten Siloamskiy vaftiz teknesinden çıkar gibi dinç ve keyifli çıktı.

* Bir Rus halk oyunu.

"Baskı altında olmak iyi oluyor, her bakımdan büyümek istiyorsun!" dedi.

Sonra benimle alay etti:

"Ee, karamsar adam? Rusya diriliyor mu dersin? Sense çarlık-paslılık falan diye uyaklar yazıyordun."

"Marseillaise", Nabag", "Hiçbir Zaman Bitmeyecek Bir Hikâye" öykülerini yayınlamıştı, 1905 yılı ekim ayında bana "Öyle Oldu" adlı öyküsünü müsveddesinden okudu.

"Erken değil mi?" diye sordum.

"Erken olması her zaman daha iyidir... diye yanıtladı.

Kısa süre sonra Finlandiya'ya gitti, iyi de yaptı. Aralık olaylarının anlamsız sertliği onu ezebilirdi. Finlandiya'da politik bakımdan aktif davranıyor, mitinglerde konuşuyor, Helsinki gazetelerinde monarşistlerin politikası hakkında sert eleştiriler yayınlıyordu, fakat bezgin, gelecek konusunda umutsuzdu. Petersburg'dayken ondan bir mektup aldım, laf arasında şöyle diyordu:

"Her atın doğuştan gelen özellikleri vardır, ulusların da öyle. Hangi yoldan giderse gitsin meyhane yoluna sapan atlar vardır, yurdumuz kendisi için en tatlı noktaya doğru yolunu çevirdi ve yeniden uzun süre daha meyhanede içmek ya da götürüp başka yerde içmek üzere içki satın alarak yaşayacak."

Birkaç ay sonra İsviçre'de, Montrö'de buluştuk. Leonid, İsviçrelilerin yaşamıyla alay ediyordu.

"Bizim gibi geniş yüzeyli insanlar bu böcek deliklerine sığmaz," diyordu.

Bana biraz solmuş, donuklaşmış, gözlerinde bir yorgunluk ve üzüntü ifadesi belirmiş gibi geldi. İsviçre'den de aynı tatsız, yüzeysel ve bizim Çuhloma, Konotop ve Tetyuşi kentlerinden özgürlüksever insanların bu ülke hakkında söylemeye çoktandır alışmış oldukları sözlerle bahsediyordu. Bu özgürlükseverlerden biri, Rusların özgürlük anlayışını şu sözlerle çok derin ve isabetli sözcüklerle ifade etmişti:

"Kentimizde, hamamda gibi, kendimize çekidüzen vermeden, utanıp sıkılmadan yaşayıp gidiyoruz."

Leonid Nikolayeviç, Rusya'dan sıkıntılı ve isteksiz söz ediyordu. Bir gün şöminenin önünde otururken Yakuboviç'in acıklı "Vatan" şiirinden birkaç dize geldi aklına:

Seni neden sevmeli, ne analık ettin bize?..

"Bir oyun yazdım, okuyalım mı?"

Ve akşam *Savva*'yı okudu.

Kursk'taki Meryem Ana ikonasını patlatmaya kalkışan genç Ufimtsev ve arkadaşlarıyla ilgili hikâyeleri daha Rusya'dayken dinleyen Andreyev, bu olayı işleyen bir uzun öykü yazmaya karar vermişti ve öykünün planını hemen çok ilginç bir şekilde yapmış, karakterleri ana hatlarıyla çizmişti. Onu en çok ilgilendiren Ufimtsev'di. Kesinlikle bir mucit yeteneği olan bu delikanlı, bilim tekniği alanında bir şair gibiydi. Semireçenskiy bölgesine, galiba Karkarala'ya sürgüne gönderilen ve orada cahil ve boş inançlı insanların sert gözetimi altında yaşayan bu adam, elinde gerekli alet ve malzeme olmadığı halde içten yanmalı orijinal bir motor icat etmişti, yeni bir tarak dubası sistemi üzerinde çalışıyordu ve av tüfekleri için bir tür "bitmeyen fişek" bulmuştu. İcat ettiği motorun krokilerini Moskova'da mühendislere gösterdiğimde bana Ufimtsev'in icadının çok pratik, akıllıca bir şey olduğunu söylemişlerdi. Bütün bu icatların akıbetinin ne olduğunu bilmiyorum, yurtdışına gittikten sonra Ufimtsev'in izini kaybettim.

Fakat bu delikanlının, farklı yollardan aynı hedefe, yani halkta iyilik ve güzellik yaratan akılcı enerjinin uyandırılması hedefine duyulan inanç ve sevgi konusunda umutsuzluğa kapılmış en güzel hayalperestlerden biri olduğunu biliyorum.

Rus edebiyatının henüz hiç dokunmadığı bu karakteri Andreyev'in çarpıttığını görmek beni üzmüş, canımı sıkmış, öykünün ilk düşünüldüğü zamanki halinde bu karakterin, hak ettiği değeri ve renkleri bulacağını sanmıştım. Tartıştık. Bu tartışmada bazı gerçek olayların –çok ender görülen ve olumlu olayların– doğru betimlenmesi gerektiğini biraz sert bir dille söylemiş olabilirim.

"Ben" çizgileri belirgin bir şekilde çizilmiş, "kendiliği"ni kes-

kin bir şekilde hisseden bütün insanlar gibi, Leonid Nikolayeviç de fikir ayrılıklarını sevmezdi. Bana gücendi ve birbirimizden soğumuş olarak ayrıldık.

Galiba 1907 ya da 1908 yılında Andreyev, "Bayan Şura"yı Berlin'de toprağa verdikten sonra Kapri'ye geldi. "Bayan Şura" loğusa sıtması yüzünden ölmüştü. Akıllı ve iyi bir dostun ölümü, Leonid'in psikolojik durumuna çok ağır yansımıştı. Bütün düşünceleri ve konuşmaları "Bayan Şura"nın anlamsız ölümü etrafında dönüp duruyordu.

"Biliyor musun," diyordu gözbebeklerini tuhaf bir şekilde büyüterek, "henüz hayatta ama ceset gibi kokuyor. Bu çok ironik bir koku."

Siyah kadife ceket giymişti, dış görünüşü bile ezik büzüktü. Düşünceleri ve konuşmaları sürekli ölüm konusu üzerinde yoğunlaşıyordu. Marki Karaciollo'nun soyundan, Ferdinand Bomba tarafından idam edilmiş, Fransız partisi yandaşı bir ressamın dul karısına ait Karaciollo villasına yerleşmişti. Villanın karanlık odaları rutubetli ve iç karartıcıydı, duvarlarda küf lekelerini anımsatan, yarım bırakılmış, tozlu tablolar asılıydı. Odalardan birinde büyük bir şömine vardı. Odanın pencerelerinin önünde ise bu pencerelere gölgesi düşen sık bir çalılık bulunuyordu; evin dış duvarlarından camlara doğru bir sarmaşık uzanıyordu. Leonid bu odayı yemek odası yapmıştı.

Bir akşamüstü uğradığımda onu şöminenin önündeki koltukta otururken buldum. Kapkara giysiler içinde, hafif hafif yanan ateşin kızıl ışıklarına bürünmüş, kucağına oğlu Vadim'i almış, alçak sesle, hıçkırarak bir şeyler söylüyordu. Sessizce içeri girdim; çocuk uyumak üzereydi, kapının yanındaki koltuğa oturup dinledim: Leonid çocuğa ölümün dünyada dolaştığını ve küçük çocukları boğduğunu anlatıyordu.

"Korkuyorum," diyordu Vadim.

"Dinlemek istemiyor musun?"

"Korkuyorum," diye yineliyordu çocuk.

"İyi, hadi git yat..."

Fakat çocuk babasının bacaklarına yapıştı ve ağlamaya başladı. Uzunca bir zaman sakinleştiremedik. Leonid isterik bir ruh halindeydi, anlattığı şeyler çocuğun sinirlerini bozmuştu. Ayaklarını yere vuruyor ve:

"Uyumak istemiyorum! Ölmek istemiyorum!" diye avaz avaz bağırıyordu.

Büyükannesi çocuğu götürdüğünde yenilmez bir dev olan ölümü anlatan masallarla çocuğu korkutmamak gerektiğini söyledim.

"Ya başka bir şey anlatamıyorsam?" dedi sert bir ifadeyle Leonid. " 'Güzel doğanın' ne kadar umursamaz bir şey olduğunu şimdi anlıyorum ve tek bir isteğim var: Bu yavan güzellikteki çerçevenin içinden portremi çıkarıp atmak."

Onunla konuşmak zor, neredeyse olanaksızdı, öfkeleniyor ve galiba yarasını bile bile kaşıyordu.

"İntihar düşüncesi peşimi bırakmıyor, gölge gibi arkamdan geliyor ve kulağıma 'Hadi git, kendini öldür!' diye fısıldıyor."

Bu durum, dostlarını çok kaygılandırıyordu. Fakat zaman zaman sanki kendisine yaşamanın haklı görülecek ve savunulacak bir şey olduğunu söylemelerini isteyerek kendisiyle ilgili bilinçli bir endişe yaratıyormuş hissi veriyordu.

Ancak adanın cıvıl cıvıl doğası, denizin sevecen güzelliği ve Kaprililerin Ruslara gösterdikleri yakınlık, Leonid'in karamsarlığını kısa sürede dağıttı. İki ay kadar sonra kasırgaya tutulmuş gibi hırslı bir çalışma isteğine kapıldı.

Anımsıyorum, mehtaplı bir gecede, deniz kıyısındaki kayaların üstünde otururken şöyle bir silkindi ve:

"Tamam! Yarın sabahtan itibaren yazmaya başlıyorum, dedi.

"Bundan daha iyisini yapamazdın."

"Doğru."

Ve uzun zamandır unuttuğu bir neşeyle çalışma planlarını anlatmaya koyuldu.

"Kardeşim, en başta dostluğun despotizmi üzerine bir öykü yazacağım. Böylece seninle de hesaplaşmış olacağım, zalim!"

Hemen oracıkta, kolaylıkla ve çabucak iki arkadaş hakkında bir mizah öyküsü örüverdi. Arkadaşlardan biri bir hayalperest, diğeri matematikçiydi. Birisi hayatı boyunca göklere çıkmak istiyor, diğeriyse onun hayal ettiği gezilerin masraflarını ince ince hesaplıyor ve böylece arkadaşının hayallerini kesinlikle bozmuş oluyordu.

Ancak hemen arkasından şöyle dedi:

"Yahuda hakkında yazmak istiyorum. Rusya'dayken onunla ilgili, kimin olduğunu anımsamıyorum, çok zekice yazılmış bir şiir okumuştum. Yahuda konusunda sen ne düşünüyorsun?"

O sırada elimde Julius Veksell'in *Yahuda ve İsa* kitabının, Tor Gedberg'in bir öyküsünün ve Golovan'ın bir poemasının çevirileri vardı. Bunları okumasını önerdim.

"İstemem, benim kendime ait bir düşüncem var, onlar kafamı karıştırabilir. Ne yazmışlar, sen anlat en iyisi. Hayır, gerek yok, anlatma."

Yaratma heyecanıyla dolduğu anlarda hep yaptığı gibi ayağa fırladı. Hareket etmesi gerekiyordu.

"Gidelim!"

Yol boyunca "Yahuda"nın içeriğini anlattı, üç gün sonra da müsveddesini getirdi. Bu öyküyle sanat hayatının en verimli dönemlerinden birine başlamış oldu. Kapri'de *Kara Maskeler* oyununu yazmaya girişti, *Bir Yakına Duyulan Sevgi* gülmece öyküsünü, *Karanlık* öyküsünü yazdı, *Saşka Jigulev*'in planını kurdu, *Okyanus* oyununun taslaklarını hazırladı, *Anılarım* uzun öyküsünün iki ya da üç bölümünü yazdı. Bunların hepsini altı ayda yaptı. Bu ciddi çalışmalar ve girişimler, Leonid Nikolayeviç'in *Heyhat* adlı, şiir ve düzyazı halinde, şarkılı, danslı, talihsiz Rus çiftçilerinin ezilmesini konu alan, klasik-halkçı oyunun yazılmasına etkin katılımını engellemiyordu. Oyundaki kişiler listesi, oyunun içeriğini yeterince açık bir şekilde karakterize eder:

"Ugneten-Ezen- acımasız toprak sahibi.

Svirepeya-Kuduran-toprak sahibinin aynı şekilde acımasız karısı.

Filisteriy-Dar Kafalı-Ezenler'in erkek kardeşi, düzyazıyla uğraşan bir yazarcık.

Dekatentiy-Dekadan- Ezenler'in başarısız oğlu.

Terpim-Sabırlı- aşırı derece şanssız bir çiftçi ama her zaman sarhoş değil.

Skorbela-Kederli-Sabırlı'nın sevgili karısı, aşırı uysal ve sağduyulu, karnında çocuk eksik olmaz.

Stradala-Istıraplı-Sabırlı'nın güzel kızı.

Lupomorda-Büyüteçsurat- dehşet saçan polis komiseri, üniformasını ve nişanlarını çıkartmadan suya girer.

Raskatay- Açıl-(Yayıl)- polis memuru olduğu söyleniyor ama aslında soylu kont Edmond de Ptie.

Motrya Kolokolçik- Motrya Çan- kontun gizli karısı, gerçekte ise İspanya markizi Dona Karmen Nesterpima (Sabırsız) ve Çingene rolü yapan Nesnosna (Katlanılmaz).

Rus eleştirmen Skabiçeskiy'in gölgesi.

Kablitso-Yuzov'un gölgesi.

Afanasiy Şçapov, tamamen ayık durumda.

"Mıy govorili"-"Biz Dedik Ki"- konuşmayan ve hareket etmeyen insan grubu.

Olayın geçtiği yer- "Mavi Çamurlar", iki kez Soylular Bankası'na bir kez de bir yere daha ipotek edilen Ezenler'in yurtluğu."

Bu oyunun neşeli saçmalıklarla dolu bir perdesi yazılıp bitmişti. Andreyev, düzyazı şeklindeki diyalogları çok komik yazmıştı ve kendi uydurduklarına kendisi de çocuklar gibi kahkahalarla gülüyordu.

Onu hiçbir zaman, ne daha önce ne de daha sonra bu kadar aktif, olağanüstü çalışkan gördüm. Yazma sürecine duyduğu antipatiden kurtulmuş gibiydi ve yarı giyinik, darmadağınık, neşe içinde gece gündüz masa başında oturabiliyordu. Hayal gücü şaşırtıcı bir parlaklık ve verimlilikle alev almıştı, hemen hemen her gün yeni bir öykünün planından söz ediyordu.

"İşte nihayet kendimi yakaladım," diyordu ciddi bir havayla.

Sonra ünlü korsan Barbaros, Tomaso Aniello, kaçakçılar, Carbonariler ve Kalabriyalı çobanların yaşamı hakkında sorular soruyordu.

"Ne kadar çok konu var, ne kadar çeşitli yaşamlar var!" diye şaşkınlığını belirtiyordu. "Evet, bu insanlar, çocukları, torunları için bir şeyler biriktirmişler. Bizde ise *Rus Çarlarının Hayatı*'nı aldım, okuyorum, durmadan yemek yiyorlar! *Rus Halkının Tarihi*'ni okumaya başladım, acı çekiyorlar! Fırlatıp attım elimden, iç karartıcı ve can sıkıcı."

Ancak yazacaklarını etkili ve güzel anlattığı halde, iş aynı şeyleri yazmaya gelince özensiz yazıyordu. *Yahuda* öyküsünün ilk redaksiyonunda onun İncil'i dahi okuma çabası göstermediğini kanıtlayan birkaç yanlışı çıkmıştı ortaya. "Prens Başmaçnikov"un bir Rus'a ne kadar saçma geliyorsa, "Dük Spadaro"nun da bir İtalyan'a o kadar saçma geleceğini, Sen-Bernard köpeklerinin de XII. yüzyılda henüz var olmadıklarını söyledikleri zaman öfkelenmişti.

"Boş laflar bunlar."

" 'Develer gibi şarap içiyorlar,' denmez, su içiyorlar demek gerekir."

"Saçma!"

Yeteneğine, güzel bir atın kötü binicisi gibi davranıyordu. Atı hiç acımadan dörtnala sürüyor ama onu sevmiyor, iyi bakmıyordu. Eli, fokur fokur kaynayan hayal gücünün yarattığı karmaşık resimleri çizemiyordu, elinin gücünü ve becerisini geliştirmeye özen göstermiyordu. Bunun, yeteneğinin normal gelişimi önünde büyük bir engel olduğunu zaman zaman kendisi de anlıyordu.

"Dilim donup kalıyor, gerekli sözcükleri bulmakta zorlandığımı hissediyorum..."

Tekdüze tümcelerle okuru hipnotize etmeye çalışıyordu ama tümcesi, inandırıcı bir güzellikten yoksun kalıyordu. Düşünceyi tekdüze ve karanlık sözcüklerin pamuğuyla sararken onu çırılçıplak ortada bırakmış oluyor ve felsefe konuları üzerine popüler diyaloglar yazıyormuş gibi görünüyordu.

Arada bir bunu hissederek üzülüyordu:

"Örümceğin ağı yapış yapıştır ama sağlam değildir! Evet, Fla-

ubert okumak lazım; haklısın galiba, Flaubert, gerçekten de Ortaçağın yıkılmaz mabetlerini kuran dâhi duvarcıların soyundan geliyor!"

Kapri'de Leonid'e, *Karanlık* adlı öyküsünde kullandığı bir olay anlatmışlardı. Olayın kahramanı benim tanıdığım bir Eser'di. Aslında olay çok basitti: Bir "genelev" kızı, "konuğunun" polis hafiyelerince takip edilerek, geneleve girmek zorunda bırakılmış bir devrimci olduğunu anlayınca ona bir ananın yavrusuna gösterdiği şefkati ve kahramanlara saygı gösterilmesi gerektiğini bilen bir kadının nezaketini göstermişti. Ruhen çirkin, kitabi bir adam olan olayın kahramanı ise kadının samimi hareketine, onun o anda unutmak istediği şeyi anımsatarak bir ahlak dersiyle karşılık vermişti. Kalbi kırılan kadın, erkeğin suratına, bence tamamen hak ettiği bir tokat atmıştı. Yaptığı hatayı o zaman anlayan adam kızdan özür dilemiş ve elini öpmüştü. Bana kalırsa sonuncuyu yapmamış olabilir. İşte hepsi bu.

Bazen, ne yazık ki çok ender olarak gerçek, bu gerçek hakkında anlatılan mükemmel bir öyküden daha samimi ve daha güzel oluyor.

Bu olayda da öyleydi fakat Leonid olayın anlamını da şeklini de tanınmayacak kadar çirkinleştirmişti. Gerçek genelevde ne bir insanla üzücü ve çirkin bir şekilde alay edilmesi durumu ne de Andreyev'in öyküsünde bol bol yer verdiği korkunç ayrıntılardan biri vardı.

Bu çarpıtma beni çok kötü etkilemişti: Leonid sanki uzun zamandır heyecanla beklediğim bir bayramı bozmuş, yok etmişti. İnsanları, en küçük bir iyi ve onurlu duygu belirtisine çok büyük değer vermeyecek kadar iyi tanıyorum. Benim açımdan zevk için, kötü bir zevk için cinayet işlemekle eşit olan davranışının anlamını Andreyev'e söylemeden duramadım kuşkusuz. Bana sanatçının özgür olduğunu anımsattı ama bu, benim tutumumu değiştirmedi. İdeal insan duygularının bu kadar ender biçimde ortaya çıkışının bir sanatçı tarafından çok sevdiği bir dogma uğruna keyfi olarak çarpıtılabileceğine bugün de inanmıyorum.

Bu konu üzerinde uzun uzun konuştuk ve konuşmamız son de-

rece barışçı, dostça olduğu halde o andan itibaren benimle Andreyev arasında bir şeyler koptu.

Konuşmanın sonunu çok iyi anımsıyorum.

"İstediğin ne?" diye sordum Leonid'e.

"Bilmiyorum," dedi omuz silkip, gözlerini yumarak.

"Ama aslında bir isteğin var ve bu istek ya öteki isteklerinden hep daha önce ya da diğer bütün isteklerinden daha sık ortaya çıkıyor, değil mi?"

"Bilmiyorum," dedi tekrar. "Galiba böyle bir şey yok. Bununla birlikte, zaman zaman şöhretin benim için gerekli olduğunu hissediyorum, tüm dünyanın verebileceği kadar çok şöhretin. O zaman onu içimde yoğunlaştırıp, iyice sıkıştıracağım ve bir patlayıcı madde gücüne eriştiğinde dünyayı yeni bir ışıkla aydınlatarak patlayacağım. Ondan sonra da insanlar yeni bir akılla yaşamaya başlayacaklar. Görüyorsun ya gerekli olan yeni bir akıl, bu yalancı düzenbaz değil! Bu düzenbaz, benim vücudumun bütün iyi şeylerini, bütün duygularımı alıyor, faiziyle geri vermeyi vaat ederek, yarın diyor ama hiçbir şey vermiyor! Evrim, diyor. Sabrım tükendiği zaman da yaşama açlığı beni boğuyor. Devrim diyor o. Çirkince aldatıyor ve ben hiçbir şey elde edemeden ölüyorum."

"Sana inanç gerek, akıl değil."

"Belki de. Ama eğer öyleyse her şeyden önce kendime inanmam lazım."

Odada heyecanlı heyecanlı dolaşıyordu. Sonra masaya ilişip, yüzümün önünde elini sallayarak devam etti:

"Tanrının ve şeytanın sadece simge olduğunu biliyorum ama bana öyle geliyor ki, insanların tüm yaşamı, yaşamın tüm anlamı, bu simgeleri dünyanın kanıyla, canıyla besleyerek sonsuz ve sınırsızca büyütmektir. Oysa insanlık, son damlasına dek bütün güçlerini bu iki karşıt unsura yatırıp ortadan yok olacak, onlarsa birer gerçeklik halini alacaklar ve evren boşluğunda birbirleriyle göz göze, yenilmez ve ölümsüz olarak yaşayacaklar. Bunun bir anlamı yok mu? Fakat hiçbir yerde, hiçbir şeyde anlam yok."

Bembeyaz kesilmişti, dudakları titriyor, gözlerinde soğuk dehşet parıltıları uçuşuyordu.

Sonra alçak sesle ve cansız bir sesle ekledi:

"Şeytanı kadın, Tanrıyı erkek olarak tasavvur ediyoruz ve onlar yeni bir yaratık dünyaya getiriyorlar, tıpkı seninle benim gibi çelişkili bir yaratık. Tıpkı..."

Ansızın Kapri'den ayrıldı; gitmeden daha bir gün önce yakında masanın başına geçip üç ay kadar yazacağını söylemişti ama aynı gün akşam:

"Biliyor musun, gitmeye karar verdim," demişti. "Ne olursa olsun Rusya'da yaşamak lazım, yoksa burada üzerime bir opera tasasızlığı çökecek. Vodviller yazmak istiyorum, şarkılı oyunlar. Aslında buradaki hayat, gerçek hayat değil, bir opera, buradakiler düşünmekten çok, şarkı söylüyorlar. Shakespeare, Romeo'yu, Othello'yu ve benzerlerini uydurmuş, İtalyanların trajediye yetenekleri yok. Burada ne bir Byron ne de bir Poe doğabilirdi."

"Ya Leopardi?"

"Leopardi... kim tanıyor onu? Hakkında konuşulan ama okunmayan biri."

Giderken bana şöyle diyordu:

"Alekseyuşko, yine de Arzamas, neşeli Arzamas, daha ötesi yok."

"Anımsıyor musun, nasıl hayran olmuştun?"

"Evlenmeden önce hepimiz hayran oluruz. Yakında buradan gidecek misin? Git, git zamanıdır. Keşişe benzemişsin...

İtalya'da yaşarken Rusya için çok tasalanıyordum. 1911 yılından itibaren çevremdeki insanlar tüm Avrupa'yı kaplayacak bir savaşın kaçınılmazlığından ve bu savaşın Ruslar için de kesinlikle uğursuz bir savaş olacağından söz ediyorlardı. Bu kaygım, yüce Rus halkının manevi dünyasında karanlık ve hastalıklı bir şeyler olduğunu belirgin biçimde ortaya koyan olgularla iyice artıyordu. Serbest Ekonomi Derneği tarafından yayınlanan Rusya vilayetlerindeki toprak karışıklıklarıyla ilgili kitabı okurken bu karışıklıkların çok sert ve anlamsız bir nitelikte olduğunu görmüştüm. Moskova mahkeme meclisinin Moskova bölgesinde işlenen suçların niteliğiyle ilgili raporlarını incelerken bireye karşı işlenen

suçlardaki artışta, ayrıca kadınların ırzına geçme ve küçük yaştaki kızlara tecavüz olaylarında ifadesini bulan suç eğilimi beni hayrete düşürmüştü. Bundan da önce, İkinci Devlet Duması'nda çok fazla sayıda din adamının, yani en saf Rus kanı taşıyan insanların bulunması, ancak bu insanların ne bir yetenek ne de tek bir büyük devlet adamı çıkarması beni kötü etkilemişti. Büyük Rus kabilesinin geleceği konusundaki kaygı ve kuşkularımı doğrulayan daha pek çok şey vardı.

Finlandiya'ya gittiğimde Andreyev'le karşılaştım ve onunla sohbet ederken bu hiç de hoş olmayan düşüncelerimden söz ettim. Hararetle, hatta sanki gücenmiş gibi sözlerime itiraz etti, ancak onun bu itirazları bana inandırıcı gelmedi, elinde somut bir şey yoktu.

Fakat birden sesini alçaltıp, gözlerini ısrarla geleceğe bakar gibi kısarak, Rus halkından kendisi için alışılmadık sözcüklerle, kesik kesik, karmakarışık, büyük ve içten bir inançla söz etmeye başladı.

Onun bu konuşmasını burada tekrarlayamam, bunu yapabilseydim de tekrarlamak istemezdim. Konuşmanın gücü, mantığından ya da güzelliğinden değil, halkına karşı duyduğu acıma duygusundan, Leonid Nikolayeviç'in bu kadar güçlü ve böyle hissedebileceğini düşünmediğim bir duygudan ileri geliyordu.

Büyük bir gerginlikle baştan ayağa titriyor ve bir kadın gibi hıçkırarak, neredeyse hüngür hüngür ağlayarak bana bağırıyordu:

"Büyük Rus yazarlarının çoğu Moskova bölgesinden oldukları için Rus edebiyatını bölge edebiyatı olarak adlandırıyorsun, değil mi? İyi ya, varsın öyle olsun ama yine de bu edebiyat dünya edebiyatıdır, Avrupa'nın en ciddi ve en güçlü sanatıdır. Milyonlarca insanın anlamsız, hatta baştan sona suçlarla dolu yaşamını aklamak için bir tek Dostoyevskiy'nin dehası yeter. Varsın halk ruh hastası olsun. Onu iyileştiririz. Birinin dediği gibi 'inci sadece hasta kavkının içinde büyür.'"

"Ya vahşi hayvanın güzelliği?" diye sordum.

"Ya insan sabrının, uysallığının ve sevgisinin güzelliği," diye

itiraz etti ve giderek daha ateşli, daha hırslı bir sesle halktan, edebiyattan konuşmaya devam etti.

İlk kez bu kadar hırslı, bu kadar şiirsel konuşuyordu, daha önceleri ondan bu kadar güçlü sevgi ifadelerini sadece kendisine ruhen yakın hissettiği yetenekler, en çok da Edgar Poe için işitmiştim.

Bu konuşmamızdan kısa bir süre sonra o alçakça savaş patlak verdi. Savaş konusundaki tutumumuz Andreyev'le beni birbirimizden daha da çok ayırdı.

Ancak 1915 yılında, ordudan iğrenç bir antisemitizm dalgası akmaya başladığı ve Leonid başka yazarlarla birlikte bu mikrobun yayılmasına karşı mücadeleye giriştiği sıralarda bir kere daha görüştük. Yorgun, çökkün bir halde bir elini pantolonunun kemerine sokmuş, öbür elini havada sallayarak odada dolaşıyordu. Koyu renk gözleri kederliydi.

"Yahudi düşmanlarıyla sonuçsuz kalacak bir mücadeleye zaman harcamak için seni neyin zorladığını açık yüreklilikle söyleyebilir misin?"diye sordu.

Ben, Yahudileri genellikle sempatik bulduğumu, sempatinin ise "biyokimyasal" bir olay olduğunu ve açıklanamayacağını söyledim.

"E, ne olmuş yani?"

"Yahudi, inanan insandır, onun inancı, genellikle bir niteliktir. İnançlı insanları severim, her yerde, bilimde, sanatta, siyasette fanatikleri severim. Gerçi fanatizmin uyuşturucu gibi bir şey olduğunu bilirim ama uyuşturucular beni etkilemez. Buna bir de Rus insanının kendi evinde, yani vatanında Yahudilere karşı sürekli olarak yüz kızartıcı, iğrenç şeyler yapılmasından duyduğu utancı da ekle."

Leonid ağır ağır divana yaslandı ve:

"Sen aşırılıkların adamısın, onlar da öyle," dedi. "Bütün mesele bu işte! Birisi 'İyi Yahudi İsa'dır, kötü Yahudi Yahuda' demiş ama ben İsa'yı sevmiyorum. Dostoyevskiy haklı: İsa büyük bir ortalık karıştırıcıydı..."

"Bunu Dostoyevskiy değil, Nietzsche söylemişti..."

"Peki Nietzsche olsun. Aslında Dostoyevskiy söylemiş olmalıydı. Birisi bana Dostoyevskiy'nin İsa'dan için için nefret ettiğini söylemişti. Ben de İsa'yı ve Hıristiyanlığı sevmiyorum, iyimserlik itici, baştan sona yalan olarak görünüyor..."

"Hıristiyanlık sence iyimser bir inanç mı?"

"Elbette, göklerin hükümdarlığı ve diğer saçmalıklar. Yahuda'nın Yahudi değil, Grek, Ellen olduğunu düşünüyorum. Yahuda zeki, haddini bilmez biri. İhanet nedenlerinin ne kadar çeşitli olduğunu düşündün mü hiç? Sonu gelmeyecek kadar çeşitli nedenleri var. Azef'in* kendi felsefesi vardı. Onun sırf para için ihanet ettiğini düşünmek aptallık olur. Biliyorsun, Yahuda karşısında, İsa'nın şahsında bizzat Yahova'nın (yani Tanrının) olduğundan emin olsa da ona ihanet edebilirdi. Tanrıyı öldürmek, onursuz bir ölümle onu aşağılamak, az şey mi kardeşim!"

Bu Herostratos** teması üzerine uzun uzun konuştu. Bu tür düşüncelerle karşılaştığında hep yaptığı gibi, hayal gücünü keskin paradokslarıyla kamçılayarak ilginç, heyecanlı bir tavırla konuşuyordu. Biraz kaba bir güzellikte ama soğuk yüzü böyle zamanlarda inceliyor, ulvi bir havaya bürünüyor, içinde korku pırıltılarının uçuştuğu koyu renk gözleri bu anlarda küstah, güzel ve mağrur parlıyordu.

Sonra konuşmanın başladığı noktaya döndü:

"Ama yine de Yahudiler hakkında bir şeyler uyduruyorsun, elinde edebiyat var! Ben onları sevmiyorum, beni rahatsız ediyorlar. Kendimi onlara iltifat etmek, dikkatli davranmak zorunda hissediyorum. Bu da bende onlara, Yahudilerin keskin zekâsından her zaman övgüyle söz edilen neşeli Yahudi fıkraları anlatma hevesi doğuruyor ama ben fıkra anlatmayı beceremiyorum ve Yahudilerle birlikte olmak bana her zaman zor geliyor. Onlar beni de hayatlarındaki şanssızlıkların suçlusu olarak görüyorlar. Onlar için bir

* Y. F. Azef (1869-1918): Provokatör, gizli polis. Eser partisinin kurucularından biri, bir dizi şiddet eyleminin yöneticisi.

Herostratos: İ. Ö. 356 yılında adını ölümsüzleştirmek için Efes Artemisionu'nu yakan Yunanlı. Herostratos adı, ne pahasına olursa olsun şan şöhret kazanmak isteyenler için kullanılır.

suçlu, bir zalim, bir yağmacıysam nasıl kendimi bir Yahudi'ye eşit hissedebilirim ki?"

"O zaman bu derneğe boşu boşuna girmişsin. Niye kendini zorluyorsun?"

"Ya utanç? Sen de aynı şeyi söylüyorsun, utanç diyorsun. Sonunda bir Rus yazarı liberal, sosyalist, devrimci, şeytan bilir daha neler olmak zorundadır! En az da kendisi olmak zorundadır."

Gülerek ekledi:

"Benim aziz dostum Gorkiy bu yolda yürüdü ve ondan geriye saygın ama boş bir yer kaldı. Kızma, kızma."

"Devam et."

Kendisine koyu bir çay doldurdu ve beni kızdırmak için hiç sevmediği İvan Bunin'in üstün yeteneğini kaba bir dille yadsımaya koyuldu fakat birden sıkıntılı bir sesle:

"Ama gittim bir Yahudi kızla evlendim!" dedi.

1916 yılında bana kitaplarını getirdiğinde ikimiz de ne kadar çok şey yaşadığımızı, ne kadar eski arkadaşlar olduğumuzu hissettik. Ancak birbirimizle tartışmaksızın sadece geçmişten söz edebiliyorduk, yaşadığımız dönem ise aramıza uzlaşmaz karşıtlıkların yüksek duvarını örüyordu.

Bu duvarın benim için saydam ve arasından geçilebilir bir duvar olduğunu, bu duvarın ardında büyük, kendine özgü, on yıl boyunca bana çok yakın, edebiyatçılar ortamındaki tek dostum olan insanı gördüğümü söylersem gerçeği çiğnemiş olmam.

Düşünce ayrılıkları insanın sevgisini etkilememelidir. İnsanlarla ilişkilerimde kuramlara ve düşüncelere hiçbir zaman çözümleyici rol vermemişimdir.

Leonid Nikolayeviç farklı duygular içindeydi. Onu suçlamıyorum, çünkü o, olmak istediği ve olabildiği gibi bir insandı, az bulunur bir özgünlükte, az bulunur bir yetenekte ve gerçeğin peşinde koşarken yeterince mert davranan biriydi.

Sergey Aleksandroviç Yesenin (1895-1925)

1916'da *Radunitsa*'yı ("Ölüler İçin Ayin") yınladı. *İnonya*'da ("Öbür Ülke" 1918) sanayileşmenin karşısında kır yaşamının yalınlığını savundu, 19 Devrimi'ni coşkuyla karşıladı. 1920-21 yıllarında *Pugaçov* adlı oyunu yazdı. Şiirlerini *Bu Huzurdan Ilaveten* ve *Moskova'nın Moskovası* yapıtlarında bir doruğa getirdi. 1925'te Moskova'da bir otel odasında intihar etti. Yesenin'in keskin, lirik şiirleri çarpıcı imgelerle doludur. Şiirleri halk tarafından sevilmekle birlikte resmi çizgiyi savunanlarca uzun süre şiddetle eleştirilmiştir.

SERGEY YESENİN

Stefan Jeromskiy, 1907 ya da 1908 yılında Kapri'de Bulgar yazar Petko Todorov'la bana, bir vesileyle Krakov'a gitmiş ve burada yolunu şaşırıp kaybolmuş bir köylü çocuğunun hikâyesini anlatmıştı. Çocuk kentin sokaklarında uzun süre dolaşıp duruyor, alışkın olduğu geniş tarlalara bir türlü çıkamıyormuş. Sonunda kentin onu bırakmak istemediğini hissederek yere diz çöküp dua etmiş ve ulaşmak istediği kırlara kendisini nehrin götüreceğini umarak köprüden Visla'ya atlamış. Boğulmaktan kurtarmışlar ama her yanı paramparça olduğu için ölmüş.

Sergey Yesenin'in ölümü, bu kısa hikâyeyi aklıma getirdi. Yesenin'i ilk kez 1914 yılında görmüş, Klyuyev'le birlikte şimdi anımsamadığım bir yerde rastlamıştım ona. On beş on altı yaşlarında bir delikanlı gibi görünmüştü. Mavi gömleği, kısa paltosu ve parça parça derilerden dikilmiş çizmeleriyle, kıvırcık saçları, açık ten rengiyle bana hepsi aynı yüz çizgilerindeki asilzade çocuklarını resmeden Samokiş-Sudkovskaya'nın yavan kartpostallarını anımsatmıştı. Mevsim yazdı, bunaltıcı bir geceydi, üçümüz önce Basseynaya'da yürüdük, sonra Simeonovskiy Köprüsü'nden geçtik,

köprünün üstünde durup kapkara suya baktık. Ne konuştuğumuzu anımsamıyorum, galiba savaştan söz ettik; savaş başlamıştı o sıralarda. Yesenin bende gösterişsiz ve biraz da koca Petersburg'da kendisine yer olmadığını hisseden yolunu kaybetmiş bir çocuk izlenimi uyandırmıştı.

Bu tip temiz pak çocuklar, Kaluga, Orel, Ryazan, Simbirsk, Tambov gibi sakin kentlerin insanlarıdır. Bu kentlerde onları pazaryerlerinde tezgâhtar, marangoz yanında çırak, meyhanelerde dansçı ve şarkıcı, en iyi durumda "eski dindarlık" yanlısı, zengin olmayan tüccarların çocukları olarak görebilirsiniz.

Daha sonra serbest, parlak, insanı şaşırtacak kadar samimi şiirlerini okuduğumda bu şiirleri, bir gece vakti Simeonovskiy'de yan yana durduğum ve granit gibi sıkışıp kalmış nehrin siyah kadife karanlığına doğru dişlerinin arasından tükürdüğünü gördüğüm, şu gösteriş olsun diye tablo gibi giyinmiş çocuğun yazdığına inanamamıştım.

Altı yedi yıl sonra Yesenin'i Berlin'de, A. N. Tolstoy'un evinde gördüm. Kıvırcık saçlı, ufak tefek çocuktan çok parlak gözler kalmıştı geriye yalnızca fakat bu gözler bile olağanüstü parlak bir güneşin altında rengini atmış gibiydi. Bu gözlerin üzüntülü bakışı insanların yüzlerinde kararsızca, kâh meydan okur ve küçümser, kâh güvensiz, şaşkın ve kuşkulu dolaşıyordu. İnsanlara karşı pek dostça duygular beslemiyormuş gibi geldi bana. Çok içki içen biri olduğu da belliydi. Gözkapakları şişmişti, gözakları kızarıktı, yüzünün ve boynunun derisi gri bir renk almıştı ve açık havaya pek çıkmayan, az uyuyan insanlarda olduğu gibi solgundu. Elleri ise sürekli hareket ediyor, parmakları bir trampetçinin parmakları gibi ayrık duruyordu. Telaş içinde, önemli bir şeyi unutmuş, hatta unuttuğu şeyin ne olduğunu da anımsamayan biri gibi dalgındı.

Yanında İsodora Duncan ve Kusikov vardı.

Yesenin, Kusikov için:

"O da şairdir," dedi hafif ve kısık bir sesle.

Son derece rahat bir delikanlı olan Kusikov, bana Yesenin'in yanında gereksiz biri olarak göründü. Elinde berberlerin en sevdikle-

ri çalgı olan gitar vardı ama çalmayı bilmiyordu galiba. Duncan'ı bu görüşmeden birkaç yıl önce sahnede izlemiştim. O zamanlar hakkında bir mucizeden söz eder gibi yazılar yazılıyordu, bir gazeteci ise "Onun şahane vücudu şöhretin alevleriyle yakıyor bizleri," demişti.

Ancak ben çılgın dansları sevmem, anlamam da. Bu kadının sahnede kendini oradan oraya atması da hoşuma gitmemişti. Hatta yarı çıplak olduğundan çok üşüyor ve ısınmak, soğuktan kaçmak için koşuyor diye üzüldüğümü bile anımsıyorum.

Önce biraz bir şeyler yiyip, votka içtikten sonra Tolstoy'un evinde de dans etti. Dans, sanki Duncan'ın yaşının ağırlığıyla şöhret ve sevgiden şımarmış vücudunun zorbalığı arasındaki savaşı yansıtıyordu. Sözlerim bir kadını aşağılamak için değil, yalnızca yaşlılığın ne lanet olası bir şey olduğunu göstermek için söylenmiş sözlerdir.

Yaşlı, vücudu hantallaşmış, çirkin kırmızı yüzlü, tuğla kırmızısı bir giysiye sarınmış, buruşmuş, solmuş bir demet çiçeği göğsüne bastırarak dönüyor, daracık odada kıvrılıp bükülüyordu, tombul suratında ifadesiz bir gülümseme donup kalmıştı.

Avrupa'da binlerce estetik, plastik sanat uzmanı tarafından göklere çıkarılan bu ünlü kadın, bir yeniyetme gibi ufak tefek, Ryazanlı bu olağanüstü şairin yanında, onun için gereksiz olan ne varsa hepsinin en mükemmel timsali olarak görünüyordu. Bu düşüncem, önyargılı, ayaküstü uydurulumuş bir şey değil; hayır, size zor bir günün izleniminden söz ediyorum. Bu zor günde onu seyrederken, şairin şu derin iç çekişlerinin anlamını nasıl hissedebilir bu kadın diye düşünüyordum:

Ne güzel olurdu bir saman yığınına gülümseyerek,
Ayın yüzüyle saman çiğnemek!

Ya şu acı alaylar bu kadın için ne ifade edebilir:

Silindir şapkayla dolaşıyorum, kadınlara göre değil-
Budala bir ihtirasla yürek yaşayacak güçte değil

–Silindir şapkayla rahat, kederimi hafifletip,
Altın yulaf vermeliyim kısrağa.

Yesenin, Duncan'la konuşurken el kol hareketleri yapıyor, dizleriyle ve dirsekleriyle hafifçe dokunuyordu ona. Duncan dans ederken o, masanın arkasında oturmuş şarap içiyor, göz ucuyla Duncan'ı izleyip, yüzünü buruşturuyordu. Şu acıma sözleri belki de tam bu dakikalarda oluşmuş ve dizelere dökülmüştü:

Sevdiler seni, kirlettiler...

Sevgilisine, artık alıştığı, korkmadığı fakat yine de onu boğan bir karabasana bakar gibi baktığını düşünmek de mümkündü. Kafasına sinek konmuş dazlak bir adam gibi birkaç kez başını salladı.

Sonra Duncan, yorgun, esrik bir gülümsemeyle şairin yüzüne bakarak dizlerinin üstüne düştü. Yesenin elini onun omzuna koydu ama başını sertçe çevirdi. Yine bana öyle geliyor ki, hem sert hem de acıklı olan şu umutsuz sözcükler bu dakikada alevlenmiştir içinde:

Böyle mavi kıvılcımlar saçarak ne bakıyorsun?
Yoksa suratına bir tokat mı istiyorsun?
...Sevgilim, ağlıyorum,
Affet... affet beni...

Yesenin'den şiir okumasını rica ettiler. Hiç nazlanmadan kabul etti, ayağa kalktı ve Hlopuşa'nın monoloğunu okumaya başladı. Kürek mahkûmunun haykırışları ilk başta yapmacık görünmüştü.

Delirten, çıldırtan, kanlı sis!
Nesin sen? Ölüm mü?

Fakat kısa bir süre sonra Yesenin'in sarsıcı bir sesle şiir okuduğunu hissettim, onu dinlemek, gözlerimi yaşartacak kadar acı veriyordu. Şiir okumasını artistik, ustaca ya da böylesi bir okuyuş

diye adlandıramam. Bu sıfatların hiçbiri okumanın niteliğini ifade edemez. Şairin sesi biraz hırıltılı, biraz keskin, biraz yırtılır gibi çıkıyordu ve bu da Hlopuşa'nın taş gibi sözlerinin altını en kesin çizgiyle çiziyordu. Kürek mahkûmunun isteği, olağanüstü bir içtenlik, inanılmaz bir güçle çeşitli tonlarda art arda tekrarlanıyordu:

Bu adamı görmek istiyorum!

Ve korku muhteşem bir tavırla aktarılıyordu:

Nerede o? Nerede? Yoksa yok mu?

Bu küçücük adamın bunca büyük bir duygu gücüne, bunca mükemmel bir ifade gücü olduğuna inanamıyordu insan. Okurken, kulaklarının rengi grileşecek kadar solmuştu. Ellerini şiirin ritmine uymayan bir şekilde sallıyordu ama öyle gerekiyordu, şiirin belli bir ritmi yoktu, taş gibi sözlerin ağırlığı durmadan değişiyordu. Sanki bu sözlerin birini ayaklarının altına, öbürünü uzak bir yere, üçüncüsünü nefret ettiği birinin suratına fırlatıyordu. Ve hep hırıltılı, yırtılan bir ses, kararsız el kol hareketleri, sallanan bir vücut, acıyla alev alev yanan gözler: Her şey o anda şairin çevresindeki ortamda olması gerektiği gibiydi.

Pugaçov'un üç kez yinelenen sorusunu mükemmel okudu:

Delirdiniz mi?

Yüksek sesle ve öfkeyle, sonra sakin, ama daha ateşli:

Delirdiniz mi?

Ve nihayet çok hafif bir sesle, umutsuzlukla soluğu kesilerek:

Delirdiniz mi?
Kim söyledi size mahvolduğumuzu?

Tanımsız güzellikte bir sesle sordu:

Ruhunu yük taşır gibi mi taşıyorsun yoksa?

Ve kısacık bir aradan sonra iç çekti, umutsuz, veda edercesine:

Canlarım benim...
Güzel dostlarım...

Beni öyle heyecanlandırmıştı ki, boğazımda bir şey düğümlendi, hıçkıra hıçkıra ağlamak istedim. Ona övücü hiçbir söz söyleyemediğimi anımsıyorum, sanırım onun da bu sözlere gereksinimi yoktu.

Yedi yavrusu alınıp nehre atılan köpeği anlattığı şiiri okumasını rica ettim.

"Eğer yorulmadıysanız..."

"Şiirden yorulmam," dedi ve kuşkuyla sordu:

"Köpek şiirini seviyor musunuz?"

Rus edebiyatında hayvanları bu kadar ustaca, bu kadar içten bir sevgiyle yazan ilk kişi olduğunu söyledim.

"Evet, bütün hayvanları çok severim," dedi Yesenin dalgınca. Clodel'in *Hayvanlar Cenneti*'ni biliyor musunuz diye sorduğumda yanıt vermedi, başını ellerinin arasına aldı ve "Köpeğin Türküsü" şiirini okumaya başladı. Şu son dizeleri söylediğinde:

Döküldü köpeğin gözyaşları
Altın yıldızlar gibi karlara

onun da gözlerinde yaşlar belirmişti.

Bu şiirden sonra elimde olmadan Sergey Yesenin'in bir insan olmaktan çok, doğa tarafından salt şiir için, S. Sergeyev-Tsenskiy'in dediği gibi, bitmez tükenmez "kır hüzünlerini," dünyadaki bütün canlılara sevgiyi ve özellikle de insanın layık olduğu merhameti ifade etmek için yaratılmış bir organ olduğunu düşündüm. Ondan sonra elinde gitarıyla Kusikov'un, dansıyla Duncan'ın gereksizliği, can sıkıcı Brandenburg kenti Berlin'in gereksizliği, kendine özgü bir yetenekte, kusursuz Rus şairinin çevresindeki her şeyin gereksizliği daha da çok hissedilir oldu.

Kaygılı düşüncelere dalmıştı. Duncan'ı, sanırım Ryazan'lı kızları da okşadığı gibi, sırtını sıvazlayarak okşadıktan sonra:

"Gürültülü bir yere gidelim," dedi.

Akşam lunaparka gitmeye karar verildi.

Antrede herkes üstünü giyindiği sırada Duncan, erkekleri içtenlikle öpmeye koyulmuştu.

"Ruslar çok iyi," diyordu Duncan bozuk Rusçası ve duygulu sesiyle. "Ah, böyle bir şey olamaz!"

Yesenin kaba bir kıskançlık denemesinde bulundu. Duncan'ın sırtına vurup:

"Yabancıları öpme bir daha!" diye bağırdı.

Bunu çevresindeki insanları salt yabancı diye adlandırmak için yaptığını düşündüm.

Korkunç bir debdebe içindeki lunapark Yesenin'i canlandırmıştı. Arada bir gülerek garip aletlerin birinden öbürüne koşuyor, kartondan yapılmış çirkin bir maskenin ağzına top sokmaya çalışıp eğlenen, ayaklarının altında sallanan merdivene inatla tırmanmaya çalışan ve dalgalanan zemine ağır bedenleriyle düşen saygıdeğer Almanları seyrediyordu. Epeyce basit, anlamsız eğlence vardı, her taraf pırıl pırıldı. Her yerde gümbür gümbür "şişmanlar için müzik" diye adlandırılabilecek şerefli Alman müziği çalınıyordu.

"Çok şey yapmışlar ama özelliği olan bir şey yaratamamışlar," dedi Yesenin ve hemen ardından ekledi: "Yermiyorum."

Daha sonra hızlı hızlı konuşup "yermek" fiilinin "ayıplamak" fiilinden daha iyi olduğunu söyledi.

"Kısa sözcükler çok heceli sözcüklerden her zaman daha iyidir," dedi.

Yesenin'in eğlenceleri izlerken gösterdiği acelecilik yapmacık bir acelecilikti ve insanoğlu, tez vakitte unutmak için her şeyi görmek ister düşüncesini hatırlatıyordu. İçinde alacalı bir şeyin uğultuyla döndüğü yuvarlak bir büfenin önünde durup aynı acelecilikle sordu:

"Ne dersiniz, şiirlerim gerekli mi sizce? Genel olarak sanat, yani şiir gerekli mi?"

Soru alabildiğine isabetliydi. Lunapark, Schiller olmadan da neşe içinde yaşamayı sürdürüyordu.

Fakat Yesenin sorduğu sorunun yanıtını beklemeden:

"Gidip şarap içelim," dedi.

Neşeli insanların sıkış tepiş oturdukları restoranın geniş terasında yine sıkıldı, dalgınlaştı, kapris yapmaya başladı. Şarabı beğenmedi:

"Ekşi, yanık tüy kokuyor üstelik. Kırmızı Fransız şarabı isteyin."

Ne ki, kırmızı şarabı da isteksiz, yasak savar gibi içti. İki üç dakika gözünü dikip uzaklara baktı; gökyüzündeki kara bulutlardan oluşma bir perdenin önünde gibi görünen bir kadın, bir havuzun üzerine gerilmiş halatta yürüyordu. Havai fişeklerin ışığıyla aydınlanan kadının üstünde ve arkasında sanki roketler uçuyor ve bu roketler kara bulutların içine dalıp sönüyor, ışıkları havuzun suyuna yansıyordu. Bunun güzel bir şey olduğu bile söylenebilirdi ama Yesenin:

"Hep daha korkunç şeyler peşindeler ama yine de sirki severim. Ya siz?" diye mırıldandı.

Şımarık, çalımlı biri izlenimi bırakmıyordu, hayır, buraya, eğlenceli olduğu tartışılır bu yere, görev icabı ya da dindar olmayanların kilise ziyaretleri gibi "nezaketen" gelmiş birini andırıyordu. Gelmiş ve onu hiç ilgilendirmeyen bu görevin, başkasının tanrısına ettiği bu ibadetin tez vakitte bitmesini bekliyordu sabırsızca.

Notlar

İlk kez "Krasnaya Gazeta"da (5 Mart 1927 akşam baskısı, sayı 61) ve daha sonra M. Gorkiy'nin *Anılar Öyküler Denemeler* kitabında yayınlanmıştır. ("Kniga" yayınevi, 1927).

1927 yılından itibaren toplu eserlerin her basımına girmiştir.

"Kniga" tarafından çıkarılan bütün eserlerin on dokuzuncu cildinde, yazarın müsveddesiyle (A. M. Gorkiy arşivi) karşılaştırılan metin esas alınmıştır.

Mihail Mihayloviç Prişvin (1873-1954)

Tüccar bir ailenin oğludur. Devrimden sonra köye yerleşmiştir. Natüralist geleneğin temsilcisi kabul edilen yazarın yapıtları gezilerini kapsar. Felsefi, lirik düzyazıları, daha çok doğa, tarih, halkın günlük yaşamı ve folklor konularını içerir. Günlükleri, denemeleri, *Katse liya* (1940) adlı düzyazı şeklinde bir poeması, *Jen-Şen* (1939) adlı bir uzun öyküsü, *Osudarev Yolu* (1957) adlı bir masal romanı, *Kaşçayev Zinciri* (1960) adlı özyaşamöyküsel romanı vardır. Eserlerinde doğaya duyulan sevgi, doğa olaylarına hayranlık hissedilir.

M. M. PRİŞVİN

Sizin hakkınızda yazmak kolay değil Mihail Mihayloviç, çünkü sizin yazdığınız kadar ustaca yazmak gerekir, oysa ben bunu başaramayacağımı biliyorum.

M. Gorkiy'nin, Rus edebiyatında neredeyse yirmi beş yıldır mükemmel bir çalışma sürdüren en özgün sanatçının, M. Prişvin'in yapıtlarını açıklayan makale benzeri bir şey yazması münasebetsizliktir aynı zamanda. Okurları cahil, anlama yeteneğinden yoksun sanıyormuşum gibi.

Yazmamın münasebetsizlik olacağını düşündüren bir başka neden de bu alanda çalışmaya sizden önce başlamış biri olmakla birlikte, dikkatli bir okur olarak sizin kitaplarınızdan pek çok şey öğrenmiş olmamdır. Bunu kibarlık olsun diye ya da "sahte bir alçakgönüllülük" olarak söylediğimi sanmayın. Hayır, doğrudur, öğrendim. Bugün de öğrenmeye devam ediyorum, hem sadece sizden, sizin gibi mükemmel bir ustadan değil, benden otuz beş yaş küçük yazarlardan, yazmaya yeni başlamış, yetenekleri henüz becerileriyle uyum içinde olmayan fakat sesleri yeni bir güçle ve taptaze duyulan genç yazarlardan da öğreniyorum.

Yalnız "öğrenmek için hiçbir zaman geç olmadığı" için değil,

insanın öğrenmesinin doğal ve güzel bir şey olduğu için de öğreniyorum. Ama öncelikle elbette bir sanatçının ustalığı ancak başka bir sanatçıdan öğrenebileceği için öğreniyorum.

Sizden bir şeyler öğrenmeye *Kara Arap*, *Ekmek*, *Ürkmeyen Kuşlar Ülkesi* vb. döneminde başladım Mihail Mihayloviç. Kitaplarınızdaki saf ve tertemiz Rusçayla ve basit sözcükleri esnekçe yan yana getirerek betimlediğiniz şeylere neredeyse fiziksel bir duyumsanabilirlik kazandırma yeteneğinizle beni kendinize çektiniz. Çoğu yazarlarımız bu yeteneğe sizin kadar tam ve güçlü biçimde sahip değiller.

Fakat kitaplarınızı sindire sindire okurken onlarda başka bir şey daha, size özgü önemli bir değer daha buldum; başka hiçbir Rus sanatçısında bu özelliği görmüyorum.

Edebiyatımızda pek çok yazar, sözcüklerle büyüleyici tablolar çizmeyi başarmıştır ve bunu hâlâ çok iyi yapanlar vardır. İ. S. Turgenyev'in *Bir Avcının Notları*'nı, Lev Tolstoy'un enfes tablolarını anımsatmak gerekir. A. P. Çehov, *Bozkır*'ını sanki renk renk boncuklarla işlemiştir. Sergeyev-Tsenskiy, bir Kırım manzarası betimlerken sanki Chopin'i kavalla çalmaktadır. Söz ustalarımız tarafından yapılmış manzara betimlerinde ustaca, dokunaklı ve hatta güçlü daha pek çok şey vardır.

Doğaya yakılmış dokunaklı türkülere çok uzun bir zaman hayranlık duydum, ama yıllar geçtikçe bu türküler bende şaşkınlık ve hatta protesto duygusu uyandırmaya başladı. "Doğanın güzelliğinin" anlatıldığı bu büyüleyici dilde sözü, korkunç ve aptal bir canavara, Leviathan'a,* düşüncesizce sayısız canlı yumurta yumurtlayan ve aynı düşüncesizlikle bu yumurtaları yiyen bir balığa getirmek gibi bilinçsiz bir deneme gizleniyormuş gibi gelmeye başlamıştı. Burada insanın henüz çözemediği bazı muammalar karşısında kendisini aşağılamasına benzer bir şey görüyorum. İnsanın doğanın güzelliği karşısında, kendi hayal gücüyle doğaya verdiği ve vermeyi sürdürdüğü güzelliğin karşısında hayranlıkla eğilmesinde "ilkel ve atacı" bir şey var.

* Leviathan: Hıristiyan mitolojisinde korkunç ve çok büyük bir deniz canavarı.

Aslında güzellik çölde değildir, güzellik Arap'ın ruhundadır. Finlandiya'nın kasvetli manzarasında güzellik yoktur, Finlandiyalı onu hayalinde canlandırmış ve bu güzelliği iç karartıcı ülkesiyle paylaşmıştır. Birisi, "Levitan,* Rus manzara resminde kendisinden önce hiç kimsenin görmediği bir güzelliği ortaya çıkarmıştır," demiş. Hiç kimse göremezdi, çünkü böyle bir güzellik yoktu ve Levitan da onu "ortaya çıkarmadı", kafasında yaratıp dünyaya bir insanlık armağanı olarak sundu. Bu güzelliği daha önce de Ruijsdael, Claude Lorrain ve daha onlarca büyük fırça ustası dünyaya bolca armağan etmişlerdi. *Kosmos*'un yazarı Humboldt gibi bilim adamları da dünyaya müthiş bir güzellik katmışlardı. Maddeci Haeckel, çok çirkince birbirine örülen deniz yosunlarında ve meduzalarda bir "form güzelliği" bulmalıydı. Buldu ve bizi de neredeyse inandırdı: Evet, güzel! Oysa güzellik erbabı Helenler meduzayı çok iğrenç bulurlardı. İnsan, kar fırtınalarının vahşi ulumasından, öldürücü dalgaların dansından, depremlerden, kasırgalardan güzel, ezgili sözlerle söz etmeyi öğrendi. Bu yüzden insanı kutlamak, hayranlık duymak gerekir, çünkü insan iradesinin ve hayalinin gücü, Dünya'yı her geçen gün kendisi için daha elverişli hale getirip onun bütün gizli güçlerini kavrayarak uzayın bu verimsiz parçasını durup dinlenmeden bir yaşam alanı haline dönüştürmektedir.

İşte böyle Mihail Mihayloviç, sizin kitaplarınızda doğanın karşısında diz çökmüş bir insan görmüyorum. Evet bence siz, doğa hakkında değil, doğadan daha büyük olan Yüce Anamız Dünya hakkında yazıyorsunuz. Sizde gördüğüm ve hissettiğim Dünya sevgisinin ve Dünya hakkındaki bilgilerin böylesine geniş uyumunu hiçbir Rus yazarında ne görmüş ne de hissetmişimdir.

Siz ormanları ve bataklıkları, balıkları ve kuşları, otları ve hayvanları, köpekleri ve böcekleri çok iyi biliyorsunuz, tanıdığınız dünya şaşırtacak kadar zengin ve geniş. Dünya'ya, onun bütün canlılarına, tüm "biyosfer"e duyduğunuz sevgiyi cisimlendirirken kullandığınız çok basit ve anlaşılır sözcüklerin bolluğu ise daha da

* İ. İ. Levitan (1860-1900): Rus manzara ressamı.

şaşırtıcıdır. *Potinler*'de "İyiden söz edilmesinin hiçbir zorluğu yoktur," diyorsunuz. Bunun tek nedeninin yine *Potinler*'de yer alan, "Sözün gücünü, fiziksel güce açıklık kazandıracak hale eriştirmek istiyorum," sözlerinizde saklı olduğunu düşünüyorum.

Berendey Pınarları'nı okurken sizi bir delikanlı olarak görüyorum, "yeryüzünün gizleri" hakkındaki sözlerinizse kulağıma Dünya'nın tam anlamıyla sahibi ve kocası, dünyadaki mucizelerin ve sevinçlerin yaratıcısı olacak olan gelecekteki insanın sözleri gibi geliyor. Sizde gördüğüm ve bana hem yeni hem de sonsuz derecede önemli gelen son derece özgün bir şey de budur işte.

İnsanlar Dünya'ya genellikle:

"Biz, seniniz," derler.

Siz ise:

"Sen, benimsin!" diyorsunuz.

Şöyle bir şey de var: Dünya, bizim onu düşünmeye alıştığımızdan daha fazla bize aittir. Büyük Rus bilim adamı Vernadskiy, taş ve metalden oluşan gezegenimizdeki verimli toprağın organik elementlerden, canlı maddelerden meydana geldiğini kanıtlamak suretiyle yeni bir hipotezi başarılı ve kesin biçimde doğrulamış oluyor. Bu madde gezegenin sert ve verimsiz yüzeyini milyonlarca yıl boyunca aşındırmış ve tahrip etmiştir. Bugün de likenler, "taşkıran otları" ve diğer bazı bitkiler kayaları tahrip etmeyi sürdürüyor. Bitkiler ve bakteriler yerkürenin sert kabuğunu yumuşatmakla kalmamışlar, içinde yaşadığımız, soluduğumuz atmosferi de yaratmışlar. Oksijen bitkilerin hayat faaliyetinin ürünüdür. Buğday elde ettiğimiz verimli toprak, sayısız böcek, kuş, hayvan vücutlarından, ağaç yaprağı ve çiçeklerin taç yapraklarından oluşmuştur. Milyarlarca insan, bedenleriyle Dünya'ya gübre olmuşlardır. Bu gerçekten bizim Dünyamızdır.

İşte bu Dünya'nın insanın kendi gövdesi gibi hissedilmesi, sizin kitaplarınızdaki Yüce Ananın Kocasını ve Oğlunu benim için şaşırtıcı şekilde kolay anlaşılır hale getiriyor.

Konuyu, ensest bir ilişkiye kadar vardırıp saçmaladım mı yoksa? Ama mesele şöyledir: Dünya'nın yarattığı insan, onu kendi

emeğiyle döllemekte ve hayal gücünün güzelliğiyle zenginleştirmektedir.

Ya evren? Evrenbilimciler, astronomlar, astrofizikçiler, evrenin yaşanabilir hale getirilmesi için ustalıkla ve gayretle çalışıyorlar. Yaşadığı Dünya'nın rahat bir hale getirilmesi sanatçının aklına ve yüreğine daha yakın ve daha önemli bir konudur. Kozmik felaketler, sosyal felaketler kadar önemli değildir. Samanyolu'nun derinliklerinde bir yerde bilmediğimiz bir güneşin sönmesi yüzünden bizim gökyüzümüz daha karanlık olmayacaktır. Güneş yine parlıyor fakat aradan doksan yıl geçtiği halde yeni bir Puşkin henüz doğmadı.

Evrenin gizleri, şu hayret verici bilmece kadar ilginç ve önemli değildir: İnorganik bir madde nasıl bir mucizeyle canlı bir maddeye, canlı madde ise insan olana dek gelişip bizlere Lomonosovları ve Puşkinleri, Mendeleyevleri ve Tolstoyları, Pasteurleri, Marconileri* ve yüzlerce büyük düşünürü, şairi, insan düşüncemizle, irademizle ortaya çıkan ikinci doğanın yaratılması konusunda çalışan insanları kazandırmaktadır?

Kitaplarımıza bakınca sizin insan dostu olduğunuz çok iyi görülüyor Mihail Mihayloviç. Aynı şeyi bu kadar kolay ve sizden söz ederkenki kayıtsızlık ve koşulsuzlukla söylemek pek çok sanatçı için mümkün değildir. Sizin insana beslediğiniz dostluk duygusu, mantıklı bir basitlikle Dünya'ya duyduğunuz sevgiden, bir "jeofil" olmanızdan ve "jeo-optimizminizden" kaynaklanıyor. Bazen insandan bir basamak yukarıda duruyormuşsunuz gibi geliyor, ancak bu durum insanı hiç de küçültmüyor. Sizin her kim olursa olsun, ister mecburen kötü ya da zayıflığı yüzünden iyi olsun, ister acılardan nefret ettiği için acı çeken ya da olaylara boyun eğdiği için kurban olsun, insana karşı beslediğiniz samimi dostlukla da doğrulanmıştır bu. Sizin insanınız çok dünyevi ve Dünya'yla güzel bir uyum içindedir, başkalarının betimledikleri insanlara göre daha "jeo ve biyo" bir insandır, Yüce Ana'nın en yasal oğlu ve

* Marconi: İtalyan mühendis; A. S. Popov tarafından radyonun icadıyla ilgili haberlerden faydalanıp bu buluşu kendisine mal etmiş ve kamuoyunu kısa bir süre yanıltmıştır.

"insanlığın aziz vücudunun" gerçekten canlı parçasıdır. İnsanın çakmaktaşlı balta döneminden uçağa kadar geçtiği yolun ne büyük acılara mal olan ne mucizevi bir yol olduğunu her zaman derinlemesine anımsarsınız.

Beni hayran bırakan en önemli şey ise sizin insanı, içindeki kötülüklere göre değil, iyiliklere göre ölçebilme ve değerlendirebilme yeteneğinizdir. Bu basit bilgelik insanlar tarafından zor benimseniyor, hem benimseniyor mu acaba? İnsandaki iyi özelliklerin, onun yaratmış ve yaratmayı sürdürdüğü bütün mucizelerin en şaşırtıcısı olduğunu anımsatmak istemiyoruz. Aslında insanın "iyi" olması için hiçbir neden yok, ondaki iyi ve insanca olan şeyler ne doğa yasalarıyla ne de sosyal yaşam koşullarıyla teşvik ediliyor. Yine de sizinle ben, gerçekten çok iyi insanlar tanıyoruz. Onları iyi insan yapan nedir? Yalnızca istek. Başka bir neden görmüyorum: İnsan, olduğundan daha iyi olmak istiyor ve bunu başarıyor. Çelişkilerle dolu olsa da içindeki korkunç hayal gücünü ve kendi kendisiyle her yönden alay etmek gibi şeytanca bir yeteneği geliştirmiş olan bu karmaşık yaratıktan daha görkemli ve daha şaşırtıcı ne var dünyamızda?

Hayranlıkla izlemeyi, hakkında düşünmeyi öğrendiğim pek çok insan var ve bana öyle geliyor ki, sizinle, sizin gibi bir sanatçıyla tanışmak da insan hakkında düşünmeyi öğretti bana. Söylemek istediğim şeyi tam olmasa da düşündüğümden daha iyi ifade edebiliyorum.

Özellikle de geçmişte ve şimdi yaşadıklarından sonra Rus insanı kendisine karşı daha yüksek, daha dikkatli ve daha saygılı bir davranışı hak ediyor. Onun henüz bir melek olmadığını elbette ben de iyi biliyorum, zaten melek olmasını da istemiyorum. Benim istediğim, yalnızca onu işini seven ve yaptığı işin taşıdığı büyük önemi anlayan bir işçi olarak görmek.

Yeni bir yaşam yaratmaya kalkışan bizler için kendimizi birbirimize çok yakın insanlar olarak duyumsamamızın çok büyük önemi vardır. İçinde yaşadığımız zorluklarla dolu dönem ve üzerimize aldığımız büyük çalışma bunu gerektiriyor.

Galiba bir yerde hata yaptım ve bir şeyi abarttım. Belki de bilerek hata yaptım, bilerek abarttım, çünkü bildiğiniz gibi, ben kılı kırk yaran ve bazı bakımlardan da kibirli bir adamım. Hata yaptığımı düşündüğüm şeyde hata yapmanın zararlı bir şey olmadığını sanıyorum, çünkü bunu kendimi ya da yakınlarımı "yüce bir aldatmacayla" avutmak için yapmıyorum, kaçınılmaz olarak gerçekleşecek, insanlar için gerekli olan, insanların kendilerini ve Dünya Müzesi'ni esinlendirmek zorunda oldukları biricik gerçekten yana hata yaptığımı seziyorum.

Notlar

İlk kez "Krasnaya Nov"* ("Kızıl Toprak") dergisinde (Kasım 1926, sayı 12); küçük değişikliklerle M. Prişvin'in *Bütün Eserleri*'nin birinci cildine önsöz olarak da yayınlanmıştır. (Giz. M.-L. 1927)

* "Krasnaya Nov": 1921-1942 yıllarında Moskova'da yayınlanmış aylık edebiyat ve sanat dergisi.